

การศึกษาศรัทธาในฐานะปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนา

**A STUDY OF THE BELIEF IN THE STATE SUPPORTING
THE METHOD OF REACHING THE AIMS IN BUDDHISM**

นางอภิสร มีผล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

การศึกษาศรีททาในฐานะปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนา

นางอภิสร มีผล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A Study of The Belief in the State Supporting The Method of reaching
the aims in Buddhism.**

Mrs. APISORN MEEPHOL

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

C.E. 2012

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

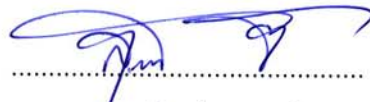
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมมานูวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระมหาสุทิตย์ อากาศโร,ดร.)

กรรมการ

(พระสุธีธรรมมานูวัตร, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(ดร. ประพันธ์ สุขขร)

กรรมการ

(ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระสุธีธรรมมานูวัตร, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

ดร.ประพันธ์ สุขขร

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์	: การศึกษาศรัทธาในฐานะปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของ พระพุทธศาสนา
ผู้วิจัย	: นางอภิสร มีผล
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระสุธีธรรมานูวัตร, ผศ.ดร. ป.ช. ๕, M.A., Ph.D. : ดร.ประพันธ์ ศุภษร ป.ช. ๗, พธ.บ, ศศ.ม, พธ.ด.
วันสำเร็จการศึกษา	: ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาศรัทธาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาศรัทธาในฐานะปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยในเชิงเอกสาร โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎกอรรถกถา วรรณกรรม รวมทั้งเอกสารที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ตามหลักการวิจัย และนำเสนอข้อมูลในเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อซึ่งประกอบด้วยปัญญาและกัลมกรองในการตัดสินใจ ศรัทธาหมายถึง ความเชื่อในพระรัตนตรัยซึ่งการเกี่ยวข้องกับบรรลธรรมของพระพุทธศาสนา ศรัทธามีลักษณะ ทำให้ใจผ่องใส ทำให้แล่นไปด้วยดีในการบรรลธรรม มูลเหตุให้เกิดศรัทธา ได้แก่ รูป ความเศร้าหมอง เสียง ธรรม ศรัทธามีความสำคัญตามความหมายและหน้าที่ คือ เป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา เป็นพื้นฐานในกระบวนการปฏิบัติกัมมัญฐาน เป็นส่วนประกอบพื้นฐานในหมวดธรรม ศรัทธา ๔ ประเภท ได้แก่ กัมมศรัทธา วิปากศรัทธา กัมมัสสกตาศรัทธา ตถาคตโพธิศรัทธา คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในการพัฒนามนุษย์ คือ ๑) ศรัทธาทำให้คนได้อริยทรัพย์ ๒) ศรัทธาทำให้คนข้ามโอฆะ ๓) ศรัทธาทำให้คนบรรลธรรมของพระอรหันต์ ๔) ศรัทธาทำให้คนผู้อยู่ครองเรือนให้ได้รับทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ภพหน้า

ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ในระดับโลกียะ คือปัญหาในระดับที่เป็นความรู้เห็นในเรื่องของโลก ศรัทธาซึ่งเกิดจากพระรัตนตรัย และโยนิโสมนสิการ ความสัมพันธ์ในระดับโลกียะมีความสำคัญและประโยชน์ คือ ทำให้ได้โลกียปัญญา มีผลต่อการเกิดโลกุตตรปัญญา ยังมีประโยชน์สุขต่อภพปัจจุบันและภพหน้า ความสัมพันธ์ระดับโลกียะเป็นปัจจัยเริ่มต้นของการปฏิบัติตามอริยมรรค และเป็นปัจจัยเกื้อกูลของเครื่องข่มนิวรณ์ เมื่อพัฒนาระดับปัญญาให้เป็นระดับโลกุตตระ จะได้โลกุตตรปัญญา ปัญญาในโลกุตตรธรรมบรรพชิตใช้สิกขา ๓ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา กับการปฏิบัติของตน ส่วนคฤหัสถ์ใช้ทางแห่งการทำความดี ๓ ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา กับการปฏิบัติของตน ความสัมพันธ์ของศรัทธาในระดับโลกุตตระ มีความสำคัญเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติกัมมัญฐาน เพื่อการบรรลุ มรรค ผล นิพพาน

The Thesis Title : A Study of The Belief in the State Supporting
The Method of reaching the aims in Buddhism.

Researcher : Mrs. Apisorn Meephol

Degree : Master of Arts (Buddhist Studising)

Dissertation Supervisory Committee

: Asst. Prof. Dr. Phra Suthithammanuvat
Pali IX, M.A., Ph.D.

: Dr. Prapan Supasorn
Pali VII, B.A., M.A., Ph.D.

Date of Graduation : 19 March 2012

Abstract

The thesis is of three objectives, namely:- 1) to study the belief in the scriptures of Theravada Buddhism, 2) to study the belief in the State Supporting The Method of reaching the aims in Theravada Buddhism, 3) to study the relationship of belief in the State Supporting The Method of reaching the aims in Theravada Buddhism. This research is conducted in the documentary terms. The data are collected from the Tipitaka as well as the commentary, the literature and the related documents, then are analyzed in the research principles and are presented in a descriptive study.

The research result meets that in Theravada Buddhism. Saddhā means the belief that has the intellect which sifts in making a decision. Saddhā means the belief in the Triple Gem which is connected with the achievement of the Dharma in Buddhism. Belief is of the characteristic of making the mind be clear and be without any trouble in Dharma achievement. The causes to cause the belief in Saddhā to arise are the picture, the sorrow, the sound, and the dharma. The belief is significant according to the meaning and the duty. It is basically the base in the procedure of developing it to the intellect, basically it is a base in the procedure of practising Kammaṭṭhāna which is the infrastructure in Dharma category. The belief is of 4 kinds, namely:- Kamma-saddhā, Vipāka-saddhā, Kammassakatā-saddhā, Tathāgatabodhi-saddhā. The values and the advantage of belief in human development are:- 1) The

belief which causes the human being to receive the noble property. 2) The belief which causes the human being to go across Ogha. 3) The belief which causes the human being to attain the Dharma. 4) The belief which causes the householder to receive the present and future benefits.

The relation of belief in The state supporting the method of reaching the aim at the Lokiya level is the worldly wisdom. The belief arising from Ratanattaya and Yonisomanasikāra is the factor at occurrence at the Lokiya level. It is significant and advantageous to receive Lokiya-paññā. Lokuttara-paññā is still valuable happiness in the present world and the next one. The relation at the level of Lokiya is the initial factor of the practice according to Ariya-magga and the factor helping to Nivaraṇa. When one develops the level to wisdom to the level of Lokuttara wisdom one will get Lokuttara-paññā. In order to have the knowledge of Lokuttara-Dharma, the monks should apply the three Sikkhās : Morality, Concentration and Wisdom to their practices. For the lay people, they should apply the three ways of virtues:- Charity, Morality and Meditation of their practices. The relationship of belief at the Supramundane level is of the importance as the instrument in practicing Kammaṭṭhāna to attain the Path, the Fruit and Nibbāna.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาและการช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากคณาจารย์ที่ปรึกษาทั้ง ๒ ท่าน คือ (๑) พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร. ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ (๒) ดร.ประพันธ์ ศุภษร ซึ่งทั้งสองท่านต่างก็ได้ให้คำปรึกษาแนะนำทั้งในส่วนเนื้อหาและวิธีการเขียนเป็นอย่างดี ช่วยชี้แนวทาง ประเด็นและเติมเต็มในสิ่งที่ผู้วิจัยมีส่วนขาด จนทำให้งานนี้มีความบกพร่องน้อยที่สุด จึงขอกราบขอบพระคุณ ขอบคุณอาจารย์ทั้ง ๒ ท่านไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณ พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ทั้งในฐานะอาจารย์และผู้บริหาร ที่มีเมตตาธรรมได้ให้โอกาสให้กำลังใจ ให้ตำราอันเป็นข้อมูลในการเขียนงานแก่ผู้วิจัย จนได้เขียนงานนี้จนสำเร็จ ขอบพระคุณ ดร.ประพันธ์ ศุภษร รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ที่ช่วยเหลือแนะนำข้อมูลในคัมภีร์ แบบอย่างในการเขียนให้สามารถเขียนงานนี้จนสำเร็จ ดร.พระมหาทวี มหาปัญญา ดร.พระมหาสุทนต์ อากาศโร ที่ช่วยแนะนำข้อมูล เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกรูป/คน ที่อำนวยความสะดวกทางด้านเอกสาร และให้การสนับสนุนช่วยเหลือด้วยเมตตาธรรมตลอดระยะเวลาการศึกษาที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแห่งนี้

ขอกราบขอบพระคุณ ดร.ประพันธ์ ศุภษร รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ที่มีเมตตาแนะนำแหล่งข้อมูลและช่วยเติมในสิ่งที่บกพร่อง นายวิวัฒน์ มีผล ที่ได้ตรวจสอบบทความอังกฤษ กัลยาณมิตรนิสิตพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต รุ่น ๒๑ ผู้ช่วยในเรื่องข้อมูลพร้อมทั้งตรวจสอบข้อมูลและคอยให้กำลังใจแก่ผู้วิจัย รวมทั้งท่านผู้รู้ที่ได้นำมาอ้างอิงไว้ในวิทยานิพนธ์ทุกท่าน

วิทยานิพนธ์นี้จะสำเร็จไม่ได้ หากไม่ได้การสนับสนุนและกำลังใจจากนายวิวัฒน์ มีผล นายศรัณย์ มีผล และกัลยาณมิตรอันเป็นที่รัก จึงขอกราบขอบพระคุณผู้ที่อยู่เบื้องหลังการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ทุกท่าน คุณความดีที่พึงบังเกิดจากการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ ขอถวายบูชาพระรัตนตรัย ครูบาอาจารย์ในทางธรรมทุกท่าน ที่ได้อบรมสั่งสอนผู้วิจัย ขอถวายแก่สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พร้อมทั้งบูรพกษัตริย์ราชเจ้าทุกพระองค์ ขอถวายแก่หลวงพ่อดมภพ โชติปัญญา ขออุทิศให้กับคุณพ่อชารี คุณแม่คำ หล้าภา และอุทิศให้แก่ดวงตาข้างขวาของข้าพเจ้า หากมีความผิดพลาดใดเกิดขึ้น ก็สืบเนื่องจากความรู้ ภูมิธรรมของผู้วิจัยอาจจะอ่อนด้อย จึงกราบขออภัยท่านผู้รู้และยินดีน้อมรับคำแนะนำสั่งสอนจากทุกท่านด้วยกุศลจิตทุกประการ

อภิสร มีผล

๑๘ มีนาคม ๒๕๕๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๑
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๒
บทที่ ๒ ศรีทธาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	
๒.๑. ความหมาย ลักษณะ มูลเหตุให้เกิด และความสำคัญของศรีทธา	๑๓
๒.๑.๑. ความหมายของศรีทธา	๑๓
๒.๑.๒. ลักษณะของศรีทธา	๑๓
๒.๑.๓. มูลเหตุให้เกิดศรีทธา	๒๓
๒.๑.๔. ความสำคัญของศรีทธา	๒๘
๒.๒. ศรีทธา ๔ ประเภท	๔๔
๒.๒.๑. กัมมส์ทธา	๔๔

๒.๒.๒. วิปากสัทธา	๔๘
๒.๒.๓. กัมมัสสกตาสัทธา	๕๒
๒.๒.๔. ตถาคตโพธิสัทธา	๕๖
๒.๓. คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในการพัฒนามนุษย์	๖๐
๒.๓.๑ ศรัทธาในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้ได้อริยทรัพย์	๖๐
๒.๓.๒ ศรัทธาในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บุคคลข้าม โอบะได้	๖๔
๒.๓.๓ ศรัทธาในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บรรลุธรรมของพระอรหันต์	๖๘
๒.๓.๔ ศรัทธาในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาบุคคลผู้อยู่ครองเรือน ให้ได้รับทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ภพหน้า	๗๑
๒.๔. สรุป	๗๓

บทที่ ๓ ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท

๓.๑ ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกิยะ	๗๕
๓.๑.๑ ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลในระดับโลกิยะ	๗๕
๓.๑.๒ ความสำคัญและประโยชน์ในระดับโลกิยะ	๘๐
๓.๑.๓ ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเริ่มต้นของการปฏิบัติตามอริยมรรค	๘๑
๓.๑.๔ ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเริ่มต้นของเครื่องข่มนิวรณ์	๘๓
๓.๒ ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกุตตระ	๘๔
๓.๒.๑ ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลในระดับโลกุตตระ	๘๔
๓.๒.๒ ความสำคัญและประโยชน์ในระดับโลกุตตระ	๘๕
๓.๓ ศรัทธา ๔ ประเภทในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย	๘๓
๓.๓.๑ กัมมสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย	๘๓
๓.๓.๒ วิปากสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย	๘๕
๓.๓.๓ กัมมัสสกตาสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย	๘๗
๓.๓.๔ ตถาคตโพธิสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย	๘๘
๓.๔ ศรัทธาธรรมคาสู่จลศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย	๘๙
๓.๕ คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย	๑๐๒
๓.๕.๑ เครื่องมือในฐานะทำให้ได้อริยทรัพย์	๑๐๒

๓.๕.๒ เครื่องมือในฐานะทำให้ข้ามโอฆะได้	๑๐๔
๓.๕.๓ เครื่องมือในฐานะทำให้ได้ปัญญา	๑๐๖
๓.๕.๔ เครื่องมือในฐานะทำให้ผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วไม่เศร้าโศก	๑๐๗
๓.๖ สรุปวิเคราะห์	๑๐๘

บทที่ ๔ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย

พระพุทธศาสนาเถรวาท

๔.๑ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกิยะ	๑๑๒
๔.๑.๑ ความสัมพันธ์ในระดับโลกิยะ	๑๑๓
๔.๑.๒ ความสำคัญและประโยชน์ในระดับโลกิยะ	๑๒๒
๔.๑.๓ ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเริ่มต้นของการปฏิบัติตามอริยมรรค	๑๒๕
๔.๑.๔ ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลของเครื่องข่มนิวรณ์	๑๒๗
๔.๒ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกุตตระ	๑๒๘
๔.๒.๑ ความสัมพันธ์ในระดับโลกุตตระ	๑๓๐
๔.๒.๒ ความสัมพันธ์ความสำคัญและประโยชน์ในระดับโลกุตตระ	๑๓๗
๔.๓ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของศรัทธา ๔ ประเภทในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายเป้าหมาย	๑๔๒
๔.๓.๑ ความสัมพันธ์ของกัมมัตถาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายเป้าหมาย	๑๔๒
๔.๓.๒ ความสัมพันธ์ของวิปากัตถาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายเป้าหมาย	๑๔๕
๔.๓.๓ ความสัมพันธ์ของกัมมัสสกตัตถาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายเป้าหมาย	๑๔๘
๔.๓.๔ ความสัมพันธ์ของตถาคตโพธิสัตถาในฐานะเป็นปัจจัย	

	เกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายเป้าหมาย	๑๔๕
๔.๔	วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของศรัทธาธรรมดาสู่อัจฉริยธรรม ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย	๑๕๑
๔.๕	วิเคราะห์สัมพันธ์คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัย เกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย	๑๕๔
	๔.๕.๑ เครื่องมือในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำให้ได้อริยทรัพย์	๑๕๕
	๔.๕.๒ เครื่องมือในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำให้ข้ามโอฆะได้	๑๕๘
	๔.๕.๓ เครื่องมือในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำให้ได้ปัญญา	๑๖๑
	๔.๕.๔ เครื่องมือในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำให้ ผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วไม่เศร้าโศก	๑๖๔
๔.๖	สรุปวิเคราะห์	๑๖๖
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ		
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๖๘
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๗๑
	บรรณานุกรม	๑๗๓
	ประวัติผู้วิจัย	๑๗๖

สารบัญแผนภูมิและตาราง

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๑ ภาพแสดงศรัทธามีลักษณะทำให้ผ่องใส	๒๐
ตารางที่ ๒ ภาพแสดงศรัทธามีลักษณะทำให้แล่นไปด้วยดี	๒๑
ตารางที่ ๓ ภาพแสดงลักษณะศรัทธาพระพุทธศาสนา	๒๒
ตารางที่ ๔ ภาพแสดงศรัทธาเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา	๓๐
ตารางที่ ๕ ภาพแสดงศรัทธาเป็นปัจจัยเกื้อกูลขั้นพื้นฐานใน กระบวนการปฏิบัติวิปัสสนา	๓๖
ตารางที่ ๖ ภาพแสดงกลุ่มศรัทธาในหมวดธรรมสำหรับบรรพชิต	๓๕
ตารางที่ ๗ ภาพแสดงกลุ่มศรัทธาในหมวดธรรมสำหรับคฤหัสถ์	๔๑
ตารางที่ ๘ ภาพแสดงกลุ่มศรัทธาในหมวดธรรมสำหรับทั่วไป	๔๔
ตารางที่ ๙ ภาพแสดงความสำคัญกัมมัสถาต่อเป้าหมาย	๔๘
ตารางที่ ๑๐ ภาพแสดงความสำคัญวิปัสสนาต่อเป้าหมาย	๕๑
ตารางที่ ๑๑ ภาพแสดงกัมมัสถาคาสิทธามีความสำคัญต่อเป้าหมาย	๕๕
ตารางที่ ๑๒ ภาพแสดงความสัมพันธ์ของกรรมสัทธากับเป้าหมาย	๕๕
ตารางที่ ๑๓ ภาพแสดงความสำคัญตถาคตโพธิสัทธาต่อเป้าหมาย	๕๕
ตารางที่ ๑๔ ภาพแสดงความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัย เกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกิยะ	๑๑๓
ตารางที่ ๑๕ ภาพแสดงความสัมพันธ์ของศรัทธาพระรัตนตรัยในฐานะ เป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย	๑๒๒
ตารางที่ ๑๖ ภาพแสดงความสัมพันธ์ความสำคัญและประโยชน์ของศรัทธา ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกิยะ	๑๒๕
ตารางที่ ๑๗ ภาพแสดงความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเริ่มต้น ของการปฏิบัติตามอริยมรรค	๑๒๗
ตารางที่ ๑๘ ภาพแสดงความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูล ของเครื่องข่มนิวรณ์	๑๒๙

ตารางที่ ๑๙	ภาพแสดงความสัมพันธ์การพัฒนาปัญญาในระดับโลกุตตระ สำหรับบรรพชิต	๑๓๔
ตารางที่ ๒๐	ภาพแสดงความสัมพันธ์การพัฒนาปัญญาในระดับโลกุตตระ สำหรับคฤหัสถ์	๑๓๗
ตารางที่ ๒๑	ภาพแสดงความสัมพันธ์ความสำคัญและประโยชน์ของศรัทธา ในระดับโลกุตตระ	๑๔๑
ตารางที่ ๒๒	ภาพแสดงความสัมพันธ์ของกัมมัสถาในฐานะเป็นปัจจัย เกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย	๑๔๕
ตารางที่ ๒๓	ภาพแสดงความสัมพันธ์ของวิปากัสถาในฐานะเป็นปัจจัย เกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย	๑๔๗
ตารางที่ ๒๔	ภาพแสดงความสัมพันธ์กัมมัสถาในฐานะเป็นปัจจัย เกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย	๑๔๘
ตารางที่ ๒๕	ภาพแสดงความสัมพันธ์ตถาคตโพธิสถาในฐานะเป็นปัจจัย เกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย	๑๕๐
ตารางที่ ๒๖	ภาพแสดงความสัมพันธ์ศรัทธาธรรมดาสู่จลศรัทธา ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย	๑๕๔
ตารางที่ ๒๗	ภาพแสดงเครื่องมือในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำให้ได้อริยทรัพย์	๑๕๗
ตารางที่ ๒๘	ภาพแสดงเครื่องมือในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำให้ข้ามโอฆะได้	๑๖๑
ตารางที่ ๒๙	ภาพแสดงเครื่องมือในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำให้ได้ปัญญา	๑๖๔
ตารางที่ ๓๐	ภาพแสดงเครื่องมือในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำให้ ผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วไม่เศร้าโศก	๑๖๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

ในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้เขียนได้อ้างอิงข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๘ โดยใช้อักษรย่อแทนชื่อเต็มคัมภีร์ตามระบบอ้างเล่ม/ข้อ/หน้า ตัวอย่าง ส.ข. (ไทย) ๑๗/๔๗/๕๕. หมายถึง สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ชันธวารวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๗ ข้อที่ ๔๗ หน้า ๕๕ เป็นต้น

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(ไทย) =	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ชันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพา.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพยตนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อ.เอกก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ทุก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ติก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.จตุก.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	จตุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อ.ป□ญจ.	(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตรนิกาย	ปัญจนิบาต	(ภาษาไทย)

อจ.ฉกก.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.สตุตก.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.อฎฐก.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.นวก.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.ทสก.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรีคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.อป.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.จู.	(ไทย) =	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จูฬนิเทศ	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ปุ.	(ไทย) =	อภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)

คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

สำหรับอรรถกถาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม/ชื่อ/หน้า ตัวอย่าง ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๐/๒๐. หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงฺคฺลวิลาสิณี สีลขนฺทวคฺคอุฎฺฐกถา เล่มที่ ๑ ข้อ ๒๐ หน้า ๒๐ กรณีที่อรรถกถาเล่มใดไม่มีเลขข้อ รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วยเล่ม/หน้า ตัวอย่าง อภิ.สง.อ. (บาลี) ๑/๑๗๒ หมายถึง อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี อุฎฺฐกถา เล่มที่ ๑ หน้า ๑๗๒ บางคัมภีร์มีจำนวนเล่มเดียว ใช้วิธีการ

อ้างอิง/หน้า ตัวอย่าง ขุ.ม.อ. (บาลี) ๒/๔. หมายถึง ขุททกนิกาย สทฺธมมปฺปชฺโชติกา มหา
 นิทเทสอฏฺฐกถา ข้อ ๒ หน้า ๔ เป็นต้น

อรรถกถาพระสูตรต้นปิฎก

- ที.สี.อ. (บาลี) = ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี สีลกฺขนฺทวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษา
 บาลี)
- ที.ม.อ. (บาลี) = ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี มหาวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ที.ปา.อ. (บาลี) = ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี ปาฎิกวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- ม.มฺว.อ. (บาลี) = มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทฺถนํ มุลปณฺณาสกอฏฺฐกถา (ภาษา
 บาลี)
- ม.ม.อ. (บาลี) = มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทฺถนํ มัชฌิมปณฺณาสกอฏฺฐกถา
 (ภาษาบาลี)
- ม.อ.อ. (บาลี) = มัชฌิมนิกาย ปปจฺสุทฺถนํ อฺปรปณฺณาสกอฏฺฐกถา
 (ภาษาบาลี)
- สํ.ส.อ. (บาลี) = สํยุตฺตนิคาย สารตฺถปฺปกาสินี สกาวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษา
 บาลี)
- สํ.นิ.อ. (บาลี) = สํยุตฺตนิคาย สารตฺถปฺปกาสินี นิตานวคฺคอฏฺฐกถา (ภาษา
 บาลี)
- อ.จ.อ. (บาลี) = อังคุตฺตรนิคาย มโนรทฺปฺรณี ติกนิปาทอฏฺฐกถา (ภาษาบาลี)
- อ.จ.อ. (บาลี) = อังคุตฺตรนิคาย มโนรทฺปฺรณี จตฺกนิปาทอฏฺฐกถา (ภาษา
 บาลี)
- อ.ป.อ. (บาลี) = อังคุตฺตรนิคาย มโนรทฺปฺรณี ปญฺจกนิปาทอฏฺฐกถา
 (ภาษาบาลี)
- อ.อ.อ. (บาลี) = อังคุตฺตรนิคาย มโนรทฺปฺรณี อฏฺฐกนิปาทอฏฺฐก
 ฐกถา (ภาษาบาลี)
- อ.ท.อ. (บาลี) = อังคุตฺตรนิคาย มโนรทฺปฺรณี ทสกนิปาทอฏฺฐกถา
 (ภาษาบาลี)
- ขุ.ข.อ. (บาลี) = ขุททกนิกาย ปรมตฺถโชติกา ขุททกปาฐกถา
 (ภาษาบาลี)

ขุ.สุ.อ. (บาลี) = ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา สุตตนิปาตอฎฐ □ กถา
(ภาษาบาลี)

ขุ.อิตฺติ.อ. (บาลี) = ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี อิติวุตฺตกอฎฐ □ สุกถา (ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.อ. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก วิภงฺก สมฺโมหวิโนทนีอฎฐ □ สุกถา (ภาษาบาลี)

อภิ.ป □ ญจ.อ. (บาลี) = อภิธมฺมปิฎก ป □ ัจปกรณอฎฐ □ สุกถา
(ภาษาบาลี)

ปกรณ์วิเสส

มิลินฺท. (ไทย) = มิลินทปัญหปกรณ์ (ภาษาไทย)

คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ฎีกา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้คัมภีร์ฎีกาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในการอ้างอิง โดยจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.สี.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๗๖/๓๗๒ หมายถึง ที่มณิกาย ลินตฺตปฺกาสินี สิลกฺขนฺธวคฺคฎีกา ภาษาบาลี เล่ม ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๓๗๒ ฉบับมหาจุฬารฎีกา

ฎีกาพระวินัยปิฎก

สารตฺต.ฎีกา (บาลี) = สารัตถทีปนีฎีกา (ภาษาบาลี)

ฎีกาพระสุตตันปิฎก

ที.สี.ฎีกา. (บาลี) = ที่มณิกาย ลินตฺตปฺกาสินี สิลกฺขนฺธวคฺคฎีกา (ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นพระศาสดา มีพระธรรมที่พระองค์ตรัสสอนไว้เป็นหลักคำสอนสำคัญ มีพุทธบริษัท ๔ (ภิกษุ, ภิกษุณี, อุบาสก, อุบาสิกา) เป็นชุมชนของผู้นับถือศาสนา และศึกษาปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนของ พระพุทธองค์ เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาอเทวนิยม เป็นศาสนาที่เชื่อในศักยภาพของมนุษย์ว่า ทุกคนสามารถพัฒนาจิตใจ ไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ด้วยความเพียรของตน มีตน เท่านั้นเป็นที่พึ่งของตน บุคคลอื่นใครจะเป็นที่พึ่งได้ เพราะบุคคลที่ฝึกตนมาดีแล้ว ย่อมได้เป็นที่พึ่งอันได้โดยยาก กล่าวคือ การกระทำของตัวเองเท่านั้นที่ทำให้ชีวิตดีขึ้นหรือเลวลงได้ ไม่ใช่ผู้อื่นเป็นผู้กระทำให้ และไม่ต้องอ่อนวอนขอจากพระเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอกตัว^๑ คือให้พึ่งตนเอง^๒ เพื่อพาตัวเองให้ออกจากกองทุกข์^๓

พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงในโลก ด้วยวิธีการสร้าง “ปัญญา” สามารถอยู่ร่วมกับความทุกข์อย่างรู้เท่าทันตามความเป็นจริง เป้าหมายสูงสุดของศาสนา คือ การดับกิเลสและการหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง (นิพพาน)^๔ เช่นเดียวกับที่พระองค์ทรงหลุดพ้นได้ด้วยกำลังสติปัญญาและความเพียร ในฐานะที่พระองค์ก็ทรงเป็นมนุษย์คนหนึ่งมิใช่เทพเจ้าหรือพระเจ้าที่ไหน^๕

^๑ ข.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

^๒ คุรยละเอียดใน ส.ข. (ไทย) ๑๓/๔๓/๕๕-๖๑.

^๓ คุรยละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๕/๓๘๐/๒๓๔-๒๓๖.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติมช่วงที่ ๑), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖๖.

^๕ คุรยละเอียดใน อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑-๑๐/๕๗-๖๔.

ศรัทธา ความเชื่อ ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ผ่านการกลั่นกรองแล้วจากปัญญา^๖ ศรัทธาและการสร้างศรัทธาถือเป็นบันไดขั้นแรกที่จะนำไปสู่ เป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงเคยตรัสกับสหัมบดีพรหมว่า “หมู่มืดัวผู้ ต้องการฟังธรรมก็จงปล่อยศรัทธามาเถิด เราได้เปิดประตูมธรรมแก่เหล่าสัตว์แล้ว”^๗ สิ่งที่จะ ทำให้ปุถุชนเกิดศรัทธาก็คือ ความเป็นผู้มีวินัย ดังเช่น พระพุทธเจ้าทรงมีระเบียบวินัยอย่างยอดเยี่ยม เมื่อพระเจ้าพิมพิสารทอดพระเนตรเห็นครั้งแรกก็ทรงเลื่อมใสในอริยาบถ^๘ อุปติสสมาณพ เห็นอาการสำรวมของพระอัสสชิก็เกิดศรัทธาและขอฟังธรรม^๙ จึงได้ขอบวชในพระพุทธศาสนา และได้เป็นอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า ตัวอย่างเช่นนี้ถือได้ว่าวินัยได้สร้างให้เกิดศรัทธา ตั้งแต่ศรัทธาแบบธรรมดาถึงศรัทธาที่ไม่หวั่นไหว (อจลศรัทธา)

ศรัทธาพระรัตนตรัย คือ ศรัทธาพระพุทธหมายถึง ความเชื่อในการตรัสรู้ของ พระพุทธเจ้าในอริยสัจจ์ ๔ (ทุกข์, สมุทัย, นิโรธ, มรรค)^{๑๐} ศรัทธาพระธรรมหมายถึง ความเชื่อ ในคำสั่งสอนทั้งหลักความจริงและหลักความประพฤติ^{๑๑} ศรัทธาพระสงฆ์หมายถึง ความเชื่อ ในหมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติตามชอบตามพระธรรมวินัย^{๑๒} ในระดับ ปุถุชนศรัทธาต่อพระรัตนตรัย ซึ่งทำให้เกิดสัมมาทิฐิในข้อปฏิบัติของการให้ทาน, รักษาศีล, เจริญปัญญา เป็นศรัทธาที่มีความสัมพันธ์กับเป้าหมาย คือ โลกียธรรม^{๑๓} ดังเช่นภารวาทาชะเมื่อ ได้ตามปัญหาทักกับพระพุทธเจ้าถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่การเข้าไปหา พระองค์ตรัสตอบว่า “ศรัทธามีอุปการะมากแก่การเข้าไปหา ถ้าศรัทธาไม่เกิด ก็ไม่ฟังเข้าไปหา แต่เพราะเกิดศรัทธา จึงเข้าไปหา ฉะนั้น ศรัทธาจึงมีอุปการะมากแก่การเข้าไปหา” จึงได้แสดงตนเป็นอุบาสกตลอด ชีวิตขอถึงพระพุทธด้วย ถึงพระธรรมด้วย ถึงพระสงฆ์ด้วย^{๑๔}

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๒๘.

^๗ คุรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๘/๑๔-๑๕.

^๘ พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๑๒-๔๑๔/๕๕๖.

^๙ คุรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๒-๗๔.

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๑๗.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๒.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓.

^{๑๔} คุรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๒๒-๔๓๕/๕๓๐-๕๔๗.

ภิกษุสงฆ์ศรัทธาในพระพุทธเจ้า ศรัทธาในพระธรรม จึงถึงซึ่งนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ของศรัทธากับเป้าหมายนี้ เกิดจากสัมมาทิฐิในการปฏิบัติและศึกษาศีล สมาธิ ปัญญา ด้วยอาศัยพละ ๗ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ศรัทธาพละ วิริยพละ หิริพละ โอตตัปปพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละเป็นที่ ๗ ภิกษุผู้มีพละด้วยพละ ๗ ประการนี้ เป็นบัณฑิตย่อมอยู่เป็นสุข เลือกพ้นกรรมโดยแยกคายเห็นแจ้งอรอดด้วยปัญญา ความหลุดพ้นแห่งใจย่อมมีได้เหมือนความดับแห่งประทีป ฉะนั้น”^{๕๔}

ศรัทธาแม้ว่าจะสำคัญ หากไม่พัฒนาดังเช่นพระวักกลี ศรัทธาในพระพุทธเจ้า^{๕๖} เพราะความรักในตัวบุคคลเท่านั้นเอง บุคคลที่มีแต่ศรัทธาเพียงอย่างเดียว หากไม่มีการพัฒนาไปสู่ระดับปัญญาแล้วก็จะยังเป็นเพียงศรัทธาหรือความเชื่อธรรมดาเท่านั้น ศรัทธาจะต้องสัมพันธ์กับเป้าหมาย จึงจะเป็นศรัทธาที่เห็นถูก พระพุทธองค์ทรงสอนเรื่องศรัทธาไว้ในทีใด สอนไว้ในธรรมบทไหนก็ตาม พระองค์จะสอนเรื่องของปัญญาไว้ในที่นั้นด้วยเสมอ และทรงสอนถึงหลักศรัทธา (หลักกาลามสูตร) เป็นหลักแห่งความเชื่อที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ให้แก่พุทธศาสนิกชนอย่าเพิ่งเชื่อสิ่งใด ๆ อย่างงมงายโดยไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นจริงถึงคุณโทษหรือดีไม่ดีกว่าเชื่อ มีอยู่ ๑๐ ประการคือ อย่าเพิ่งเชื่อตามที่ฟัง ๆ กันมา ตามที่ทำต่อ ๆ กันมา ตามคำเล่าลือ โดยอ้างตำรา โดยนิกเคา (ตรรกะ) โดยคาดคะเนเอา (อนุमान) โดยนึกคิดตามแนวเหตุผล เพราะถูกกับทฤษฎีของตน เพราะมีรูปลักษณะที่ควรเชื่อได้ เพราะผู้พูดเป็นครูบาอาจารย์ของตน “เมื่อใด ท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ท่านผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ใครสมทานให้บริบูรณ์แล้ว เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายควรเข้าถึงธรรมเหล่านั้นอยู่”^{๕๗} เพื่อป้องกันความงมงาย

จะเห็นว่าความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายนั้นมีความสำคัญมาก ศรัทธานำมาซึ่งความปิติยินดีและทำให้บรรลुธรรมชั้นสูงได้ ดังเช่นนางวิสาขาได้ขอพรจากพระพุทธเจ้า เพื่อต้องการถวายผ้าอาบน้ำฝน และภัตตาหารแก่พระสงฆ์มี

^{๕๔} คุรยละเอียดใน อภ.สตุตท. (ไทย) ๒๓/๓-๔/๔-๘, เลือกพ้นกรรมโดยแยกคาย หมายถึงการพิจารณาเห็นธรรมคืออริยสัจ ๔, เห็นแจ้งอรอดด้วยปัญญา หมายถึงเห็นแจ้งสังขารด้วยปัญญาในอริยมรรค; อภ.สตุตท.อ. (บาลี) ๓/๑-๕/๑๕๕.

^{๕๖} คุรยละเอียดใน ส.บ. (ไทย) ๑๓/๘๗/๑๕๗-๑๖๓.

^{๕๗} คุรยละเอียดใน อภ.ตัก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๕-๒๖๓.

อาคันตุกักรเป็นต้น เมื่อทรงอนุญาตความปลื้มใจ ความอึ้งใจ ก็จะเกิดกับนาง เมื่อนั้นกายก็สงบ เสวยสุข จิตก็จักตั้งมั่นได้อบรมอินทรีย์ อบรมผละ และอบรมโพชฌงค์นั้น^{๑๘} ในระดับปุถุชนนั้นก็ได้อาศัยความสัมพันธ์ของศรัทธากับพระรัตนตรัย จึงจะสามารถบรรลุธรรมสูงสุดถึงขั้นโลกุตตรธรรมได้ และในสถานการณ์แห่งโลกปัจจุบันนี้ มนุษย์มีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องอาศัยความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย เพื่อช่วยนำพาชีวิตตนให้สามารถหลุดพ้นออกจากกองทุกข์ได้ ภายใต้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ไม่มีความแน่นอนเกิดขึ้นทั่วโลก และความขัดแย้งของคนในสังคมประเทศชาติ อันเป็นเหตุให้มนุษย์ต้องเผชิญกับกองทุกข์ที่บีบคั้นทั้งทางร่างกายและจิตใจ เช่นเดียวกับพระอริยสงฆ์ที่อาศัยความสัมพันธ์ของศรัทธากับพระพุทธ ศรัทธาพระธรรม ในการบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือ มรรค ผล นิพพาน (โลกุตตรธรรม)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา “ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนา” ว่า ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร มีความสำคัญ และมีประโยชน์ต่อความสัมพันธ์ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาอย่างไร ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนามีความสำคัญ และมีผลในการนำมาประยุกต์ใช้กับตัวเองและสังคมไทยปัจจุบันอย่างไร

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาศรัทธาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๕/๓๕๑/๒๒๔-๒๒๕.

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๓.๓ ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเป็นการศึกษาค้นคว้าเอกสาร โดยกำหนดขอบเขตของการศึกษาถึงศรัทธาและขอบเขตของความสำคัญ และคุณประโยชน์ ที่มีผลต่อความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อเป็นศรัทธาที่เป็นไปอย่างถูกต้อง และสามารถนำมาประยุกต์เพื่อใช้ในชีวิตต่อไป

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อที่มีปัญญาประกอบและกลั่นกรองในการตัดสินใจในที่นี่หมายถึงความเชื่อในพระรัตนตรัย ที่มีการเกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรมของพระพุทธศาสนา

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย หมายถึง การศึกษาอย่างละเอียด ถึงความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกันระหว่างศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนา ในที่นี้หมายถึง การศึกษาอย่างละเอียดถึงความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกันระหว่างศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงพระนิพพาน

ปัญญา หมายถึง ความรู้เห็นตามความเป็นจริงที่ทำให้ศรัทธามีพัฒนาการจนบรรลุถึงเป้าหมายคือ นิพพาน

เป้าหมาย หมายถึง นิพพาน เป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ การดับกิเลส และกองทุกข์ เป็นโลกุตตรธรรม

ความสัมพันธ์ของศรัทธาในระดับโลกียะ หมายถึง ความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกันของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับปัญญา ที่เป็นความรู้เห็นในสภาวะธรรมที่เป็นกุศล อกุศล และอัพยากถุ (เป็นกลาง ๆ ไม่ดีไม่ชั่ว ไม่ใช่กุศลไม่ใช่อกุศล ได้แก่ วิบาก กิริยา รูป และนิพพาน) ซึ่งเป็นอารมณ์ของอาสวะ เป็นกามาวจร รูปาวจร และอรูปาจร ได้แก่ รูปจันท์ ฯลฯ วิญญาณจันท์

ความสัมพันธ์ของศรัทธาในระดับโลกุตระ หมายถึง ความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกันระหว่างศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับปัญญาที่ข้ามพ้นโลก ในที่นี้ คือความสัมพันธ์ที่อยู่ในระดับที่เป็นความรู้หรือสัญจ ๔ หรือ เห็นไตรลักษณ์ หรือ รู้ อกุศลและอกุศลมูลกับกุศลและกุศลมูล หรือเห็นปฏิจสมุปบาท เป็นความรู้เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอริยมรรค อริยผล และนิพพาน

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ **พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)** : ได้กล่าวถึงสัมมาทิฐิในเรื่องของหลักการความหมาย ความสำคัญ ประโยชน์ที่จะได้รับจากศรัทธา กระบวนการพัฒนาจากศรัทธาให้ไปสู่ปัญญา และพัฒนาสูงขึ้นไปจนถึงขั้นโลกุตตรธรรม ในที่สุดศรัทธานั้นก็หายไป^{๑๙} ได้กล่าวถึง คนไทยในยุคไอที ที่มีการใช้ชีวิตในสังคมเทคโนโลยี ไอทีภายใต้วัฒนธรรมแห่งปัญญา และคนไทยกับเทคโนโลยี ที่มีความเกี่ยวข้องกันและพุทธธรรมที่มีความสัมพันธ์กันกับยุคไอที^{๒๐} กล่าวถึงวิกฤตศรัทธา คือ โอกาสฟื้นฟูสภาวะทางปัญญาว่าเป็นโอกาสดีที่เกิดวิกฤตศรัทธาจะได้ตื่นมาใช้ปัญญาเสียที่ ศรัทธาในธรรมเป็นหลักยืนตัวศรัทธา

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘).

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **คนไทย สู่อายุไอที**, พิมพ์ครั้งที่ ๘ (ฉบับปรับปรุง), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐).

ในคนนั้นอ่อนแอไม่ได้ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้รู้จักอ่อนในคนและไม่ให้หยุคอยู่แค่นั้น แม้พระสาวกมาศรัทธาในพระองค์ พระองค์ยังทรงเตือน คือยอมให้จุคเชื่อมในเบื้องต้นแล้ว พระองค์ตรัสบอกว่า ศรัทธาในบุคคลมีข้อเสียอย่างนั้น ๆ เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้พระสาวกเป็นอิสระ คนที่มาอยู่กับพระพุทธเจ้าก็เพื่อก้าวไปสู่อิสรภาพ แม้แต่อิสรภาพจากพระศาสดา^{๒๑}

๑.๖.๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) : กล่าวถึง ทำติของพระพุทธศาสนาที่มีศรัทธาต่อเรื่องนรก-สวรรค์ว่าศรัทธามีบทบาทต่อเรื่องนี้อย่างไร นรก-สวรรค์เป็นเรื่องที่ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่า เป็นเรื่องของนามธรรม แต่พระพุทธศาสนามีหลักการและแนวทางในการศรัทธาเรื่องนี้ ให้เข้าใจในบทบาท ความสำคัญ และประโยชน์ที่จะได้รับจากศรัทธาต่อนรก-สวรรค์ได้อย่างถูกต้องสำหรับมนุษย์^{๒๒}

๑.๖.๓ พุทธทาส ภิกขุ : กล่าวถึงการบวชของผู้มีศรัทธาต่อการบวชในพระพุทธศาสนา แต่ประสบปัญหาหามาความที่ไม่สามารถบวชได้ โดยอาศัยบทบาทของศรัทธาที่พิจารณาในธรรมะ ๕ ประการ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ให้บริบูรณ์อยู่ด้วยธรรมะ ๕ ประการนี้ให้เข้าใจก็จะสามารถบวชได้ถึงแม้จะเป็นฆราวาส สามารถบวชอยู่ที่บ้านก็ได้และได้ผลเทียบเท่ากับการบวชเป็นเพศบรรพชิตที่บวชอยู่ในวัดได้เช่นกัน โดยอาศัยธรรมะนี้ช่วยสร้างปัญญาให้กับศรัทธาในการบวชซึ่งสามารถกระทำได้อย่างไม่ผิดต่อพระพุทธศาสนาเถรวาท^{๒๓}

๑.๖.๔ พระกัมมัญฐานาจารย์ พระปิ่นจิตตาภิวงส์ : กล่าวถึงการพัฒนาจิตโดยเริ่มจาก สติ สมาธิ ปัญญา จนเกิดเป็นวิปัสสนาญาณ สามารถทำลายกิเลสได้ตามกำลังแห่งมรรคและบุญวาสนาของผู้นำหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติตามจนเกิดเป็นปฏิเวธ และได้กล่าวถึงวิธีอบรมจิตให้พัฒนาจนเข้าถึง วิมุตติ คือความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง^{๒๔}

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *ฟื้นฟูสุขภาพยามสังคมวิกฤต*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สำนักพิมพ์สวัยจันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๑).

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท พิมพ์สวัย จำกัด, ๒๕๔๖).

^{๒๓} พุทธทาส ภิกขุ, *การบวชอยู่ที่บ้าน*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๔๗).

^{๒๔} พระกัมมัญฐานาจารย์ พระปิ่นจิตตาภิวงส์, *ความงามแห่งจิต*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๑).

๑.๖.๕ **สุเขาวนั พลอยขุม** : กล่าวถึงพระพุทธศาสนาสอนเน้นในเรื่องปัญญา คือ สอนให้คนเกิดปัญญาและรู้จักใช้เหตุผลมิได้สอนให้คนเชื่อ เพราะความเชื่อที่ไร้ปัญญาหรือ เหตุผลนั้นมักนำไปสู่ผลที่ผิด จึงไม่เป็นประโยชน์ต่อการแก้ความทุกข์หรือปัญหาชีวิตฉะนั้น ปัญญาทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นปัญญาเพื่อการแก้ทุกข์ของชีวิต^{๒๕}

๑.๖.๖ **นายสุนันท์ เพชรพิรุณ** : ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การพัฒนาปัญญาตาม ทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ” ว่า มีการพัฒนาให้เกิดขึ้นได้อย่างไร มีบทบาทต่อสังคมไทย อย่างไร การเข้าถึงจุดหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ ความหลุดพ้น ต้องอาศัยปัญญา เป็นตัวการสำคัญ ได้แก่ วิปัสสนาปัญญา นับตั้งแต่พระอรหันตคัลลขันธ์ต้นคือ พระโสดาบัน ไป จนถึงพระอรหันต์ พระอรหันต์ เป็นบุคคลที่ประเสริฐสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ในสังคมไทย เรา จะทำให้สังคมไทยเรายู่กันอย่างผาสุก โดยปราศจากอาชญาทั้งปวง^{๒๖}

๑.๖.๗ **พระมหาสมหมาย ธีรปภาโส (บุญเกลี้ยง)** : ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษา เจริญวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย” พุทธศาสนิกชนในสังคมไทยมีความ เชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุอย่างสูงยิ่ง นอกจากนั้นยังเชื่อมั่นในอำนาจของพระบรมสารีริกธาตุ ที่ประดิษฐานอยู่ในพระสถูปเจดีย์ และพบว่าผู้มีพระบรมสารีริกธาตุไว้สักการบูชาจะมีความสุข ความเจริญในชีวิต ดังนั้น พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่จึงพยายามประพฤติปฏิบัติตนให้บริสุทธิ์เพื่อ บูชาพระบรมสารีริกธาตุ เพราะเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้า ความเชื่อ เรื่องพระบรมสารีริกธาตุของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน มีสาเหตุมาจากความเชื่อเดิมที่สืบทอดกันมา และส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ เคยเห็นแต่ไม่รู้จักบทสวดอัญเชิญ พระบรมสารีริกธาตุ และมีความเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นวัตถุพิเศษสามารถแสดง ปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติได้^{๒๗}

๑.๖.๘ **พระมหาประศักดิ์ อคฺคฺคฺปญฺโญ (ซังแสง)** : ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความเชื่อ

^{๒๕} สุเขาวนั พลอยขุม, **พุทธปรัชญาในสุตตันตปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๑).

^{๒๖} สุนันท์ เพ็ชรพิรุณ, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๘.

^{๒๗} พระมหาสมหมาย ธีรปภาโส (บุญเกลี้ยง), “การศึกษาเจริญวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุใน สังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๖.

เรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวไทยในปัจจุบัน” ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวไทย และความเชื่อตามหลักของพระพุทธศาสนา ประวัติและวิวัฒนาการโหราศาสตร์ไทย จากคัมภีร์พุทธศาสนา และที่สัมพันธ์กับดวงดาว ปรัชญา จิตวิทยา ตลอดถึงประโยชน์ของโหราศาสตร์ ศึกษากรรมตามหลักพุทธศาสนา อำนาจและอิทธิพลของดวงดาว และกรรมในชีวิตมนุษย์ตลอดจนพิธีกรรมที่เกี่ยวกับโหราศาสตร์ของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน พบว่า ชาวพุทธไทยในปัจจุบันเชื่อโหราศาสตร์และกฎแห่งกรรมไปพร้อม ๆ กัน ในขณะที่ยืนยันว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ตามที่พระพุทธศาสนาสอนไว้ แต่ก็ยังมีความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์และใช้โหราศาสตร์เป็นส่วนประกอบ ในการพิจารณาตัดสินใจก่อนที่จะดำเนินกิจการอย่างใดอย่างหนึ่ง^{๒๔}

๑.๖.๕ นางชบา อ่อนนาค : ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา โรงเรียนชลบุรี “สุขบท” จังหวัดชลบุรี” เพื่อศึกษาหลักกรรมเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาระดับความเชื่อ และความแตกต่างของความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนา ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ที่มีความแตกต่างกันในเรื่อง เพศ ชั้นเรียน ผลการเรียน การศึกษาและอาชีพของผู้ปกครอง ที่นับถือพระพุทธศาสนา^{๒๕}

๑.๖.๑๐ พระมหายุทธกร ปญฺญาลิโร (สังจรัตนพงศ์) : ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์สัทธาในพระพุทธศาสนา” ตามแนวกาลามสูตรเป็นการศึกษาเกี่ยวกับสัทธาในพระพุทธศาสนา โดยได้รับความหมายจากประเภท บ่อเกิด หน้าที่และความสำคัญของสัทธา การศึกษาเกี่ยวกับสัทธาในกาลามสูตร และการศึกษาวิธีการประยุกต์ใช้สัทธาในกาลามสูตร เพื่อเป็นการนำแนวคิดดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติจริง เพื่อทำให้เกิดผลดีโดยแก้ปัญหาวิกฤตสัทธาในสังคม^{๒๖}

๑.๖.๑๑ พระประเสริฐ ชุตินุโร (สุนทรวัฒน์) : ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ไสยศาสตร์กับพุทธศาสตร์ ตามทรรคนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)” เรื่องไสยศาสตร์, ความสัมพันธ์

^{๒๔} พระมหาประสัคคี อคฺคปญฺโญ (ชั่งแสง), “ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑.

^{๒๕} นางชบา อ่อนนาค, “การศึกษาความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา : ศึกษากรณีโรงเรียนชลบุรี “สุขบท” จังหวัดชลบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๘.

^{๒๖} พระมหายุทธกร ปญฺญาลิโร (สังจรัตนพงศ์), “ศึกษาวิเคราะห์สัทธาในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๗.

ระหว่างไสยศาสตร์กับพุทธศาสตร์ และผลกระทบจากความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ที่มีต่อ พระพุทธศาสนา “ไสยศาสตร์” เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยคติความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ เวทมนตร์ คาถา สิ่งเร้นลับ หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ “พุทธศาสตร์” เป็นศาสตร์ที่ว่า ด้วยเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาหลักคำสอนสำคัญ ซึ่งมีต้นกำเนิดมาจากการตรัสรู้ของ พระพุทธเจ้า พระพุทธศาสนาได้ชื่อว่าเป็นศาสนาแห่งการกระทำ ซึ่งจัดเป็นกิริยาท หรือกรรม วาท คือสอนให้หวังผลจากการกระทำ เป็นการหวังพึ่งตนเองสู่อิสรภาพคือ พ้นทุกข์ได้ และมี เป้าหมายสูงสุดคือปัญญา การอุบัติขึ้นของพระพุทธศาสนาเป็นการประกาศ อิสรภาพให้แก่ มนุษย์ด้วยปรัชญาที่ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้” และจำเป็นต้องได้รับการฝึกฝนพัฒนาด้วย การศึกษา ที่เรียกว่าไตรสิกขา คือ สีล สมาธิ และปัญญา และในขั้นสูงสุด การฝึกฝนพัฒนา มนุษย์จะนำไปสู่การรู้แจ้งสัจธรรม คือทำให้เกิดปัญญา เข้าใจถึงความสัมพันธ์และอิงอาศัยกัน ของสิ่งทั้งหลาย ทั้งที่เกี่ยวกับชีวิตของเรา สังคม และสิ่งแวดล้อมรอบตัวเรา ยังผลให้หลุดพ้น เป็นอิสระหรือพ้นทุกข์ได้^{๓๑}

๑.๖.๑๒ พระมหาภานุ ภาณุโก (กลินปราชญ์) : ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “หลักศรัทธา ในพุทธปรัชญาเถรวาท กับความเชื่อของเซนต์ออกัสติน” ว่าเป็นอย่างไร และมีลักษณะที่ เหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง “ศรัทธา” ในพระพุทธปรัชญาหมายถึง ความเชื่อมั่นใน ความดี เป็นความเชื่อที่มีเหตุผลสนับสนุน ไม่ใช่เพียงอารมณ์แต่เพียงอย่างเดียว เป็นศรัทธาที่มี ปัญญากำกับ ชักนำไปให้อยู่ในลักษณะที่เชื่อตามความเป็นจริง ส่วนศรัทธา (Faith) ของออกัสติน ก็ มีความหมายเหมือนกับศรัทธาของชาวคริสต์ทั่วไป กล่าวคือมีเนื้อหาหลักที่สัมพันธ์อยู่กับเรื่อง พระเจ้า หมายถึง การยึดติดของจิตใจกับความจริงเหนือธรรมชาติและการมอบน้อมของมนุษย์ที่ ชื่นชมต่อพระเจ้า เป็นการมอบความเชื่อใจให้กับพระเจ้าจึงเป็นท่าทีถาวรที่มนุษย์เปิดใจยอมรับ พระเจ้า โดยเหตุที่มันเป็นพระพรที่พระเจ้าทรงประทานให้แก่ทุกคน ศรัทธาในขอบเขตของ ออกัสตินจึงมี ๒ ประการคือ ๑) ศรัทธาพระเจ้า ๒) ศรัทธาในพระเจ้า^{๓๒}

^{๓๑} พระประเสริฐ ชุตินฺธโร (สุนทรวัฒน์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องไสยศาสตร์กับพุทธศาสตร์ ตามทฤษฎีของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๑.

^{๓๒} พระมหาภานุ ภาณุ โก (กลินปราชญ์), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศรัทธาในพุทธศาสนาปรัชญาเถรวาท กับเซนต์ออกัสติน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕.

๑.๖.๑๓ พระมหาปรม โสภาโส (กองคำ) : ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ ศรัทธาของชาวไทยในปัจจุบัน” กล่าวถึงความเชื่อของชาวไทยพุทธปัจจุบัน เกี่ยวกับความคิด ความเชื่อเรื่องศาสนา ปรัชญา วัฒนธรรมประเพณี และการดำเนินชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่อดีตมา จนถึงปัจจุบัน เพื่อนำเสนอทฤษฎีความเชื่ออันเป็นการยืนยันถึงทัศนคติความเชื่อของชาวพุทธที่มีอยู่จริง ทั้งในแง่มุมมองของรูปธรรมและนามธรรม เพื่อได้เป็นแนวทางเรื่องของความคิดความเชื่อที่ถูกต้องให้แก่ชาวไทยพุทธ ^{๓๓}

สรุปเอกสารที่กล่าวมา ยังไม่มีวิทยานิพนธ์เล่มใดที่ทำการศึกษารวบรวมถึงเรื่อง ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนา วิทยานิพนธ์ที่นำมาอ้างอิงประกอบการศึกษา ส่วนมากเป็นเรื่องศรัทธา ได้แก่ ศรัทธาของคนไทยในปัจจุบัน ความเชื่อในเรื่องกรรม ความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์ เป็นต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนา เพื่อให้ได้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายว่ามีความสำคัญ มีคุณประโยชน์ยิ่งควรแก่การนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันในการนำพาตัวเองให้หลุดพ้นออกจากกองทุกข์ทั้งปวงได้

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่เน้นการวิจัยทางเอกสาร ตามขั้นตอนในการดำเนินการดังนี้

- ๑) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๒) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ คือ วรรณคดี ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสศต่าง ๆ หนังสืองานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- ๓) วิเคราะห์ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนา

^{๓๓} พระมหาปรม โสภาโส (กองคำ), “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๑.

- ๔) เพื่อตอบปัญหาการวิจัย
- ๕) สรุปและนำเสนอผลการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบศรัทธาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๘.๓ ทำให้ทราบความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท ในระดับโลกียะและระดับโลกุตตระ

บทที่ ๒

ศรัทธาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้จะได้ศึกษาเรื่องศรัทธาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมี ๓ ประเด็น คือ

- (๑) ความหมาย ลักษณะ มูลเหตุให้เกิดและความสำคัญของศรัทธาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- (๒) ศรัทธา ๔ ประเภทในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในการพัฒนามนุษย์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑ ความหมาย ลักษณะ มูลเหตุให้เกิดและความสำคัญของศรัทธา

๒.๑.๑. ความหมายของศรัทธา

ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อ ซึ่งในความเชื่อนั้นมีการให้ความหมายที่แตกต่างกันตามความคิดเห็น และความเข้าใจในแต่ละบุคคล ลัทธิหรือศาสนา ในบริบทนี้ได้แยกอธิบายศรัทธาเพื่อให้เข้าใจในทัศนะของนักวิชาการ และความหมายของศรัทธาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ที่มีผลต่อความสัมพันธ์กับเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท จึงให้ความหมายของศรัทธาไว้ดังนี้

๒.๑.๑.๑. ความหมายของศรัทธาในทัศนะของนักวิชาการ

ศรัทธา (สัคทา) หมายถึง ความเชื่อ, ความเลื่อมใส, เช่น สิ้นศรัทธา นั้นมีศรัทธาในความดีของเขา บางทีก็ใช้ร่วมกับประสาทะ เป็นศรัทธาประสาทะ เชื่อ, เลื่อมใส, เช่นเขาศรัทธาในการรักษาแบบแพทย์แผนโบราณ^๑

ดร. วิทย์ เทียงบรรณธรรม ได้ให้ความหมายของคำว่าศรัทธาในพจนานุกรมไทยไว้ว่า ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อถือ, ความเลื่อมใส, ความเห็นดี, ความไว้วางใจ, ความ

---

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕๓.

ซื่อตรง, ความจงรัก, ความประสงค์, ความอยาก, ความบริสุทธิ์, ความเคารพนับถือ, ยินดี, เลื่อมใส^๒

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับศรัทธาในความหมายโดยทั่วไปในหนังสือชุมนุมเรื่องสั้นไว้ว่า เป็นความเชื่อในเรื่องความสามารถของบุคคลสำคัญหรือผู้นำของสังคม ในเรื่องของศาสนาพุทธองค์ศาสดายกเว้นจากพระพุทธเจ้า สอนให้ยึดเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งสาวกไม่มีความรู้ พิสูจน์ว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด เป็นผู้สร้างโลกและอำนวยสุขแก่สัตว์โลกเป็นที่พึ่งของตน ให้นับถือบูชาสิ่งนั้นโดยแน่นแฟ้น ปราศจากการพิสูจน์และทดสอบแต่อย่างใด^๓

พระเทพเวที (ประยูร ธรรมปที) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับศรัทธาไว้ว่า ศรัทธาหรือความเชื่อนี้จะมี ๒ ประเภท ศรัทธาประเภทที่ ๑ เป็นศรัทธาแบบปิดกั้นปัญญา ใช้วิธีปลุกเร้าหรือแม่แต่บังคับให้เชื่อ และพอเชื่อแล้วก็ต้องมอบความไว้วางใจให้สิ้นเชิง ห้ามถาม ห้ามสงสัย คอยรอทำตามอย่างเดียว ศรัทธาประเภทนี้ไม่ทำให้มีการสืบค้นทางปัญญาต่อไป ในศาสนาต่าง ๆ จะเน้นแบบนี้ ศรัทธาประเภทที่ ๒ เป็นศรัทธาแบบสื่อนำสู่ปัญญา คือความเชื่อนั้นเป็นตัวชักนำให้สนใจ เริ่มต้นศึกษาสืบค้น สิ่งทั้งหลายในโลกนี้มีมากมาย เมื่อยังไม่มีจุดเริ่มต้นว่าจะสนใจเรื่องใด แต่เมื่อเกิดศรัทธาต่อบุคคลหรือเรื่องราวหลักการใด ศรัทธานั้นก็จะกลายเป็นปัจจัยที่ทำให้มีจุดเริ่มต้น ศรัทธาทำให้มีความสนใจและเข้าไปหา โดยเฉพาะศรัทธาในคนก็เพื่อจะชักนำให้เข้าไปซักถามเขา การที่ศรัทธาในพระก็เพื่อจะเข้าไปหาและซักถามท่าน เพื่อให้เกิดความรู้ และเข้าใจความจริงยิ่งขึ้นไป^๔

พระมหาอุทธรณ์ ปญญาสิริ (สัจจรัตนพงศ์) ให้ความหมายของศรัทธาไว้ว่า ศรัทธามีความหมายทั้งอย่างกว้าง ปานกลางและไม่ได้แคบเพียงแต่ “ความเชื่อ” เพราะยังมีความหมายอื่น ๆ เช่น ความเชื่อถือ ความเลื่อมใส การปลงใจเชื่อ ความซื่อสัตย์ การยอมรับ การยอมตาม ลัทธิความเชื่อ ศาสนา ความจงรักภักดี ดังนั้น ศรัทธาโดยทั่วไปจึงมีความหมายเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ ไม่เกี่ยวข้องกับปัญญาและเหตุผล^๕

^๒ ดร. วิทย์ เทียงบุญธรรม, พจนานุกรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ห.จ.ก. ประชุมทองการพิมพ์ ๒๒, ๒๕๓๖), หน้า ๖๒๘.

^๓ ภิกขุ พุทธทาส อินทปัญโญ, “เรื่องเรียน พุทธศาสนา ใน ๑๕ นาที”, หนังสือชุมนุมเรื่องสั้น พุทธทาสภิกขุ, ๒๔๕๕, (เว็บไซต์พุทธทาส.คอม www.buddhadasa.com.)

^๔ พระเทพเวที (ประยูร ธรรมปที), พุทธศาสนานิวฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๑.

^๕ พระมหาอุทธรณ์ ปญญาสิริ (สัจจรัตนพงศ์), “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐.

พระมหาปรม โองาโต (กองคำ) ให้ความหมายของศรัทธาไว้ว่า ศรัทธา คือ ความเชื่อ ซึ่งทำให้มนุษย์มีความหวังในการดำรงชีวิตในอนาคต และสัมปรายภพด้วย คือมนุษย์มีศรัทธาเป็นเครื่องกำหนดวิถีชีวิต และมีความผูกพันอยู่กับลัทธิ และศาสนาเป็นสำคัญ มนุษย์มีความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ พร้อมไปกับความเชื่อในเรื่องของศีลธรรมด้วย^๖

ผู้ทำวิจัยมีความคิดเห็นว่า ศรัทธาโดยทั่วไปนั้น หมายถึง ความเชื่อ หรือ ความเลื่อมใส ที่เกิดจากอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด และมักใช้กับความเชื่อในเรื่องความสามารถของบุคคลที่สำคัญของสังคม เหตุการณ์หรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่ผู้คนส่วนมากพากันนิยมชมชอบ เช่น สิ่งลึกลับ เรื่องเหนือธรรมชาติ ฯลฯ หรือใช้ในกรณีที่มีความพึงพอใจ ประทับใจ และมั่นใจในความเชื่อลัทธิหรือศาสนาต่าง ๆ

ศรัทธาถือได้ว่าเป็นความเชื่อเฉพาะของบุคคล จึงทำให้บุคคลมีความเชื่อที่แตกต่างกันออกไป เป็นการใช้ศรัทธาที่ไม่ได้เกิดจากความรู้ตามความเป็นจริง เมื่อเป็นความเชื่อ มักจะพึ่งพาอาศัยสิ่งที่อยู่ภายนอกกาย คืออาศัยอำนาจดลบันดาลและการช่วยเหลือ เชื่อว่าจะสามารถช่วยทำให้ทุกอย่างสำเร็จได้โดยไม่ต้องทำเอง และมีความไม่เชื่อมั่นในความสามารถว่าตนจะทำได้ จึงทำให้เกิดขวัญกำลังใจ มีความรู้สึกที่ดีต่อสิ่งที่ศรัทธาว่าจะทำให้ได้ทุกอย่างตามความต้องการ จึงทำให้ไม่ต้องดิ้นรนชวนขวายเพื่อจะพาให้เข้าถึงความจริงสูงสุด

อย่างไรก็ตามหากศรัทธาที่เกิดขึ้นนั้นไม่ประกอบด้วยเหตุผลและปัญญา มักจะเข้าไปตามอารมณ์ ย่อมขาดความมั่นคง และสามารถเปลี่ยนแปลงได้ง่ายตลอดเวลา กล่าวคือเกิดขึ้นและดับหายไปได้ง่ายและอย่างรวดเร็ว ศรัทธาลักษณะนี้มักเป็นศรัทธาแบบงมงายที่มีความเป็นจริงน้อยมากหรือไม่มีเลย จึงกล่าวได้ว่าหลักศรัทธานี้เป็นพื้นฐานนำไปสู่ความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ ที่บุคคลต้องการอยากให้เป็นไปตามความเชื่อที่ตนอยากให้เป็นเท่านั้น และมักจะหยุดอยู่เพียงแค่ศรัทธาเท่านั้น ศรัทธาในลักษณะนี้ เป็นศรัทธาแบบงมงายไม่พัฒนาให้เข้าถึงความจริงแท้ เป็นศรัทธาที่ไม่ได้มีความสัมพันธ์กับเป้าหมายของความเป็นจริงสูงสุด และไม่ใช้ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

^๖ พระมหาปรม โองาโต (กองคำ), “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑.

๒.๑.๑.๒. ความหมายของศรัทธาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อที่มีปัญญาประกอบและกลั่นกรองในการตัดสินใจในที่นี้ หมายถึงความเชื่อในพระรัตนตรัย ที่มี การเกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรมของพระพุทธศาสนา และเป็นความเชื่ออย่างมีเหตุผลที่เป็นไปตามความเป็นจริงเท่านั้น เป็นความเชื่อที่สร้างปัญญาให้เกิดขึ้นและต้องเป็นปัจจัยในการก้าวสู่การเข้าถึงเป้าหมายในพระพุทธศาสนา คือนิพพาน นอกนั้นก็ถือว่าไม่ใช่ความเชื่อตามหลักศรัทธาทางพระพุทธศาสนา

ศรัทธา กล่าวได้ว่าเป็นความเชื่ออย่างมีเหตุผลของบุคคลที่มีต่อพุทธศาสนา อาจจะ มีมากน้อยแตกต่างกัน อันนำไปสู่การปฏิบัติตนเพื่อการบรรลุผล ดังนั้นจึงสามารถให้ ความหมายที่เกี่ยวข้องกับ ศรัทธา ทางพุทธศาสนาไว้ดังนี้

ศรัทธา ความเชื่อ, ความเชื่อถือ; ในทางธรรมหมายถึงเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ, ความเชื่อที่ ประกอบด้วยเหตุผล, ความเชื่อมั่นในสิ่งที่ดีงาม, ความเลื่อมใสซาบซึ้งซึ่งชื่นใจสนิทใจเชื่อมั่นมี ใจโน้มน้อมมุ่งเด่นไปตามไปปรับคุณภาพดีในบุคคลหรือสิ่งนั้น ๆ, ความมั่นใจในความจริง ความดีสิ่งดีงาม และในการทำควมดีไม่ลู่ไหลคืนตามไปตามลักษณะอาการภายนอก^๓

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงความเชื่อไว้ในหนังสือ ชุมนุมข้อคิดอิสระว่า ความเชื่อ ของพุทธมามกะ นั้นคือ เชื่อโดยตรงต่อเหตุผล เชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ได้บ่มพระองค์เอง มาเป็นเวลาเพียงพอ จนสามารถถึงด้วยพระองค์เอง และทรงชี้ทางให้มนุษย์มีความสะอาด ความสว่างและความสงบเย็นได้จริง เชื่อว่าพระธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบรรลุและนำมา สอนนั้น คือความจริงอันตายตัวของสิ่งทั้งปวง เชื่อว่าพระสงฆ์ คือบรรดามนุษย์ที่มีโชคดี มี โอกาสก่อนใครในการได้รู้ ได้ปฏิบัติ และได้รับผลของการปฏิบัติในพระธรรม เชื่อว่าโลกนี้ ไม่มีบุคคลใดสร้างหรือคอยบังคับให้เป็นไป เชื่อว่ามนุษย์แต่ละคนล้วนมีกรรม หรือการ กระทำของตนเอง เชื่อว่าตัวแท้ของศาสนานั้น คือ ตัวการกระทำที่ถูกต้องทั้งหมดนี้ คือ ความ เชื่อ ๗ ประการ ของพุทธมามกะ^๔

ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อปักใจ เพราะหมดความสงสัยโดยสิ้นเชิง เนื่องจากได้ใช้ ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองตามหลักเหตุผลกลับไปกลับมา ซ้ำแล้วซ้ำอีกอย่างรอบครอบ โดย

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติมช่วงที่ ๑), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒๘.

^๔ พุทธทาสภิกขุ, ชุมนุมข้อคิดอิสระ พุทธทาสภิกขุ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ สุภาพใจ, ๒๕๓๘).

ปราศจากการใช้อารมณ์ จนเกิดเป็นมูลฐาน (ทศสนมุลกา) มั่นคง และเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงขั้น ไม่มีใคร ๆ ในโลกมาเปลี่ยนแปลงความเชื่อนี้ได้^๕

ศรัทธา ความเชื่อ หมายถึงเฉพาะที่เชื่อด้วยปัญญา เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อด้วยเหตุและผล ถ้าเชื่อโดยปราศจากปัญญา เรียกว่า อธิโมกข์ (ความน้อยใจเชื่อ หรือเชื่อตามเขา)^๖

ผู้ทำวิจัยมีความคิดเห็นว่า ศรัทธาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา หมายถึง ความเชื่อในพระรัตนตรัย ยึดเอาเป็นสรณะเพื่อเป็นเครื่องช่วยทำลาภขจัดปัดเป่าทุกข์ภัยและกิเลสต่าง ๆ ในจิตใจให้หมดสิ้น^๗ และเป็นที่พัก ที่อาศัย ที่เคารพสูงสุดในชีวิต โดยความเชื่อมั่นนี้จะต้องเกิดจากความรู้และความเข้าใจของผู้เชื่อถือเอง ใช้ปัญญาของตนพิจารณาไตร่ตรองในพระธรรมคำสั่งสอนต่าง ๆ ด้วยเหตุผลอย่างรอบครอบแล้วตามความเป็นจริง มิใช่สักแต่ว่าศรัทธาตาม ๆ กันมา หรือการถูกบังคับขู่เข็ญให้เชื่อ ล้อหลอกด้วยอามิสสินจ้าง หรือมีผลประโยชน์ใดแอบแฝงอยู่ในทางโลกเป็นเหตุชวนให้เกิดความเชื่อ ศรัทธานั้นต้องเกิดขึ้นมาเอง และจะต้องประกอบด้วยปัญญาของผู้ศรัทธาที่ารู้เห็นเองแล้วตามความเป็นจริง และปัญญาเป็นเครื่องช่วยกลั่นกรองความถูกต้อง จึงจะเป็นศรัทธาที่มีความสัมพันธ์ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เมื่อมนุษย์มีศรัทธาจะไม่ได้หยุดอยู่เพียงแก่ศรัทธา แต่จะต้องมีกระบวนการพัฒนาให้เกิดปัญญา และสามารถพัฒนาขึ้นไปจนถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตได้ถึงขั้นการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงอย่างอิสระ คือ ศรัทธาต้องเป็นไปในลักษณะที่สัมพันธ์ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าเป้าหมายคือนิพพาน จึงจะเป็นศรัทธาที่ถูกต้องตามหลักศรัทธาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑.๒ ลักษณะของศรัทธา

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เมื่อกล่าวถึงลักษณะของศรัทธา สามารถแบ่งตามลักษณะได้เป็น ๒ ลักษณะคือ มีลักษณะทำให้ผ่องใส มีลักษณะทำให้แล่นไปด้วยดี ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

^๕ พระภิกษุวิริยคุณ (เผด็จ ทตฺตชีโว), ศรัทธา รุ่งอรุณแห่งสันติภาพโลก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๕๗๗) จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๘๒.

^๖ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ปธ.๕ ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยวเชียงใหม่, ๒๕๔๘), หน้า ๕๕๐.

^๗ บุ.บ.อ. (บาลี) ๑/๖-๗.

ย่อมระลึกถึงบุญกุศลนั้นก็เกิดความรู้สึกดีใจ ก็จะเกิดอิมใจ ทำให้กายสงบมีความสุข จิตย่อมตั้งมั่นที่จะได้อบรมอินทรีย์ พละ^{๑๔} และโพชฌงค์^{๑๕} พระพุทธเจ้าจึงได้อนุญาตพร ๘ ประการแก่นางด้วยพระคาถาว่า

สตรีใด เมื่อให้ข้าวและน้ำ ก็เบิกบานใจ มีศีล เป็นสาวิกาของพระสุคตครอบงำความตระหนี่ให้ทานซึ่งเป็นหนทางสวรรค์ เป็นเครื่องบรรเทาความโศก นำสุขมาให้สตรีนั้น อาศัยหนทางที่ไม่มีธูถิ ไม่มีกิเลสขวนใจ ย่อมได้กำลังใจและอายุทิพย์ เธอผู้ประสงค์บุญ มีความสุขมีพลานามัย ย่อมปลื้มใจในชาวสวรรค์ตลอดกาลนาน^{๑๖}

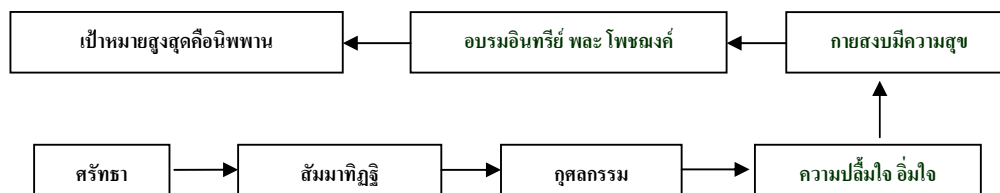
จะเห็นได้ว่า ศรัทธามีความทำให้ใจฟ่องใสเป็นลักษณะ หมายถึงจิตที่บริสุทธิ์ฟ่องใส ไม่ขุ่นมัว ปราศจากนิเวรฉิบ มีผลทำให้มนุษย์เกิดสัมมาทิฏฐิ จะสร้างความสัมพันธ์ขึ้นระหว่างศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ด้วยอาศัยศรัทธาเป็นเครื่องนำทางให้ตนสามารถบรรลุธรรมในขั้นสูงสุดจนถึงเป้าหมายได้ เริ่มจากศรัทธาทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิ คิดกระทำกรรมที่เป็นกุศลกรรม เมื่อนั้นทำให้เกิดความรู้สึกดีใจและอิมเอิบใจ ทำให้กายสงบใจสงบจนเป็นความสุข ไม่มีนิเวรฉิบในจิต เมื่ออบรมอินทรีย์และพละมากขึ้นทำให้เกิดโพชฌงค์ อันเป็นองค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ เมื่อทำโพชฌงค์ให้สมบูรณ์ดีแล้วสามารถพัฒนาต่อไปให้เข้าถึงเป้าหมายคือ นิพพาน

^{๑๔} อินทรีย์ ความเป็นใหญ่, สภาพที่เป็นใหญ่ในกิจของตน, ธรรมที่เป็นเจ้าการในการทำหน้าที่อย่างหนึ่ง ๆ เช่นตาเป็นใหญ่หรือเป็นเจ้าการในการเห็น หูเป็นใหญ่ในการได้ยิน ศรัทธาเป็นใหญ่ในการครอบงำเสียซึ่งความรู้ ศรัทธาเป็นต้น, พละ โดยความหมายว่าเป็นกำลังให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง ซึ่งธรรมที่ตรงข้ามแต่จะอย่างไรจะเข้าครอบงำไม่ได้; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๕๖-๓๕๗.

^{๑๕} โพชฌงค์ ๗ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้) ๑. สติ (ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง) ๒. ธรรมวิจยะ (ความเพียรธรรม, ความสอดส่องสืบค้นธรรม) ๓. วิริยะ (ความเพียร) ๔. ปีติ (ความอิมใจ) ๕. ปัสสัทธิ (ความผ่อนคลายสงบเย็นกายใจ) ๖. สมาธิ (ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วแน่ในอารมณ์) ๗. อุเบกขา (ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง) แต่ละข้อเรียกเต็มมี สัมโพชฌงค์ ต่อท้ายเป็น สติสัมโพชฌงค์ เป็นต้น; พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐๕.

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๐-๓๕๒/๒๒๑-๒๒๕.

สามารถเขียนให้เข้าใจง่าย ๆ ดังนี้

แผนภาพที่ ๑

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า บุคคลมีศรัทธาจึงทำให้เกิดสัมมาทิฐิ คิดกระทำกุศลกรรมทำให้ตนเกิดความอิ่มเอิบภายในใจเกิดขึ้น มีจิตสงบกายสงบปราศจากนิเวรณ์ ทำให้อินทรีย์และพละเข้มแข็ง เกิดธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือโพชฌงค์ และนำสู่เป้าหมาย

๒.๑.๒.๒. ศรัทธามีลักษณะทำให้เล่นไปด้วยดี หมายถึง เหมือนกับว่า พระโยคาวจรพอเห็นจิตของผู้อื่นพ้นพิเศษจากกิเลสอาสวะแล้ว ย่อมเล่นไปด้วยดีในพระโศคาปัตติผลบ้าง ในพระสกทาคามีผลบ้าง ในพระอนาคามีผลบ้าง ในพระอรหัตตผลบ้าง ย่อมทำความเพียร เพื่อบรรลุธรรมที่ตนไม่บรรลुแล้ว เพื่อได้บรรลุธรรมที่ตนยังไม่ได้บรรลุแล้ว เพื่อให้แจ้งธรรมที่ตนยังไม่ทำให้แจ้งแล้ว^{๑๓}

ดังที่พราหมณ์ชื่อชาณูโสณินทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่ท่านพระโคตม กุลบุตรทั้งหลายมีศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตจะจงท่านพระโคตม ท่านพระโคตมทรงเป็นหัวหน้าของกุลบุตรเหล่านั้น เป็นผู้มีอุปการะมาก เป็นผู้แนะนำให้ถือตาม ชุมชนนั้นถือเอาแบบอย่างท่านพระโคตมหรือ” พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พราหมณ์ ข้อนี้เป็นอย่างนั้น ... ชุมชนนั้นถือเอาแบบอย่างเรา”^{๑๔}

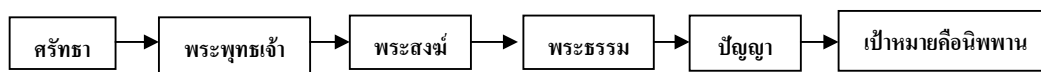
จะเห็นได้ว่า กุลบุตรทั้งหลายได้อาศัยศรัทธาที่มีต่อพระผู้มีพระภาค มีความมั่นใจในพระปัญญาของพระผู้มีพระภาคว่าเป็นผู้ตรัสรู้จริง เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบโดยพระองค์เอง เชื่อว่ามนุษย์สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองจนบรรลุถึงเป้าหมายได้ ด้วยศรัทธา

^{๑๓} มิตินท. (ไทย) ๑/๑๑/๓๕.

^{๑๔} คูรายระเอียดใน ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๓๔/๓๓-๓๔.

ความเพียรพยายามของมนุษย์ที่มีพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่าง เป็นลักษณะศรัทธามีความทำให้
 เล่นไปด้วยดี เป็นเครื่องนำพา เป็นแบบอย่างออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เพราะได้
 เจาะจงเอาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเกิดศรัทธาในพระธรรม เพื่อมุ่งมั่นสู่เป้าหมายสูงสุดใน
 พระพุทธศาสนาอันได้แก่นิพพาน อย่างที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงถึงแล้ว

ความสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของพระพุทธองค์ เป็นลักษณะศรัทธามี
 ความทำให้เล่นไปด้วยดี ทำให้บุคคลสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัย
 เกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย โดยมีจุดเริ่มต้นอยู่ที่มีศรัทธาต่อพระผู้มีพระภาคก่อน คือมี
 ความเชื่อต่อปัญญาในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อมต่อสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคที่มี
 ความปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และสามารถบรรลุธรรมคือมรรคผลนิพพานได้เช่นเดียวกับ
 พระพุทธเจ้า ศรัทธาในพระธรรมของพระพุทธเจ้าว่าเป็นองค์ความรู้ในการพัฒนาปัญญา และ
 นำสู่การปฏิบัติให้เกิดเป็นปฏิเวธ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท
 สามารถเขียนให้เห็นความสัมพันธ์ได้ชัดเจนดังนี้

แผนภาพที่ ๒

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า บุคคลที่เกิดศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า มีความปรารถนาที่จะ
 ประพฤติตามจึงสละเพศฆราวาสเป็นบรรพชิต เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ด้วยการศึกษาและปฏิบัติ
 ตามในพระธรรมของพระพุทธเจ้า ให้เกิดปัญญารู้ยิ่งในสังขจะจนบรรลุเป้าหมาย

พระอภิธรรมกล่าวถึงลักษณะเป็นต้นของศรัทธาคือ

๑. สาทุทหนลกขณา สัทธามีความเชื่อใฝ่ในฝ่ายดีเป็นลักษณะ
- โอกปฺปนลกขณา อีกอย่างหนึ่ง สัทธานั้น มีความปลงใจเชื่อด้วยปัญญาเป็นลักษณะ
๒. ปสาทนรธา มีความเลื่อมใสเป็นกิจ อุปมาเหมือนกันกับแก้วมณีที่ทำให้น้ำใส ฉะนั้น
 ปกฺขนุทนรธา อีกอย่างหนึ่ง สัทธานั้น มีความเล่นไปเป็นกิจ อุปมาเหมือนเวลา
 ข้ามห้วงน้ำ ฉะนั้น
๓. อกาลุสฺสฺยปจฺจุปฏฺฐานา มีความไม่ขุ่นมัวเป็นผลปรากฏ

อธิมุตติปัจจุภูฏานา อีกอย่างหนึ่ง สัทธานั้น มีความน้อมใจเชื่อ เป็นอาการปรากฏ

๔. สทฺธะยัตถุฏปฏฐานา มีวัตถุเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อเป็นเหตุใกล้จิต

สทฺธมมุตสวนาทิสตาปตฺติยงคฺปฏฐานา มืองค์แห่งโศคาปตติมรรค มีการฟังพระสัทธรรมเป็นต้นเป็นเหตุใกล้จิต^๕

พระอภิธรรมได้กล่าวถึงศรัทธาในลักษณะที่เป็นเจตสิก^{๒๐} เรียกว่าศรัทธาเจตสิก เป็นการปรุงแต่งของจิตเมื่อจิตมีการรับรู้อารมณ์ที่มากระทบกับจิต มีลักษณะคือ มีความเชื่อใฝ่ในฝ่ายดีในกุศลธรรม เป็นลักษณะมีความเลื่อมใส เป็นกิจ ไม่มีความขุ่นมัวเป็นผลหก มีวัตถุ (พระรัตนตรัย, กรรม, ผลของกรรม) อันเป็นที่ตั้งแห่งความเชื่อ เป็นเหตุใกล้

พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงลักษณะของศรัทธาไว้ในหนังสือพระพุทธศาสนาในฐานะรากฐานของวิทยาศาสตร์ไว้ว่า ศรัทธาที่ถูกต้องมีลักษณะของศรัทธาคือได้จากจุดหมายของพระพุทธศาสนา คือ วิมุตติ ความหลุดพ้น หรืออย่างที่เรียกปัจจุบันว่า อิศรภาพ และไม่ต้องขึ้นต่อองค์พระศาสดา ปัจจัยที่ส่งทอดไปจนถึง วิมุตติ เป็นจุดหมายบังคับ ให้ต้องมีปัญญา ปัญญาที่เป็นตัวทำให้ถึงจุดหมายก็ด้วยอาศัย ศรัทธา เป็นจุดเริ่มหรือเป็นสื่อ นำให้เป็น ๓ ขั้นตอน คือ

แผนภาพที่ ๓

ในกระบวนการของการเข้าถึงความจริง ศรัทธาเป็นตัวเริ่มต้นนำเข้าสู่ปัญญา แล้วปัญญาก็เป็นตัวนำไปสู่วิมุตติ ปัจจัยสัมพันธ์อันนี้เป็นตัวกำหนดลักษณะของศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา เพราะทั้งสามอย่างนี้ต้องมีความสัมพันธ์กันไม่สามารถขาดอย่างใดอย่างหนึ่งได้ ในแง่ของบุคคลทั่วไปที่ต้องอาศัยศรัทธาเป็นตัวเริ่มต้น เพื่อให้ถึงเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ก็ด้วยอาศัยความสัมพันธ์ของศรัทธากับปัญญาจึงจะมุ่งสู่เป้าหมาย

^๕ พระเทพกิตติปัญญาคุณ (กิตติวุฑฺโฒ ภิกขุ), **ปรมัตถธรรม ๔** (จิต เจตสิก รูป นิพพาน) , พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๖.

^{๒๐} เจตสิก หมายถึง ธรรมที่ประกอบกับจิต, อาการหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ศรัทธา เมตตา สติ ปัญญา เป็นต้น; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๔๐.

ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ในทางพระพุทธศาสนา ศรัทธา จึงมีลักษณะเป็นสื่อ นำสู่ปัญญาและพ่วงมากับความเป็นอิสระ^{๒๑}

๒.๑.๓ มุลเหตุให้เกิดศรัทธา

บุคคลในโลกเป็นผู้ที่มีศรัทธา จะมีเหตุให้เกิดศรัทธาที่ต่างกัน มีการถือเอาคุณสมบัติของศรัทธาที่ต่าง ๆ กัน มาเป็นหลักเกณฑ์ที่ทำให้เกิดศรัทธาของแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้แบ่งมูลเหตุให้เกิดศรัทธาออกเป็น ๔ จำพวกคือ

๒.๑.๓.๑ รูปุปปมาณิกา (รูปประมาณ) บุคคลผู้ถือรูปเป็นประมาณ เลื่อมใสในรูป^{๒๒} ผู้ถือเอารูปร่าง เป็นประมาณ บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นรูปที่สูง รูปที่ผอม รูปที่อ้วน รูปที่มีอวัยวะสมส่วน ถือเอาประมาณในรูปนั้นแล้วจึงชอบใจเลื่อมใสในใจที่จะเชื่อถือ เกิดความเลื่อมใส ศรัทธา บุคคลประเภทนี้เรียกว่า ผู้ถือรูปเป็นประมาณเลื่อมใสในรูป^{๒๓}

ดังที่พระวัคคลี บวชเป็นบรรพชิต เป็นผู้ที่ไม่รู้จักอิมอยู่ในความพึงพอใจที่จะได้เห็นในพระรูปของพระพุทธเจ้า ฝากอยติดตามดูอยู่ตลอดเวลา เพราะยินดีที่ได้เห็นพระรูปกายที่ประเสริฐของพระผู้มีพระภาค ทำให้เกิดศรัทธาในพระรูปของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างยิ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทราบความยินดีของพระวัคคลี จึงได้ตรัสสอนว่า □อย่ายินดีในรูปที่ชนพาลชอบ ผู้ใดเห็นพระสัทธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเป็นบัณฑิตเห็นพระผู้มีพระภาค (ส่วน) ผู้ไม่เห็นพระสัทธรรม ถึงจะเห็นพระผู้มีพระภาคก็ชื่อว่าไม่เห็น ร่างกายมีโทษไม่สิ้นสุดเหมือนต้นไม้มีพิษ เป็นที่อาศัยของโรคทุกชนิด ล้วนเป็นที่ประชุมของทุกข์ เพราะฉะนั้น จงเบือนหน้าในรูป พิจารณาเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งขันธทั้งหลาย จะถึงที่สุดแห่งสรรพกิเลสได้โดยง่ายเถิด ^{๒๔}

จะเห็นได้ว่า พระวัคคลีเกิดศรัทธาในพระรูปของพระพุทธเจ้า เป็นศรัทธาที่เกิดจากบุคคลผู้ถือเอารูปเป็นประมาณเลื่อมใสในรูป มีความพึงพอใจอยู่ในรูปร่างลักษณะ จึงทำให้เกิดศรัทธา เมื่อไม่ได้เห็นก็จะทำให้เกิดความทุกข์ภายในใจ มีความกระวนกระวายใจ คึ้นรน

^{๒๑} พระเทพเทวี (ประยูรค์ ปยุตโต), *พระพุทธศาสนาในฐานะรากฐานของวิทยาศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๓-๑๑๕.

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

^{๒๓} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๓๑-๑๓๒/๒๐๔.

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน พุ.อป. (ไทย) ๓๓/๕๑-๖๑/๒๔๔-๒๔๕.

ชวนขวยให้ตนได้พบได้เห็นตามที่ใจมีความปรารถนาอยู่ตลอดเวลา จึงจะเกิดความสบายใจ
แก่ตน เมื่อเกิดศรัทธาในรูป โดยที่ปัญญาไม่ได้เกิดขึ้นเลย การบรรลุธรรมนั้นก็จะไม่เกิดขึ้น
แน่นอน เพราะจะหยุดนิ่งอยู่เพียงศรัทธาในรูปเท่านั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงอนุเคราะห์
พระวักกลีให้เกิดความรู้สึกรู้ตัว เพื่อให้เกิดความรู้เห็นที่ถูกต้อง ว่าแท้จริงแล้วการเห็นธรรมก็
เท่ากับได้เห็นพระผู้มีพระภาคอยู่ด้วยตลอดเวลานั่นเอง

ดังนั้น บุคคลผู้ถือรูปเป็นประมาณ เลื่อมใสในรูป เป็นเหตุให้เกิดศรัทธาแล้ว การที่จะ
เข้าถึงเป้าหมายได้นั้น ต้องอาศัยความเลื่อมใสในรูปเป็นจุดเริ่มต้น ในการสร้างความสัมพันธ์กับ
เป้าหมาย หมายถึง การที่บุคคลเกิดศรัทธาในรูปแล้ว ต้องนำศรัทธานั้นมาสร้างปัญญาให้เกิดขึ้น
ด้วย ไม่ยึดติดอยู่ที่ตัวบุคคลที่เป็นเหตุให้เกิดศรัทธาเท่านั้น ต้องรู้ในพระธรรมคือคำสอนอย่าง
ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงได้สอนธรรมไว้ เพราะพระธรรมจะเป็นเครื่องนำไปสู่การพ้นทุกข์ และ
บรรลุถึงเป้าหมายในที่สุด ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้วว่า ผู้ไม่เห็นพระสัทธรรม ถึงจะแม้ว่า
เห็นพระผู้มีพระภาค ก็ชื่อว่าไม่ได้เห็นพระองค์ หากศรัทธานั้นไม่มีความสัมพันธ์กับเป้าหมาย
ก็เป็นเพียงจดศรัทธาเพราะไม่มีปัญญาเกิดขึ้น โอกาสที่เข้าถึงเป้าหมายคือนิพพานนั้นไม่มี

๒.๑.๓.๒ ลูขัปปมณิกา (ลูขประมาณ) บุคคลผู้ถือความเศร้าหมองเป็น
ประมาณ เลื่อมใสในความเศร้าหมอง^{๒๕} บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นจิวรเศร้าหมอง บาตรเศร้า
หมอง เสนาสนะเศร้าหมอง หรือเห็นทุกกรกิจรายต่าง ๆ ถือเอาประมาณในความเศร้าหมองนั้นแล้ว
เกิดความเลื่อมใส^{๒๖} จึงขบใจเลื่อมใสน้อมใจที่จะเชื่อถือ

ดังที่ พระโมฆราชได้ถูกโรคเรื้อนรบกวนทั้งในเวลากลางวันก็ไม่ได้มีความสุขในการ
นอน เมื่อได้เห็นโทษของร่างกาย จึงบวชเป็นบรรพชิตเป็นศิษย์ของพราหมณ์ชื่อพาวรี ได้ถาม
ปัญหาที่ละเอียดลึกซึ้งว่า โลกนี้ โลกหน้า พรหมโลก และเทวโลก แต่ไม่ได้รับคำตอบ เมื่อเป็น
เช่นนี้ จึงได้ไปถามปัญหานี้กับพระผู้มีพระภาคว่า ข้าพระองค์พิจารณาเห็นโลกอย่างไร มัจจุราช
จึงจะมองไม่เห็น

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

โมฆราช เธอจงเป็นผู้มีสติทุกเมื่อ พิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของว่างเปล่า ถอน

^{๒๕} คุราชระเขียคใน อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

^{๒๖} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๗๒/๒๐๔.

ความเห็นว่าเป็นอตตาลี เมื่อเป็นเช่นนี้ จะฟังข้ามพ้นมัจจุราชได้ เธอเมื่อพิจารณาเห็นโลกด้วยอุบายอย่างนี้ มัจจุราชจึงจะมองไม่เห็น

เมื่อพระมีพระภาคตรัสจบพระคาถา โมฆราชก็ปราศจากผมและหนวด นุ่งห่มผ้า กาสาวะได้เป็นภิกษุและเป็นพระอรหันต์ พระโมฆราชได้เก็บผมมาจากกองขยะ ป่าช้า และทางรถทางเกวียนมาทำเป็นผ้าสังฆาฏิจากผ้านั้น ใช้สอยจีวรที่เส้าหมอง พระผู้มีพระภาคทรงพอพระทัยในคุณชื่อนั้นของท่านโมฆราช จึงทรงตั้งไว้ในตำแหน่งแห่งภิกษุผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายที่ใช้สอยจีวรเส้าหมอง เพราะเป็นผู้ไม่มีอาสวะดับสนิทเหมือนเปลวไฟที่หมดเชื้อดับไปกิเลสทั้งหลายก็เผาได้แล้ว กพทั้งปวงก็ถอนได้แล้ว สามารถตัดกิเลสเครื่องผูกมัดได้แล้วจึงอยู่อย่างผู้ไม่มีอาสวะ^{๒๖}

การเป็นผู้มีสติทุกเมื่อพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของว่างเปล่า ถอนความเห็นว่าเป็นอตตาลี จึงทำให้มีความยินดีที่ใช้สอยจีวรที่เส้าหมองมากกว่า เพราะการเกิดในตระกูลดี มีทรัพย์สมบัติมากมาย ก็ไม่ได้ทำให้หายจากความทุกข์แต่อย่างใด ความสุขที่แท้จริงที่เกิดจากการตัดกิเลสเครื่องผูกมัดได้ อยู่อย่างผู้ไม่มีอาสวะ ตัดขาดจากเครื่องพันธนาการ อยู่อย่างอิสระ ไม่ยึดติดกับอตตาลี การใช้สอยจีวรเส้าหมอง หรือบาตรเส้าหมอง เสนาสนะเส้าหมอง หรือเห็นทุกกรกิริยาต่าง ๆ ถือเอาประมาณในความเส้าหมองนั้นแล้วด้วยความพึงพอใจ ความสุขที่ได้ไม่มีความต่างจากสิ่งที่ไม่เส้าหมองเลย เพราะมีปัญญาความรู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง จึงเป็นบุคคลผู้ถือความเส้าหมองเป็นประมาณ เลื่อมใสในความเส้าหมอง เป็นเหตุให้เกิดศรัทธาสร้างให้เกิดปัญญา เพื่อนำสู่เป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

๒.๑.๓.๓ โฆสัปปมาณิกา (โฆษประมาณ) บุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณ เลื่อมใสในเสียง^{๒๗} บุคคลบางคนในโลกนี้ถือเอาประมาณในเสียงนั้นที่ผู้อื่นกล่าวสรรเสริญ ที่ผู้อื่นชมเชย ที่ผู้อื่นกล่าวยกย่อง ที่ผู้อื่นกล่าวสรรเสริญสืบ ๆ กันมาแล้วเกิดความ

^{๒๖} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๔/๓๐.

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

เลื่อมใส^{๒๕} บุคคลที่ได้ยินได้ฟังเสียงพูดจาที่ไพเราะ จึงชอบใจเลื่อมใสน้อมใจที่จะเชื่อถือนแล้ว
เกิดความเลื่อมใส^{๒๖} น้อมใจไปเพื่อศรัทธา

บุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณ ทั้งที่ที่ได้ยินหรือฟังเสียงสรรเสริญเกียรติคุณหรือ
เสียงพูดจาที่ไพเราะ อันเป็นเหตุให้เกิดศรัทธา ดังที่อนาถบิณฑิกคหบดีเกิดศรัทธาใน
พระพุทธเจ้า เพียงแค่ได้ยิน คำว่า “พระพุทธเจ้า” ทำให้อนาถบิณฑิกคหบดีอยากเห็น และ
อยากเข้าเฝ้า อยากที่จะได้เข้าใกล้ในพระพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก เมื่อฟังธรรมอนุப்புพิกดา^{๒๗}
และอริยสัจ ๔ ทำให้ปราศจากมลทินได้เกิด ณ ที่นั่งฟังธรรมนั้นว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความ
เกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” อนาถบิณฑิกคหบดีได้เห็น
ธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รู้แจ้งธรรมแล้ว หยั่งลงสู่ธรรมแล้ว ข้ามความสงสัยแล้ว ปราศจาก
ความแคลงใจ ถึงความเป็นผู้แก่แล้วก็ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา บรรลุ
โสดาบัน ผู้เข้าถึงกระแสแห่งนิพพานเป็นที่สุด ขอถึงพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งพระธรรม
และพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะไปจนตลอดชีวิต^{๒๘}

เมื่อบุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณเป็นเหตุเกิดศรัทธา ในทางพระพุทธศาสนาศรัทธา
นั้นจะต้องประกอบด้วยปัญญา เมื่อมีศรัทธาที่เกิดจากเสียงแล้วจะต้องพัฒนาต่อไปให้เป็น
ปัญญา เป็นปัญญาประเภทที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นจากวัฏฏทุกข์ แล้วให้ปัญญาเป็นตัวทำ
หน้าที่ส่งต่อไปให้ถึงเป้าหมาย ศรัทธานั้นจะต้องหมดหน้าที่ไปเมื่อเกิดปัญญาแล้ว หากยังมี
ศรัทธาที่มีเสียงเป็นเหตุอยู่ ปัญญานั้นก็จะไม่เกิดขึ้นและก็ไม่มีความสัมพันธ์ใด ๆ กับเป้าหมาย
ในทางพระพุทธศาสนา เพราะบุคคลจะติดอยู่เพียงแค่ศรัทธาเท่านั้น

^{๒๕} อภ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๓๑/๒๐๔.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, หน้า ๑๒๓.

^{๒๗} อนุப்புพิกดา เทศนาที่แสดงไปโดยลำดับ เพื่อพอกอรรถาธิบายของสัจจ์ให้หมดจดเป็นชั้น ๆ จากง่าย
ไปหายาก เพื่อเตรียมจิตของผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟังอริยสัจจ์ มี ๕ คือ ๑. ทานกถาพรรณนาทาน ๒. สัตถกถา
พรรณนาศีล ๓. สัตถกถา พรรณนาสวรรค์ คือ ความสุขที่พร้อมด้วยกาม ๔. กามาทีนวกถา พรรณนาโทษของ
กาม ๕. เนกขัมมานิสังสกถา พรรณนาอานิสงส์แห่งการออกจากกาม อนุப்புพิกดา ก็มีใช้; พระพรหมคุณาภรณ์
(ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า ๔๕๑.

^{๒๘} คุราลละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๔-๓๐๕/๑๑๑-๑๑๕.

๒.๑.๓.๔ รัชมัยปมาณิกา (ธรรมประมาณ) บุคคลผู้ถือธรรมเป็นประมาณ เลื่อมใสในธรรม^{๓๓} บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นศีล สมาธิ ปัญญา แล้วถือเอาประมาณในศีลเป็นคตินั้นแล้ว เกิดความเลื่อมใส บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ถือธรรมเป็นประมาณ เลื่อมใสในธรรม^{๓๔} จึงเกิดความชอบใจเลื่อมใสแนบใจที่จะนับถือ

ดังที่เหล่าปัญจวัคคีย์ เมื่อครั้งเกิดศรัทธาในธรรมของพระพุทธเจ้า จึงปรารถนาที่จะเข้าไปหา นั่งใกล้ เฝ้าหูลงฟัง ฟังธรรม จดจำธรรม พิจารณาเนื้อความ ความเพ่งพินิจธรรม มีความยินดี มีความขยันอดทน ไตร่ตรอง และอุทิศกายและใจ เพราะเชื่อในปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ทำให้เหล่าปัญจวัคคีย์ ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด ด้วยธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสกับเหล่าปัญจวัคคีย์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ พวกเธอจงเงี้ยวโศตลสดับ เราได้บรรลุอมตธรรมแล้ว จะสั่งสอน จะแสดงธรรม พวกเธอเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอน ไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยม อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ ต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้□

ทำให้ปัญจวัคคีย์จึงเกิดศรัทธา และตั้งใจฟังเพื่อความรู้อย่างแล้ว เป็นผลทำให้ท่านพระโกณฑัญญะหนึ่งในปัญจวัคคีย์ ได้เกิดปัญญาเห็นธรรมเป็นคนแรก ในขณะที่พระผู้มีพระภาคตรัสธรรมจักกัปปวัตตนสูตรอยู่ และต่อมาท่านพระวัปปะ ท่านพระภัททิยะ ท่านพระมหามานะ และท่านพระอัสสชิ ก็ได้ปัญญาเห็นธรรมเช่นเดียวกัน^{๓๕}

พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลที่รู้คุณภายใน
และเห็นแจ้งข้อปฏิบัติภายนอก

^{๓๓} คุรยาระเอียคใน อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

^{๓๔} คุรยาระเอียคใน อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๓๒/๒๐๔-๒๐๕.

^{๓๕} คุรยาระเอียคใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๑๕/๑๘-๒๓.

เห็นธรรมปราศจากเครื่องกั้น ย่อมไม่ถูกเสียงชักนำไป^{๓๖}

บุคคลที่รู้คุณภายใน หมายถึงรู้คุณมีศีลเป็นต้นที่มีอยู่ภายในตัวของบุคคลเอง^{๓๗} และเห็นแจ้งข้อปฏิบัติภายนอก หมายถึงเห็นข้อเฉพาะปฏิบัติภายนอกของตัวบุคคล^{๓๘} บุคคลนั้นมีปัญญาเกิดขึ้นแก่ตน ปัญญาทำให้บุคคลสามารถพิจารณาธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง ไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้บุคคลเกิดความไขว้เขว หรือมาปิดกั้นในการรู้เห็นความจริง หรือแม้ว่าจะมีเสียงอื่น ๆ เข้ามากระทบกับประสาทสัมผัสทางหู ปัญญาที่เกิดจากศรัทธาจะเป็นเครื่องกำจัดเสียงนั้น ๆ ออกไป และไม่เกิดการกระทบกระเทือนหรือเกิดการผันแปรไปตามเสียงนั้น ๆ แต่อย่างใด

จะเห็นได้ว่า ผู้ศรัทธาในธรรม เมื่อบุคคลมีเหตุคือธรรม มีผลคือศรัทธา ศรัทธานั้นเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ดังที่เหล่าปัญญาวัคคีย์เมื่อเกิดศรัทธาในธรรมของพระพุทธเจ้า เพราะถือเอาธรรมในพระพุทธเจ้าแล้ว ไม่ได้หยุดอยู่เพียงแค่ศรัทธาในธรรมเท่านั้น แต่เกิดความสนใจแล้วจึงได้เข้าไปหา นั่งใกล้ เงี่ยหูฟังธรรม ว่าพระผู้มีพระภาคจะตรัสเรื่องอะไร แล้วจึงจดจำในธรรมนั้น ๆ นำธรรมนั้นมาพิจารณาในเนื้อความ ความเพ่งพินิจในธรรม เกิดความศึยินพอใจ เกิดความขยันอดทน ไตร่ตรอง และยอมอุทิศทั้งกายและใจ จึงเกิดปัญญารู้แจ้งธรรม เมื่อได้ฟังธรรมอันเป็นผลแห่งพระอรหัต ก็สามารรถสำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้ในที่สุด

๒.๑.๔ ความสำคัญของศรัทธา

ศรัทธามีความสำคัญแตกต่างกันตามความหมายและหน้าที่ ศรัทธาแม้จะเป็นเพียงปัจจัยขั้นพื้นฐาน และเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาปัญญา แต่ไม่สามารถดูแลตนได้ เพราะอาจทำให้เข้าใจความหมายศรัทธาผิดไป^{๓๙} เพื่อให้เข้าใจถึงความสำคัญของศรัทธานั้น จึงสามารถแบ่งตามความหมายและหน้าที่ได้ ๓ ประการคือ

^{๓๖} คูรายะระเอียตใน อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙.

^{๓๗} อัง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๓๕๕.

^{๓๘} อัง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๖๕/๓๕๕.

^{๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.), หน้า ๖๔๕.

๒.๑.๔.๑. ศรัทธาเป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา

ปัญญาที่ยังไม่สามารถเข้าถึงปัญญาได้ ศรัทธาในขั้นพื้นฐานมีความสำคัญมาก ศรัทธาเป็นอุปกรณ์ชักนำให้เดินหน้าต่อไปในการพัฒนาเป็นปัญญา เมื่อใช้ถูกต้องจึงเป็นการเริ่มต้นที่ดี ทำให้การก้าวหน้าไปสู่จุดหมายได้ผลรวดเร็วขึ้น^{๔๐} เพราะในระดับปัญญาจะต้องอาศัยศรัทธาจากคนอื่นก่อน จึงจะสามารถพัฒนาให้เป็นปัญญาและสร้างความสัมพันธ์ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายได้ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถึงการบรรลุอรหัตตผล กับเหล่าภิกษุทั้งหลายว่า

บุคคลเมื่อเกิดศรัทธาแล้วจึงจะเข้าไปหา พยายามที่จะเข้าไปนั่งให้ใกล้ ๆ ฝ่าคอยเงี่ยหูฟังว่าท่านจะพูดอะไร ฟังธรรมนั้นอย่างตั้งอกตั้งใจ แล้วจดจำธรรมที่ฟังนั้นไว้เป็นอย่างดี นำเนื้อความแห่งธรรมที่จดจำไว้มาพิจารณา ธรรมทั้งหลายควรแก่การนำมาพิจารณา ขณะที่มีการพิจารณาธรรมอยู่นั้นความยินดีพอใจในธรรมจึงเกิดขึ้น เกิดความขยันอดทน ไตร่ตรองดีแล้ว จึงได้อุทิสกายและใจ เพื่อทำให้รู้ เห็น เข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้ง ในสัจจะอันยอดเยี่ยม ด้วยนามกาย (เจตสิกทั้งหลาย) และเห็นแจ่มแจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยมนั้นด้วยปัญญา แต่หากศรัทธาไม่มี การที่จะเข้าไปหาหรือการเข้านั่งใกล้ ๆ การเงี่ยโสตเพื่อที่จะรับฟังธรรม การที่จะจดจำธรรมเอาไว้ เพื่อการพิจารณาเนื้อความ ความเพ่งพินิจธรรม ความยินดีพอใจ ความขยันอดทนการไตร่ตรอง และการอุทิสกายและใจ ก็ไม่มีในบุคคลนั้น^{๔๑}

ดังที่เหล่าปัญจวัคคีย์ เมื่อครั้งที่ยังไม่เกิดศรัทธาในพระพุทธเจ้า เพราะคิดว่าพระผู้มีพระภาคละทิ้งความเพียรจะบรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้อย่างไร พระผู้มีพระภาคตรัสกับเหล่าปัญจวัคคีย์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ พวกเธอจงเงี่ยโสตสดับ เราได้

^{๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.), หน้า ๖๕๖.

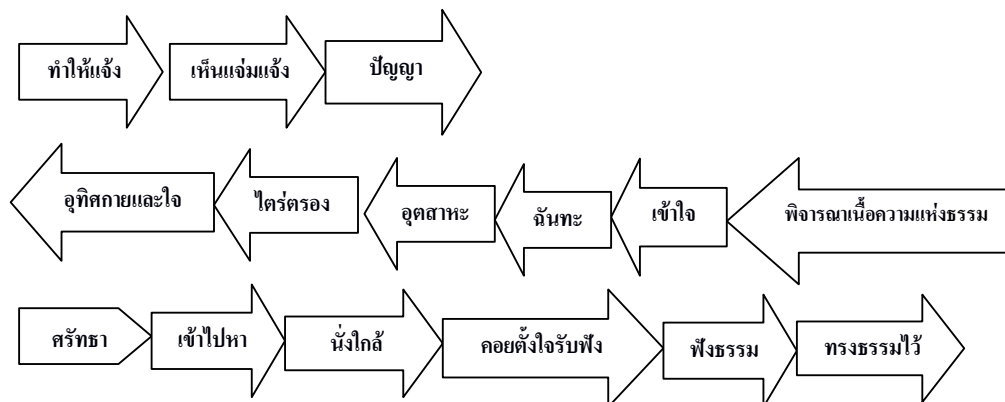
^{๔๑} คูราขระเถียรใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๓/๒๑๒, ๔๓๒/๕๔๑-๕๔๒, สัจจะอันยอดเยี่ยม ในที่นี้หมายถึงนิพพานสัจจะ; ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๘๓/๑๔๒, ปัญญา ในที่นี้หมายถึงมรรคปัญญา; ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๘๓/๑๔๒.

บรรลุมตะธรรมแล้ว จะสั่งสอน จะแสดงธรรม พวกเธอเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอน ไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ที่เหล่า กุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ ต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึง อยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้□

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงสามารถกระทำปัญจวัคคีย์ยินยอมได้แล้ว ปัญจวัคคีย์ เกิดตถาคตโพธิศรัทธา และตั้งใจฟังเพื่อความรู้อย่างยิ่งแล้ว เป็นผลทำให้ปัญจวัคคีย์ได้เกิดปัญญา เห็นธรรม^{๔๒}

จะเห็นได้ว่า ศรัทธาเป็นพื้นฐานที่สำคัญของกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญาเป็นอย่างมาก หากบุคคลไม่เกิดศรัทธาแล้ว จะไม่สนใจหรือไฝหา ความรู้หรือปัญญาก็จะไม่เกิด ความสัมพันธ์ ของความสำคัญของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา สามารถเขียนให้เข้าใจได้ง่ายดังนี้

แผนภาพที่ ๔

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า เมื่อบุคคลเกิดศรัทธาแล้ว ทำให้มีความสนใจอยากรู้ อยากเห็น จึงเข้าไปหาและเข้าไปนั่งใกล้ ๆ คอยฟังอย่างตั้งอกตั้งใจในธรรม เมื่อฟังแล้วก็จดจำใน ธรรมนั้นไว้ แล้วนำธรรมมาพิจารณาในเนื้อหาสาระของธรรม ให้เกิดความเข้าใจด้วยความ ยินดีพอใจ อย่างขยันและอดทนในการไตร่ตรองธรรม ทุ่มเททั้งแรงกายแรงใจอย่างไม่

^{๔๒} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๑๕/๑๘-๒๓.

หวาดหวั่น เพื่อทำให้เกิดความรู้เห็นตามความเป็นจริงอย่างแจ่มแจ้งไม่มีข้อสงสัยใด ๆ จนเป็นปัญญาที่รู้เห็นได้ด้วยตนเองอย่างถูกต้องตามความจริงที่เกิดขึ้นของธรรม

อัจฉริยบุคคลบางคน สร้างเสริมปัญญาของตนได้โดยไม่ต้องอาศัยศรัทธาต่อผู้อื่น ท่านเหล่านั้นได้ใช้แต่ความรู้จักคิดรู้จักมอง สิ่งทั้งหลายตามสภาวะและตามเหตุปัจจัย คือ โยนิโสมนสิการอย่างเดียว แล้วพัฒนาปัญญาให้เจริญงอกงามขึ้น จนรู้เข้าใจทั่วถึงซึ่งสังขารมหายถึงพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้า ที่สามารถตรัสรู้ได้โดยใช้โยนิโสมนสิการอย่างเดียวเป็นปัจจัยของปัญญา^{๓๓}

ผู้มีปัญญา ส่วนของศรัทธามีความสำคัญในขั้นพื้นฐาน คือใช้เป็นเพียงเครื่องกระตุ้นปัญญาให้เกิดขึ้น เมื่อปัญญาเกิดแล้วก็จะใช้ปัญญาเป็นตัวนำเข้าสู่วิมุตติ จะเห็นตัวอย่างในกรณีของพระสารีบุตร ได้เห็นพระอัสสชิ เกิดความเลื่อมใสว่าลักษณะท่าทางของท่านแสดงว่าคงมีอะไรดี คงมีภูมิธรรมปัญญาสูง เกิดความอยากรู้อยากจะถามจึงเข้าไปหา เมื่อได้บวชในพระพุทธศาสนาแล้ว พระสารีบุตรไม่ได้เชื่อพระพุทธเจ้า ดังในบุพพปฏฐกสูตรที่พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกท่านพระสารีบุตรมาตรัสว่า

สารีบุตร เธอเชื่อหรือไม่ว่า สัทธินทรีย์ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่่อมตะมีอมตะเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด ฯลฯ ปัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่่อมตะ มีอมตะเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชื่อนี้ชนเหล่าใดไม่รู้ ไม่เห็น ไม่เข้าใจ มิได้ทำให้แจ้ง มิได้สัมผัสด้วยปัญญา ชนเหล่านั้นพึงถึงความเชื่อต่อผู้อื่นในชื่อนั้นว่า สัทธินทรีย์ ฯลฯ ปัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่่อมตะ มีอมตะเป็นเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชื่อนี้ชนเหล่าใดรู้ เห็น เข้าใจ ทำให้แจ้ง สัมผัสด้วยปัญญาแล้ว ชนเหล่านั้นย่อมไม่มีความสงสัย ไม่มีความแคลงใจในชื่อนั้นเลยว่า สัทธินทรีย์ ฯลฯ ปัญญาที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่่อมตะ มีอมตะเป็นเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด ก็ชื่อนั้นข้าพระองค์รู้ เห็น เข้าใจ ทำให้แจ้ง สัมผัสด้วยปัญญาแล้ว ข้าพระองค์ไม่มีความสงสัย ไม่มีความแคลงใจในชื่อนั้น^{๓๔}

^{๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๖๑๕.

^{๓๔} ดูรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๕/๕๑๔/๒๓๖-๒๓๗.

จะเห็นได้ว่า มนุษย์มีความสามารถและสติปัญญาที่คิดตัวมาแต่เกิดต่างกัน ปุถุชนธรรมดาจะเข้าถึงปัญญาได้อาจเป็นเรื่องยาก แต่เมื่อเขาได้ยินได้ฟังเรื่องราวต่าง ๆ จากบุคคลอื่นแล้ว จึงจะทำให้เขาเกิดความสนใจและเกิดศรัทธาในเรื่องนั้น ๆ ศรัทธาเป็นพื้นฐานให้เขาได้ค้นหาข้อมูลต่อไป จนสามารถได้รู้เห็นตามความเป็นจริง จนเข้าถึงขั้นเป็นปัญญาแล้ว สามารถพัฒนาต่อไปจนถึงเป้าหมายได้ ในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญต่อปัญญาเป็นอย่างมาก เพราะเป็นศาสนาแห่งปัญญา แต่ในบุคคลทั่วไปที่ยังไม่สามารถได้มาซึ่งปัญญา ในส่วนของศรัทธานั้นจะเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างให้เกิดปัญญา และต้องเป็นศรัทธาที่เป็นแบบนាំสู่ปัญญาเท่านั้น จึงจะเป็นศรัทธาที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา เพื่อสร้างความสัมพันธ์ต่อไปให้ถึงเป้าหมาย

๒.๑.๔.๒. ศรัทธาเป็นพื้นฐานในกระบวนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นวิธีฝึกอบรม เพื่อการให้เกิดความรู้แจ้งเจริญปัญญา^{๔๕} เป็นกระบวนการปฏิบัติที่มุ่งไปสู่การบรรลุธรรม ตั้งแต่ขั้นรู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง ไปจนถึงการหลุดพ้นจากวิญญูทุกข์ คือนิพพาน ในกระบวนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน มีหมวดธรรมที่สำคัญต่อการปฏิบัติได้แก่ อินทรีย์ ๕ กับพละ ๕ องค์ประกอบของหลักธรรมทั้งสองเหมือนกัน คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา แต่มีส่วนต่างกันคือหน้าที่ที่ต้องเป็นไปตามหลักธรรมนั้น ๆ

อินทรีย์ ๕ กับพละ ๕ เป็นธรรมที่เป็นในกิจของตน เป็นหลักปฏิบัติทางจิตใจ เพื่อให้ถึงความหลุดพ้นโดยตรง^{๔๖} พละธรรมเป็นกำลังให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง ซึ่งธรรมที่ตรงข้ามแต่ละอย่างจะเข้าครอบงำไม่ได้ อินทรีย์ธรรมเป็นเจ้าการในการครอบงำซึ่งธรรมที่ตรงข้ามแต่ละอย่าง คือความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลงมกมาย^{๔๗}

ดังมีในทศกัณฐกสูตร ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการนี้มี สัทธินทรีย์ เป็นผู้มีศรัทธา เชื่อพระปัญญาตรัสรู้

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๔.

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๘.

^{๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๕๕.

ของตถาคต ฯลฯ เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค มีวิริยอินทรีย์ เป็นผู้ปรารถนาความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เข้าถึงกุศลธรรม ฯลฯ มีสติอินทรีย์ เป็นผู้มีสติ สติปัญญาเป็นเครื่องรักษา ตนอย่างยิ่ง ฯลฯ มีสติ กำจัดอกิขมาและโทมนัสในโลกได้ เกิดสมาธิอินทรีย์ ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ ฯลฯ ได้ปัญญาอินทรีย์ เป็นผู้มียปัญญา ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็น ทั้งความเกิด และความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา^{๔๘}

พระผู้มีพระภาคยังได้ตรัสถึงอินทรีย์ ๕ ไว้อีก ในปฐมโศตاپันนสูตร ได้ตรัสกับ ภิกษุทั้งหลาย เป็นการรับรองผลในการใช้อินทรีย์ ๕ ว่า

อินทรีย์ ๕ ประการ สัทอินทรีย์ ฯลฯ ปัญญาอินทรีย์นี้ เมื่อใดที่อริยสาวกได้รู้ชัดถึง คุณ โทษ ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง อริยสาวกนี้เป็นโศตَابัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า^{๔๙}

เมื่อเป็นผู้หลุดพ้นเพราะไม่ถ่อมมัน อริยสาวกนี้เป็นอรหันตนิคฆาตพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้วทำกิจที่ควรทำสิ้นแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้วหลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ^{๕๐}

จะเห็นได้ว่า เมื่อบุคคลที่เจริญอินทรีย์ ๕ เมื่อได้รู้ชัดถึงคุณ โทษ ความเกิด ความดับ คุณ โทษ และสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง ทำให้เป็นโศตَابันบุคคล หมายถึงผู้ประกอบอริยะมีองค์ ๘ เพราะคำว่า โสตะ เป็นชื่อของอริยะมีองค์ ๘^{๕๑} ไม่มีทางตกต่ำไปในอภาย ๔ คือ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน แคนเปรต และพวกอสูร^{๕๒} มีความแน่นอนที่จะได้สำเร็จสัมโพธิ หมายถึงมรรคเบื้องสูง ๓ อันได้แก่ สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และ

^{๔๘} ดูรายละเอียดใน ต.ม. (ไทย) ๑๕/๔๘๐/๒๘๕-๒๘๑.

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน ต.ม. (ไทย) ๑๕/๔๗๒-๓/๒๘๒-๒๘๓.

^{๕๐} ดูรายละเอียดใน ต.ม. (ไทย) ๑๕/๔๗๔-๕/๒๘๔-๒๘๕.

^{๕๑} อภ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓๑/๕๓๐.

^{๕๒} อภ.ตัก.อ. (บาลี) ๒/๘๗/๒๔๒.

อรหันตมรรค^{๕๓} จนสำเร็จสูงสุดถึงอรหันตนิพพาน เป็นพระอรหันต์ผู้สิ้นอาสวะแล้ว ซึ่งเป็นพระสาวกที่ารู้ตามพระผู้มีพระภาค^{๕๔} เป็นผู้ปลงขันธภาระได้ (เรื่องที่ได้รับผิชอบ คือ ขันธ์ ๕) ปลงกิเลสภาระได้ (เรื่องที่ได้รับผิชอบ คือ กิเลส) และปลงอภิสังขารภาระได้ (เรื่องที่ได้รับผิชอบ คือ การปรุ้งแต่งจิต) จนสามารถบรรลุประโยชน์ตน หมายถึงบรรลุอรหันตผล เพราะสิ้นภวสังโยชน์ คือ สิ้นกิเลสที่เป็นเครื่องผูกมัดไว้ภายในภพทั้งหลาย^{๕๕} ได้อย่างเป็นอิสระ

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงการปฏิบัติธรรมที่บ้าน ไไว้ในหนังสือการบวชอยู่ที่บ้าน ไไว้ว่า การบวชอยู่ที่บ้าน สามารถที่จะบรรลุธรรมได้เหมือนกับการบวชอยู่ที่วัด โดยอาศัยหลักธรรมะที่เป็นเนื้อแท้ หรือเป็นตัวแท้ของพระพุทธศาสนาที่มีอยู่เป็นหลักชัดเจนตายตัว สำหรับยึดเป็นหลักในการปฏิบัติ จะต้องเอาชนิดที่สูงขึ้นไป ละเอียดขึ้นไป คือหมวดธรรมที่มีชื่อว่า อินทรีย์ ๕

การบวชอยู่ที่บ้านจะได้รับผลสำเร็จ จะต้องบริบูรณ์อยู่ด้วยอินทรีย์ ๕ หรือธรรมะ ๕ ประการ อันมี ศรัทธา เชื่อมั่นในสิ่งที่ตนถือเอาเป็นที่พึ่ง คือการปฏิบัติหรือคำสอนนั้น แล้วก็เชื่อมั่นว่าตัวเองทำได้ เราทำได้ ไม่เหลือวิสัยว่าตัวเรามีความสามารถทำได้ แล้วก็ปล่อยให้ทำไปด้วยศรัทธา และต้องมีวิริยะ ความกล้าหาญ ความพากเพียร ความบากบั่น สนุกสนาน พอใจ ในการปฏิบัติ เป็นสุขเมื่อกำลังทำ โดยไม่ต้องรอคอยหรือหวังผลตอบแทนใด ๆ ขณะที่กำลังกระทำอยู่มันก็เกิดความพอใจและเป็นสุข อิ่มอยู่ด้วยความสุข หมายถึง การมีความสุขโดยที่ไม่ต้องเสียเงินซื้อหามา มีสติ เฝ้าระวังรักษาป้องกัน ไม่ให้เกิดความผิดพลาดขึ้น ในความรู้สึกรู้สึกคิดหรือในการกระทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีผัสสะทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และทางใจเอง มีสมาธิ ที่เป็นจิตแน่วแน่ต่อพระนิพพานเป็นอารมณ์อยู่ตลอดเวลา ตลอดเวลาทุกลมหายใจเข้าออก มีจุดมุ่งมั่นต่อพระนิพพาน เรียกว่า มีเอกัคคตาจิตมุ่งพระนิพพานอยู่ตลอดเวลา คือมีความหลุดพ้นจากความทุกข์เป็นอารมณ์ ในการปฏิบัติทั่วไป การทำสมาธิหรือเจริญภาวนา จะปฏิบัติธรรมะพวกไหนก็ตาม จะต้องปฏิบัติให้มีอินทรีย์ครบทั้ง ๕ แล้วในที่สุดก็มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา คือ ความรู้อย่างถูกต้องชัดเจน ในสิ่งที่ต้องกระทำ หรือควรกระทำ อย่าให้ความอยากในกิเลสตัณหา เพื่อความเป็นเราเขา เข้ามาแทรกแซง มันจะทำให้เสียหมด ดังนั้น การบวชอยู่

^{๕๓} ที.สี.อ. (บาลี) ๓๓๗/๒๘๑, อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๘๗/๒๔๒.

^{๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๒๖.

^{๕๕} อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๘/๑๓๕.

ที่บ้าน เป็นการปฏิบัติตัวให้ไม่มีอึดตา ไม่มีความทุกข์ ไม่มีปัญหาอะไร มีจิตที่บริสุทธิ์ อยู่ด้วย ปัญญา และเกิดความสุข ความสงบ^{๕๖}

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสธรรมหมวดผละ ๕ กับพระภิกษุทั้งหลายว่า

ผละ ๕ ประการ คือ สัทธาผละ เป็นผู้ที่มีศรัทธา เชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคต เป็นกำลัง มีวิริยผละ เป็นผู้ปรารถนาความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ เป็นผู้ที่มีสติ เป็นกำลัง ประกอบด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกถึงสิ่งที่ทำคำที่พูด แม้นานได้ มีสมาธิผละเป็นผู้สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นผู้ที่มีปัญญาผละ คือ ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิด และความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ^{๕๗}

จะเห็นได้ว่า ผู้มีศรัทธา มีความเชื่อในปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคตเป็นกำลัง อันมีลักษณะเลื่อมใส น้อมใจเชื่อและมีความเดินทางไปด้วยดี ทำให้บุคคลมีกำลังทำความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้เกิดกุศลธรรม มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคงเป็นกำลังในตน คือมีวิริยะกำลัง มีกำลังของสติในการระลึกถึงสิ่งที่ทำคำที่พูดแม้นานได้ เพื่อเป็นกำลังในการ สร้างเกาะป้องกันระวางและรักษาตนไม่ให้หลงลืมอยู่ตลอดเวลา มีสมาธิผละ มีกำลังในความ สงบสงัดจากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลายไม่ให้เกิดขึ้น ด้วยอาการสงบไม่ฟุ้งซ่านซัดส่าย และด้วยกำลังของปัญญา เป็นเครื่องพิจารณาเห็นความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ ที่ สามารถชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ด้วยอาศัยในพลธรรมนี้ เป็นแรงกำลังของ ใจไม่ให้เกิดความท้อถอยในการปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความสำเร็จในการกระทำการณ์แห่งการพ้น ทุกข์ที่ปวงอย่างสิ้นเชิง

พระสมภาร สมภาโร (ทวิรัตน์) ได้อธิบายเรื่องผละ ๕ ที่ใช้ในการปฏิบัติวิปัสสนา ไว้ในเอกสารประกอบการสอนกรรมฐานไว้ว่า ธรรมะสำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติวิปัสสนา กรรมฐาน คือ พลธรรมหรือธรรมะอันเป็นกำลังพล มี ๕ คือ ๑. สัทธาผละ มีความเลื่อมใส เชื่อถืออย่างแรงกล้า โดยไม่มีการย่นย่อท้อถอยในการปฏิบัติ มุ่งหน้าแต่จะบำเพ็ญวิปัสสนา

^{๕๖} พุทธทาส ภิกขุ, การบวชอยู่ที่บ้าน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๔๗).

^{๕๗} คูรายระเอียดใน อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔/๑๗-๑๘.

ฐะเพื่อให้ได้ซึ่งมรรค ผล นิพพาน เพื่อกำจัดความไม่เชื่อเสียได้ ๒. วิริยพละ มีความองอาจกล้าหาญ พากเพียร เพื่อที่จะปฏิบัติวิปัสสนาอย่างแรงกล้า โดยไม่มีความสะดุ้งหวาดเกรง เพื่อกำจัด ความเกียจคร้าน ๓. สติพละ มีความระลึกได้อย่างถูกต้องแรงกล้า เป็นไปไม่ขาดสาย ติดต่อกันไปได้ปัจจุบันทุกขณะปรากฏชัดเป็นพิเศษ เพื่อกำจัดกิเลสร้าย และความประมาทในการปฏิบัติสติพละนี้ ยิ่งพอกพูนมากเท่าใด ก็ยิ่งมีผลดีมากขึ้นเท่านั้น ๔. สมธิพละ มีความสงบ ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวอย่างแรงกล้าต่อทวิปัสสนากรรมฐาน ไม่หวั่นไหวโยกคลอน ท้อถอย เพื่อที่จะกำจัดความซัดส่ายไม่หยุดนิ่งได้แห่งจิต และ ความคิดฟุ้งซ่าน ๕. ปัญญาพละ ความกำหนดรู้แจ้งสอดส่องในการปฏิบัติธรรมอย่างแรงกล้าเป็นพิเศษ เพื่อจะทำลายกิเลสอันเป็นอริร้าย โดยไม่มีความท้อถอยสะดุ้งหวาดเกรง เพื่อกำจัดอวิชชา^{๕๘} ในการปฏิบัติจะได้ผลถูกต้องสมบูรณ์ได้ เพราะการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้นต้องอาศัยพลธรรมหรืออินทรีย์ ๕ นี้เป็นสำคัญ^{๕๙}

การที่จะได้ปัญญา เข้าถึงความจริงสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา การเจริญวิปัสสนากรรมฐานนับได้ว่าเป็นเครื่องมือสำคัญ ที่จะทำให้ได้มาของความจริงที่เกิดขึ้นตามกฎแห่งธรรมชาติ การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ก็เพื่อให้เกิดปัญญาที่รู้แจ้งในสภาวธรรมตามความเป็นจริงว่า องค์ประกอบของชีวิตต่างก็เป็นไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์ เป็นสภาพที่ไม่เที่ยง ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เป็นอนัตตา ปัญญาที่รู้แจ้งในสภาวธรรมตามความเป็นจริงเช่นนี้ จะนำไปสู่การกำจัดกิเลสและเข้าถึงพระนิพพาน ได้ในที่สุด

ศรัทธา นับได้ว่าเป็นปัจจัยเกื้อหนุนพื้นฐานในกระบวนการปฏิบัติวิปัสสนา คือเป็นส่วนประกอบในหลักธรรมทั้งอินทรีย์ ๕ พละ ๕ ที่ใช้เป็นหลักธรรมในการปฏิบัติวิปัสสนา ในอินทรีย์ ๕ ศรัทธานั้นมีหน้าที่ในความยิ่งใหญ่ และความยิ่งใหญ่อีก ๔ ชนิดนั้น ก็จะทำหน้าที่ในความยิ่งใหญ่ในเฉพาะตน คือ ทำธรรมทั้งหลายให้เป็นไปคล้อยตามอำนาจของตน เมื่อตนมีความยิ่งใหญ่ธรรมนั้นก็เป็นใหญ่ตาม เมื่อตนอ่อนแอลงก็จะอ่อนแอตามเช่นกัน พละ ๕ ก็เช่นกันในกำลังทั้ง ๕ ประการ ศรัทธาพละนั้น ศรัทธามีหน้าที่เป็นกำลัง และช่วยหนุนพละอีก ๔

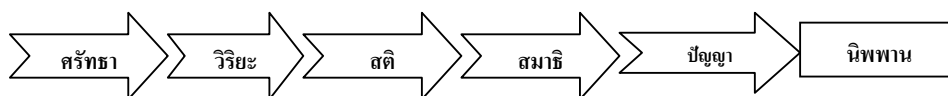
^{๕๘} อวิชชา ความไม่รู้จริง, ความหลงอันเป็นเหตุไม่รู้จริง, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๒๙-๓๓๐.

^{๕๙} อ้างใน พระสมภาร สมภาโร (ทวีรัตน์), “กรรมฐาน”, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), (อัคราณา), หน้า ๘๕-๘๖.

ชนิดที่เหลือให้มีกำลังแรงกล้าขึ้น เมื่อใดก็ตามที่มีกำลังมากขึ้น ธรรมทั้งหลายที่เป็นตรงกันข้ามกับพลธรรมนี้ ไม่อาจทำให้เกิดความหวั่นไหวหรือเกิดความวิตกกังวลใด ๆ ได้

จะเห็นได้ว่า ศรัทธาในหมวดธรรมทั้ง ๒ เมื่อถือตามหน้าที่แล้ว ศรัทธามีความสำคัญตามหน้าที่คือ สร้างความเป็นใหญ่ในกิจนั้น ๆ และเป็นกำลังแห่งจิตใจ เพื่อให้องค์ธรรมนั้นเกิดความสัมพันธ์กันในหมวดธรรม และเกื้อกูลส่งเสริมให้การเจริญวิปัสสนาที่ประกอบด้วยหมวดธรรมทั้ง ๒ เกิดความสำเร็จ จนเกิดปัญญาแจ่มเห็นจริงในสัจจะธรรมเป็นโลกุตตรปัญญา และมีความสัมพันธ์กับเป้าหมาย

ในการปฏิบัติวิปัสสนาที่มีศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้น อันเป็นหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อให้บุคคลได้บรรลุถึงเป้าหมาย ศรัทธาจึงมีความสำคัญขั้นพื้นฐานในการปฏิบัติธรรมเป็นอย่างมาก ต่อการบรรลุธรรม มนุษย์เมื่อไม่มีศรัทธาต่อสิ่งใดแล้ว มักจะไม่ให้ความสนใจต่อสิ่งนั้น ๆ ต่อเมื่อศรัทธาแล้ว จึงทำให้เกิดความสนใจ และมุ่งมั่นที่จะนำพาตนเองเข้าไปให้ถึงเป้าหมายในชีวิต ถ้าผู้ปฏิบัติขาดธรรมข้อแรกคือศรัทธา ก็ไม่สามารถที่จะนำพาให้บรรลุธรรมในขั้นสูงสุดได้ เพราะความเชื่อในพระรัตนตรัย ทำให้ผู้ปฏิบัติมีความเชื่อมั่นในตนเองเพิ่มมากขึ้น มีกำลังทั้งที่เป็นกำลังกายและกำลังใจ ว่าตนเองก็สามารถที่จะอาศัยธรรมนี้ นำพาให้ตนพ้นทุกข์และหลุดพ้นจากวัฏฏะได้ในที่สุด โดยอาศัยศรัทธาเป็นปัจจัยเกื้อกูลขั้นพื้นฐานในพัฒนาให้เกิดเป็นปัญญา และนำปัญญาที่ได้นั้น สร้างความสัมพันธ์ต่อไปให้ถึงเป้าหมายในที่สุด

แผนภาพที่ ๕

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า ศรัทธาเป็นเหตุให้บุคคลมีความขยันหมั่นเพียรในกุศลธรรมให้เกิด และเพียรในการละอกุศล มีสติเป็นเครื่องระลึกไว้ให้เกิดความรู้สึกละเอียดตลอดเวลา ต่อการกระทำทางกาย วาจาและใจ ให้เกิดความสงบระงับจนเกิดเป็นสมาธิ จิตที่สงบระงับจากกิเลสดีแล้ว จะเกิดปัญญาเห็นแจ้งของสรรพสิ่งที่มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เป็นธรรมดา จนไม่ยึดติด และกระทำความสตัดออกจากกิเลสอันเป็นเหตุแห่งวัฏฏทุกข์ เพื่อความเป็นอิสระและหลุดพ้นเข้าถึงเป้าหมาย คือ นิพพาน

๒.๑.๔.๓. ศรัทธาเป็นส่วนประกอบพื้นฐานในหมวดธรรม

ธรรมหมวดใดก็ตามในพุทธธรรม ถ้ามีศรัทธาเป็นส่วนประกอบแล้ว จะต้องมีปัญหาเป็นอีกข้อหนึ่งเสมอ เพื่อควบคุมศรัทธาให้อยู่ในความหมายที่ถูกต้อง ในหมวดธรรมที่มีศรัทธาเป็นองค์ประกอบ และมีความเหมาะสมสำหรับกลุ่มบุคคลแต่ละกลุ่มต่างกัน สามารถแบ่งหมวดธรรมที่มีศรัทธาเป็นพื้นฐานสำหรับกลุ่มบุคคลที่สัมพันธ์กับเป้าหมายออกเป็น ๓ กลุ่มดังนี้

๑) กลุ่มศรัทธาในหมวดธรรมสำหรับบรรพชิต

พระผู้มีพระภาคได้สอนธรรมที่เป็นไปเพื่อการบรรลุธรรมไว้ใน สารัชชสูตร เพื่อให้บรรพชิตได้นำธรรมนั้นไปศึกษาและนำไปปฏิบัติ เพื่อให้เกิดเป็นผลสำเร็จคือการบรรลุธรรม และถึงเป้าหมายสูงสุดคือนิพพาน พระผู้มีพระภาคทรงตรัสกับพระภิกษุทั้งหลาย ถึงธรรมเป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้แก้แค้นแห่งภิกษุผู้เสาะ ๕ ประการ

ธรรมเป็นเครื่องกระทำความเป็นผู้แก้แค้น ๕ ประการ ๑. เป็นผู้มีศรัทธา ๒. เป็นผู้มีศีล ๓. เป็นพหูสูต ๔. เป็นผู้ปรารถนาครัญ ๕. เป็นผู้มีปัญญา ผู้ไม่มีศรัทธามีความครั่นคร้ามใด แต่ผู้มีศรัทธาหาความครั่นคร้ามนั้นไม่ ผู้ทุศีลมีความครั่นคร้ามใด แต่ผู้มีศีลหาความครั่นคร้ามนั้นไม่ ผู้มีศุขะน้อยมีความครั่นคร้ามใด แต่ผู้เป็นพหูสูตหาความครั่นคร้ามนั้นไม่ ผู้เกียจคร้านมีความครั่นคร้ามใด แต่ผู้ปรารถนาครัญหาความครั่นคร้ามนั้นไม่ ผู้มีปัญญาทรมหาความครั่นคร้ามใด แต่ผู้มีปัญญาหาความครั่นคร้ามนั้นไม่ ฉะนั้น ธรรมทั้ง ๕ จึงชื่อว่าเครื่องกระทำความเป็นผู้แก้แค้นสำหรับภิกษุผู้เป็นเสาะ^{๖๐}

เวสัชชกรณธรรม^{๖๑} เป็นธรรมที่ทำให้เป็นพระเสาะ^{๖๒} มีความสำคัญต่อผู้ที่เกิดความท้อถอยเป็นอย่างมาก ความแก้แค้นเท่านั้น จึงจะสามารถทำให้ฝ่าฟันอุปสรรค

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๐๑/๑๗๕-๑๗๖, ความครั่นคร้าม ในที่นี้หมายถึง โทมัส (ความทุกข์ใจ); อัง.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๑๐๑/๔๖.

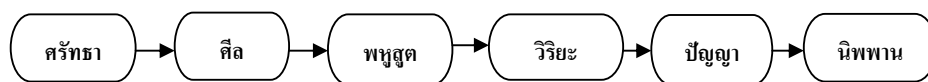
^{๖๑} เวสัชชกรณธรรม ธรรมทำความกล้าหาญ, ธรรมเป็นเหตุให้กล้าหาญ, คุณธรรมที่ทำให้เกิดความกล้า; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๔๑.

^{๖๒} เสาะ ผู้ยังต้องศึกษา ได้แก่ พระอริยบุคคลที่ยังไม่บรรลุอรหัตผล, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๕.

นานัปการ ไปสู่การบรรลุธรรมได้ ดังนั้นศรัทธา^๑ มีความสำคัญในขั้นพื้นฐาน คือ เป็นปัจจัย ก่อให้เกิดต่อการเข้าเป้าหมาย คือ ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ อาศัย ธรรมหมวดนี้ในการสร้างความสัมพันธ์ของศรัทธาสู่การบรรลุธรรมในขั้นสูง ด้วยการสร้างความกล้าหาญ สร้างขวัญและสร้างแรงบันดาลใจ ให้ตนดำเนินการให้สำเร็จผล เมื่อบุคคลมี ศรัทธาที่ถูกต้องตามความเป็นจริง ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในสิ่งที่บริสุทธิ์ เป็นผู้ใฝ่หาการศึกษา ให้มีความรู้มาก มีความตั้งใจในความเพียรอย่างไม่ย่อท้อ จนเป็นผู้มีปัญญา^๒ ด้รู้เห็นตามความ เป็นจริงในอริยสัจ หยั่งลงสู่พระไตรลักษณ์ จนเข้าถึงความหลุดพ้นและเข้าถึงพระนิพพาน

หมวดธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ มีความสัมพันธ์กันทั้งในด้านความเสมอกัน ความ ต่อเนื่องอันเป็นปัจจัยส่งต่อกัน เพราะบุคคลเมื่อเกิดศรัทธาแล้วจึงจะสนใจในสิ่งนั้น ๆ ต่อไป ในหมวดธรรมทั้ง ๕ นี้ถึงแม้ว่าศรัทธาจะสำคัญในขั้นพื้นฐาน แต่ธรรมที่เหลือก็มีความสำคัญ อย่างเท่าเทียมกันทุกธรรม จะขาดหรือมากกว่าธรรมใดไม่ได้เลย เพราะมีความสัมพันธ์และ เป็นปัจจัยส่งต่อให้กัน เพื่อให้เกิดเป็นหมวดธรรมในการทำให้เป็นผู้แก้สงสัยและไม่มีความ ทุกข์ และเป็นหมวดธรรมที่พระเสขะยึดเป็นหลักปฏิบัติในการนำพาตนเองให้ถึงเป้าหมาย สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

สามารถเขียนให้เข้าใจอย่างง่ายได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๖

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า ศรัทธาที่เกิดขึ้นแล้วในบุคคล ด้วยอาศัยพระรัตนตรัยเป็น เครื่องทำให้เกิดศรัทธา เลื่อมใสมีความแล่นไปด้วยดี มีศิลเป็นเครื่องทำให้เป็นปกติในกาย วาจา ใจ อันบริสุทธิ์จากบาปอกุศลทั้งหลาย ใฝ่ศึกษาค้นคว้าหาความรู้อันประเสริฐแห่งธรรม จากการฟัง การอ่าน การคิด การสนทนากับสัตบุรุษ ด้วยความปราถนาเพียรอดทนในการที่จะละ อกุศลที่เกิดและก็ทำให้สิ้นไป ทำกุศลให้เกิดขึ้น กุศลที่เกิดขึ้นแล้วก็เพียรรักษาไว้ไม่ให้สูญ หาย ด้วยความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นของธรรม จนได้ปัญญารู้แจ้ง และ อาศัยปัญญานี้เป็นเครื่องมือในการนำพาในบรรลุเป้าหมาย คือ นิพพาน

๒) กลุ่มศรัทธาในหมวดธรรมสำหรับคฤหัสถ์

พระผู้มีพระภาคทรงสอนถึงธรรมที่สามารถทำให้คฤหัสถ์ สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีปกติสุขไว้ใน วัชตีสสูตร อันเป็นหลักธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นผู้เจริญและประเสริฐ หลักธรรมนั้น คือ วุฒิธรรม^{๖๓}

บุคคลเมื่อเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการ ชื่อว่าข่อมเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญอย่างประเสริฐ ชื่อว่าเป็นผู้ถือเอาสิ่งที่เป็นสาระ และถือเอาสิ่งที่ประเสริฐแห่งกาย ธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการมี ศรัทธา (ความเชื่อ) สีล (การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย) สุตะ (การสดับฟังหาความรู้) จาคะ (การเสียสละ) ปัญญา (ความรู้รอบรู้) เมื่อบุรุษใดเจริญธรรม ๕ ประการนี้ มีผลทำให้เป็นสัตบุรุษ มีปัญญาเห็นประจักษ์ หากสตรีใดเมื่อเจริญด้วยธรรมเป็นเหตุเจริญ ๕ ประการ สตรีนั้น เป็นผู้มั่งคั่ง เป็นอุบาสิกา ชื่อว่าถือเอาสิ่งที่เป็นสาระสำหรับตนไว้ได้ในโลกนี้^{๖๔}

บุคคลจะเป็นอารยะชน^{๖๕}ได้นั้น จะต้องเป็นผู้ประเสริฐทั้งกายและใจ ด้วยการยึดหลักวุฒิธรรมนี้ ในหมวดธรรมนี้มีศรัทธาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ คือเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นพื้นฐานที่สำคัญของความสมบูรณ์ในหลักวุฒิธรรม องค์ประกอบทั้ง ๕ มีความสำคัญและมีความสัมพันธ์ต่อกัน หลักธรรมนี้ต้องสมบูรณ์ด้วยองค์ประกอบทั้ง ๕ เมื่อนั้นบุคคลจึงจะถือว่าเป็นผู้เจริญเป็นอารยะชนที่ประเสริฐ อยู่ในโลกปัจจุบันได้อย่างเป็นสุข รู้เท่าทันในทุกข์เมื่อมีความปรารถนาที่จะบรรลุธรรมในขั้นสูงสุดคือเป้าหมาย บุคคลสามารถอาศัยวุฒิธรรมเป็นจุดเริ่มต้น ในการสร้างความสัมพันธ์กับเป้าหมายได้ในที่สุด

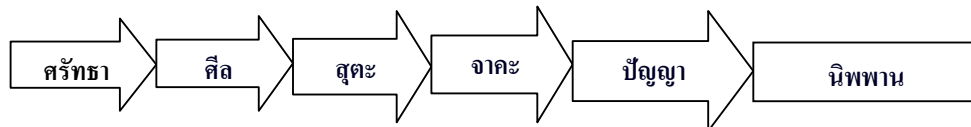
จะเห็นได้ว่า เมื่อเกิดศรัทธาในพระรัตนตรัยแล้ว ความสมบูรณ์ด้วยศีลย่อมเกิดขึ้นตามมา สีลทำให้บุคคลมีความสงบทั้งกายและใจ เป็นผู้ใฝ่หาในสิ่งที่ประเสริฐสำหรับตน ด้วยการศึกษาค้นหาความรู้ ให้รู้จริงเห็นจริงตามคลองธรรม มีจิตที่บริสุทธิ์ยอมเสียสละได้ในสิ่งที่ เป็นของของตนให้กับผู้อื่น ด้วยเพราะเกิดปัญญารู้เห็นตามความเป็นจริงในสังขาร ทำให้เป็นผู้เจริญและประเสริฐ เพราะถ่อมมั่นยึดมั่นในสิ่งที่ดีไว้เป็นมงคลสำหรับชีวิต ทำให้การดำเนินชีวิต

^{๖๓} วุฒิธรรม หรือ อริยวัชตีส หรือ อารยวัชตีส (ความเจริญอย่างประเสริฐ, หลักความเจริญของอารยชน); พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๘๒.

^{๖๔} คุรยาระเอียคใน อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๖๓-๖๔/๑๑๑-๑๑๓.

^{๖๕} อารยะชน คนที่เจริญด้วยขนบธรรมเนียมอันดีงาม, คนมีอารยะธรรม; พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๐.

เป็นผู้มีปกติสุข เมื่อยังไม่สิ้นชีวิต หากคิดที่จะบรรลุธรรมในระดับสูงคือ ตั้งแต่โศคาบัน สกทาคามี อนาคามีไปจนถึงอรหัตต์ หรือนิพพานก็สามารถที่จะทำได้เช่นกัน ด้วยอาศัย หลักธรรมนี้เป็นจุดเริ่มต้นและสร้างความสัมพันธ์ให้เข้าถึงเป้าหมาย สามารถเขียนให้เข้าใจได้ง่ายดังนี้

แผนภาพที่ ๗

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า กฎห้าข้อที่เกิดศรัทธาในพระรัตนตรัย และยึดมั่นเป็น ธรรมะที่ฟังที่อาศัยแล้ว จิตใจเกิดความสงบเป็นปกติในศีล ต้องการสดับฟังหาธรรมที่เป็น ความรู้ เกิดความไม่ตระหนี่มีความคิดในการให้แก่ผู้อื่น ด้วยมีปัญญารู้แจ้งในความเป็นจริง ไม่ยึดติดในสิ่งใด ๆ ปัญญาที่ได้เห็นอริยสัจแล้วจะนำไปสู่เป้าหมาย คือ นิพพาน ต่อไป

๗) กลุ่มศรัทธาในหมวดธรรมสำหรับทั่วไป

หมวดธรรมที่มีเหมาะสมสำหรับความเป็นสากล หรือสำหรับบุคคลทุกกลุ่ม พระผู้มีพระภาคได้สอนไว้ในหมวดธรรมที่ชื่อว่า อินทรีย์ ๕ หรือเรียกอีกชื่อว่าพละ ๕ องค์ ธรรมมีอยู่ ๕ อย่าง เป็นธรรมที่เป็นในกิจของตน เป็นหลักปฏิบัติทางจิตใจ ให้ถึงความหลุดพ้นโดยตรง^{๖๖} คือ ศัทธา (ความเชื่อ) วิริยะ (ความเพียร) สติ (ความระลึกได้) สมาธิ (ความตั้งจิต มั่น) ปัญญา (ความรู้ทั่วชัด) ธรรม ๕ อย่างนี้เป็นชุดเดียวกันแต่มีชื่อเรียกต่างกัน เพราะว่าไปตามหน้าที่ที่ทำ คือ เรียกชื่อว่า พละ โดยมีความหมายว่า เป็นกำลังให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคง ซึ่งธรรมที่ตรงข้ามแต่ละอย่างจะเข้าครอบงำไม่ได้ ที่เรียกชื่อว่า อินทรีย์ โดยความหมายว่า เป็นเจ้าการในการครอบงำเสียซึ่งธรรมที่ตรงข้ามแต่ละอย่าง คือความรู้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และความหลงงมงาย^{๖๗}

^{๖๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๕.

^{๖๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๕๕.

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับเหล่าภิกษุทั้งหลายว่า

อินทรี ๕ ประการ คือ สัทธินทรี วิริยทรี สตินทรี สมานทรี ปัญญาทรี เมื่อใดที่บุคคลรู้จักคุณ โทษ รู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษและเครื่องสกัดออกจากอินทรี ๕ ประการนี้ตามความเป็นจริง เมื่อนั้น บุคคลเป็นโสดาบันไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า เป็นผู้หลุดพ้นเพราะไม่ถ้อยมั่น เมื่อนั้น เป็นอรหันตจีนาสพอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำสิ้นแล้วปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้วสิ้นภวสังโยชน์แล้วหลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ^{๖๘}

ภิกษุทั้งหลาย พละ ๕ ประการนี้มี สัทธาพละ เป็นผู้มีศรัทธา คือเชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคต วิริยพละ เป็นผู้ปรารถนาความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ สติพละ เป็นผู้มิสติ คือประกอบด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกถึงสิ่งที่ทำคำที่พูดมานานได้ สมาธิพละ เป็นผู้สงัดจากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลาย ปัญญาพละ เป็นผู้มิปัญญา คือประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิด และความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ^{๖๙}

พระผู้มีพระภาคก็ได้แสดงให้เห็นถึงการสร้างกำลัง ที่ทรงบรรลุถึงบารมีอันเป็นที่สุดเพราะรู้อย่าง ด้วยกำลังของตถาคต ๕ ประการ แต่จะต่างไปจากหมวดธรรมพละ ๕ ของบุคคลทั่วไป ดังมีในอนนุสสุตสูตร ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับพระภิกษุทั้งหลายว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราได้บรรลุถึงบารมี อันเป็นที่สุดด้วยปัญญา อันยิ่งในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยสดับมาก่อน จึงปัญญาได้ กำลังของตถาคต ๕ ประการนี้ ที่ตถาคตมีแล้วเป็นเหตุให้ปัญญาฐานะที่องอาจ บันลือสีหนาท ประกาศพรหมจักรในบริษัท กำลังของตถาคต ๕ ประการอะไรบ้าง คือ สัทธาพละ (กำลังคือศรัทธา) หิริพละ (กำลังคือหิริ) โอตตปปพละ (กำลังคือโอตตปปะ) วิริยพละ (กำลังคือวิริยะ) ปัญญาพละ (กำลังคือปัญญา) ภิกษุทั้งหลายกำลังของตถาคต ๕ ประการนี้แล ที่ตถาคตมีแล้วเป็นเหตุให้

^{๖๘} ดูราชระเอียงคใน ส.ม. (ไทย) ๑๕/๔๓๔-๕/๒๘๔-๒๘๕.

^{๖๙} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔/๑๓.

ปฏิญญาฐานะที่องอาจ บันลือสีหนาท ประกาศพรหมจักรในบริษัท^{๓๐}

จะเห็นได้ว่า การบรรลุธรรมคืออริยสัจ ๔^{๓๑} ของพระผู้มีพระภาค ที่ไม่เคยได้ยินจากที่ไหนมาก่อนด้วยตัวของพระองค์เอง ในฐานะที่เป็นธรรมอันประเสริฐที่สุด ที่สูงสุด หรือฐานะของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐที่สุดในอดีตกาล อย่างมั่นคงด้วยฐานะ คือเวสาร์ชชญาณ ๔ ประการ ไม่มีปัจจัยอื่นใดในโลกและเทวโลกที่สามารถทำให้พระองค์หวั่นไหวได้^{๓๒} ตรัสพระวาจาด้วยท่าทีที่องอาจดังพญาราชสีห์ ไม่ทรงหวั่นเกรงผู้ใดเพราะทรงมั่นพระทัยในศีลสมาธิ และปัญญาของพระองค์^{๓๓} ด้วยธรรมจักรอันประเสริฐ ยอดเยี่ยม บริสุทธิ์ มี ๒ ประการ คือ (๑) ปฏิเวชญาณ ได้แก่ญาณที่แสดงถึงพระปัญญาคุณของพระพุทธเจ้า (๒) เทสนาญาณได้แก่ญาณที่แสดงถึงพระมหากรุณาคุณของพระพุทธเจ้า ญาณทั้ง ๒ นี้ ชื่อว่าโอรสญาณ (ญาณส่วนพระองค์) มีเฉพาะพระพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้นไม่มีแก่คนทั่วไป^{๓๔} ในบริษัท หมายถึงหมู่, คณะ, ที่ประชุม ในที่นี้หมายถึงบริษัท ๘ คือ ขัตติยบริษัท พราหมณบริษัท คหบดีบริษัท สมณบริษัท จตุมาหาราชิกบริษัท ดาวดึงส์บริษัท (สวรรค์ชั้นที่ ๒ แห่งสวรรค์ ๖ ชั้น) มารบริษัท พรหมบริษัท^{๓๕} ด้วยกำลังของตถาคต ๕ ประการ คือ กำลังคือศรัทธา กำลังคือhiri กำลังคือโอตตปปะ กำลังคือวิริยะ กำลังคือปัญญา ที่พระผู้มีพระภาคได้มีแล้วเป็นเหตุให้ปฏิญญาฐานะที่ประเสริฐด้วยวาจาที่กล้าหาญไม่หวั่นเกรงต่อผู้ใด ในการประกาศธรรมจักรอันประเสริฐ ยอดเยี่ยม และบริสุทธิ์

จะเห็นได้ว่า การบรรลุธรรมของบุคคลทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ตาม ทุกคนล้วนต้องอาศัยการปฏิบัติวิปัสสนา เพื่อให้เกิดปัญญาความรู้แจ้งตามความเป็นจริง เมื่อว่าตามหน้าที่แล้ว หลักธรรมเพื่อให้เป็นไปในกิจของตน และเกิดกำลังใจสำหรับการบรรลุธรรม หมวดธรรมที่เหมาะสมคืออินทรี ๕ และพละ ๕ แม้แต่พระองค์เองก็อาศัยพละ ๕ สร้างกำลังแห่งความสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเช่นกัน แต่มีความต่างในองค์ประกอบ

^{๓๐} อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๑๑/๑๕.

^{๓๑} อ.ป.ญจก.อ. (บาลี) ๓/๑๑/๔.

^{๓๒} อ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๘/๒๘๓, อ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๓๒๖.

^{๓๓} ที.สี.ฎีกา. (บาลี) ๔๐๓/๔๓๒.

^{๓๔} อ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๘/๒๘๔-๒๘๕, อ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๓๒๗.

^{๓๕} ที.สี.อ. (บาลี) ๔๐๓/๒๘๗, อ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๒๑/๓๒๗.

ของหมวดธรรมที่ใช้ไม่เหมือนกัน เพื่อให้หมวดธรรมนั้นเกิดความสมบูรณ์ อันจะนำพาให้บุคคลสามารถเข้าถึงเป้าหมายได้ ก็ด้วยอาศัยความสัมพันธ์ของอินทรีย์ ๕ หรือพละ ๕ ที่ศรัทธาเป็นองค์ประกอบและมีความสัมพันธ์ต่อกันในหมวดธรรม และในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

สามารถเขียนให้เข้าใจง่ายๆ ได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๘

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า ศรัทธาที่มีต่ออนาคต คือความเชื่อในปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ที่เป็นใหญ่และเป็นกำลังใจ ในการสร้างการความขยันหมั่นเพียร เพื่อละบาปอกุศล สร้างกุศลให้เกิดขึ้น มีสติเป็นเครื่องระลึกอยู่ตลอดเวลา ให้เกิดความสงบเป็นสมาธิไม่หวั่นไหวฟุ้งซ่าน จนเกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ เพื่อหลุดพ้นจากวัฏฏทุกข์ คือนิพพาน อันเป็นเป้าหมายในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๒ ศรัทธา ๔ ประเภท

ศรัทธาในพระพุทธศาสนานอกจากจะเป็นแนวทางการพัฒนาชีวิตอย่างถูกต้องแล้ว ยังถือว่าเป็นหลักการที่ทำให้มนุษย์เข้าถึงเป้าหมายชีวิตที่แท้จริง และในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุด ที่มุ่งให้มนุษย์หลุดพ้นจากสังสารวัฏฏ์ คือถึงซึ่งนิพพานและมีอิสระ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้กล่าวถึงศรัทธามีอยู่ ๔ ประเภทคือ

๒.๒.๑. กัมมัตถตา ความเชื่อเรื่องกรรม, ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม, ความเชื่อว่าการกรรมมีอยู่จริง คือ ความเชื่อว่าจะทำอะไรโดยเจตนา คือจงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือเป็นความดีความชั่วขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่

ว่างเปล่า และเชื่อว่าผลที่ต้องการสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจอนหรืออนรอกอย
ในโชคชะตา^{๑๖} ดังพุทธภาษิตว่า

คนทำกรรมใดไว้ ย่อมเห็นกรรมในตน

คนทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี คนทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว

คนหว่านพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น^{๑๗}

กรรม หมายถึงการกระทำ หมายถึงเจตนา หรือเจตนานั้นเองเป็นกรรม การกระทำที่
ดีเรียกว่า กรรมดี การกระทำที่ชั่ว เรียกว่า กรรมชั่ว^{๑๘} บุคคลเชื่อกรรมก็ได้ชื่อว่าเชื่อกฎแห่ง
กรรม ดังในพุทธภาษิตที่ได้ยกมากล่าวอ้างนี้ จะเห็นได้ว่า กรรมที่บุคคลใดได้กระทำไปแล้ว
ไม่ว่าดีหรือชั่ว หากมีเจตนาเป็นตัวประกอบในการกระทำแล้ว ถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่มีสูญ
เปล่า และผู้รับผลกรรมก็คือตัวผู้กระทำกรรมนั้น ๆ นั่นเอง บุคคลมีเจตนาที่ดีประกอบกรรมดี
ผลกรรมนั้นก็จะเป็นผลที่ดี

ดังที่อุบาสกสาวกอนาถบิณฑิกคหบดีได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศ
กว่าใครในการยินดีถวายทาน^{๑๙} ก็เพราะการทำทานของอนาถบิณฑิกคหบดีต่อพระพุทธเจ้าและ
สงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งบรรลู่โศดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้จะตรัสรู้ใน
ภายหน้าอย่างแน่นอน ด้วยการพิจารณาธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนแล้ว^{๒๐} อันเป็นไปตามกฎแห่ง
กรรมดีที่ได้ทำ

ส่วนกฎแห่งกรรมชั่วนั้นเป็นเรื่องที่ตรงกันข้ามกับกรรมดี มีผลเป็นทุกข์และมีทุกข
เป็นที่ไปเมื่อสิ้นชีวิต เมื่อใดที่ภิกษุ ๕ ประการ (บุคคลผู้ฆ่าสัตว์ ฯลฯ บุคคลผู้ลักทรัพย์ ฯลฯ
บุคคลผู้ประพฤติผิดในกาม ฯลฯ บุคคลผู้พูดเท็จ ฯลฯ บุคคลผู้ตั้งอยู่ในความประมาท เพราะ
เสพของมีนเมา คือสุราและเมรัย ฯลฯ) นี้ของบุคคลสงบแล้ว เมื่อนั้น บุคคลผู้ประกอบด้วย
ธรรมที่เป็นองค์แห่งโศดาปัตติผล ๔ ประการ (ผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวใน
พระพุทธเจ้า ฯลฯ ในพระธรรม ฯลฯ ในพระสงฆ์ ฯลฯ ผู้ประกอบด้วยศีลที่พระอริยะ

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ประมวลธรรม, หน้า ๑๔๐.

^{๑๗} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๔๔/๑๐๓.

^{๑๘} พระพรหมคุณากรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓-๔.

^{๑๙} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๔๕/๓๑.

^{๒๐} คูรายระเอียดใน วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๐๕/๑๑๒-๑๑๕.

ปรารถนา ฯลฯ) และความถูกต้องชอบธรรม (ญาชธรรม) อันประเสริฐ^{๔๑} ที่บุคคลนั้นเห็นดีแล้ว แทนตลอดดีแล้วด้วยปัญญา บุคคลนั้นหวังอยู่ สามารถที่จะพยากรณ์ตนด้วยตนเองได้ว่าเป็นผู้ไม่ไปเกิดในนรก ไม่ไปเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ไม่ไปเกิดเป็นเปรตวิสัย ไม่ไปเกิดในภูมิกำเนิดที่ปราศจากความเจริญ ไม่มีทุกขิ ไม่มีสภาพตกต่ำ เป็นโศดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้จะตรัสรู้ในภายหน้าอย่างแน่นอน^{๔๒}

แต่หากกรรมที่กระทำกันไปในทางตรงกันข้ามกับสิ่งที่ได้กล่าวมานี้ แน่แน่นอนว่า บุคคลสามารถที่จะพยากรณ์ตนด้วยตนเองได้เลยว่า เป็นผู้มีนรกเป็นที่ไป มีกำเนิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ไปเกิดเป็นเปรตวิสัย ไปเกิดในภูมิกำเนิดที่ปราศจากความเจริญ มีทุกขิ มีอันต้องตกต่ำเป็นธรรมดา และเป็นผู้ไม่มีความสามารถที่จะตรัสรู้ได้อย่างแน่นอน

ความสำคัญกัมมสัทธาต่อเป้าหมาย จากพุทธภาษิตที่ว่า “ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว” กัมมสัทธาหรือเชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยเจตนา คือตั้งใจทำ ทั้งรู้ย่อมเป็นกรรม กัมมสัทธามีความสำคัญต่อเป้าหมาย คือ ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายขั้นพื้นฐาน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความเชื่อของกรรมดีละกรรมชั่ว จึงจะส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ กล่าวคือ เมื่อใดที่จิตมนุษย์เป็นกุศลย่อมคิดที่จะทำกรรมดีด้วยเจตนา ผลของการกระทำก็จะทำให้เกิดความดีและเกิดความสุขตามมา จะมุ่งพัฒนาชีวิตให้เข้าถึงเป้าหมาย ในทางพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน

ดังตัวอย่างที่พระนางมหาปชาบดีโคตรมี^{๔๓} ทรงเกิดพระทัยเพื่อถวายผ้าไหมคู่หนึ่งแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงอนุเคราะห์พระมารดา ทรงมีพระดำรัสว่า

พระนางมหาปชาบดีนี้เกิดเจตนา ๓ ประการ คือ ปุพพเจตนา สันนิฏฐาปกเจตนา อปราปรเจตนา เพราะปรารถนา เจตนาเหล่านั้นของพระนาง จึงเกิดขึ้นปรารถนาแม่ ภิกษุสงฆ์เกิด เมื่อเป็นเช่นนี้ เจตนา ๖ ประการของพระนางก็จะรวมเป็นอันเดียวกัน

^{๔๑} ญาชธรรมอันประเสริฐ ในที่นี้หมายถึงปฏิจางสมุปปาท และอริยมรรคมืองค์ ๘; ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๔๑/๘๓.

^{๔๒} ดูรายละเอียดใน ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๑-๔๒/๘๓-๘๘.

^{๔๓} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๗๖/๔๒๔-๔๒๕.

เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน”^{๔๔}

พระอานนที่ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “พระนางทรงอาศัยพระองค์แล้ว จึงได้ขอลงซึ่งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ ทรงเป็น ผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติดีกในกาม การพูดเท็จ การเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท ทรงอาศัยพระผู้มีพระภาคแล้ว จึงทรงมีความเลื่อมใสแน่วแน่ในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ มีจิตที่พระอรหิยะยินดี ทรงอาศัยพระพุทธเจ้าแล้วจึงเป็นผู้หมดความสงสัยในทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา”^{๔๕}

พระผู้มีพระภาคอธิบายถึงเหตุพร้อมอานิสงส์แห่งทักษิณาทานว่า ผู้ใดปราศจากราคะแล้ว ได้ของมาโดยธรรม มีจิตเลื่อมใสเชื่อกรรมและผลของกรรมอันยิ่งใหญ่ จึงให้ทานในท่านผู้ปราศจากราคะทานของผู้นั้นนั่นแหละว่า เลิศกว่าสิ่งของทั้งหลาย”^{๔๖} เมื่อเกิดความเบาใจและน้อมใจยินดีในการทักษิณาสงฆ์ ข้อนี้ นั่น จะเห็นถึงความสำคัญของกัมมัสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายที่เกิดขึ้นคือ เมื่อเข้าใจและเชื่อในกรรมดีว่าย่อมได้รับผลดีตอบแทน บุคคลย่อมยินดีในการทำดี แล้วอาศัยกัมมัสัทธาเป็นพื้นฐานในการสร้างความสัมพันธ์ ให้เกิดความเลื่อมใสยึดมั่นในพระรัตนตรัยเป็นสรณะ มีศีลเป็นเครื่องรักษาดนให้เป็นปกติ พัฒนาดนจนเกิดปัญญาและปัญญาที่เกิดขึ้นแล้วจะทำหน้าที่ต่อจากศรัทธา เป็นตัวนำส่งต่อให้บุคคลเข้าสู่เป้าหมายสูงสุด ก็ด้วยอาศัยความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นอย่างนี้

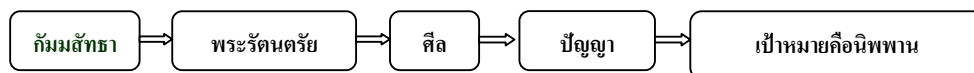
ดังนั้น กัมมัสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายที่มีความสำคัญต่อเป้าหมาย คือเป็นเหตุทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธากับเป้าหมาย ที่มีกัมมัสัทธาเป็นปัจจัยเกื้อกูลเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างความสัมพันธ์ เพราะบุคคลเชื่อในการกระทำที่มีผลแห่งการกระทำว่า หากบุคคลคิดทำในความคิดอันเป็นกุศลกรรม ผลที่ได้ก็นั้นย่อมเป็นกุศล มีผลนำสู่สุคติ ทั้งต่อโลกนี้และโลกหน้า หากกรรมที่ทำนั้นเป็นกรรมที่เป็นไปเพื่อเป้าหมายคือนิพพาน ผล

^{๔๔} ม.อ.อ. (บาลี) ๑๒/๓๓๖/๑๘๓, เจตนา ๓ คือ เจตนาใน ๓ กาล ซึ่งใช้เป็นข้อพิจารณาในเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม ได้แก่ ๑. ปุพเพเจตนา เจตนาก่อนจะทำ ๒. สันนิฏฐาปกเจตนา เจตนาอันให้สำเร็จการกระทำหรือให้สำเร็จความมุ่งหมาย ๓. อปรเจตนา เจตนาสืบเนื่องต่อๆ ไปจากการกระทำนั้น (อปราปรเจตนา ก็เรียก); พระพรหมคุณภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๗๒-๗๓.

^{๔๕} คุราชระเขียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/ ๓๓๖/๔๒๔-๔๒๕.

^{๔๖} คุราชระเขียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/ ๓๘๒/๔๑๗-๔๑๘.

ที่ได้นั้นก็คือเป้าหมายเช่นกัน ดังนั้นความสัมพันธ์ของกัมมัตถาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย สามารถเขียนให้เข้าใจได้ง่ายดังนี้คือ

แผนภาพที่ ๕

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า บุคคลที่เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม ที่ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เมื่อมีความเข้าใจจึงเกิดศรัทธาต่อพระรัตนตรัยเพื่อยึดมั่นถือมั่นเป็นสรณะ ประพฤติตนเป็นผู้มีศีลเป็นเครื่องระวางรักษาตน ให้ตนบริสุทธิ์จากอกุศลและกิเลสที่ทำให้ตนเศร้าหมอง เกิดปัญญาดูด้วยรู้เห็นตามความเป็นจริงในอริยสัจ ทำให้สืบต่อในการบรรลุเป้าหมายคือนิพพาน

๒.๒.๒. วิปากัตถา เชื่อวิปาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว^{๘๖}

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

คนทำบาป ถึงจะเหาะขึ้นไปในอากาศ ก็ไม่พ้นจากบาปกรรม ถึงจะดำลงไปกลางทะเล ก็ไม่พ้นจากบาปกรรมถึงจะเข้าไปหลบตัวในซอกเขา ก็ไม่พ้นจากบาปกรรม เพราะไม่มีแผ่นดินสักส่วนหนึ่งที่คนทำบาปยืนอยู่แล้ว จะพ้นจากบาปกรรมได้^{๘๗}

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้อีกว่า

สัตว์พวกหนึ่ง ย่อมเกิดในครรภ์ พวกที่ทำบาปกรรมย่อมไปนรก พวกทำดีย่อมไปสวรรค์ ส่วนผู้ที่ไม่มีอาสวะย่อมนิพพาน^{๘๘}

จะเห็นได้ว่า ผลดีผลกรรมที่ยังไม่ส่งผล บุคคลมักมีความเห็นผิดว่า ทำดีแล้วไม่ได้ดี หรือทำชั่วทำไม่ได้ดี ด้วยความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนไปจากความจริง จึงทำให้บุคคลทำ

^{๘๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๐.

^{๘๗} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๗/๗๑.

^{๘๘} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๖/๗๐.

กรรมชั่วบ้างดีบ้าง ในบุคคลที่มีความคิดเห็นที่ถูกต้องเพราะใช้ปัญญาเข้าประกอบกรรม กรรมที่คิดกระทำนั้นจึงเป็นกรรมดี ส่วนในบุคคลที่มีความคิดเห็นที่ผิดเพราะไม่ได้ใช้ปัญญาเข้าประกอบกรรม กรรมที่คิดกระทำนั้นจึงเป็นกรรมชั่ว เมื่อตายไปผลของกรรมนั้นทำให้ไปเกิดในนรก ส่วนผู้ที่ทำกรรมดีนั้นได้ไปเกิดในสวรรค์ ส่วนผู้ที่ไม่มีอาสวะแล้วนั้นจะเป็นผู้หลุดพ้นเป็นอิสระจากวัฏฏสงสาร มีนิพพานเป็นที่ไป

ดังที่พระเวททัตถกอสัทธรรม ๓ ประการ มีความปรารถนาชั่ว ความมีมิตรชั่ว บรรลุคุณวิเศษขั้นต่ำ ครองบังจืดใจ ต้องไปเกิดในอบาย ต้องไปเกิดในนรก ดำรงอยู่ชั่วนานาน แก้ไขไม่ได้ ก็เพราะประทุษร้ายเบียดเบียนพระพุทธเจ้า^{๕๐} ทำสงฆ์ให้แตกกัน^{๕๑} ก็เป็นผลแห่งกรรมชั่วของพระเวททัต

ความสำคัญวิปากัสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ความเชื่อผลของกรรม มีความสำคัญต่อเป้าหมาย ดังที่ว่าพวกที่ทำบาปกรรมย่อมไปนรก พวกทำดีย่อมไปสวรรค์ และสามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวิปากัสัทธากับเป้าหมายได้ คือในด้านที่เป็นผลช่วยย่อมนจากการทำกรรมชั่วเท่านั้น และไม่เป็นเหตุให้หลุดพ้นจากวัฏฏะได้ และต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในอบายภูมิอีก โอกาสที่จะได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์และบรรลุธรรมถึงเป้าหมายนั้นไม่มี แต่เมื่อใดที่เชื่อผลดีต้องเกิดจากการทำดี บุคคลจะเกิดศรัทธาเพราะมีความเชื่อมั่นว่าต้องนำสุขมาให้ ทั้งยังสามารถพัฒนาตนให้บรรลุธรรมได้ตามลำดับ จนถึงขั้นสูงสุดคือนิพพาน

พระผู้มีพระภาคตรัสเรื่องความเป็นพราหมณ์ของบุคคลว่า บุคคลจะเป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรมอันประเสริฐนี้ คือ ตบะ พรหมจรรย์ สัจญมะ ทมะ กรรมอันประเสริฐนี้ นำความเป็นพราหมณ์ที่สูงสุดมาให้^{๕๒} นิพพานคือเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา อันเป็นผลที่เกิดจากการประพฤติพรหมจรรย์ของบุคคล เมื่อบุคคลศรัทธาผลคือนิพพาน จึงกระทำการที่เป็นไปเพื่อนิพพาน

^{๕๐} คุรายระเอียดใน พ.อุติ. (ไทย) ๒๕/๘๕/๔๕๘-๔๖๐.

^{๕๑} คุรายระเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๐๕/๔๔๑-๔๔๓.

^{๕๒} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๖๖๑/๖๕๔, ตบะ หมายถึงการสำรวมอินทรีย์ พรหมจรรย์ หมายถึงการประพฤติธรรมอันประเสริฐ สัจญมะ หมายถึงศีล ทมะ หมายถึงปัญญา; พ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๖๖๑/๓๐๒.

ดั่งที่พระผู้มีพระภาคตรัสถึงการอยู่อย่างผาสุกของภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาว่า

ภิกษุภิกษุณีชื่อนี้มรณภาพแล้ว ได้รับพยากรณ์จากพระผู้มีพระภาคว่า ท่านรูปนั้นดำรงอยู่ในอภินิหารผล เพราะได้เห็นเองหรือได้ฟังมาว่า ท่านรูปนั้นเป็นผู้มีศีล...มีธรรม^{๕๓} ... มีปัญญา ... มีวิหการธรรมอย่างนี้ ท่านรูปนั้นเป็นผู้หลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ท่านรูปนั้นเป็นโอปปาติกะ^{๕๔} ... ท่านรูปนั้นเป็นสกทาคามี ... ท่านรูปนั้นเป็นโสดาบัน ... เพราะได้เห็นเอง หรือได้ฟังมาว่า ท่านรูปนั้นเป็นผู้มีศีล ... มีธรรม ... มีปัญญา ... มีวิหการธรรม ... เป็นผู้หลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ภิกษุภิกษุณีนั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของท่านรูปนั้น ก็จะน้อมจิตไปเพื่อศรัทธา

อุบาสกอุบาสิกาในศาสนานี้ได้ฟังว่า อุบาสกอุบาสิกาชื่อนี้ตายแล้ว ได้รับพยากรณ์จากพระผู้มีพระภาคว่า ท่านผู้นั้นเป็นโอปปาติกะ ... ท่านผู้นั้นเป็นสกทาคามี ... ท่านผู้นั้นเป็นโสดาบัน ... เพราะได้เห็นเองหรือได้ฟังมาว่า ท่านผู้นั้นเป็นผู้มีศีล ... มีธรรม ... มีปัญญา ... มีวิหการธรรม ... เป็นผู้หลุดพ้นแล้วอย่างนี้อุบาสกอุบาสิกาผู้นั้นเมื่อระลึกถึงศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาของท่านผู้นั้น ก็จะน้อมจิตไปเพื่อศรัทธา^{๕๕}

ตามที่พระผู้มีพระภาคได้พยากรณ์สาวกทั้งหลายผู้ล่วงลับไปแล้วในภพที่เกิดทั้งหลายว่า สาวกชื่อนั้นเกิดในภพนั้น สาวกชื่อนั้นเกิดในภพนั้น ด้วยความประสงค์ว่า คนจะได้รู้จักพระพุทธเจ้าด้วยเหตุนี้ก็ไม่ใช่ เพราะผู้ที่มิศรัทธา มีความยินดีปราโมทย์มากก็มีอยู่ เมื่อบุคคลได้ฟังคำพยากรณ์นั้นแล้ว ก็จะเกิดการน้อมจิตไปเพื่อศรัทธา เมื่อเกิดศรัทธาแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่บุคคลผู้มีศรัทธานั้นตลอดไปสิ้นกาลนาน

จะเห็นได้ว่า วิปាកัสถามีความสำคัญในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย คือ เป็นจุดเริ่มต้น เป็นพื้นฐานในการสร้างความสัมพันธ์ให้ถึงเป้าหมาย การสร้างความสัมพันธ์ของวิปាកัสถากับเป้าหมาย เกิดจากความเชื่อผลของกรรมดี ศรัทธาเป็นพื้นฐานของโสดาปัตติ

^{๕๓} ผู้มีศีลอย่างนี้ ในที่นี้หมายถึงศีลที่เป็นทั้งโลกิยะและโลกุตตระ ผู้มีธรรมอย่างนี้ ในที่นี้หมายถึงธรรมอันเป็นไปเพื่อสมาธิ; ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๖๕/๑๓๕.

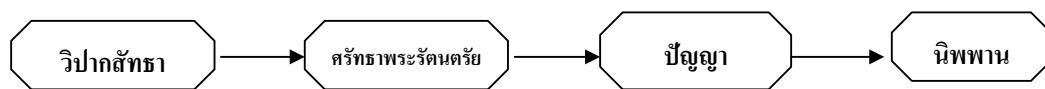
^{๕๔} โอปปาติกะ ในที่นี้หมายถึงสัตว์ที่เกิดและเติบโตเต็มที่ทันที และเมื่อจุติ (ตาย) ก็หายดับ ไปไม่ถึงซากศพไว้ เช่นเทวดาและสัตว์นรกเป็นต้น; เทียบ ที.สิ.อ. (บาลี) ๑/๑๓๑/๑๔๕, แต่ในที่นี้หมายถึงพระอนาคามีที่เกิดในสุทธาวาส (ที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธิ์) ๕ ชั้น มีชั้นอวิหาเป็นต้น และดำรงภาวะอยู่ในชั้นนั้น ๆ ปรินิพพานสิ้นสุคติเลสในสุทธาวาสนั่นเอง ไม่กลับมาเป็นมนุษย์อีก; อัง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๘๓-๘๘/๒๔๒.

^{๕๕} รุรายระเหยียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๖๕-๑๗๒/๑๕๐-๑๕๔.

มรรค การเป็นโสดาบัน เพราะทำการละสังโยชน์ ๓ ประการให้สิ้นไป เป็นสกทาคามี เพราะสังโยชน์ ๓ ประการให้สิ้นไป และเพราะ รากะ โทสะ โมหะ เมฆบาง เป็นอนาคามี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการสิ้นไป ดำรงอยู่ในอรหัตตผล เพราะละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐ ประการ^{๕๖} เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว เป็นความเชื่อในผลดีที่เกิดจากการกระทำดี

เมื่อบุคคลมีความเข้าใจดีแล้วด้วยความศรัทธา ที่มีปัญญาเป็นเครื่องประกอบในการตัดสินใจ ทำให้บุคคลกระทำให้กรรมดีเพื่อให้ได้รับผลดี เมื่อบุคคลปรารถนาในนิพพานอันเป็นผลของการทำกรรมดีที่สุดในทางพระพุทธศาสนา บุคคลจะต้องกระทำกรรมที่เป็นไปเพื่อนิพพานคือมรรค ๘ เท่านั้น จึงจะสามารถสร้างความสัมพันธ์ให้ถึงเป้าหมายได้ แต่หากบุคคลกระทำกรรมชั่ว ผลที่ได้นั้นไม่ใช่ในนิพพานอันเป็นเป้าหมาย แต่จะเป็นผลของกรรมชั่วคือทุกข์ เป็นผลตอบแทน บุคคลเกิดวิปากสัทธาดี มีจิตศรัทธาพระรัตนตรัย สมบูรณ์ด้วยไตรสิกขา พัฒนาตนจนถึงเป้าหมายสูงสุด

สามารถเขียนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ได้โดยง่ายดังนี้คือ

แผนภาพที่ ๑๐

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า ความเชื่อในผลกรรมที่ว่า ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว เพราะมีความเชื่อเช่นนี้ทำให้บุคคลเกิดศรัทธาในพระรัตนตรัย ยึดเป็นสรณะให้

^{๕๖} สังโยชน์ ๑๐ (กิเลสอันผูกใจสัตว์, ธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับวิญญูทุกข์ หรือผูกกรรมไว้กับผล ก. โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ (สังโยชน์เบื้องต้น เป็นอย่างหยาบ เป็นไปในภพอันต่ำ) ๑. สักกายทิฎฐิ (ความเห็นว่าเป็นตัวของตน เช่น เห็นรูป เห็นเวทนา เห็นวิญญูณ เป็นตน เป็นฉัน) ๒. วิจิกิจฉา (ความสงสัย, ความลังเล ไม่แน่ใจ) ๓. สีลัพพตปรามาส (ความถือมั่นศีลพรต โดยสักว่าทำตาม ๆ กันไปอย่างงมงาย เห็นว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและวัตร) ๔. กามราคะ (ความกำหนัดในกาม, ความติดใจในกามคุณ) ๕. ปฏิฆะ (ความกระทบกระทั่งในใจ, ความหงุดหงิดขัดเคือง) ข. อุทัมภาคิยสังโยชน์ ๕ (สังโยชน์เบื้องสูง เป็นอย่างละเอียด เป็นไปแม้ในภพอันสูง) ๖. รูปราคะ (ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน หรือในรูปธรรมอันประณีต, ความปรารถนาในรูปภพ) ๗. อรูปราคะ (ความติดใจในอารมณ์แห่งอรูปฌาน หรือในอรูปธรรม, ความปรารถนาในอรูปภพ) ๘. มานะ (ความสำคัญตน คือ ถือตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่) ๙. อุทธัจจะ (ความฟุ้งซ่าน) ๑๐. อวิชชา (ความไม่รู้จริง, ความหลง); พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๔๓-๒๔๔.

เกิดขึ้นในตน อาศัยการปฏิบัติตนด้วยไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) จนทำให้เห็นแจ้งด้วยปัญญาด้วยตนเอง ทำให้บรรลุถึงเป้าหมายคือ นิพพาน

๒.๒.๓. กัมมัตถกตาสัทธา ความเชื่อที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของจะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน^{๕๗} ดังที่พระเจ้าผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า

สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท
มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย
กรรมย่อจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน^{๕๘}

จะเห็นได้ว่า กรรม เป็นเครื่องกำหนด หรือเครื่องนำพาการเป็นไปของบุคคลตามกรรมที่ตนกระทำไว้แล้ว หมายความว่า เมื่อบุคคลทำกรรมอะไรไว้ กรรมนั้นจะทำให้บุคคลเป็นไปตามกรรมที่ตนได้กระทำทั้งที่ยังมีชีวิต และเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วกรรมนั้นก็ยังส่งผลต่อการนำเกิดในภพภูมิใหม่ด้วยเช่นกัน แต่จะเกิดเป็นอะไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่กระทำเมื่อยังมีชีวิตด้วย

กรรมเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลเป็น เทวดา มาร พรหม มนุษย์ หรือแม้แต่สัตว์เดรัจฉาน นรก เปรต อสุรกาย กรรมยังเป็นเครื่องจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน บุคคลกระทำกรรมใดไม่ว่าดีหรือเลว กรรมนั้นเมื่อเป็นผลแล้ว จะเป็นของใครอื่นไม่ได้นอกจากของผู้ที่กระทำเท่านั้น และยังคงติดตัวของบุคคลไปทุกที่ ไม่สามารถที่จะส่งมอบหรือยกให้เป็นของผู้อื่นได้เพราะเป็นสมบัติติดตามตัวของเฉพาะบุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้กระทำกรรมนั้นไว้

ดังที่พระสารีบุตรได้ธรรมจักขุ อันปราศจากธุลี ปราศจากมลทินได้เกิดขึ้น ก็เพราะได้ฟังธรรมปริยายจากพระอัสสชิ^{๕๙} เพราะผลกรรมที่เกิดจากการฟังธรรม จึงทำให้พระสารีบุตรเกิดปัญญา บรรลุโสดาปัตติผล^{๖๐} และเมื่อบวชในพระศาสนาของพระพุทธเจ้า บรรลุพระอรหัตผล

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๐.

^{๕๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๕/๓๕๐.

^{๕๙} คูราขระเถียรใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๒-๗๔.

^{๖๐} ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๒๘๗/๔๖.

ถึงที่สุดแห่งพระสาวกบารมีญาณตามที่ตั้งความปรารถนาไว้^{๑๐๑} ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีปัญญา
มาก^{๑๐๒} เพราะมีปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความมีปัญญามากย่อมนำไปสู่ความมีปัญญา^{๑๐๓} ทั้งใน
อดีตชาติพระสารีบุตรก็ได้สั่งสมบารมีในสมัยพระผู้มีพระภาคพระนามว่าอินทสสี ครั้งนั้น
พระสารีบุตรเกิดเป็นดาบสสุริย ด้วยกรรมที่ได้ทำบุญอุทิศการแก่พระศาสดาพระนามว่าอินทส
สี สำเร็จบารมีในจำนวนคุณทั้งสิ้น ชื่อว่าเป็นกรรมที่ทำไว้ดีแล้ว กรรมที่พระสารีบุตรได้ทำไว้ใน
กาลที่จะกำหนดจำนวนไม่ได้ ได้แสดงผลแล้วในอรรถกถาสุตตยาของพระสารีบุตร^{๑๐๔}

ทั้งกรรมเก่าและกรรมใหม่ที่พระสารีบุตรได้กระทำ ล้วนมีผลต่อเนื่อง ส่งต่อและม
ีความสัมพันธ์กันระหว่างภพใหม่กับภพเก่า จึงทำให้พระสารีบุตรได้มาบรรลุเป็นพระอรหันต์
ในภพปัจจุบัน อันหมายถึงบุคคลมีกรรมนำเกิดและมีกรรมเป็นทนายาคติเป็นเผ่าพันธุ์ จึงเชื่อว่า
สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน สมดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แล้วนั้น

ความสำคัญก็มีมัสสกตาสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย
ความเชื่อที่ว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของของกรรม จะต้องรับผิดชอบรับผลเป็นไปตามกรรมของ
ตน กรรมจำแนกบุคคลว่าดีหรือเลว สุขมาณพโตเทยบุตร ได้ถามพระผู้มีพระภาคถึงเหตุที่
เป็นปัจจัยให้สัตว์ที่เกิดเป็นมนุษย์ปรากฏเป็นคนเลวและคนดี คือ มนุษย์ทั้งหลายมีอายุสั้นบ้าง
ยืนบ้าง มีโรคนานบ้างน้อยบ้าง มีวิพพกรรมบ้างดีบ้าง มีอำนาจน้อยบ้างมากบ้าง มีโภค
น้อยบ้างมากบ้าง เกิดในตระกูลต่ำบ้างสูงบ้าง มีปัญญาน้อยบ้างมากบ้าง

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์
มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัยกรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน บุคคลบางคนในโลก
นี้ ไม่ว่าจะเป็หญิงหรือชายก็ตาม ถ้าเป็นผู้ฆ่าสัตว์ เพราะกรรมนั้น หลังจากตายแล้วเขาจึงไป

^{๑๐๑} สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๖๒/๒๗๗.

^{๑๐๒} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๕/๒๕.

^{๑๐๓} คุรายระเอียดโน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๗/๓๕๖-๓๕๗.

^{๑๐๔} คุรายระเอียดโน จ.อป. (ไทย) ๓๒/๑๗๑-๒๗๔/๓๐-๔๔.

เกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก^{๑๐๕} ถ้ากลับมาเกิดเป็นมนุษย์จะเป็นคนมีอายุสั้น นี่เป็นปฏิปทา (ข้อปฏิบัติ) ที่เป็นไปเพื่อความมีอายุสั้น ฯลฯ ถ้าเป็นผู้เข้าไปหาสมณะ หรือพรหมณ์แล้ว สอบถาม ฯลฯ จึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ... จะเป็นผู้มีปัญญามาก ... (๓)^{๑๐๖}

รวมความว่า ข้อปฏิบัติเพื่ออะไร ย่อมนำไปสู่ความเป็นอย่างนั้น สัตว์ทั้งหลายมี กรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรม เป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน ด้วยประการฉะนี้^{๑๐๗}

จะเห็นได้ว่า การกระทำที่บุคคลได้กระทำแล้วด้วยเจตนาใด ไม่ว่าจะดีหรือชั่วก็ตาม ล้วนแล้วแต่เป็นเหตุปัจจัยและส่งผลให้บุคคลผู้กระทำต้องเป็นไปตามกรรมนั้น ๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการเป็นอยู่ในภพปัจจุบันที่ยังมีชีวิตอยู่ และภพหลังจากตายไปแล้ว รวมไปถึงการนำไปเกิดในภพใหม่

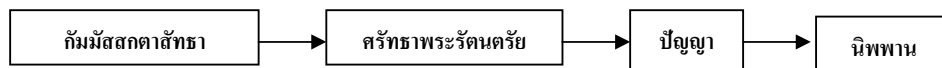
ดังนั้น กัมมัศกตาสัทธามีความสำคัญในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึง เป้าหมาย คือเป็นพื้นฐานในการสร้างความสัมพันธ์เพื่อการเข้าถึงเป้าหมาย จากข้อมูลที่น่ามา กล่าวอ้าง การกระทำปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความมีปัญญามากจึงจะมีผลสัมพันธ์กับเป้าหมาย เพราะบุคคลกระทำการของตนให้เกิดปัญญา ด้วยเป็นผู้ที่เข้าไปหาสมณะหรือพรหมณ์ที่ เป็นผู้รู้ และมีปัญญา แล้วสอบถามถึงเรื่องว่า อะไรเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล อะไรมีโทษหรือไม่มีโทษ อะไรควรเสพหรือไม่ควรเสพ กรรมอะไรที่ทำแล้วจึงจะไม่ให้เป็นทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่า กรรมอะไรที่ทำแล้วเป็นไปเพื่อความสุขตลอดกาลนาน หากเสียชีวิตจะได้ไปเกิดในสุคติโลก สวรรค์ ถ้ากลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ จะเป็นผู้มีปัญญามาก ก็ด้วยปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อความ เป็นผู้มีปัญญามากนี้ เมื่อบุคคลมีความปรารถนาที่จะเข้าถึงเป้าหมาย ปัญญาที่บุคคลได้ กระทำอย่างสมบูรณ์แล้ว จะเป็นตัวทำหน้าที่สร้างความสัมพันธ์กับเป้าหมายต่อไป

^{๑๐๕} ชื่อว่า อบาย เพราะปราศจากความองกาม คือไม่มีความเจริญหรือความสุข ชื่อว่า ทุกคติ เพราะ เป็นคติ คือเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ ชื่อว่า วินิบาต เพราะเป็นสถานที่ตกไปของหมู่สัตว์ที่ทำความชั่ว ชื่อว่า นรก เพราะปราศจากความยินดีเหตุเป็นที่ไม่มีความสบายใจ; ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๑๕๓/๓๕๘.

^{๑๐๖} ดูรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๕-๒๘๖/๓๔๕-๓๕๔.

^{๑๐๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๓/๓๕๖ .

สามารถเขียนให้เข้าใจได้ง่ายดังนี้คือ

แผนภาพที่ ๑๑

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า เมื่อบุคคลเกิดกัมมัสสกตาสัทธา และอาศัยกัมมัสสกตาสัทธา เป็นพื้นฐานสร้างศรัทธาต่อพระรัตนตรัย พัฒนาคตนเป็นผู้มีศรัทธาให้บริสุทธิ์ ด้วยการเว้นขาดจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ สร้างกุศลกรรมบถ ๑๐^{๑๑๘} เจริญภาวนาจนเกิดปัญญา เป็นสัมมาทิฏฐิ และปัญญานี้จะส่งต่อเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา กัมมัสสกตาสัทธา จึงมีความสำคัญต่อความสัมพันธ์กับเป้าหมายดังนี้

จะเห็นได้ว่า ข้อมูลที่ได้จากข้อที่ ๑, ข้อ ๒, ข้อ ๓ กัมมัสัทธา วิปากสัทธา กัมมัสสกตาสัทธา ในชั้นอรรถกถาเป็นศัพท์ที่ผูกขึ้น โดยถือตามหลักคำสอนเกี่ยวกับกรรม ซึ่งโดยมากมาในเรื่องทิฏฐิ คือมิจฉาทิฏฐิ และสัมมาทิฏฐิ^{๑๑๙} เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของแต่ละข้อจะมีเป้าหมายเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เมื่อวิเคราะห์ถึงจุดเริ่มต้นไม่ว่าจะเป็น กัมมัสัทธา วิปากสัทธา กัมมัสสกตาสัทธา ล้วนแต่เป็นเรื่องของกรรมและผลของกรรม เมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์ของศรัทธาที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของกรรมในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายแล้ว สามารถที่จะเริ่มต้นด้วยคำเดียวกันว่ากรรมได้ แต่ต้องเป็นกรรมฝ่ายดีเท่านั้น เพราะทั้งสามก็คือกรรมและผลของกรรมดี ดังนั้น จึงสามารถเขียนความสัมพันธ์ของกรรมสัทธากับเป้าหมายได้คือ

แผนภาพที่ ๑๒

^{๑๑๘} คุุราญระเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒-๓๖๓, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๘/๓๓๐.

^{๑๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๔๒๖.

แผ่นภาพนี้อธิบายได้ว่า กรรมสัทธา หมายถึงความเชื่อเรื่องกรรม คือความเชื่อเรื่องการกระทำ ความเชื่อเรื่องผลของกรรม ความเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน ความเชื่อในกรรมนี้ เป็นกรรมที่มีความมุ่งมั่นสู่เป้าหมาย ทำให้เกิดศรัทธาต่อพระรัตนตรัยเป็นสรณะ รักษาตนให้บริสุทธิ์จากกิเลส ตัณหา ราคะ ด้วยศีล มีปัญญารู้เห็นในอริยสัจ ๔ ทำให้บรรลุถึงเป้าหมายในที่สุดคือ นิพพาน

๒.๒.๔. ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง ๘ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกฝนตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิ์หลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง^{๑๑๑} ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสตนสูตรไว้ว่า

บุคคลเหล่าใด ในศาสนาของพระโคตมพุทธเจ้า เป็นผู้ประกอบตนไว้ดี มีใจมั่นคงหมกความห่วงใย บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าบรรลุอรหัตตผล ยิ่งถึงอมตนิพพาน รักรสความดับสนิทแบบได้เปล่า นี่เป็นรัตนอันประณีตในพระสงฆ์ด้วยสัจจะนี้ ขอให้มีความสวัสดี^{๑๑๒}

บุคคลผู้เป็นพระพุทธบริษัท ล้วนมีความเชื่อมั่นในพระปัญญาการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาค ว่าเป็น^{๑๑๓} บุคคลที่พึงธรรมของพระผู้มีพระภาคแล้วได้เกิดศรัทธาในตถาคต เมื่อมีศรัทธาแล้วย่อมจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน แต่การกระทำเช่นนั้นไม่ใช่จะทำกันได้อย่างง่ายดาย ทำให้บางคนยินดีพอใจที่จะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ละทิ้งสมทรัพย์ และเครือญาติทั้งหลาย เพื่อจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน อาศัยความยึดมั่นในตถาคตโพธิสัทธาเป็นสรณะสำหรับตน พร้อมกับน้อมนำพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคได้สอนไว้แล้วมาปฏิบัติตาม ในกลุ่มของผู้ออกบวชเป็นบรรพชิต ได้ถือเอาแบบอย่างของพระผู้มีพระภาคแล้ว สามารถที่จะบรรลุอรหัตต์ และเข้าถึงนิพพานได้ตามอย่างพระผู้มีพระภาค ดังที่มีพระอรหันตสาวกสาวิกาจำนวนมาก

^{๑๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๐.

^{๑๑๒} ข.ขุ. (ไทย) ๒๕/๗/๑๑.

^{๑๑๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๑๐/๔๔๖.

และได้รับการยกย่องจากพระผู้มีพระภาคให้เป็นเลิศในแต่ละด้านต่างกัน รวมไปถึงคฤหัสถ์ที่เป็นอุบาสกอุบาสิกา^{๑๑๓} ที่พระผู้มีพระภาคก็ได้ทรงรับรองในการบรรลุนิพพานและเป็นผู้เลิศในด้านต่าง ๆ ด้วยเช่นกัน

ในการประพฤติปฏิบัติของคฤหัสถ์ พระผู้มีพระภาคได้มีหลักธรรม และการปฏิบัติที่เป็นไปตามหลักของธรรมที่เหมาะสมอย่างคฤหัสถ์ ดังเช่นเรื่องของผู้ขจัดสน ๓ พระเวฬุวันสถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ ๓ ที่นั่น พระผู้มีพระภาคได้ตรัส เรื่องนี้ว่า

ภิกษุทั้งหลายเรื่องเคยมีมาแล้ว ในกรุงราชคฤห์นี้เอง ได้มีบุรุษคนหนึ่งเป็นคนขจัดสนเป็นคนกำพรว้า เป็นคนยากไร้ แต่เขายึดมั่นศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญาในธรรมวินัยที่เราประกาศแล้ว หลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ คือ ความเป็นสหายของเทพชั้นดาวดึงส์ เทพบุตรองค์นั้นรุ่งเรืองกว่าเทพเหล่าอื่นด้วยรัศมี และยศพวกเทพชั้นดาวดึงส์พากัน กล่าวโทษ ตีเตียน ท้าวสักกะจอมเทพรับสั่งกับเทพชั้นดาวดึงส์ว่าท่านผู้นิรทุกข์ ท่านทั้งหลาย อย่าได้กล่าวโทษต่อเทพบุตรนี้เลย เพราะเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์นั้น เขาได้ยึดมั่นศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา ในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ได้ตรัสคาถาว่า ผู้ใดมีศรัทธาในพระตถาคตตั้งมั่นไม่หวั่นไหว มีศีลงาม เป็นศีลที่พระอรិยะชอบใจและสรรเสริญ มีความเลื่อมใสในพระสงฆ์และมีความเห็นตรง บัณฑิตทั้งหลายเรียกผู้นั้นว่า เป็นคนไม่ขจัดสน ชีวิตของเขาที่ไม่สูญเปล่าเพราะฉะนั้นบุคคลผู้มีปัญญา เมื่อระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ควรหมั่นประกอบศรัทธา ศีล ความเลื่อมใส และการเห็นธรรม^{๑๑๔}

จะเห็นได้ว่า บุคคลที่มีตถาคตโพธิสัทธา จึงเปรียบได้ว่ามีสิ่งประเสริฐสุดสำหรับชีวิต เพราะอาศัยตถาคตโพธิสัทธาเป็นสิ่งที่นำพาชีวิตของบุคคลให้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ มีศีลที่ประกอบด้วยมรรคและผล เลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และเห็นสังฆธรรม ๔ ประการ (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค)^{๑๑๕} ตามหลักธรรมที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสสอนไว้ดีแล้ว ปฏิบัติยึดมั่นตามอย่างมั่นคงสม่ำเสมอ ไม่มีความกังวลใจว่าตนจะมีหรือจน ไม่ค้ำนึ่งว่าตนจะ

^{๑๑๓} คุรายระเหยียดใน อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘-๒๖๓/๒๕-๓๓.

^{๑๑๔} คุรายระเหยียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๐/๓๘๐-๓๘๑.

^{๑๑๕} อ.จ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๕๒/๓๔๕.

อยู่ในสถานะบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ มีความมุ่งมั่นที่จะกระทำความบริสุทธิ์ ให้เต็มกำลังความสามารถของตน เพื่อทำให้เกิดการหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งปวง จนสามารถที่จะบรรลุธรรมตั้งแต่โศคาบันไปจนถึงอรหัตต์ และนิพพานได้ ไม่ว่าจะบุคคลนั้นจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ตาม ถึงแม้ว่ายังไม่สามารถบรรลุธรรมในภพมนุษย์ได้ เมื่อเสียชีวิตก็มีภพใหม่อยู่อย่างไม่ขัดสน หากมีตถาคตโพธิสัทธาอย่างมั่นคงไม่หวั่นไหวสั่นคลอน การมีชีวิตก็เจริญรุ่งเรือง และการจากไปแล้วแต่เป็นไปด้วยดีในสุคติสวรรค์และประเสริฐเมื่อได้มีโอกาสกลับมาเป็นมนุษย์อีก แต่ถ้าสิ้นอาสวะกิเลสทั้งหลายก็ได้นิพพานเป็นที่สุด

ความสำคัญตถาคตโพธิสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายพุทธบริษัท ๔ ได้อาศัยตถาคตโพธิสัทธา คือเชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต เป็นแนวทางเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการปฏิบัติตน เพื่อการบรรลุธรรมตั้งแต่ขั้นต้นไปจนถึงขั้นสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา เมื่อเกิดศรัทธาก็ขอบวช บางท่านก็ขอเป็นอุบาสกอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาด้วยการถึงพระรัตนตรัย^{๑๑๖} เป็นสรณะ เพื่อปฏิบัติตนให้ได้ถึงที่สุดแห่งการบรรลุธรรมคือนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา และไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ หากฝ่ายใดถ้าประพฤติปฏิบัติชอบก็จะสามารถพ้นทุกข์ได้เช่นกัน แต่หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งถ้าประพฤติปฏิบัติผิด ก็ต้องถูกดำเนินและไม่สามารถพ้นทุกข์ได้เช่นกัน^{๑๑๗}

ภิกษุปัญจวัคคีย์ ได้ฟังธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสสอนว่า ตถาคตเป็นอรหัตต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เธอทั้งหลาย จงเงี้ยวโศกสดับ เราจะสั่งสอนอมตธรรมที่เราได้บรรลุแล้ว จะแสดงธรรม เธอทั้งหลายเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอน ไม่นานนักก็จักทำให้แจ้ง ซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้

ภิกษุปัญจวัคคีย์ได้เชื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตั้งจิตในการฟังเพื่อรู้อย่าง เมื่อทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาด้วยตนแล้ว จึงแสวงหา นิพพานที่ไม่มีความเกิด อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ได้บรรลุนิพพาน ที่ไม่มีความเกิด อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมแล้ว เป็นผู้มีคามแก่เป็นธรรมดา ฯลฯ เป็นผู้มีคามเจ็บเป็นธรรมดา ฯลฯ เป็นผู้มีคามตายเป็นธรรมดา ฯลฯ เป็นผู้มีคามเศร้าโศกเป็นธรรมดา ฯลฯ เป็นผู้มีคามเศร้า

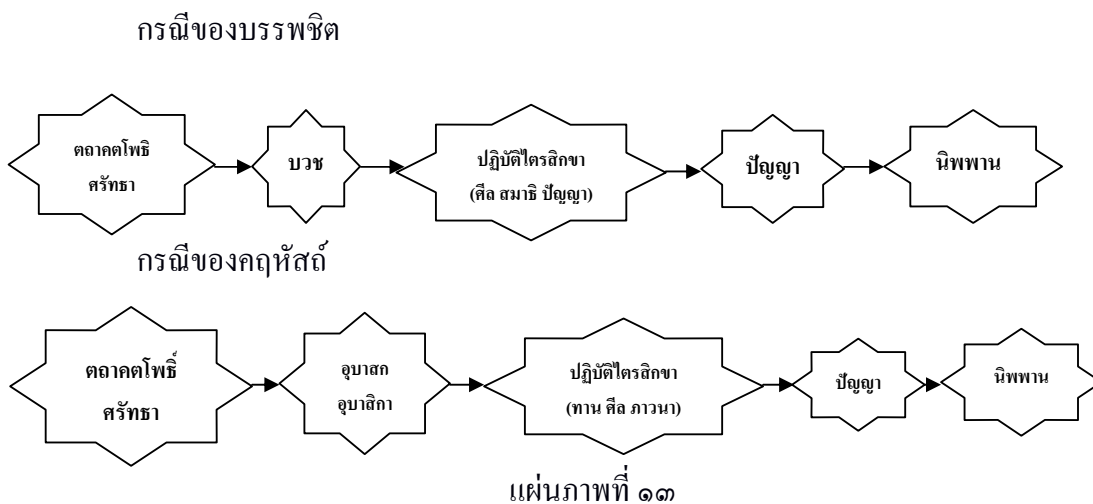
^{๑๑๖} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๐/๑.

^{๑๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๓/๕๘๔.

หมองเป็นธรรมดา ฯลฯ ภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้นได้เกิดญาณทัสสนะ (การหยั่งรู้) ขึ้นมาว่า “วิมุตติของพวกเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป”^{๑๑๘}

จะเห็นได้ว่า ความสำคัญของตลาคตโพธิศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายดังนี้ คือ เมื่อปัญจวัคคีย์ยอมที่จะฟังคำสอนของพระผู้มีพระภาค เพราะเกิดศรัทธาต่อตัวของพระผู้มีพระภาค ดังนั้นเมื่อได้ฟังในสิ่งที่ไม่เคยฟังมาก่อน ที่กล่าวโดยพระพุทธเจ้าแล้วใช้โยนิโสมนสิการเข้าพิจารณา ในพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคสั่งสอน ทำให้เหล่าปัญจวัคคีย์เกิดความเชื่อพระปัญญาของพระผู้มีพระภาค ในการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เหล่าภิกษุปัญจวัคคีย์ได้บรรลุธรรมตามลำดับ ได้เห็นธรรม บรรลุธรรม รู้แจ้งธรรม หยั่งลงสู่ธรรม ข้ามความสงสัย ปราศจากความเคลงใจ ถึงความเป็นผู้แก้แค้นแล้ว ไม่ต้องเชื่อผู้อื่น

ดังนั้น ตลาคตโพธิศรัทธาจึงมีความสำคัญขั้นพื้นฐาน ในการสร้างความสัมพันธ์ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย อย่างที่ปัญจวัคคีย์ได้ใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาปัญญาให้กับตนเอง เมื่อปัญญาสมบูรณ์อย่างที่สุด ปัญญานั้นได้ส่งต่อไปยังเป้าหมาย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ถูกสร้างขึ้นด้วยตลาคตโพธิศรัทธาก่อนเป็นเบื้องต้น ถ้าไม่มีพื้นฐานนี้ อย่างอื่นเช่นปัญญาก็ไม่เกิด ถึงแม้ว่าต้องละทิ้งศรัทธานี้ก็ตาม แต่ก็นับว่าศรัทธานี้มีความสำคัญมาก ในขั้นพื้นฐานต่อการเกิดความสัมพันธ์กับเป้าหมายดังนี้สามารถเขียนให้เข้าใจได้ง่ายดังนี้

^{๑๑๘} สุวาระเยียดโน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๖/๓๑๑-๓๑๔, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๒๔/๑๘-๓๑.

แผ่นภาพนี้อธิบายได้ว่า ตถาคตโพธิ์ศรัทธาที่เกิดในพุทธบริษัท ทั้งที่เป็นบรรพชิต และคฤหัสถ์ ความศรัทธาที่มีกำลังแรงกล้า ทำให้ถือเอาแบบอย่างของพระผู้มีพระภาค เพื่อนำมาปฏิบัติตนให้ถึงความหลุดพ้นเหมือนกับบุคคลต้นแบบที่ทรงประเสริฐที่สุด ศึกษาและปฏิบัติตามหลักพระธรรมคำสอนด้วยไตรสิกขา ซึ่งจะมีความแตกต่างกันของธรรมหมวดนี้คือ สำหรับบรรพชิตแล้วจะอาศัยศีลเป็นจุดเริ่มต้นก่อน จึงสร้างสมาธิให้เกิดขึ้น เพื่อให้เกิดเป็นปัญญา และพัฒนาต่อให้ถึงเป้าหมาย ส่วนของคฤหัสถ์นั้นจะเริ่มจากทานก่อน เพราะเมื่อจิตที่ไม่ยึดติดในสิ่งใด ๆ ว่าเป็นของของตน สามารถสละสิ่งของนั้นให้กับบุคคลอื่นได้ด้วยการทำทาน ทำให้จิตใจสงบระงับอนุสรสร้างกุศลด้วยศีล จนเกิดปัญญารู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริงและพัฒนาสู่เป้าหมาย คือ นิพพาน

๒.๓ คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในการพัฒนามนุษย์

ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ศรัทธานั้นนับว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและประโยชน์อย่างยิ่ง ในการพัฒนามนุษย์ ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จากปุถุชนจนกลายเป็นอาริยะชนขั้นสูงสุดได้ และสามารถหลุดพ้นเป็นอิสระจากวัฏฏทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง ในที่นี้คือนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในการพัฒนามนุษย์ สามารถแบ่งตามฐานะได้ ๔ อย่างคือ

๒.๓.๑ ศรัทธาในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้ได้อรិยทรัพย์

อริยทรัพย์ หมายถึงเป็นทรัพย์อันประเสริฐมีอยู่ ๗ ประการ สัทธาธนัง สีลธนัง หิริธนัง โอตตปฺปธนัง สุตฺถธนัง จาคธนัง ปัญญาธนัง^{๑๑๕} มีอยู่ภายในจิตใจ ดีกว่าทรัพย์ภายนอก เพราะไม่มีผู้ใดแย่งชิง ไม่สูญหายไปด้วยภัยอันตรายต่าง ๆ ทำให้ไม่อ้างว้างยากจน และเป็นทุนทรัพย์ได้ดี^{๑๒๐} และทำให้เป็นคนประเสริฐอย่างแท้จริง^{๑๒๑}

^{๑๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๐.

^{๑๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๔.

^{๑๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๑๖.

กัมภีร์พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการได้อริยทรัพย์ว่าเกิดจาศรัทธา เพราะศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐ ของบุรุษในโลกนี้^{๑๒๒} ศรัทธาซึ่งหมายถึง ผู้เชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคต^{๑๒๓} ที่เกิดขึ้นแล้วในบุคคล นับได้ว่าเป็นทรัพย์ที่มีค่ามากสำหรับบุคคล ทำให้บุคคลมีความปรารถนาในแบบอย่างแห่งความหลุดพ้น ที่พระผู้มีพระภาคได้กระทำให้เห็นแล้ว ศรัทธาที่เกิดขึ้นแล้วในพระตถาคต เป็นเหตุให้เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ เป็นผู้เว้นขาด จากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท หมายถึงมีศีลคือทรัพย์

ศีลที่บริสุทธิ์ดีแล้ว ทำให้บุคคลเกิดความละเอียด สะดุ้งกลัวต่อกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต และต่อการประกอบบาปอกุศลกรรมทั้ง เป็นผู้ได้ทรัพย์คือหิริโอตตปปะ ทำให้บุคคลมุ่งที่จะเป็นผู้มีพหูสูต ทรงสุตะคือรู้คำของพระศาสดามือองค์ ๘^{๑๒๔} ตั้งสมสุตะ เป็นผู้ได้ฟังมากซึ่งกรรมทั้งหลายที่มีความงามในเบื้องต้นคือศีล มีความงามในท่ามกลางคืออริยมรรค และมีความงามในที่สุดคือนิพพาน^{๑๒๕} จึงประกาศพรหมจรรย์ด้วยความประพฤติประเสริฐ ๑๐ ประการ มีทาน การขวนขวายช่วยเหลือผู้อื่น มีศีล ๕ ประพฤติพรหมจรรย์อย่างไม่มีขอบเขต ไม่เสพเมถุน ยินดีเฉพาะคูครองของตน มีความเพียร ประพฤติอุโบสถและทางอันประเสริฐ ในพระพุทธศาสนา^{๑๒๖} พร้อมทั้งอรรดและพญชชนะ บริสุทธิบริบูรณ์ อย่างครบถ้วน จดจำไว้ได้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดดีด้วยทักขณีกู้แจ้งธรรมโดยผลและเหตุด้วยปัญญา^{๑๒๗} เป็นมีสุตะคือทรัพย์ มีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน มีจาคะอันสละแล้ว มีฝ้ามือชุ่ม หมายถึงมือที่ล้างสะอาดแล้วด้วยน้ำคือศรัทธา ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการแจกทาน อยู่ครองเรือนเป็นคฤหัสถ์ เป็นผู้มีจาคะคือทรัพย์ เป็นผู้มีปัญญาคือทรัพย์ มีปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริง ด้วยวิปัสสนาปัญญา (ปัญญาแห่งความรู้แจ้ง) และมคคปัญญา (ทางแห่งปัญญา) ในการเห็นความเกิดและดับแห่ง เบญจขันธ์ อันมี รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันเป็นอริยะคือบริสุทธิ์จาก

^{๑๒๒} คุรยระเอียดใน ต.ศ. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๑-๓๕๔.

^{๑๒๓} คุรยระเอียดใน อ.จ.ศตค. (ไทย) ๒๓/๖/๕-๑๒.

^{๑๒๔} คุรยระเอียดใน อ.จ.ศตค. (ไทย) ๒๑/๖/๕-๑๑, อ.จ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓/๑/๑๒๓.

^{๑๒๕} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๐/๑๕๕.

^{๑๒๖} คุรยระเอียดใน ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๐/๑๖๐-๑๖๒.

^{๑๒๗} อ.จ.ศตค.อ. (บาลี) ๒/๒๒/๓๐๐.

กิเลสทั้งหลายด้วย วิชัมภนปหานะคือการละด้วยการข่มไว้ และด้วยสมุจเฉตปหานะคือการละด้วยการตัดขาด^{๑๒๘} จากกิเลสทั้งหลาย ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ^{๑๒๙}

พระผู้มีพระภาคตรัสกับเหล่าภิกษุทั้งหลายว่า

ทรัพย์ ๗ ประการนี้แล ผู้ใดก็ตามไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชาย เมื่อมีทรัพย์ ๗ ประการนี้ บัณฑิตทั้งหลายเรียกผู้นั้นว่า “เป็นคนไม่ขัดสน” ชีวิตของเขาก็ไม่สูญเปล่า เพราะฉะนั้น ผู้มีปัญหาเมื่อระลึกถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ควรหมั่นประกอบศรัทธา สติ ความเลื่อมใส และการเห็นธรรม^{๑๓๐}

ทรัพย์สิ้นเงินทองของใช้นั้นมีอยู่จริงไม่ใช่ว่าไม่มี แต่ทรัพย์เหล่านั้นสามารถเปลี่ยนแปลงไปเป็นของผู้อื่น หรือถูกทำลายจากภัยธรรมชาติได้ ส่วนทรัพย์ ๗ ประการนี้ ไม่ได้เป็นของทั่วไป แก่ภัยธรรมชาติและเป็นของผู้อื่น ผู้ใดก็ตามไม่ว่าหญิงหรือชายมีทรัพย์ ๗ ประการนี้ คือ สัทธานะ ฯลฯ ปัญฺฐานะ ผู้นั้นถือว่าเป็นคนมีทรัพย์มากใคร ๆ ไม่สามารถเอาชนะได้ทั้งในเทวโลกและโลกมนุษย์ เพราะฉะนั้น ผู้มีปัญหา เมื่อระลึกถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ควรหมั่นประกอบศรัทธา สติ ความเลื่อมใสและการเห็นธรรม (เห็นอริยสัจจ ๔)^{๑๓๑}

เมื่อเปรียบทรัพย์ คือ ศรัทธา หมายถึงสมบัติทั้งปวง เช่นเดียวกัน คือบรรดาอริยทรัพย์เหล่านี้ ทรัพย์ คือ ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์ทั้งปวง เพราะวาสตัวทั้งหลายตั้งอยู่ในปัญญาแล้วบำเพ็ญ จริต ๓ ศีล ๕ ศีล ๑๐ ให้บริบูรณ์ ย่อมเข้าถึงสวรรค์ คือ ย่อมแทงตลอด ซึ่งสาวกบารมีญาณ ปัจเจกโพธิญาณ และพระสัมพันธญาณได้ ปัญญา เรียกว่า ทรัพย์ คือปัญญา เพราะเป็นเหตุแห่งการได้เฉพาะ ซึ่งสมบัติเหล่านี้ อริยทรัพย์ทั้ง ๗ ประการ มีทั้งที่เป็นโลกิยะและเป็นโลกุตตระ^{๑๓๒} การได้อริยทรัพย์ ๗ อย่างชื่อว่าลาภานุตตริยะคือ การได้ที่ยอดเยี่ยม^{๑๓๓}

^{๑๒๘} อจ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๒/๒.

^{๑๒๙} คูรายระเอียดใน อจ.สตคก. (ไทย) ๒๓๖/๖/๕-๑๒.

^{๑๓๐} คูรายระเอียดใน อจ.สตคก. (ไทย) ๒๓๖/๕/๘-๙, การเห็นธรรม ในที่นี้หมายถึงเห็นอริยสัจจ ๔ คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค; อจ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๕๒/๓๔๕.

^{๑๓๑} อจ.สตคก. (ไทย) ๒๓๖/๗/๕.

^{๑๓๒} ที.ปา.อ. (บาลี) ๑๑/๓๓๐/๑๓๒.

^{๑๓๓} ที.ป.อ. (บาลี) ๓/ ๑๕๐.

จะเห็นได้ว่า ทรัพย์ทั้งหลายที่เป็นไปในทางโลกนั้น ถูกบัญญัติว่าหมายถึง เงินทอง ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ รวมไปถึงสิ่งมีชีวิต อันได้แก่ สามี ภรรยา ญาติทั้งหลาย รวมไปถึงช้าง ม้า วัว ควายเป็นต้น มนุษย์ได้ถือเอาสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นทรัพย์อันประเสริฐ เพราะทำให้ตนไม่เดือดร้อนขัดสน ไม่ยากจนอดอยาก ยากแค้นในชีวิต^{๑๓๔} จึงกล่าวว่าเป็นอริยทรัพย์อันประเสริฐ

ทรัพย์ในโลกที่มีอยู่จริง พระผู้มีพระภาคกล่าววาทที่ประเสริฐสุด และบุคคลควรมีไว้สำหรับครอบครอง หมายถึงทรัพย์ทั้ง ๗ อันเป็นอริยทรัพย์นี้เท่านั้น เมื่อบุคคลได้มีไว้แล้ว ถือได้ว่าเป็นผู้มีทรัพย์มาก ไม่มีสูญหาย ไม่มีใครสามารถแย่งชิงเอาไปได้ และสามารถนำคิดตัวไปได้เมื่อสิ้นชีวิต ไม่มีใครเอาชนะได้ทั้งในเทวโลกและมนุษย์โลก ถึงยังมีชีวิตอยู่ ก็นับว่ามีสิ่งอันประเสริฐสุดสำหรับชีวิต เพราะอริยทรัพย์ทั้ง ๗ นี้ เป็นทรัพย์ที่ใช้ในการกำจัดทุกข์ หากเปรียบว่าทรัพย์ทางโลกทำให้บุคคลไม่ขัดสนหรือยากจนแล้ว อริยทรัพย์ทั้ง ๗ นี้ ก็คือทรัพย์ที่ใช้ในการกำจัดทุกข์ทั้งปวง และเป็นสิ่งที่ทำให้หลุดพ้นจากวัฏฏะ มีชีวิตที่เป็นอิสระได้อย่างถาวรด้วยอริยทรัพย์ทั้ง ๗ ประการนี้

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ศรัทธาก็คืออริยทรัพย์ เพราะเชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคต จึงนับได้ว่ามีทรัพย์คือศรัทธา ที่ควรค่าแก่การมี การครอบครองเป็นทรัพย์สมบัติสำหรับมนุษย์ ทำให้ได้มาซึ่งอริยทรัพย์อีก ๖ ประการ รวมเป็นอริยทรัพย์ ๗ เป็นทรัพย์อันประเสริฐ

จะเห็นได้ว่า ศรัทธาในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้ได้อริยทรัพย์ คือ เมื่อบุคคลมีศรัทธาเท่ากับบุคคลมีทรัพย์ ทรัพย์ที่ทำให้บุคคลสามารถปลดเปลื้องความยากจนได้ ศรัทธาก็เปรียบได้กับทรัพย์ ดังที่ได้นำข้อมูลมากกล่าวอ้างไว้ในข้างต้นนี้ว่า ศรัทธาคือทรัพย์ หมายถึงศรัทธาในตถาคต นับว่าเป็นอริยทรัพย์อันประเสริฐเป็นเครื่องปลื้มใจ เป็นเหตุให้ได้มาคือปัญญา เพราะปัญญาทั้งที่เป็นโลกียะและที่เป็นโลกุตระนั้น สามารถป้องกัน ระวัง และดับทุกข์ได้แก่ ความมีชาติและชรา ฯลฯ และเป็นเครื่องมือพัฒนาบุคคลให้ได้อริยทรัพย์ เมื่อได้ใช้ทรัพย์คือศรัทธาในพระรัตนตรัย จึงทำให้ได้ผลตอบแทนกลับมาคือปัญญา ปัญญานั้นก็จะทำหน้าที่เป็นตัวนำสู่เป้าหมายในสุด ศรัทธาจึงนับได้ว่าเป็นเครื่องมือในการพัฒนาให้ได้อริยทรัพย์ และศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐดังนี้

^{๑๓๔} ศ.ส.อ. (บาลี) ๑๒/๒๖๘.

๒.๓.๒ สรรพคุณในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บุคคลข้ามโอฆะได้

บุคคลที่เป็นปุถุชน เพราะยังมีกิเลสมากมายให้เกิดขึ้นในใจตน ส่วนมากถูกโอฆะต่าง ๆ พัดไป ถูกความเดือนร้อนทำให้เดือนร้อน หันหน้าหนีความจริงที่สุด มีแต่ประพฤติกกรรมที่เลวทราม^{๑๓๕} ทำให้ต้องวนเวียนอยู่ในวัฏฏสงสาร ของโอฆะอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

โอฆะ หมายถึง ห้วงน้ำ^{๑๓๖} ห้วงน้ำคือการเวียนว่ายตายเกิด กิเลสอันเป็นจุดกระแสน้ำหลากท่วมใจสัตว์ มี ๔^{๑๓๗} ได้แก่ กาโมฆะ โอฆะคือกาม หมายถึงกามคุณ^{๑๓๘} ๕ เรียกว่า ขี้อคَاب้าง เครื่องจองจำ กามคุณ ๕ คือ รูป ที่พึงรู้แจ้งด้วยตา อันน่าปรารถนารักใคร่พอใจ ชวนให้รัก ชักให้ ใคร่ พาใจให้กำหนัด เสียง ที่พึงรู้แจ้งด้วยหู ฯลฯ กลิ่น ที่พึงรู้แจ้งด้วยจมูก ฯลฯ รส ที่พึงรู้แจ้งด้วยลิ้น ฯลฯ โผฏฐัพพะ ที่พึงรู้แจ้งด้วยกาย อันน่าปรารถนารักใคร่พอใจ ชวนให้รัก ชักให้ ใคร่ พาใจให้กำหนัด^{๑๓๙} ภโวฆะ โอฆะคือภพ หมายถึง โลกเป็นที่อยู่ของสัตว์, ภาวะชีวิตของสัตว์^{๑๔๐} มี ๓ อย่าง กามภพ ภพที่เป็นกามาวจร ภพของสัตว์ผู้ยังเสวยกามคุณคืออารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๕ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) ได้แก่ อบาย ๔ มนุษย์โลก และกามาวจรสวรรค์ทั้ง ๖ รูปภพ ภพที่เป็นรูปาวจร ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงรูปฌาน ได้แก่รูปพรหมทั้ง ๑๖ อรูปภพ ภพที่เป็นอรูปาวจร ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงอรูปฌาน ได้แก่อรูปพรหม ๔^{๑๔๑} ทิฏฐิโฆฆะโอฆะ คือทิฏฐิ หมายถึงทิฐิที่เกิดด้วยมูลเหตุ ๖๒ ความเห็นที่เกิดจากมูลเหตุทั้ง ๖๒ เกิดจากกลุ่มกณาจารย์ มีลัทธิตีที่มีความเห็นหลบเลียงไม่แน่นอนว่าใช่หรือไม่ใช่ เป็นความเห็นที่ลึ้นไหลจับได้ยากเหมือนปลาไหล^{๑๔๒} เป็นพวกที่มีปัญญามาก มีความรู้มาก ที่ได้แสดงความคิดเห็นไว้ ล้วนแต่เป็นมูลเหตุมาจากความคิดที่เกิดจาก การประมาณ คาคคเน คาคเคา ที่ไม่ได้เกิดขึ้นจากความเป็นจริงที่เกิดขึ้นของธรรมชาติ บุคคลที่มีทิฏฐิที่ตรงกับ

^{๑๓๕} ดูรายละเอียดใน ที.สี.อ. (บาลี) ๗/๕๘-๕๙.

^{๑๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๒.

^{๑๓๗} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๓๘/๒๓๘, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๕๗๘,

^{๑๓๘} กาม (สิ่งที่ทำให้เกิดความใคร่)และคุณ(เครื่องผูกพันหรือพันธนาการ); ที.สี.อ. (บาลี) ๕๔๖/๓๓๕, ฉะนั้นกามคุณ จึงหมายถึงสิ่งที่ผูกพันสัตว์ไว้คือกาม ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ

^{๑๓๙} ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๘/๕๔๖/๒๓๘-๒๔๐, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๓๘/๒๓๘.

^{๑๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๓๘.

^{๑๔๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๕, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๓/๔๕๓.

^{๑๔๒} ที.สี.อ. (บาลี) ๖๑/๑๐๖.

ทฤษฎี ๖๒ นี้ และมีความยึดติดว่าเป็นเรื่องจริงตามอย่างนั้น ๆ นับได้ว่าเป็นบุคคลที่มีความเห็นผิดจากความเป็นจริง มูลเหตุแห่งทฤษฎีเหล่านี้ที่บุคคลยึดถืออย่างนี้

อวิชชาโสมพะ โสมพะคืออวิชชา หมายถึง ความไม่รู้ในสังขะ ๔ พระผู้มีพระภาคทรงตรัสว่า เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดอริยสังขะ ๔ ประการ เราและเธอทั้งหลายจึงเที่ยวเร่ร่อนไปตลอดกาลยาวนานอย่างนี้ คือเพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดทุกขอริย ๗๗ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังขะ^{๑๓๓} ความจริงที่ถูกปิดกั้นด้วยความไม่รู้ คือ อวิชชา ทำให้บุคคลได้ถูกกิเลสและตัณหาครอบงำเอาไว้ ทำให้ต้องตกอยู่ในวัฏฏสงสาร เพราะไม่รู้ถึงเหตุปัจจัยว่าอะไรเป็นทุกข์ เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ไม่รู้การดับทุกข์ ไม่รู้หนทางแห่งการพ้นทุกข์ ต้องกลับมาเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในวัฏฏนี้ จึงเกิดภพชาติใหม่เกิดขึ้นสืบต่อไป

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า

เราและเธอทั้งหลาย ได้รู้แจ้งแทงตลอดทุกขอริยสังขะ ๗๗ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังขะ เราและเธอทั้งหลายถอนภวตัณหาได้แล้ว ภวเนตติ^{๑๓๔} ลีนไปแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก^{๑๓๕} เพราะไม่เห็นอริยสังขะ ๔ ตามความเป็นจริง เราและเธอทั้งหลาย จึงท่องเที่ยวไปในชาตินั้น ๆ ตลอดกาลยาวนาน แต่เพราะได้เห็นอริยสังขะ ๔ เราและเธอทั้งหลายจึงถอนภวเนตติได้ ตัศรากลแห่งทุกข์ได้เด็ดขาด บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก^{๑๓๖}

จะเห็นได้ว่า โสมพะ ๔ หมายถึงห้วงน้ำที่ใหญ่ อันหมายถึงกิเลสที่มีอำนาจส่งผลต่อจิตใจของบุคคล มีใจเป็นที่อาศัย และใจย่อมรับรู้อารมณ์ของกิเลส เมื่อจิตถูกกิเลสครอบงำไว้อย่างดีแล้ว ทำให้บุคคลหลงไปยึดติดอยู่กับ กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชชา ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ควรค่าแก่การยึดมั่นถือมั่น เป็นเหตุให้บุคคลต้องตกอยู่ในวัฏฏสงสาร หากที่จะถอนตนขึ้นจากห้วงน้ำอันใหญ่ยิ่ง คือ โสมพะ ๔ นี้ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา เป็นสิ่งที่บุคคลควรทำการถอน

^{๑๓๓} คุรยาระเธียดโน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๕/๕๕-๑๐๐, วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๗/๑๐๓-๑๐๔, ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๕๑/๖๐๕-๖๐๖.

^{๑๓๔} คุรยาระเธียดโน ภวเนตติ หมายถึงตัณหานำไปสู่ภพ ตัณหาประจุเชิงเรียกซึ่งสามารถนำสัตว์ออกจากภพไปสู่ภพ; ที.ม.อ. (บาลี) ๑๕๕/๑๔๔, อ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๑/๒๗๕.

^{๑๓๕} คุเทียบ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑/๑-๒.

^{๑๓๖} คุรยาระเธียดโน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๕/๕๕-๑๐๐.

ทั้งจากใจตน เพื่อความหลุดพ้นและอิสระอย่างสิ้นเชิง การหลุดพ้นจากโธมะนี้เป็นสิ่งที่รู้เห็นได้ยาก บุคคลผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญาเท่านั้น จึงจะสามารถถอนตนออกจากห้วงน้ำแห่งกิเลสนี้ได้ ในปุถุชนที่มีความปรารถนาที่จะหลุดพ้นจากโธมะได้นั้น มีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องพัฒนาตนให้เป็นผู้รู้คือ ปัญญา เพราะบุคคลจะบริสุทธิได้ด้วยปัญญา

บุคคลที่ติดอยู่ในโธมะ ๔ มีความปรารถนาที่จะพาตนให้หลุดพ้นออกจากโธมะได้นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บุคคลข้ามโธมะได้ด้วยศรัทธา^{๑๔๓}

ผู้ใดข้ามโธมะ ๔ อย่างได้ ผู้นั้นย่อมข้ามห้วงสงสารก็ได้ ล่วงพ้นวิญญูทุกข์ก็ได้ ย่อมหมดจดจากมลทินคือกิเลสได้ก็จริง แต่เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้ไม่มีศรัทธา เมื่อไม่เชื่อก็เล่นไปสู่วิญญูทุกข์ไม่ได้ ผู้ประมาทแล้วด้วยการปล่อยใจไปในกามคุณ ๕ ก็ข้ามห้วงสงสารไม่ได้ เพราะติดอยู่ในกามคุณนั้น ผู้เกียจคร้านคลุกเคล้าด้วยอกุศลธรรม ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ผู้ไม่มีปัญญา ไม่รู้ทางบริสุทธิ ย่อมไม่บริสุทธิ^{๑๔๔}

จะเห็นได้ว่า บุคคลเมื่อปรารถนาที่จะข้ามโธมะ จำเป็นต้องอาศัยศรัทธาเป็นพื้นฐาน เพราะศรัทธาทำให้ได้มาซึ่งปัญญา และปัญญาเป็นหนทางแห่งความบริสุทธิ ที่จะนำพาให้บุคคลใช้เป็นเครื่องมือในการข้ามโธมะได้ทั้งหมด

สัทธินทรีย์ (ความเป็นใหญ่ คือ ศรัทธา) เป็นพื้นฐานแห่งโศดาปัตติยังคะ (คุณสมบัติที่ทำให้เป็นพระโศดาบัน) โศดาปัตติมรรคเป็นเครื่องข้ามโธมะคือทิฏฐิ และโศดาบัน บุคคลจะข้ามโธมะได้ก็ด้วยว่าเขามีศรัทธา เพราะพระโศดาบันประกอบด้วยความไม่ประมาท กระทำการเจริญกุศลธรรม เป็นเหตุให้ละสังโยชน์ได้ถึง ๓ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัสสพตปรามาส สกทาคามิมรรคเป็นเครื่องข้ามภพ และพระสกทาคามี เป็นแนวทางปฏิบัติอันให้ถึงความ เป็นพระสกทาคามี ผู้ที่สามารถข้ามอรรณพได้ด้วย ความไม่ประมาท เพราะพระสกทาคามีเป็นผู้ละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อต้น กับทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง จะมาสู่โลกนี้เพียงครั้งเดียว ด้วยความเพียรอนาคามิมรรคอันเป็นเครื่องข้ามกามและพระอนาคามี

^{๑๔๓} คุรายระเอียคใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๑-๓๕๔.

^{๑๔๔} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๒๖๘.

เพราะพระอนาคามีบำเพ็ญทางแห่งปัญญา อันให้ถึงความเป็นพระอนาคามี บุคคลย่อมล่วงความทุกข์ได้ด้วยคามเพียร เป็นเหตุทำให้ละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ทั้ง ๕ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัมภวาทปริมาส กามราคะ ปฏิฆะ จะไม่กลับมาเกิดอีกในโลกมนุษย์ ด้วยปัญญาอันบริสุทธิ์ปราศจากเปือกตมคือกาม ละมลทินอย่างยิ่งของทางเพื่อเป็นพระอรหันต์ และความเป็นพระอรหันต์ อันเป็นเครื่องข้ามอวิชชา ด้วยว่าบุคคลย่อมบรรลุธรรมได้ด้วยปัญญา เพราะปัญญาทำให้ละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัมภวาทปริมาส กามราคะ ปฏิฆะ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา^{๑๔๕}

จะเห็นได้ว่า ศรัทธาในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บุคคลข้ามโอฆะ เพราะสัทธินทรีย์เป็นพื้นฐานของคุณสมบัติที่ทำให้เป็นพระโสดาบัน การได้โสดาบันของบุคคลเกิดจากศรัทธา บุคคลเกิดศรัทธาจึงพัฒนาตนจนได้ปัญญา ตั้งแต่โลกียปัญญาไปจนถึงโลกุตตรปัญญา ในชั้น โลกุตตรปัญญาที่สามารถละสังโยชน์ ๓ ประการในเบื้องต้นได้ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัมภวาทปริมาส จึงทำให้เป็นโสดาบัน ทำให้รู้ทางอันบริสุทธิ์ ที่จะทำให้หลุดพ้นจากโอฆะคือทิฏฐิ เมื่อเกิดความคิดเห็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริงแล้ว บุคคลจะมีพัฒนาการของตนให้เป็นอริยะชน จนบรรลุในธรรมที่สูงขึ้นตามลำดับ ตั้งแต่สกทาคามีอนาคามี ไปจนถึงอรหันต์ เพราะหนทางแห่งการบรรลุธรรมมีความสามารถในการข้ามโอฆะได้ในระดับที่ต่างกัน หากบุคคลมีความปรารถนาที่จะข้ามให้ได้ทั้งหมด บุคคลที่อาศัยศรัทธาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนให้ได้โสดาบันแล้ว ต้องกระทำความเพียรต่อไปจนถึงความสามารถที่ทำให้บุคคลข้ามโอฆะได้ทั้งหมด คืออรหันต์ ถึงจะหลุดพ้นเป็นอิสระจากวัฏฏ์ทุกข์ทั้งปวง อันเป็นเหตุให้เข้าถึงเป้าหมายคือ นิพพาน

ถ้าบุคคลต้องสิ้นชีวิตไปเสียก่อน ผลที่ได้บรรลุธรรมในแต่ละขั้นตั้งแต่ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามีของบุคคล จะทำการส่งต่อและสืบเนื่องไปในภพใหม่ ให้ได้มีโอกาสในการที่จะข้ามโอฆะได้อีกต่อไป จนกว่าผู้ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ จึงจะข้ามโอฆะได้ทั้งหมด แต่หากผู้ที่ได้บรรลุธรรมถึงอนาคามีในภพปัจจุบัน เมื่อสิ้นชีวิตไป ก็จะไม่หวนกลับมาเกิดอีก จะไปสำเร็จอรหันต์และข้ามโอฆะคืออวิชชาที่ชั้นสุทธาวาสภพใดภพหนึ่ง^{๑๔๖} และได้นิพพาน ณ ที่นั้น

^{๑๔๕} อภ.วิ. (ไทย) ๓๔/๑๒๕๕/๓๒๓, ต.ศ.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๒๖๘.

^{๑๔๖} ที.สี. (ไทย) ๕/๓๓๓/๑๕๗.

๒.๓.๓ ศรัทธาในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บรรลุนิพพานของพระอรหันต์

พุทธบริษัทที่มีศรัทธาต่อตถาคต ล้วนมีความปรารถนาเช่นเดียวกับพระผู้มีพระภาค คือสำเร็จในอรหันต์ ที่พระองค์ทรงเป็นต้นแบบแห่งความสำเร็จด้วยตัวเอง ซึ่งเป็นเรื่องยากที่บุคคลอื่นจะสามารถกระทำได้อย่างง่ายดาย พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถึงการบรรลุอรหันต์ไว้ให้แก่พุทธบริษัทที่มีความปรารถนาจะบรรลุนิพพานในขั้นสูงนี้

อรหันต์ คือ ผู้สำเร็จธรรมวิเศษสูงสุดในพระพุทธศาสนา, พระอริยบุคคลขั้นสูงสุด ผู้ได้บรรลุอรหัตผล มี ๒ ประเภท ๑. สุกขวิปัสสก ผู้เห็นแจ้งอย่างแท้จริง คือ ท่านผู้มีได้ฌาน สำเร็จอรหัตด้วยเจริญแต่วิปัสสนาล้วนๆ คือท่านที่อาศัยเพียงอุปจารสมาธิ เจริญวิปัสสนาไปจนถึงที่สุด แต่เมื่อจะสำเร็จอรหัตนั้นก็เป็นผู้ได้ปฐมฌาน ประเภทนี้ เรียกอีกอย่างว่า วิปัสสนายานิก หรือ สุกขวิปัสสนายานิก (ผู้มีวิปัสสนาล้วนๆเป็นยาน) ๒. สมถยานิก ผู้มีสมถะเป็นยาน คือ ท่านผู้เจริญสมถะจนได้ฌานสมาบัติแล้ว จึงเจริญวิปัสสนาต่อจนได้สำเร็จอรหัต บาลีเรียกว่า อุกโตภาควิมุต^{๕๑}

การบรรลุนิพพานในทางพระพุทธศาสนา ของบุคคลตั้งแต่ปุถุชน ไปจนถึงขั้นพระอริยบุคคล ในขั้นนี้การบรรลุนิพพานของพระอรหันต์ ถือว่าเป็นการบรรลุนิพพานที่สูงที่สุด และในการบรรลุนิพพานของพระอรหันต์นั้น พระผู้มีพระภาคทรงตรัสถึงการบรรลุนิพพานของพระอรหันต์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวการบรรลุอรหัตผลด้วยขั้นเดียวเท่านั้น แต่การบรรลุอรหัตผลย่อมมีได้ด้วยการบำเพ็ญสิกขา^{๕๒} โดยลำดับ ด้วยการบำเพ็ญกิริยาโดยลำดับ ด้วยการบำเพ็ญปฏิบัติโดยลำดับ บุคคลเกิดศรัทธาแล้วย่อมเข้าไปหา เมื่อเข้าไปหาย่อม นั่งใกล้ เมื่อนั่งใกล้ ย่อมเงี่ยโศตลงสดับ เงี่ยโศตลงสดับแล้วย่อมฟังธรรม ครั้นฟังธรรมแล้วย่อมทรงจำไว้ ย่อมพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้แล้ว เมื่อพิจารณาเนื้อความอยู่ ธรรมทั้งหลายย่อมควรเพ่งพินิจ เมื่อมีการเพ่งพินิจธรรมอยู่ ฉันทะ ย่อมเกิด กุลบุตรนั้นเกิดฉันทะแล้ว ย่อมอุตสาหะ ครั้นอุตสาหะแล้ว ย่อมไต่ตรอง ครั้นไต่ตรองแล้ว ย่อมอุทิศกายและใจ เมื่ออุทิศกายและ

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๘๐.

^{๕๒} สิกขา ในที่นี้หมายถึงอธิศีลสิกขา (การศึกษาอบรมในเรื่องศีล) อธิจิตสิกขา (การศึกษาอบรมในเรื่องสมาธิ) และอธิปัญญา (การศึกษาอบรมในเรื่องปัญญา); ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔๑๗/๓๐๗.

ใจแล้ว ย่อมทำให้แจ้ง สัจจะอันยอดเยี่ยม^{๑๕๓} ด้วยนามกาย และเห็นแจ่มแจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยม
นั้นด้วย ปัญญา^{๑๕๔}

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าศรัทธาไม่มี การเข้าไปหา การนั่งใกล้ การเงี่ยโศดลงสดับ การฟังธรรม
การทรงจำธรรม การพิจารณาเนื้อความ ความเพ่งพินิจธรรมจันตะ อุตสาหะ การไตร่ตรอง
และการอุทิสกาย และใจก็ไม่มี เธอทั้งหลาย เป็นผู้ปฏิบัติพลาดเป็นผู้ปฏิบัติผิด โมงมบุรุษ
เหล่านี้ได้ก้าวออกไปจากธรรมวินัยนี้ไกลเท่าไร^{๑๕๕}

จะเห็นได้ว่า การบรรลุพระอรหันต์นั้น จะสำเร็จผลได้ด้วยอาศัยหลักการถึง ๓
หลักใหญ่ ในการกระทำให้สำเร็จหรือหัตถผล คือต้องอาศัยการศึกษา การปฏิบัติ และแนวทาง
ในการปฏิบัติ แต่ก่อนที่จะไปใช้หลักการทั้ง ๓ นั้น จุดเริ่มต้นของผู้หวังในอรหัตตผลนั้น
ต้องเกิดศรัทธาเสียก่อนเป็นอันดับแรก และเป็นจุดเริ่มต้นขั้นพื้นฐานในการกระทำตาม
หลักการแห่งอรหัตตมรรคต่อไป ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นให้ได้มาซึ่ง
ปัญญา เพราะเมื่อบุคคลเกิดศรัทธาไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใดก็ตาม ในทางพระพุทธศาสนา
ศรัทธาจะพัฒนาให้คนเกิดความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง จนกลายเป็นปัญญาตั้งแต่
โลกียธรรมไปจนถึงขั้นโลกุตตรธรรม ศรัทธาเป็นตัวนำให้บุคคลเข้าไปหา ไปฟัง ไปศึกษา
อย่างละเอียดลึกซึ้ง จนได้รู้เห็นถึงการเกิดดับตามความเป็นจริง ด้วยความยินดีพอใจ และมี
ความพรากเพียงพยายามในการกระทำ ทำให้ได้โลกุตตรปัญญา จนสำเร็จเป็นอรหัตตผล และ
ทำให้บุคคลเป็นอรหันต์ นั่นก็หมายความว่า บุคคลจะบรรลุเป็นอรหันต์ได้จะต้องเกิดศรัทธา
เสียก่อน หากศรัทธายังไม่เกิด หลักการที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงตรัสสอนไว้ในการทำ
ตนให้บรรลุธรรมสูงสุดก็จะไม่เกิดเป็นผลสำเร็จ และไม่ได้เกิดผลอันใดเลย

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

บุคคลเชื่อธรรมของพระอรหันต์

เพื่อบรรลุนิพพาน ไม่ประมาท

^{๑๕๓} สัจจะอันยอดเยี่ยม ในที่นี้หมายถึงนิพพานสัจจะ; ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๘๓/๑๔๒.

^{๑๕๔} ปัญญา ในที่นี้หมายถึงมรรคปัญญา; ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๘๓/๑๔๒.

^{๑๕๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๓/๒๑๒.

มีความรอบคอบ ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา^{๕๖}

การที่จะได้ปัญญาก็ด้วยเหตุ ๔ อย่าง พระผู้มีพระภาคได้อธิบายว่า พระอรหันต์ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวกของพระพุทธเจ้าถึงนิพพานด้วยกรรมอันต่าง ด้วย กายสุจริตเป็นต้นในเบื้องต้น และต่างด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการในเบื้องปลายอันใด บุคคล เชื่อธรรมของพระอรหันต์นั้น จึงได้ปัญญาทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตระ เพื่อบรรลुพระนิพพาน การได้มาซึ่งปัญญานั้น ไม่ใช่ได้มาด้วยกรรมเพียงศรัทธาเท่านั้น แต่เป็นเพราะว่า เมื่อบุคคลเกิด ศรัทธาแล้วก็เข้าไปหา เมื่อเข้าไปหาแล้วก็เข้าไปนั่งใกล้ เมื่อเข้าไปนั่งใกล้ย่อมเงี้ยว เงี้ยวแล้ว ย่อมฟัง ธรรม ฉะนั้น เมื่อมีการเข้าไปหา จนถึงการฟังธรรม ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา เมื่อบุคคลเชื่อธรรม นั้นแล้ว เข้าไปหาอาจารย์อุปัชฌาย์ตามกาลเวลา เข้าไปนั่งใกล้ไว้ด้วยการกระทำวัตรปฏิบัติ เมื่อใดมีจิตโยยในใจในการเข้าไปนั่งใกล้ ย่อมเป็นผู้ใคร่จะกล่าวอะไร ๆ เมื่อนั้น เขาเงี้ยวฟัง เพราะความเป็นผู้ใคร่ฟัง ย่อมได้ปัญญา เมื่อบุคคลตั้งใจฟังอย่างไม่ประมาท มีสติ เป็นผู้ พิจารณาด้วยความเป็นผู้รู้คำสุภายิตและทุภายิต^{๕๗} ก็ย่อมได้ปัญญาเหมือนกัน เพราะเป็น ผู้ไม่ประมาท เป็นผู้พิจารณาดังนี้ เพราะปฏิบัติตามข้อปฏิบัติอันเป็นไป เพื่อได้ปัญญาด้วย ศรัทธา ฟังอุบายเป็นเครื่องเข้าถึงปัญญาด้วยการตั้งใจฟัง คือด้วยความเคารพ ไม่หลงลืมข้อที่ รับไว้แล้วด้วยความไม่ประมาท ถือเอาไม่ยิ่งไม่หย่อน และความไม่คิดทำให้พิสดาร ด้วย ความเป็นผู้พิจารณา หรือเป็นผู้เงี้ยวหลงด้วยความตั้งใจฟังแล้ว ฟังธรรมอัน เป็นเหตุได้ปัญญา ครั้นฟังด้วยความไม่ประมาทแล้วทรงจำธรรม ใคร่ครวญ เนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้ แล้วด้วยความพิจารณา ทำความจริงแท้ให้แจ้ง โดยลำดับ^{๕๘}

คุณค่าและประโยชน์ในการพัฒนามนุษย์ของศรัทธา ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนา ให้บรรลุธรรมของพระอรหันต์ คือ บุคคลจะได้ปัญญาก็เพราะเกิดศรัทธาก่อน ถึงแม้ว่าการได้ ของปัญญาจะเกิดจากเหตุ ๔ อย่าง คือ ด้วยกรรมอันต่างกัน ด้วยกายสุจริตในเบื้องต้นที่ต่างกัน

^{๕๖} ดูรายละเอียดใน ต.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๑-๓๕๔.

^{๕๗} สุภายิต ถ้อยคำที่กล่าวดีแล้ว, คำพูดที่ถือเป็นคติได้ ; ทุภายิต “พูดไม่ดี” “คำชั่ว” “คำเสียหาย” ชื่ออภิตบาทที่สุดที่เกี่ยวกับคำพูดเป็นความผิดในลำดับถัดรองจากทุกกฎเช่น ภิกษุพูดกับภิกษุที่มีกำเนิดเป็นจัณฑาล ว่าเป็นคนชาติจัณฑาล ถ้ามุ่งว่ากระทบให้อับยศ ต้องอภิตทุกกฎ แต่ถ้ามุ่งเพียงล้อเล่น ต้องอภิตทุภายิต; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า ๒๕๔, ๘๑.

^{๕๘} ต.ส.อ. (บาลี) ๑๒/๒๖๘.

ด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการในเบื้องปลายที่ต่างกัน การเชื่อธรรมของพระอรหันต์ เหตุเพราะบุคคลเกิดศรัทธาจึงกระทำการนั้นๆ ตามข้อปฏิบัติอันเป็นไปเพื่อให้ได้ปัญญาด้วยศรัทธา หากศรัทธาไม่มี การเข้าไปหา การนั่งใกล้ การเจียไต่ตลงสดับ การฟังธรรม การทรงจำธรรม การพิจารณาเนื้อความ ความเพ่งพินิจธรรม ความเพียรพยายาม การไตร่ตรอง และการอุทิศกายและใจก็จะไม่มี^{๑๕๕} การกระทำตามข้อปฏิบัติอันเป็นไปเพื่อให้ได้ปัญญาด้วยศรัทธาของบุคคลนั้นก็จะมีไม่เกิดขึ้น และการบรรลุธรรมของพระอรหันต์ก็จะไม่เกิดขึ้นด้วยเช่นกัน เพราะบุคคลไม่ได้มาซึ่งปัญญา

จะเห็นได้ว่า บุคคลที่เป็นปุถุชนที่ยังไม่ได้ปัญญา การที่จะบรรลุธรรมในแต่ละระดับนั้นเป็นไปได้อยาก เพราะมีมิจฉาทิฎฐิและอวิชาเป็นตัวปิดกั้นในการเห็นธรรม ทำให้ศรัทธาไม่มี ไม่ได้พบกับสัตบุรุษ มือโยนิโสมนสิการเป็นองค์ประกอบในทิฎฐิของตน เมื่อปุถุชนมีความปรารถนาในการบรรลุธรรมนั้น ศรัทธาจึงนับได้ว่ามีความสำคัญในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายขั้นพื้นฐาน ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บรรลุธรรมของพระอรหันต์ เมื่อบุคคลเกิดศรัทธาแล้วจะไม่หยุดอยู่เพียงแก่ศรัทธาเท่านั้น จะต้องเข้าไปหาและสนทนากับสัตบุรุษ เพราะการที่เชื่อธรรมของพระอรหันต์ผู้ที่บรรลุธรรมสูงสุดแล้ว เมื่อบุคคลกระทำตามแนวทางของพระอรหันต์แล้ว โอกาสที่บุคคลจะประสบผลในการบรรลุธรรมนั้นมีมาก ตั้งแต่ โสดาบันไปจนถึงสูงสุดคืออรหันต์ บุคคลที่ยังไม่สามารถรู้เห็นสิ่งทั้งปวงได้ตามความเป็นจริง จึงต้องอาศัยศรัทธาจากผู้อื่นเป็นเครื่องนำพาตนเพื่อให้ได้ปัญญา ดังนั้นเพราะเกิดศรัทธา เชื่อธรรมพระอรหันต์อันเป็นเหตุที่จะทำให้บุคคลนั้นบริสุทธิ์ด้วยปัญญา อันเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้บุคคลมีโอกาสและมีแนวโน้มที่จะมุ่งไปสู่อรหันต์ได้เช่นกันเพราะฉะนั้นศรัทธาจึงถือได้ว่ามีคุณค่าและประโยชน์ในฐานะที่เป็นเครื่องมือพัฒนาให้บรรลุธรรมของพระอรหันต์ได้ดังนี้

๒.๓.๔ ศรัทธาในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาบุคคลผู้อยู่ครองเรือนให้ได้รับทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ภายหน้า

บุคคลผู้อยู่ครองเรือน เป็นคฤหัสถ์ที่ยังบริโศกคาม ยังมีความหวังในประโยชน์ที่ตนพึงจะได้รับทั้งในโลกนี้ ทิฎฐิธัมมิกัตถะ (ทิฎฐิธัมมิกัตถประโยชน์) ประโยชน์ในปัจจุบัน,

^{๑๕๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๓/๒๑๒.

ประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนา มีทรัพย์ ยศ เกียรติ ไมตรี เป็นต้น และสัมปรายิกัตถะ (สัมปรายิกัตถประโยชน์) ประโยชน์ภายนอก, ประโยชน์ภายใน, ประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไป อันได้แก่ความมีจิตใจเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมความดี ทำให้ชีวิตนี้มีค่าและเป็นหลักประกันชีวิตในภพหน้า^{๑๖๐}

ศรัทธาเป็นเครื่องมือให้ได้รับทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ภายนอก บุคคลล้วนมีความปรารถนาในประโยชน์สุข ทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ภายนอก แต่ยังไม่รู้ในหลักของการทำตนให้ได้รับประโยชน์สุขนั้น ว่าควรจะทำกรณ้อย่างไร ถึงจะให้ได้นั้นมา ดังที่อาฬวกยักษ์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าที่ว่า บุคคลละโลกนี้แล้วไปสู่โลกหน้า ทำอย่างไรเล่าจึงจะไม่เส้าโศก พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “บุคคลอยู่ครองเรือนประกอบด้วยศรัทธา มีธรรม ๔ ประการนี้ คือ สัจจะ ธรรม ชาติ จาคะ ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมไม่เส้าโศก”^{๑๖๑}

ในอรรถกถาได้อธิบายว่า คฤหัสถ์ผู้บริโภคกามีศรัทธา เพราะประกอบด้วยศรัทธาที่ก่อให้เกิดกัลยาณธรรม^{๑๖๒} ทั้งปวง เป็นผู้แสวงหาการครองเรือน หรือกามคุณทั้ง ๕ (ผู้ครองเรือน) มีธรรม ๔ อย่างนี้ คือ สัจจะ บุคคลย่อมได้รับชื่อเสียงด้วยคำสัตย์ ธรรม ปัญญาที่ได้ด้วยการตั้งใจฟัง ผู้ตั้งใจฟังย่อมได้ ซึ่งปัญญา ชาติ มีฐานะ ขยัน และจาคะ ผู้ให้ยอมผูกไมตรีไว้ได้ เมื่อเขาละไปสู่โลกนี้และโลกอื่น ย่อมไม่เส้าโศก ผู้ใดมีธรรม ๔ อย่างนี้ เป็นชื่อของเหตุ เหตุแห่งการได้ปัญญาที่เป็นไป ในปัจจุบันอันใด และเหตุแห่งความละไปแล้วไม่มีความเส้าโศก เป็นไปในสัมปรายภพ^{๑๖๓}

จะเห็นได้ว่า ศรัทธาในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาบุคคลผู้ครองเรือนให้ได้รับทั้งทิฐฐัมมิกัตถประโยชน์และสัมปรายิกัตถประโยชน์ คฤหัสถ์เป็นผู้แสวงหาการครองเรือน มีศรัทธา เพราะประกอบด้วยศรัทธาที่ก่อให้เกิดกัลยาณธรรมทั้งปวง อันมีธรรม ๔ อย่างนี้ คือ สัจจะ ธรรม ชาติ จาคะ ที่ได้กระทำแล้วในปัจจุบันอย่างสม่ำเสมอ และสมบูรณ์ด้วยความ

^{๑๖๐} คุราชละเอียดยใน อง.นวก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐-๓๔๔ และ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๐, ๔๓๔,

^{๑๖๑} คุราชละเอียดยใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๑-๓๕๔.

^{๑๖๒} กัลยาณธรรม ธรรมอันดี, ธรรมดีงาม, ธรรมของกัลยาณชน; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕.

^{๑๖๓} ส.ส.อ. (บาลี) ๑๒/๒๖๘.

บริสุทธิ์ เมื่อเขาละจากโลกนี้ไปโลกอื่น จึงไม่เศร้าโศกเสียใจ เพราะบุคคลเกิดศรัทธา จึงทำให้กระทำความในธรรมอันดีงาม ได้กระทำทางแห่งความดีเพื่อไปสู่โลกหน้าที่เป็นสุข

บุคคลส่วนมากมีความคิดเห็นว่า ผลของความสุขเกิดจากการมีทรัพย์เป็นจำนวนมากเท่านั้น แม้แต่หลังความตาย ในทางพระพุทธศาสนานั้นไม่ใช่ สิ่งที่จะนำสุขมาให้เมื่อยังมีชีวิตอยู่ และคิดตัวไปหลังความตายนั่นคือผลของกรรมดีและชั้น อันเป็นผลของกรรมที่เกิดจากการกระทำของบุคคล กรรมทุกอย่างที่นรชนสั่งสมไว้แล้ว ย่อมมีผลเสมอไป ขึ้นชื่อว่ากรรม แม้จนเล็กน้อย ที่จะไม่ให้ผลเป็นอันไม่มี^{๑๖๔}

ดังนั้น คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในการพัฒนามนุษย์ ในฐานะเป็นเครื่องมือ ในการพัฒนาบุคคลผู้อยู่ครองเรือนให้ได้รับทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ภavnหน้า คือ บุคคลผู้ประกอบด้วยศรัทธาในพระรัตนตรัย จึงเกิดปัญญา มีกัลยาณธรรม ประพฤติธรรม ๔ ประการให้สมบูรณ์และบริสุทธิ์ จึงทำให้บุคคลผู้อยู่ครองเรือนได้รับทิฏฐิธัมมิกัตถประโยชน์ และสัมปรายิกัตถประโยชน์ดังนี้

๒.๔. สรุป

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทได้ให้ความหมายของ ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อที่มีปัญญาประกอบและกลั่นกรองในการตัดสินใจหมายถึงความเชื่อในพระรัตนตรัย ที่มีการเกี่ยวข้องกับ การบรรลุธรรม สร้างปัญญาให้เกิดขึ้น และเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย คือ นิพพาน ศรัทธามีความทำให้ใจผ่องใสเป็นลักษณะ ทำให้บุคคลมีความคิดถูกต้องตามความเป็นจริงเกิดสัมมาทิฏฐิขึ้น มีความทำให้แล่นไปด้วยดีเป็นลักษณะในการกระทำความเพียรเพื่อถึง เพื่อบรรลุ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

มูลเหตุให้เกิดศรัทธามี ๔ คือ รูป ความเศร้าหมอง เสียด ธรรม เป็นเหตุเกิด จึงชอบใจเลื่อมใสโน้มใจที่จะนับถือ ศรัทธายังมีความสำคัญตามความหมายและหน้าที่ถึง ๓ ประการ คือ เป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา เป็นพื้นฐานในกระบวนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นส่วนประกอบพื้นฐานในหมวดธรรม

^{๑๖๔} พ.ช. (ไทย) ๒๓/๒๕/๔๓๓.

ศรัทธา ๔ ประเภท คือ ๑) กัมมสังกตวิเสสาจริยา ๒) วิปากสังกตวิเสสาจริยา ๓) กัมมสังกตวิเสสาจริยา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน ๔) ตถาคตโพธิสัจจะ เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ศรัทธาทั้ง ๔ ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย

ศรัทธามีคุณค่าและประโยชน์ในการพัฒนามนุษย์ถึง ๔ ในฐานะคือ ๑) ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้ได้ปริยทรัพย์ (สัทธา สีล หิริ โอตตปปะ สุต จาคะ ปัญญา) ๒) ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บุคคลข้ามโอฆะ (กาม ภพ ฏิกขิ อวิชชา) ๓) ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บรรลุธรรมของพระอรหันต์ ๔) ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาบุคคลผู้อยู่ครองเรือนให้ได้รับทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้า

ดังนั้น เมื่อใดที่บุคคลมีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องของคำว่าศรัทธา และเป็นไปตามแนวทางของพระพุทธศาสนาเถรวาท ศรัทธาจะมีผลต่อชีวิตของบุคคลคือเกิดปัญญา และทำให้บรรลุถึงเป้าหมาย ซึ่งจะได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในบทต่อไป

บทที่ ๓

ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท สำหรับบทนี้จะได้ศึกษาศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท แบ่งออกเป็น ๖ ประเด็น คือ (๑) ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกียะ (๒) ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกุตระ (๓) ศรัทธา ๔ ประเภทในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย (๔) ศรัทธาธรรมดาผู้จลศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย (๕) คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย (๖) สรุปลักษณะ

๓.๑ ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกียะ

พระพุทธศาสนาเถรวาท อาศัยความสัมพันธ์ของศรัทธากับปัญญา เป็นพื้นฐานในการบรรลุเป้าหมาย เมื่อปัญญาเกิดศรัทธานั้นจะต้องหายไป เพื่อให้ปัญญาเป็นตัวทำหน้าที่ส่งต่อให้เข้าถึงการบรรลุเป้าหมาย^๑ ปัญญาในทางพระพุทธศาสนาแบ่งได้ ๒ ประเภท ได้แก่ โลกียปัญญา โลกุตตรปัญญา^๒ ในหัวข้อนี้จะได้ศึกษาความสัมพันธ์ของศรัทธากับเป้าหมายในระดับโลกียะ

๓.๑.๑ ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงระดับโลกียะ

ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกียะ หมายถึง ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลในระดับปัญญา ที่เป็นความรู้เห็นในสภาวะธรรมที่เป็นกุศล อกุศล และอัปยาคฤต (เป็นกลางๆ ไม่ดีไม่ชั่ว ไม่ใช่กุศลไม่ใช่อกุศล ได้แก่ วิบาก กิริยา รูป และ

^๑ ดูรายนละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๓/๒๑๒, ๔๓๒/๕๔๑-๕๔๒.

^๒ ดูรายนละเอียดใน ต.ม. (ไทย) ๑๕/๕๑๔/๓๒๖-๓๒๗.

^๓ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๕๒/๔๘๓.

นิพพาน) ซึ่งเป็นอารมณ์ของอาสวะ เป็นกามาวจร รูปาวจร และอรูปาจร ได้แก่ รูปฉันท ๗๗
 ญาณฐานชั้น คือโลกียปัญญา^๔

ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกียะ เป็นปัจจัย
 เกื้อกูลขั้นต้นระหว่างศรัทธากับเป้าหมาย บุคคลเกิดศรัทธาย่อมได้โลกียปัญญาก่อน เมื่อมีการพัฒนา
 โอกาสและแนวโน้มที่จะเป็นโลกุตตรปัญญา^๕แจ้งในโลกุตตรธรรม และถึงเป้าหมายย่อมมีได้อย่าง
 แน่นนอน ต่อผู้ทำความเพียรที่มีความมุ่งหวังในนิพพาน

ดังที่พระสารีบุตรเถระเกิดศรัทธาพระอัสสชิเถระ ได้ฟังธรรม เพราะฟังธรรมปริยายนี้
 ธรรมจักขุ^๕ อันปราศจากฐิติ ปราศจากมลทินได้เกิดขึ้นแก่สารีบุตรปริพาชกว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมี
 ความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา”^๖ อนาถบิณฑิกคหบดีก็เกิด
 ศรัทธาต่อพระผู้มีพระภาค เมื่อได้ฟังอนุปฺพิทก^๗ จากพระผู้มีพระภาคแล้ว ทำให้เกิดธรรมจักขุ^๕
 เช่นกัน ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกียะ

^๔ สภาวธรรมที่เป็นโลกียะ กุศลในภูมิ ๓ อกุศล วิบากในภูมิ ๓ อภัยกตทริยาในภูมิ ๓ และรูปทั้งหมด
 สภาวธรรมเหล่านี้ชื่อว่าโลกียะ; อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๔๖๓/๓๕๕, สภาวธรรมที่เป็นโลกียะ สภาวธรรมที่เป็นกุศล
 อกุศล และอภัยกตทริยา ซึ่งเป็นอารมณ์ของอาสวะ เป็นกามาวจร รูปาวจร และอรูปาจร ได้แก่ รูปฉันท ๗๗ ญาณฐานชั้น
 สภาวธรรมเหล่านี้ชื่อว่าโลกียะ; อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๐๕๕/๒๗๕ ; ปัญญาในสภาวธรรมที่เป็นกุศลและอภัยกตทริยาใน
 ภูมิ ๓ ชื่อว่า โลกียปัญญา; อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๖๗/๕๐๐, สัมมาทิฏฐิ มี ๒ อย่าง คือ (๑) โลกียสัมมาทิฏฐิ หมายถึง
 ถึงกัมมัสสกตญาณ (ญาณหยั่งรู้ว่าสัตว์มีกรรม เป็นของตน) และสังขานุโลมิกญาณ (ญาณหยั่งรู้โดยสมควรแก่การ
 กำหนดรู้หรือสัง) (๒) โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ หมายถึงปัญญาที่ประกอบด้วยอริยมรรค และอริยผล ในที่นี้หมายถึงโลกุตตร
 สัมมาทิฏฐิ; ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๘๕/๒๐๕.

^๕ ธรรมจักขุ ดวงตาเห็นธรรมคือ ปัญญา^๕เห็นความจริงว่า สิ่งใดก็ตามมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่ง
 นั้นทั้งปวงล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา ; ธรรมจักขุ โดยทั่วไป เช่น ที่เกิดแก่ท่านโกณฑัญญะเมื่อสดับธรรมจักร
 ได้แก่โสดาปัตติมรรคหรือโสดาปัตติมกคญาณ คือญาณที่ทำให้เป็น โสดาบัน, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต),
พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติมครั้งที่ ๑), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรง
 พิมพ์ มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๘ .

^๖ ดูรายนละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๓-๗๔.

^๗ อนุปฺพิทก เทศนาที่แสดงไปโดยลำดับ เพื่อพอกอรรถยาศัยของสัตว์ให้หมดจดเป็นขั้นๆ จากง่ายไปหายาก
 เพื่อเตรียมจิตของผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟังอริยสังข มี ๕ คือ ๑. ทานกถาพรรณนาทาน ๒. สีลกถา พรรณนาศีล ๓. สักกถา
 พรรณนาสวรรค์ คือ ความสุขที่พึงพร้อมด้วยกาม ๔. กามาทีนวกถา พรรณนาโทษของกาม ๕. เนกขัมมานิสังกถา
 พรรณนาอันถึงแห่งการออกจากกาม อนุปฺพิทกก็มีไว้; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์
 ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๔๕๑

^๘ ดูรายนละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๔-๓๐๕/๑๑๑-๑๑๕.

อธิบายได้ว่า ศรัทธาเป็นพื้นฐานในการสร้างเสริมให้ได้ปัญญา เพราะศรัทธาบุคคล จึงฟังธรรม ฟังดียอมเกิดปัญญา มีความรู้เห็นอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง เป็นความรู้เห็นที่ยังอยู่ระดับโลกียสัมมาทิฏฐิหรือโลกีย์ปัญญา

พระพุทธศาสนาเถรวาท มีปัจจัยภายนอกที่สำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธากับ เป้าหมายในระดับโลกียะ คือ ปรโตโมสะหรือความเป็นผู้มีมิตรดี หรือความมีกัลยาณมิตร หมายถึง พระรัตนตรัย และปัจจัยภายในคือ โยนิโสมนสิการ^๕ เกิดศรัทธาพระรัตนตรัย และมีผลต่อ ความสัมพันธ์กับเป้าหมายในพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑) ศรัทธาพระรัตนตรัยกับเป้าหมาย

ศรัทธาพระรัตนตรัย หมายถึง ศรัทธาพระพุทธ ศรัทธาพระธรรม ศรัทธาพระสงฆ์^๖ พุทธบริษัทศรัทธาพระรัตนตรัย ได้ยึดเหนี่ยวว่าเป็นสรณะสูงสุด^๗ เป็นที่พึ่งที่อาศัยเปรียบ เหมือนความมีมิตรดี จึงขอถึงพระรัตนตรัย^๘

^๕ อก.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๒๗/๑๑๕, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๕๑ และ ปรโตโมสะ (เสียงจากผู้อื่น การ กระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือ การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียน หาความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชัก จูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร; ความมีกัลยาณมิตร คือ มีผู้แนะนำ สั่งสอน ที่ บริกรหา เพื่อนที่คบหาและบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี, ความรู้จักเลือกเสวนาบุคคล หรือเข้าร่วมหมู่กับท่านผู้ทรงคุณทรง ปัญญาที่มีความสามารถ ซึ่งจะช่วยเหลือ สันับสนุน ชักจูง ชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่าง ตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุน เกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดี ในการศึกษาอบรม การครองชีวิตการประกอบกิจการ และธรรมปฏิบัติ, สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬารามราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๕, ๕๗, โยนิโสมนสิการ (การใช้ ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือ ทำในใจโดยแยกคามองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหา เหตุผล แยกแยะ สิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ออก ให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๖๕.

^๖ รัตนตรัยแก้ว ๓ ดวง, สิ่งมีค่าและเคารพบูชาสูงสุดของพุทธศาสนิกชน ๓ อย่าง คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๑๕.

^๗ สรณะ หมายถึงสิ่งที่ทำลาย ขจัดปิดเป่า บรรเทาทุกข์ กภัย และกิเลส การยึดถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะก็ เพื่อเป็นเครื่องช่วยทำลายขจัดปิดเป่าทุกข์ภัยและกิเลสต่าง ๆ ในจิตใจให้หมดสิ้น; พุ.พ.อ. (บาติ) ๑/๖-๗.

^๘ พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑/๑.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

บรรดาผู้กล่าวสอนในหมู่มนุษย์ ผู้ใดเป็นผู้ประเสริฐสุด เป็นพระสากยมุนี จำแนกพระธรรม สำเร็จกิจที่จะต้องทำแล้ว ถึงฝั่งพระนิพพาน พรั่งพร้อมด้วยพละ และวิริยะ เธอจนถึงผู้นั้นผู้เป็นพระสุดเพื่อเป็นที่พึ่งที่ระลึกเกิด เธอจนถึงพระธรรมอันเป็นเหตุสำรอกโรคะ มีสภาวะไม่หวั่นไหว ไร้ความเศร้าโศก เป็นสภาวะธรรมที่ปราศจากปัจจัยปรุงแต่ง ปราศจากสิ่งแปลื่อนำปรารณา ละเอียดอ่อนซึ่งพระตถาคตทรงจำแนกไว้แจ่มแจ้งแล้วนี้ เพื่อเป็นที่พึ่งที่ระลึกเกิดบัณฑิตทั้งหลายกล่าวถึงทานที่ถวายในท่านเหล่าใดว่ามีผลมาก ท่านเหล่านั้น คือพระอริยบุคคลผู้บริสุทธิ ๔ คู่ ๘ ท่าน ผู้เห็นประจักษ์ในธรรม เธอจนถึงพระอริยสงฆ์นี้เพื่อเป็นที่พึ่งที่ระลึกเกิด^{๑๓}

จะเห็นได้ว่า ที่พึ่งที่ระลึกอันประเสริฐสุดที่ควรจะระลึกไว้ตลอดเวลาสำหรับพุทธศาสนิกชน คือพระรัตนตรัย เพราะเป็นเหตุนำทางสิ้นไปแห่งทุกข์ทั้งปวงให้บุคคล ด้วยผู้เป็นพระผู้มีพระภาค ได้จำแนกแจกแจงพระธรรม สำเร็จกิจที่จะต้องทำแล้วหมายถึง กิจในอริยสังข์^{๑๔} และสามารถกระทำตนจนบรรลุถึงพระนิพพาน เป็นบุคคลต้นแบบที่น่าเอาเป็นแบบอย่าง ในการฝึกฝนตนให้ถึงความหลุดพ้นไปจากทุกข์อย่างพระผู้มีพระภาค พระธรรมที่ทรงจำแนกไว้แจ่มแจ้งดีแล้วนั้น เป็นเครื่องมือนำพาผู้ประพฤติปฏิบัติให้ออกจากทุกข์ และพระอริยบุคคลผู้บริสุทธิ ๔ คู่ ๘ ท่าน^{๑๕} เป็นผู้เห็นอย่างแจ่มแจ้งในอริยสังข์ตามอย่างพระผู้มีพระภาค เป็นอริยสาวก เป็นผู้ที่ควร

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน พ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๘๖-๘๘๘/๑๐๕.

^{๑๔} กิจในอริยสังข์ ข้อที่ต้องทำในอริยสังข์ ๔ แต่ละอย่าง คือ ปริญญา การกำหนดรู้ เป็นกิจในทุกข์ ปหานะ การละ เป็นกิจในสมุทัย สัจฉิกิริยา การทำให้แจ้งหรือการบรรลุ เป็นกิจในนิโรธ ทานการเจริญคือปฏิบัติบำเพ็ญ เป็นกิจในมรรค; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๑.

^{๑๕} อริยบุคคล ๘ แยกเป็น มรรคสมังคี (ผู้พร้อมด้วยมรรค) ๔, ผลสมังคี (ผู้พร้อมด้วยผล) ๔ ๑. โสดาบัน (ท่านผู้บรรลุ โสดาปัตติผลแล้ว, พระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล) ๒. ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งโสดาปัตติผล (พระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค) ๓. สกทาคามี (ท่านผู้บรรลุสกทาคามีผลแล้ว, พระผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีผล) ๔. ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งสกทาคามีผล (พระผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีมรรค) ๕. อนาคามี (ท่านผู้บรรลุอนาคามีผลแล้ว, พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีผล) ๖. ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งอนาคามีผล (พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีมรรค) ๗. อรหันต์ (ท่านผู้บรรลุอรหันต์ผลแล้ว, พระผู้ตั้งอยู่ในอรหันต์ผล) ๘. ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งอรหันต์ผล (พระผู้ตั้งอยู่ในอรหันต์มรรค) ทั้ง ๘ ประเภทนี้ ในบาลีที่มาทั้งหลายเรียกว่า ทักขิไณยบุคคล ๘; พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๓๗-๓๘.

กราบไหว้ และกระทำทักษิณาทาน จึงสมควรอย่างยิ่งที่ผู้ปรารถนาในความหมดสิ้นไปแห่งทุกข์
ควรศรัทธาและระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่ตลอดเวลา เปรียบได้กับมีกัลยาณมิตรที่ดี ที่คอยชี้แนะ
แนวทางแห่งความหลุดพ้น

ดังนั้น ศรัทธาพระรัตนตรัยเปรียบได้กับการมีมิตรดี หรือปรโตโมหะ เมื่อใช้
ประกอบกับโยนิโสมนสิการ ย่อมให้ได้มาซึ่งปัญญาขั้นพื้นฐานที่ยังอยู่ในระดับโลกีย์ปัญญา
และมีแนวโน้มเป็นโลกุตตรปัญญา ปัญญาแห่งความรู้ยิ่ง อันเป็นหนทางและเครื่องมือแห่งการ
บรรลุเป้าหมาย

๒) ศรัทธาพระรัตนตรัยในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย

ศรัทธาพระรัตนตรัยเป็นปัจจัยภายนอก โยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยภายใน ที่ทำให้เกิด
สัมมาทิฐิ หรือโลกีย์ปัญญาในขั้นต้น บุคคลสามารถเกิดศรัทธาอย่างใดอย่างหนึ่งในพระรัตนตรัย
ก่อนได้ เพราะทั้งสามมีความเกี่ยวเนื่องกัน ไม่สามารถขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ หากเกิดศรัทธา
พระสงฆ์เท่ากับศรัทธาพระพุทธรูป และพระธรรม เพราะพระสงฆ์เป็นสงฆ์สาวกของพระพุทธรูปเจ้า
และอาศัยในพระธรรมของพระพุทธรูปเจ้า เท่ากับว่าศรัทธาพระรัตนตรัยนั่นเอง

ดังที่พระสารีบุตรเถระเกิดศรัทธาพระอัสสชิเถระ ได้ฟังธรรม เกิดธรรมจักขุ^{๑๖} และยังมี
ท่านอนาถบิณฑิกคหบดีก็เกิดศรัทธาต่อพระผู้มีพระภาค เมื่อได้ฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาค
แล้ว ทำให้เกิดธรรมจักขุ^{๑๗} เป็นต้น การศรัทธาและการถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ทำให้บุคคลมี
เครื่องนำทางในการดำเนินชีวิต มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ มีแหล่งที่อาศัยส่องให้แสงสว่างแห่งปัญญา
เกิดความเข้มแข็งที่จะทำความดีงามทำประโยชน์ให้สำเร็จ เป็นการได้กัลยาณมิตรที่นับว่า
ประเสริฐสูงสุด ที่จะชี้แนะให้หยุดยั้งถอนตนจากบาป ใ้ก้าวไปในกุศล พ้นจากอบายภูมิ
บรรลุภูมิธรรมที่สูงขึ้นไปจนถึงความสุขแท้ที่เป็นอิสระไร้ทุกข์ทั้งปวง และถึงเป้าหมายสูงสุด
ของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ศรัทธานั้นจะต้องเป็นศรัทธาที่ถูกต้อง ที่ประกอบด้วยปัญญา นับถือ
โดยมีความรู้ความเข้าใจชัดเจนและมั่นใจตามความเป็นจริง มิให้สรวนคมนั่นนั่นเสรำหมองด้วย
ความไม่รู้หรือเข้าใจผิดเพี้ยนหลงมกมายหรือไม่ใส่ใจ^{๑๘} จึงจะนับได้ว่าเป็นศรัทธาพระรัตนตรัย
อย่างถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา

^{๑๖} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๓๓-๓๔.

^{๑๗} คุรยละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๔-๓๐๕/๑๑๑-๑๑๕.

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๐๔.

อธิบายได้ว่า พระรัตนตรัยเปรียบเสมือนปรโตโมสะ กัลยาณมิตร ประกอบเข้ากับ โยนิโสมนสิการ จึงเกิดศรัทธาพระรัตนตรัย เป็นเหตุให้ได้โลกียปัญญา พัฒนาให้เป็น โลกุตตรปัญญา จะเป็นตัวทำหน้าที่ส่งต่อไปยังเป้าหมาย คือ นิพพาน

๓.๑.๒ ความสำคัญและประโยชน์ของศรัทธาในระดับโลกียะ

กระบวนการของการเข้าถึงความจริง ศรัทธาเป็นเหตุให้ได้ปัญญา แล้วปัญญาก็เป็นตัว นำไปสู่เป้าหมาย ปัจจัยสัมพันธ์อันนี้เป็นตัวกำหนดลักษณะของศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา เพราะทั้งสามอย่างนี้ต้องมีความสัมพันธ์กันไม่สามารถขาดอย่างใดอย่างหนึ่งได้^{๑๙}

ความสำคัญและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายใน ระดับโลกียะ คือเป็นปัจจัยทำให้ได้โลกียปัญญา และมีประโยชน์ในการเกื้อหนุนให้โลกียปัญญา ถูกพัฒนาให้เจริญขึ้น จนกลายเป็นโลกุตตรปัญญาและเป็นเครื่องมือทำให้บรรลุเป้าหมายคือ นิพพาน อีกทั้งยังมีผลต่อการเป็นอยู่อย่างสงบสุขในภพปัจจุบันเพราะมีความรู้เท่าทันทุกข์ และมี ประโยชน์สุขต่อภพหน้าที่มีสุคติภพเป็นที่ไป

พระผู้มีพระภาคกล่าวไว้ว่า

ภิกษุเหล่าใด ผู้เป็นธัมมานุสारी เป็นสัทธานุสारी ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด มีปัญญาเป็น เครื่องตรัสรู้ดีเป็นที่ไปในเบื้องหน้า บุคคลเหล่าใดมีเพียงความเชื่อ เพียงความรักในเรา บุคคลเหล่านั้นทั้งหมด เป็นผู้มิสววรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า^{๒๐}

จะเห็นได้ว่า ผู้เป็นธัมมานุสारी ผู้เล่นตามไปด้วยธรรม หมายถึงพระอริยบุคคลผู้ ตั้งอยู่ในโศคาปัตติมรรค ที่มีปัญญาเป็นใหญ่ที่แรงกล้า เป็นสัทธานุสारी ผู้เล่นตามไปด้วย ศรัทธา หมายถึงพระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติมรรค ที่มีศรัทธาเป็นใหญ่อย่างแรงกล้า มี ปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ดีเป็นที่ไปในเบื้องหน้า แม้แต่บุคคลที่มีเพียงความเชื่อ เพียงความรักใน พระผู้มีพระภาค บุคคลเหล่านั้นทั้งหมด เป็นผู้มิสววรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า

^{๑๙} พระเทพเวที (ประยุตต์ ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาในฐานะรากฐานของวิทยาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๓-๑๑๕.

^{๒๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๘/๒๖.

ดังนั้น ความสำคัญและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกขณะนี้ คือ เป็นปัจจัยขั้นพื้นฐาน เป็นเหตุให้เกิดความรู้ถูกเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงเป็นโลกียปัญญา และเป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาที่คอยเอื้อประโยชน์ เกื้อหนุนโลกียปัญญาให้เป็นโลกุตระปัญญา อันเป็นปัจจัยช่วยส่งต่อไปให้บุคคลได้บรรลุถึงเป้าหมายคือนิพพาน และยังมีผลประโยชน์สุขในภพปัจจุบันและภพหน้าของบุคคล ให้ได้โอกาสในการบรรลุถึงเป้าหมายคือนิพพาน

อธิบายได้ว่า ความสัมพันธ์ที่เกิดจากปัจจัย ๒ อย่างมี พระรัตนตรัย (พระโต โฆสะ) และประกอบกับโยนิโสมนสิการ จึงทำให้เกิดปัญญาที่รู้เห็นในสิ่งที่เป็นเหตุแห่งทุกข์คือ ฐาใน อริยสัจ ปัญญาแห่งการรู้เห็นในเบื้องต้นที่เรียกโลกียปัญญา หรือโลกียสัมมาทิฐินี้ เมื่อถูกพัฒนาให้เป็นปัญญาแห่งความรู้ยิ่งเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ จะเป็นโลกุตระปัญญา คือปัญญาที่รู้เห็นแจ่มแจ้งจากการพ้นทุกข์ และยังมีค่าสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อความเป็นอยู่ในปัจจุบันภพ และภพหน้าของบุคคลผู้มีโลกียปัญญา คือมีความเป็นอยู่อย่างไม่ลำบากด้วยฐาทันในทุกข์ จึงเกิดความสงบสุข และมีภพหน้าคือสุคติเป็นที่ไป รวมไปถึงโอกาสให้เข้าถึงนิพพาน

๓.๑.๓ ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเริ่มต้นของการปฏิบัติตามอริยมรรค

ศรัทธาเป็นพื้นฐาน ในการปฏิบัติแนวทางแห่งอริยมรรค^{๒๑} จึงได้บรรลุถึงเป้าหมายดังที่ภิกษุปัญจวัคคีย์เกิดศรัทธาพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ พวกเธอจงเงี้ยวโศตสดับ เราได้บรรลุอมตธรรมแล้ว จะสั่งสอน จะแสดงธรรม พวกเธอเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอน ไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยม อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ ต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้^{๒๒}

^{๒๑} อริยมรรค ทางอันประเสริฐ, ทางดำเนินของพระอริยะ, ญาณอันให้สำเร็จความเป็นพระอริยะ มี ๔ คือ โสคาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค; บางทีเรียกมรรคมีองค์ ๘ ว่า อริยมรรค ก็มี แต่ควรเรียกเต็มว่า อริยอัฐังคิกมรรค; พระพรหมคุณกัณห์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๑๗.

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒/๑๘-๒๑.

จะเห็นได้ว่า ภิกษุปัญจวัคคีย์มีความเชื่อถือในพระผู้มีพระภาค จึงยอมที่จะเชื่อฟังพระผู้มีพระภาคด้วยความเต็มใจ แล้วจึงเจียหูฟังอย่างตั้งใจเพื่อให้เกิดความรู้ยิ่ง

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย มัชฌิมาปฏิบัติที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุก่อให้เกิดญาณเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) ฯลฯ สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)^{๒๐๐}

จะเห็นได้ว่า ข้อปฏิบัติที่เป็นทางสายกลางไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ อย่าง คือ การไม่หมกมุ่นอยู่ด้วยความสุขในกามทั้งหลาย และการไม่ประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตน ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดปัญญา ก่อให้เกิดความรู้ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน

ศรัทธาในฐานะเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติตามอริยมรรค คือ เพราะเกิดศรัทธาในพระพุทธเจ้ารับฟังคำสอนจากพระพุทธเจ้า เมื่อฟังแล้วจึงได้ปัญญา เมื่อปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หมายถึง อริยมรรค ก็ทำให้มีความรู้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยม อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ คือ นิพพาน

อธิบายได้ว่า ศรัทธาพระพุทธเจ้า คือเชื่อในพระปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า รับฟังในคำสอนของพระพุทธเจ้า พร้อมด้วยการกระทำไว้ในใจอย่างถูกต้อง และตรงตามความเป็นจริงของกฎแห่งธรรมชาติ อย่างที่เห็นว่าความไม่เที่ยงว่าเป็นความไม่เที่ยงดังนี้ จึงทำให้เกิดปัญญา หนทางที่เป็นทางสายกลาง เป็นทางในการปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายได้นั้น คือ อริยมรรค หรือมรรคมีองค์ ๘

^{๒๐๐} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒/๑๘-๒๑.

๓.๑.๔ ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเริ่มต้นของเครื่องข่มนิวรณ์

นิวรณ์ มี ๕ คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิจฉา เป็นธรรมที่กั้นจิต ที่ขัดขวางจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม ไม่ให้บรรลุความดี เป็นอกุศลธรรมที่กดทับจิต ปิดกั้นไม่ให้เกิดปัญญา^{๒๔} บุคคลจะเกิดปัญญาได้นั้นก็ด้วยศรัทธา

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

บุคคลเชื่อธรรมของพระอรหันต์

เพื่อบรรลุนิพพาน ไม่ประมาท

มีความรอบคอบ ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา^{๒๕}

จะเห็นได้ว่า บุคคลที่มีเป้าหมายคือนิพพาน การที่จะบรรลุธรรมขั้นสูงได้นั้น ในทางพระพุทธศาสนา ปัญญามีความสำคัญมากต่อการบรรลุธรรม เพราะปัญญาจะเป็นเครื่องมือให้บรรลุถึงเป้าหมาย การที่จะได้มาซึ่งปัญญาก็ด้วยการมีศรัทธา และศรัทธาที่ได้ นั้นจะต้องเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา จึงจะเป็นปัญญาที่เป็นหนทางสู่เป้าหมาย การเชื่อธรรมของพระอรหันต์จะได้ปัญญา เพราะพระอรหันต์ คือบุคคลผู้สำเร็จธรรมวิเศษสูงสุด ที่หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงแล้ว

ดังนั้น ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นเครื่องข่มนิวรณ์ เกิดจากศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นพื้นฐานให้บุคคลเกิดปัญญา ปัญญาทำให้บุคคลเกิดความรู้เห็นอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง เพราะมีความรู้เห็นตามอย่างที่มันเป็น นั่น คือรู้ว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนดับไปเป็นธรรมดา และรู้ในอริยสัจ เพราะปัญญาจึงปราศจากนิวรณ์

อธิบายได้ว่า ศรัทธาทำให้ได้ปัญญา เมื่อมีปัญญารู้เห็นอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง จึงทำให้สามารถข่มและกำจัดนิวรณ์ ๕ ได้ และเป็นทางให้บรรลุเป้าหมาย

^{๒๔} ที.ที. (ไทย) ๘/๕๔๘/๒๔๐, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๖๘.

^{๒๕} คุรยละเอียดใน ตี.ศ. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๑-๓๕๓.

๓.๒ ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกุตระ

โลกียปัญญายเป็นปัญญาในขั้นต้น จะต้องพัฒนาให้เป็นปัญญาแห่งการรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจด้วยตนเอง เพราะปัญญาคือความรู้เห็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริง มีไว้เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อการกำหนดรู้ และเพื่อการละ^{๒๖} เพื่อนำไปสู่เป้าหมาย ปัญญาในระดับนี้ หมายถึง โลกุตตรปัญญาหรือโลกุตตรสัมมาทิฐิ

๓.๒.๑ ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลในระดับโลกุตระ

ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลในระดับโลกุตระ^{๒๗} หมายถึง ความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกับระหว่างศรัทธากับเป้าหมายในระดับปัญญาที่ข้ามพ้นโลก^{๒๘} สลัดออกไปแล้วจากโลก ไม่กลับมาสู่โลก ไม่เนื่องในภพทั้งสาม ในที่นี้ คือความสัมพันธ์ที่อยู่ในระดับที่เป็นความรู้หรืออริยสัจ ๔ หรือ เห็นไตรลักษณ์ หรือ รู้กุศลและอกุศลมูลกับกุศลและอกุศลมูล หรือ เห็นปฏิจางสมุปบาท เป็นความรู้เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วง โสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอริยมรรค^{๒๙} อริยผล และนิพพาน

ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลในระดับโลกุตระ เป็นผลสืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลในระดับโลกียะ ที่ถูกพัฒนาให้เกิดขึ้นปัญญาอันรู้ยิ่ง คือ โลกุตตรปัญญา ในระดับนี้ศรัทธามีความจำเป็นต้องหมดไป เพื่อให้ปัญญาเป็นตัวทำหน้าที่ส่งต่อให้ถึงเป้าหมาย ดังที่พระสารีบุตรได้ตอบคำถามของพระผู้มีพระภาคที่ทรงถามถึงความเชื่อว่า ชนเหล่าใดไม่รู้ ไม่เห็น ไม่เข้าใจ ไม่ได้ทำให้แจ้ง ไม่ได้สัมผัสด้วยปัญญา ชนเหล่านั้นจึงมีความเชื่อตามผู้อื่นในข้อนั้นว่า สัทธินทรีย์ ฯลฯ ปัญญินทรีย์ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด ส่วนชนเหล่าใดรู้ เห็น

^{๒๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๑/๔๕๑.

^{๒๗} ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า โลกุตตรปัญญา, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๖๗/๕๐๐, โลกุตตรสัมมาทิฐิ หมายถึงปัญญาที่ประกอบด้วยอริยมรรค และอริยผล, ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๘๕/๒๐๕, โลกุตระะ พ้นจากโลก, เหนือโลก, พ้นวิสัยของโลก, ไม่เนื่องในภพทั้งสาม, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๔,

^{๒๘} โลก ในที่นี้หมายถึง สภาพที่ต้องแตกสลาย กล่าวคือ อุปาทานขั้น ๕ ได้แก่ ความยึดติดว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีตัวตนและเป็นของตน อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์, ที.สี.อ. (ไทย) ๒๑๗/๑๕๐.

^{๒๙} ที.ม.อ. (บาลี) ๒๑๔/๑๕๗.

เข้าใจ ทำให้แจ้ง สัมผัสด้วยปัญญาของตนเองแล้ว คนเหล่านั้นย่อมไม่มีความสงสัย ไม่มีความ
แคลงใจในข้อนั้นเลยว่า สัทธินทรีย์ ฯลฯ ปัญญาในทรีย์ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลง
สู่อมตะ มีอมตะเป็นเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด^{๓๐}

จะเห็นว่า บุคคลที่ยังไม่มีความรู้ ไม่เห็น ไม่เข้าใจ ไม่ได้ทำให้แจ้ง ไม่ได้สัมผัสด้วย
ปัญญาของตนเองแล้ว บุคคลนั้นจึงยังต้องอาศัยความเชื่อจากผู้อื่นเป็นหลักอยู่ ว่าสัทธินทรีย์
 ฯลฯ ปัญญาในทรีย์ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่พระนิพพาน^{๓๑} มีพระนิพพานเป็น
เบื้องหน้า มีพระนิพพานเป็นที่สุด ข้อนี้เมื่อใดที่บุคคลนั้นได้รู้ เห็น เข้าใจ ทำให้แจ้ง สัมผัสด้วย
ปัญญาหมายถึงโลกุตตรปัญญาของตนเองแล้ว ทำให้บุคคลหมดความสงสัย ไม่มีความแคลงใจ
บุคคลนั้นเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่พระนิพพาน มีพระนิพพานเป็นเบื้องหน้า มี
พระนิพพานเป็นที่สุด

การพัฒนาโลกียปัญญาให้เป็นโลกุตตรปัญญา บรรพชิตและคฤหัสถ์สามารถ
ได้โลกุตตรปัญญาเหมือนกัน แต่มีหลักในการพัฒนาปัญญาที่แตกต่างกัน พระผู้มีพระภาค
ได้สอนถึงการศึกษาอันเหมาะสมให้แก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ เพื่อสามารถนำไปปฏิบัติได้
อย่างเหมาะสมคือ

๑) การพัฒนาปัญญาในระดับโลกุตระสำหรับบรรพชิต

ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกุตระ
สำหรับบรรพชิต พระผู้มีพระภาคได้สอนถึงหลักการศึกษาสำหรับบรรพชิต ที่ใช้ในการ
พัฒนาปัญญาจากโลกียะให้เป็นโลกุตระด้วยศึกษา ๓ ในการสร้างความสัมพันธ์ของ
ศรัทธากับเป้าหมายในระดับโลกุตระ

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า

กิจที่สมณะควรทำ เป็นของสมณะ ๓ ประการ คือ การสมาทานอธิศีลสิกขา (สิกขาคือศีลอัน
ยิ่งใหญ่) การสมาทานอธิจิตสิกขา (สิกขาคือจิตอันยิ่ง) การสมาทานอธิปัญญาสิกขา (สิกขาคือ
ปัญญาอันยิ่ง) เมื่อใด เธอศึกษาอธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา เมื่อนั้น

^{๓๐} ดูรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๕/๕๑๔/๓๒๓-๓๒๘.

^{๓๑} ที.ม.อ. (บาลี) ๗๑/๖๓.

เธอผู้ศึกษาอริศตสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขาอยู่ ก็จักละระคะ โทสะ และ โมหะได้ เพราะละระคะ โทสะ และ โมหะได้ เธอจักไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล จักไม่ ประพฤติสิ่งที่เลวทรามอีก^{๓๒}

จะเห็นได้ว่า ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมพัฒนาบุคคลของภิกษุ คือ สิกขา ๓ หรือ เรียกง่าย ๆ สั้น ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ได้แก่ ปาฏิโมกขสังวรศีล เป็นศีลยิ่งกว่าศีลทั้งหมด เป็นอริศต เพราะ เป็นปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม เป็นสัมมาทิฏฐิ^{๓๓} เกิดแก่ผู้สำรวมด้วยปาฏิโมกขสังวรศีล^{๓๔} ที่พระผู้มีพระภาคได้บัญญัติไว้ แล้วคือ ศีล ๒๒๗ ข้อ อริจิตตปัญญา ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิเกิดขึ้นแก่ผู้เข้ารูปาวจรสมาบัติและอรูปราวจรสมาบัติ^{๓๕} พระสัพพัญญูพุทธเจ้า ทรงบัญญัติประกาศจิตอันเป็นไปในสมาบัติ ๘^{๓๖} เป็นพื้นฐานแห่ง วิปัสสนา สมาบัติ เป็นอริจิตได้ เพราะเพื่อแสดงปัญญาอันบรรลुเป็นอริจิต หมายถึง ปัญญา... อันใด เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีความเพียรในการเจริญกรรมฐาน ผู้เข้ารูปาวจรสมาบัติและ อรูปราวจรสมาบัติ อริปัญญาสิกขา คือ ปัญญาในมรรค ๔ หมายถึง ทางอันให้ถึงความ เป็น อริยบุคคลแต่ละชั้น มี ๔ ชั้น คือ โสดาปัตติมรรค ๑ สกทาคามิมรรค ๑ อนาคามิมรรค ๑ อรหัตตมรรค ๑ ผล ๔ หมายถึงโลกุตตรธรรมอันเป็นผลมาจากมรรค มี ๔ ชั้น คือ โสดาปัตติ ผล ๑ สกทาคามิผล ๑ อนาคามิผล ๑ อรหัตตผล ๑^{๓๗} เป็นอริปัญญา

^{๓๒} ดูรายละเอียดใน อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๘๒-๘๕/๓๐๘-๙.

^{๓๓} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๓๐/๔๔๐.

^{๓๔} อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๗๖๙/๔๒๖.

^{๓๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๓๐/๔๔๐.

^{๓๖} สมาบัติ ๘ (คุณวิเศษเป็นที่อันบุคคลเข้าถึง หรือ ธรรมวิเศษที่ควรเข้าถึง, การบรรลุนั้นสูง) ได้แก่ ฌาน ๘ คือ รูปฌาน ๔ (ปฐมฌาน ทุกขฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน) และอรูปรฌาน ๔ (๑. อากาสาณัญจายตนะ (ฌาน อันกำหนดอากาศคือช่องว่างหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์) ๒. วิญญาณัญจายตนะ (ฌานอันกำหนดวิญญาณหาที่สุด มิได้เป็นอารมณ์) ๓. อากิญจัญญายตนะ (ฌานอันกำหนดภาวะที่ไม่มีอะไรๆ เป็นอารมณ์) ๔. เนวสัญญานา สัญญายตนะ (ฌานอันเข้าถึงภาวะมีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่), พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๙.

^{๓๗} อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๗๖๙/๔๒๗.

ในสัมมาทิฏฐิสูตร^{๓๘} พระสูตรที่ว่าด้วยความเห็นชอบ ที่กล่าวโดยพระสารีบุตรว่า เมื่อใดอริยสาวก^{๓๙} รู้ชัดซึ่งอกุศลและรากเหง้าของอกุศล รู้ชัดซึ่งกุศลและรากเหง้าของกุศล รู้ชัดอาหาร เหตุเกิด ความดับ^{๔๐} และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งอาหาร รู้ชัดทุกข์ (สภาวะที่ทนได้ยาก) ทุกขสมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) ทุกขนิโรธ (ความดับทุกข์) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) รู้ชัดชราและมรณะ เหตุเกิด ความดับ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งชราและมรณะชาติ ภพ อุปาทาน ตัณหา เวทนา ผัสสะ อายตนะ ๖ ประการ นามรูป วิญญาณ สังขาร อวิชชา อาสวะ^{๔๑} เหตุเกิด ความดับ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับ เมื่อนั้น ท่านละกิเลสที่นอนเนื่องคือราคะ บรรเทากิเลสที่นอนเนื่องคือปฏิฆะ ถอนกิเลสที่นอนเนื่องคือทิฏฐิ และ กิเลสที่นอนเนื่องคือมานะที่ว่า “เป็นเรา” โดยประการทั้งปวง ละอวิชชาได้แล้ว ทำอวิชชาให้เกิด แล้วเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ในปัจจุบันนี้เอง ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น พระอริยสาวกก็ชื่อว่ามีสัมมาทิฏฐิ มีความเห็นตรง มีความเลื่อมใสอันแน่วแน่ในธรรม มาสู่พระสัทธรรมนี้^{๔๒}

จะเห็นได้ว่า บุคคลเมื่อเกิดปัญญาที่รู้ชัดแล้ว ถึงการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับของความเป็นเรื่องของโลก และรู้ซึ่งจนเป็นการพ้นจากเรื่องของโลก ด้วยการละ การบรรเทา การถอน การดับไป ของการไม่เข้าไปยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวตนเราเขา ทุกสิ่งอย่างเป็นแต่เพียง บุคคล สัตว์ สิ่งของ ที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอย่างที่ยึดมั่นเป็นไปเท่านั้น การรู้ถูกเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงอย่างนี้ แล้วจึงกระทำให้ทุกข์ที่เกิดขึ้นแล้วเบาบางลงไปจนถึงการสิ้นไปของทุกข์ตามลำดับ

อธิบายได้ว่า ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการให้ได้โลกีย์ปัญญา ในบรรพชิตได้อาศัยศึกษา ๓ ในการพัฒนาปัญญา ให้เกิดความรู้แจ้ง รู้ยิ่ง คือ โลกุตตรปัญญา ปัญญาที่เป็นหนทางในการนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์และเป็นอิสระอันเป็นเป้าหมายคือ นิพพาน

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๕-๑๐๔/๘๑-๑๐๐.

^{๓๙} ความดับแห่งอาหาร จะปรากฏได้ก็ต่อเมื่อดับตัณหาที่เป็นปัจจัยแห่งอาหารทั้งที่เป็นอุปาทินนกะ และอนุปาทินนกะ ได้ กล่าวคือ เมื่อเหตุดับไปด้วยประการทั้งปวง แม้ผลที่ย่อมดับไปด้วยประการทั้งปวง; ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๕๐/๒๒๘.

^{๔๐} อาสวะ หมายถึง กิเลสที่หมักหมมหรือคงอยู่ในสันดาน ไหลซึมชานไปข้อมจิตเมื่อประสบอารมณ์ต่างๆ มี ๔ อย่าง คือ (๑) กามาสวะ อาสวะคือกาม (๒) ภวาสวะ อาสวะคือภพ (๓) ทิฏฐาสวะ อาสวะคือทิฏฐิ (๔) อวิชชาสวะ อาสวะคืออวิชชา ตามนัย อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๓๗/๕๘๖-๕๘๗, แต่พระสูตรจัดเป็น ๓ เพราะสงเคราะห์ทิฏฐาสวะเข้าในภวาสวะ; ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๔/๖๘.

^{๔๑} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๕-๑๐๔/๘๑-๑๐๐.

๒) การพัฒนาปัญญาในระดับโลกุตระสำหรับคฤหัสถ์

คฤหัสถ์ คือชาวบ้านปุถุชน เพื่อให้เกิดเป็นผลอย่างถูกต้อง เพราะปุถุชน ไม่ใช่เสกขะ ไม่ใช่ขอเสกขะ เพราะอยู่ภายนอกจากสิกขาทั้งหลาย^{๔๒} พระผู้มีพระภาคทรงสอนถึงการสร้างกุศลธรรมด้วยบุญกิริยา ทางทำความดี ในการสร้างความสัมพันธ์ของศรัทธากับเป้าหมายในระดับโลกุตระ

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ คือ ๑. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน

๒. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล ๓. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา^{๔๓}

จะเห็นได้ว่า พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำทางแห่งการทำความดีให้ปุถุชนนั้น ได้แก่ บุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่าง คือ ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน สीलมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา^{๔๔} เพราะปุถุชนไม่ใช่บรรพชิต ยังเป็นผู้ครองเรือนและยังบริโภคน้ำอยู่ ในการที่จะทำความรู้แจ้งในระดับโลกุตระนั้น จึงมีความแตกต่างจากหลักสิกขา ๓ ของบรรพชิต บุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่างนี้ จึงเป็นหลักปฏิบัติในการพัฒนาปัญญาที่เหมาะสมตามควรของปุถุชน เริ่มต้นจากความยินดีในการให้ทาน มีความยินดีในการรักษาศีล อบรมกาย วาจา ใจ ให้อยู่ในความเป็นปกติ เจริญภาวนาเพื่อความรู้แจ้งในอริยสัจ

ดังพุทธพจน์ที่มีว่า

ผู้หวังประโยชน์สุข ควรฝึกฝนบำเพ็ญบุญนี้เท่านั้นที่ให้ผลเลิศติดต่อกันไป มีสุขเป็นกำไร คือ ควรบำเพ็ญทาน ควรประพฤติธรรมสมาธิเสมอ และควรเจริญเมตตาภาวนา บัณฑิตครั้งเจริญธรรม ๓ ประการ ที่เป็นเหตุให้เกิดสุขดังกล่าวมานี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกที่มีสุข ปราศจากการเบียดเบียนกัน^{๔๕}

^{๔๒} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓/๑๕๖.

^{๔๓} อจ.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๓.

^{๔๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕/๒๖๕, อจ.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๓.

^{๔๕} คูรายละเอียดใน ขุ.อติ. (ไทย) ๒๕/๖๐/๔๑๕-๔๑๖.

จะเห็นได้ว่า ปุณฺชนผู้อยู่ครองเรือนที่ เป็นผู้ประพฤดิพรหมจรรย์ และที่เป็นผู้ยัง บริโภคคาม เป็นผู้หวังประโยชน์สุข ทางในการทำความดีที่ประเสริฐสุด และเหมาะสมแก่ เกณฑคุณหัตถ์ คือ ควรเริ่มจากการบำเพ็ญทาน เพราะการมีจิตคิดที่จะให้เป็นกุศลในขั้นต้น ที่มี ความยินดีและไม่ยึดติดในสิ่งของ เป็นผู้เห็นประโยชน์ในการให้แก่ผู้อื่นด้วยความยินดี ควร ประพฤติธรรมสมาสมาด้วยศีล ศีลที่ปฏิบัติดีแล้วทำให้เกิดความละเอียดและสะดุ้งกลัวต่อ บาปอกุศลทั้งหลาย จึงมุ่งกระทำในสิ่งอันเป็นกุศล และควรเจริญเมตตาภาวนา เพื่อให้ได้รู้ แจ่มเห็นจริงในอริยสัจ ธรรม ๓ ประการเมื่อเจริญให้มากแล้ว ความลวงความเศร้าโศก และ ความคร่ำครวญ ความคับทุกข์และความเสียใจ ความเป็นทุกข์ใจย่อมเกิดขึ้น ผลแห่งความสุข ก็จะมีเกิดมีแก่ตน และมีผลต่อความเป็นอยู่ร่วมกันของคนในสังคม เพราะสุขที่เกิดแก่บุคคล ผู้ทำให้จิตที่อบรมดีแล้ว ไม่คิดที่จะเบียดเบียนซึ่งกันและกัน สังคมส่วนน้อยและใหญ่ จึงอยู่ ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และยังส่งผลต่อการบรรลุอริยมรรค อริยผลตั้งแต่ขั้นต้นไปจนถึง เป้าหมายเป็นลำดับต่อไป

อธิบายได้ว่า เมื่อมีศรัทธาปัญญาอันย่อมเกิดขึ้นตามมา เป็นโลกียปัญญา เพื่อความรู้ แจ่มในอริยสัจและข้ามพ้นจากทุกข์ จึงอาศัยการทำความดีด้วยบุญกิริยาวัตถุ ๓ บุญที่สมบูรณ์ดี แล้ว ทำให้บุคคลเกิดปัญญาในระดับโลกุตตรปัญญา เป็นปัญญาที่เป็นหนทางในการนำออกจาก ทุกข์ ก้าวพ้นทุกข์ และดับทุกข์ จึงบรรลุถึงเป้าหมาย

๓.๒.๒ ความสำคัญและประโยชน์ในระดับโลกุตระ

ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกุตระ มี ความสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อการบรรลุธรรม คือ เป็นเครื่องมือในการเจริญกัมมัฏฐานเพื่อ การบรรลุเป้าหมายและเป็นเครื่องมือในการใช้โลกุตตรธรรมเพื่อการบรรลุเป้าหมาย

๑) เป็นเครื่องมือในการเจริญกัมมัฏฐานเพื่อการบรรลุเป้าหมาย

กัมมัฏฐาน หรือการภาวนามี ๒ คือ สมถกัมมัฏฐาน กัมมัฏฐานเพื่อการทำจิตใจให้ สงบ วิธีฝึกอบรมเจริญจิตใจ วิปัสสนากัมมัฏฐาน กัมมัฏฐานเพื่อทำให้เกิดความรู้แจ้ง วิธี

ฝีกอบรมเจริญปัญญา^{๔๖}

ผู้เจริญก็มีพื้นฐานเมื่อเจริญมาน^{๔๗}ที่เป็นโลกุตตระ ซึ่งเป็นเหตุนำออกจากวิญญูทุกข์ให้ถึงนิพพาน เพื่อละทักขิ เพื่อบรรลุมุมิเบื้องต้น สัจจจากามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน เป็นทางปฏิบัติที่ลำบากและเป็นผลได้ช้า มีวิตก วิจารณ์ ปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่เมื่อใด เมื่อนั้น ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา สัทธินทรีย์ ฯลฯ สมณะ วิปัสสนา ปีกคาหะ (การยกย่อง) และอวิกเขปะ ก็เกิดขึ้น หรือสภาวะธรรมที่ไม่เป็นรูปซึ่งอิงอาศัยกันเกิดขึ้นแม้สภาวะธรรมอื่นในเมื่อนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่าป็นกุศล^{๔๘}

จะเห็นได้ว่า ผู้ที่เจริญภาวนา ได้กระทำฌานหรือการเพ่งในอารมณ์จนภาวะจิตสงบ ประณีต ซึ่งมีสมาธิเป็นองค์ธรรมหลักที่เป็นโลกุตตระ อันเป็นเหตุทำให้หลุดพ้นจากวงเวียนแห่งความทุกข์ทั้งปวง จึงให้ถึงนิพพาน เพื่อละความเห็นผิด เพื่อได้ โสดาบัน ออกจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย ได้ปฐมฌาน อันมีวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา ซึ่งเป็นทางปฏิบัติที่ลำบากและเป็นผลได้ช้า แต่เมื่อสภาวะธรรมอันเป็นกุศลทั้งหลายจะเกิดขึ้นได้ เกิดจากการเจริญญาณ วิปัสสนา ปัญญาย่อมเกิดขึ้น ปัญญาที่รู้แจ้งคือโลกุตตรปัญญา เป็นปัญญาที่ทำให้ถึง นิพพาน พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “การเว้นจากอาสวะทั้งหลาย ด้วยการทำให้แจ้งจิตที่หลุดพ้นจากกิเลส หลุด

^{๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓-๑๔; ภาวนา ๒ (การเจริญ, การทำให้เกิดให้มีขึ้น, การฝีกอบรมจิตใจ ๑. สมถภาวนา (การฝีกอบรมจิตให้เกิดความสงบ, การฝีกสมาธิ) ๒. วิปัสสนาภาวนา (การฝีกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง, การเจริญปัญญา)สองอย่างนี้ ในบาลีที่มาท่านเรียกว่า ภาวนัตถะธรรม และ วิชาภาณิกธรรม. ในคัมภีร์สมัยหลัง บางที่เรียกว่า ธรรมฐาน (อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งงานเจริญภาวนา, ที่ตั้งแห่งงานทำความเพียรฝีกอบรมจิต, วิธีฝีกอบรมจิต; พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐.

^{๔๗} โยคาวจร ผู้หยั่งลงสู่ความเพียร, ผู้ประกอบความเพียร, ผู้เจริญภาวนา คือกำลังปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน เขียน โยคาพจร ก็มี, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๔, ฌาน การเพ่งอารมณ์จนใจแน่วแน่เป็นอัปนาสมาธิ, ภาวะจิตสงบประณีต ซึ่งมีสมาธิเป็นองค์ธรรมหลัก; ฌาน ๔ คือ ๑.ปฐมฌาน มืองค์ ๕ (วิตก วิจารณ์ ปีติ สุขเอกัคคตา) ๒. ทุติยฌาน มืองค์ ๓ (ปีติสุข เอกัคคตา) ๓. ตติยฌาน มืองค์ ๒ (สุข เอกัคคตา) ๔. จตุตถฌาน มืองค์ ๒ (อุเบกขา เอกัคคตา), ฌาน ๕ ก็เหมือนอย่าง ฌาน ๔ นั่นเอง แต่ตามแบบอภิธรรม ท่านชอยละเอียดยกออกไป โดยเพิ่มข้อ ๒ แทรกเข้ามา คือ ๑. ปฐมฌานมืองค์ ๕ (วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา) ๒. ทุติยฌาน มืองค์ ๔ (วิจารณ์ ปีติ สุขเอกัคคตา) ข้อ ๓, ๔, ๕ ตรงกับ ข้อ ๒, ๓, ๔ ในฌาน ๔ ตามลำดับ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘-๘๙.

^{๔๘} ดูรายละเอียดใน อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๒๗๗/๘๕-๕๐.

พ้นจากกิเลสด้วยปัญญาอันหาอาสวะไม่ได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงพระนิพพาน^{๔๘}

บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยอริยมรรค ย่อมเผากิเลสที่ยังไม่เกิดด้วยโลกุตตรฌานที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะเหตุว่าโลกุตระเป็นฌาน บุคคลนั้นย่อมไม่หวั่นไหวเพราะทฤษฏีต่าง ๆ เพราะเป็นผู้ฉลาดในฌานและวิโมกข์ (ความหลุดพ้นจากกิเลส) ย่อมเห็นแจ้ง ตั้งจิตไว้อย่างมั่นคง ทั้งสมณะและวิปัสสนาได้เกิดขึ้นในขณะนั้น มีส่วนเสมอกันดำเนินไปคู่กัน ความเห็นว่าสังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ นิโรธ (นิพพาน) เป็นสุข ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ปัญญาในการออกและหลีกไปทั้งจากกิเลสชั้นนี้ และจากนิमितภายนอก ชื่อว่ามัคคญาณ (ทางแห่งความรู้)^{๔๙}

๒) เป็นเครื่องมือในการใช้โลกุตตรธรรมเพื่อการบรรลุเป้าหมาย

หลักธรรมคำสอนที่จะทำให้บรรลุถึงเป้าหมายได้คือ โลกุตตรธรรม เป็นธรรมที่ทำให้ข้ามพ้นโลก สลัดออกไปแล้วจากโลก ไม่กลับมาสู่โลก ได้แก่ สติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ อธิปไตย ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ และนิพพาน^{๕๐}

โพธิปักขิยธรรม ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ ได้แก่ สติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ อธิปไตย ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘^{๕๑}

พระผู้มีพระภาคตรัสถึงการเจริญโพธิปักขิยธรรมว่า

กษัตริย์ผู้สรวมกาย สรวมวาจา สรวมใจ อาศัยการเจริญโพธิปักขิยธรรม ๗ หมวดแล้ว จะปรินิพพานในโลกนี้ทีเดียว แม้พราหมณ์ ฯลฯ แม้แพศย์ ฯลฯ แม้ศูทร ฯลฯ แม้สมณะผู้สรวมกาย สรวมวาจา สรวมใจ อาศัยการเจริญโพธิปักขิยธรรม ๗ หมวดแล้ว จะปรินิพพานในโลกนี้ทีเดียว^{๕๒}

^{๔๘} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๒๑๓/๓๒๖.

^{๔๙} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๖๒/๑๐๑.

^{๕๐} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๓/๕๑๑-๕๑๒.

^{๕๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๗๗.

^{๕๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๘/๑๐๑.

บุคคลที่อาศัยการเจริญโพธิปักขิยธรรม ๗ หมวดแล้ว จะปรินิพพานในโลกนี้แน่นอน เพราะเป็นข้อปฏิบัติอย่างกลาง^{๕๔} ที่มีความไม่ลำบากกายและใจในการปฏิบัติธรรม เพื่อนำไปสู่มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑ เพราะเมื่ออาสวะทั้งหลายได้สิ้นไปแล้ว ทำให้กิเลสทั้งหมดนั้นย่อมสิ้นไปด้วยเหมือนกัน พระผู้มีพระภาคตรัสถึงการเว้นจากอาสวะทั้งหลาย ด้วยการทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะไม่ได้เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน^{๕๕} พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ปัญญาที่เป็นอริยะเป็นปัญญินทรีย์ วิมุตติที่เป็นอริยะเป็นสมาธินทรีย์”^{๕๖}

จะเห็นได้ว่า โพธิปักขิยธรรมทั้งหลายเหล่านี้ เมื่อเกิดขึ้นอริยมรรคก็เกิดขึ้น ด้วยการทำกิจของตนๆ ให้สำเร็จและด้วยดำเนินไปตามรูปของตน บุคคลสามารถเลือกธรรมหมวดใดหมวดหนึ่งก็ได้ เพื่อเป็นหลักธรรมประกอบกับการปฏิบัติให้บรรลุถึงเป้าหมาย เพราะในแต่ละหมวดธรรมนั้นมีความสัมพันธ์กันและมีทั้งเป็นอิสระต่อกัน ทุกหมวดในหลักโพธิปักขิยธรรมนี้ ล้วนแต่เป็นหมวดธรรม ที่เป็นองค์ประกอบที่เป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่การตรัสรู้ ธรรมเกื้อหนุนแก่อริยมรรค และเกื้อหนุนในการบรรลุเป้าหมายทั้งสิ้น

ดังนั้นความสำคัญและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกุตตระ คือเป็นเครื่องมือให้ได้บรรลุเป้าหมาย โดยอาศัยโพธิปักขิยธรรม และการเจริญสมณะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ให้เกิดมรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

อธิบายได้ว่า โลกุตตรปัญญาที่สมบูรณ์อย่างยิ่ง เป็นเครื่องมือให้บรรลุโลกุตตรธรรมธรรมที่จะนำไปสู่การข้ามพ้นจากโลก ได้แก่โพธิปักขิยธรรม ในโพธิปักขิยธรรมสามารถเลือกประเภทใดประเภทหนึ่งให้เป็นธรรมที่เหมาะสมสำหรับตน เพื่อนำมาประกอบกับการเจริญสมณะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน จนเกิดการบรรลุในมรรค ๔ และได้ผล ๔ ทำให้ข้ามพ้นจากโลก

^{๕๔} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๑๕๓-๑๖๓/๒๕๐.

^{๕๕} ต.ม. (ไทย) ๑๕๕/๒๑๓/๓๒๖.

^{๕๖} ต.ม. (ไทย) ๑๕/๕๑๖/๓๒๘.

คือทุกข์ เกิดความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ ล้างโศกะและปริเทวะ ดับทุกข์ และโถมันธ์
บรรลุนิพพาน^{๕๗} ทำให้แจ้งนิพพาน^{๕๘}

๓.๓ สรัทธา ๔ ประเภทในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย

สรัทธา ๔ ประเภท ได้แก่ กัมมัตถา (เชื่อกฎแห่งกรรม) วิปากัตถา (เชื่อผลของ
กรรม) กัมมัสสกตาสัทธา (เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน) ตถาคตโพธิสัตถา (เชื่อ
ความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า)

๓.๓.๑. กัมมัตถาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าเป้าหมาย

กัมมัตถา คือ เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม คือ เชื่อว่าเจตนา คือจงใจทำทั้งรู้ เป็น
กรรมดีกรรมชั่วขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลชั่ว^{๕๙}

คังพุทธพจน์ว่า

คนทำกรรมเหล่าใดไว้ ย่อมเห็นกรรมนั้นในตน

คนทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี

คนทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว

คนหว่านพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น^{๖๐}

เจตนาคือตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำความด้วยกาย วาจา ใจ^{๖๑} การกระทำจะต้อง
สัมพันธ์กับผลของการกระทำ ไม่ว่าจะกรรมดีหรือชั่ว ผลนั้นจะต้องเป็นไปอย่างที่ได้กระทำไว้
เช่นนั้นด้วย คือกระทำความไว้อย่างไรก็ได้ผลเป็นเช่นนั้น

^{๕๗} ที.ม.อ. (บาลี) ๒๑๔/๑๕๗.

^{๕๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

^{๕๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๐.

^{๖๐} พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๑๐๓.

^{๖๑} อจ.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๑.

กัมมสังฆทานฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย หมายถึง ความเชื่อการกระทำเป็นปัจจัยเพื่อเข้าถึงเป้าหมาย กับการให้ผลของกรรมคือเป้าหมาย ซึ่งเป็นไปตามความเชื่อกฎแห่งกรรมหรือกฎธรรมชาติ เพราะปรากฏให้เห็นว่า เมื่อมีเหตุและปัจจัยกระทำกรรมเพื่อเป้าหมายแล้ว ผลก็คือเป้าหมายเป็นอันแน่นอน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม”^{๖๒}

กุศลกรรม กรรมที่บุคคลผู้ไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ กระทำทางกาย วาจา และใจ แม้กรรมที่ไม่ก่อทุกข์ให้เกิดแก่ผู้อื่น ด้วยเรื่องที่ไม่เป็นจริง ด้วยการเบียดเบียน จงจำให้เสีย ทรัพย์ ติเตียน หรือขบไล่ โดยอวดอ้างว่า “เรามีกำลัง ทรงพลัง” ก็จัดเป็นกุศลกรรม กุศลธรรมเหล่านี้เกิดจากอโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นเหตุ เป็นแดนเกิด เป็นปัจจัย

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย บาบอกุศลธรรมที่เกิดจาก โลภะ โทสะ โมหะ เป็นอันบุคคลละได้ เต็ดขาด ตัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ เขาย่อมอยู่เป็นสุข ไม่ลำบาก ไม่คับแค้น ไม่เดือดร้อนในปัจจุบัน ย่อมปรินิพพานในอภัพปัจจุบัน^{๖๓}

กัมมสังฆทานฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย คือเชื่อกรรมบถ^{๖๔} เชื่อทางแห่งสุคติและทุกคติ และเป็นทางแห่งความสุขความทุกข์ของผู้ที่เกิดในคตินั้น ๆ เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ กัมมสังฆทาน คือ เชื่อกุศลกรรม ๑๐^{๖๕} เป็นกรรมที่จะให้ผลคือเป้าหมาย บุคคลเจริญกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้แล้วย่อมได้ปัญญา ปัญญาเกิดย่อมได้เป้าหมายเป็นผลของกรรม เชื่ออกุศลกรรม ๑๐ เป็นโลกิยธรรม เป็นธรรมที่ผู้รู้ทราบว่าไม่เป็นกรรมเพื่อเป้าหมาย จึงเกิดศรัทธา

^{๖๒} คุรยละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๐/๕๘๑-๕๘๒.

^{๖๓} คุรยละเอียดใน อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๐/๒๗๕-๒๗๕.

^{๖๔} กรรมบถ “กรรมอันเป็นทาง”, กรรมดีหรือชั่วซึ่งแรงถึงขั้นที่เป็นทางให้เกิดในสุคติหรือทุกคติ เช่น มุสาวาทคือเจตนาพูดเท็จถึงขั้นทำลายตัดรอนประโยชน์ของผู้อื่น จึงเป็นกรรมบถ ถ้าไม่ถึงขั้นอย่างนี้ ก็เป็นกรรมเท่านั้น ไม่เป็นกรรมบถ, มีคำอธิบายแบบครอบคลุมด้วยว่า กรรมทั้งหลายทั่วไป ชื่อว่าเป็นกรรมบถ เพราะเป็นทางแห่งสุคติและทุกคติ และเป็นทางแห่งความสุขความทุกข์ของผู้ที่เกิดในคตินั้นๆ, กรรมบถแยกเป็น กุศลกรรมบถ ๑๐ และอกุศลกรรมบถ ๑๐; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕.

^{๖๕} คุรยละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๓/๓๖๒-๓๖๓.

ในกุศลกรรม ๑๐ ที่เป็นโลกุตตรธรรม เพราะเป็นกรรมเพื่อเป้าหมาย เป็นธรรมที่ทำให้เกิดโลกุตตรสัมมาทิฏฐิ มีความรู้เห็นอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง และจะเป็นผู้ถึงนิพพาน เมื่อละอกุศลกรรม ๑๐ แล้ว ทำให้เกิดโลกุตตรสัมมาทิฏฐิ เจริญกุศลกรรม ๑๐ จึงออกจากการเวียนเกิดเวียนตาย มาสู่ภาวะพ้นจากการเวียนเกิดเวียนตาย ย่อมบรรลุถึงเป้าหมายคือ นิพพาน^{๖๖}

อธิบายได้ว่า บุคคลเชื่อกุศลกรรมบถ ทำให้เกิดโลกียสัมมาทิฏฐิ แล้วเจริญโลกียสัมมาทิฏฐิด้วยกุศลกรรม ๑๐ ละอกุศลกรรม ๑๐ อันเป็นทางดำเนินที่ไม่ดีมีความเดือดร้อน มีแดนกำเนิดที่ไม่ดีมากไปด้วยความทุกข์ มีทุกข์เป็นที่ไป ควรเจริญกุศลกรรม ๑๐ อันเป็นในทางแห่งสุคติ เมื่อเกิดโลกุตตรสัมมาทิฏฐิจึงออกจากและหลุดพ้นการเวียนเกิดเวียนตาย บรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดคือ นิพพาน

๓.๓.๒. วิปากัสถาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย

วิปากัสถา เชื่อผลของกรรม คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว^{๖๗} บุคคลเชื่อผลของกรรม หมายถึง เป้าหมาย ที่เกิดจากการกระทำเพื่อการบรรลุถึงเป้าหมาย เมื่อบุคคลได้กระทำความไว้แล้ว ผลของกรรมย่อมปรากฏตามการกระทำเช่นนั้น

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

บุคคลผู้มีปัญญาทราม กระทำกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริตและอกุศลกรรมอย่างอื่น ๆ ซึ่งประกอบด้วยโทษไม่ทำกุศลกรรมไว้ ทำแต่กุศลกรรมไว้มากมาย หลังจากตายแล้วจะไปบังเกิดในนรก...บุคคลผู้มีปัญญา ละกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต และอกุศลกรรมอื่น ๆ ซึ่งประกอบด้วยโทษได้แล้ว ไม่ทำอกุศลกรรมไว้ทำแต่กุศลกรรมไว้มากมาย หลังจากตายแล้วจะไปบังเกิดในสวรรค์^{๖๘}

^{๖๖} คุรยละเอียดใน อัง.ทศก. (ไทย) ๒๔/๑๖๕/๓๐๔-๓๐๖.

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๐.

^{๖๘} คุรยละเอียดใน ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๓๐-๓๑/๓๗๗-๓๗๘.

จะเห็นได้ว่า ผลของกรรมที่บุคคลทำกรรมใดไว้แล้ว เกิดความเดือดร้อนใจในภายหลัง ร้องไห้มีน้ำตานองหน้า รับผลของกรรมนั้นอยู่ กรรมนั้นถือว่าเป็นกรรมที่ไม่ดี^{๖๘} และไม่เข้าไปเพื่อการดับทุกข์และไม่สัมพันธ์กับเป้าหมาย หมายถึง อกุศลกรรมบถ แต่หากบุคคลทำกรรมใดไว้แล้ว ย่อมไม่เกิดความเดือดร้อนใจในภายหลัง มีความอึดเอิบดีใจ รับผลของกรรมนั้นอยู่ กรรมนั้นถือว่าเป็นกรรมที่ดี^{๖๙} เป็นไปเพื่อการดับทุกข์และสัมพันธ์กับเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง กุศลกรรมบถ เมื่อเกิดศรัทธาในผลแห่งกรรมดี จึงเจริญกุศลกรรมบถเพื่อให้สัมพันธ์กับเป้าหมาย เป็นไปเพื่อความสุข ดับทุกข์ เพื่อการหลุดพ้นจากวัฏฏ เป็นอิสระ อันเป็นเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา

บุคคลไม่ว่าจะเป็นอะไรหรือไม่ได้เป็นอะไร ไม่ได้เกิดจากชาติกำเนิดทำให้เป็นพระผู้มีพระภาคทรงแสดงให้เห็นว่า การที่บุคคลจะเป็นพราหมณ์ เป็นพระราชา ฯลฯ ล้วนแล้วแต่เกิดจากการกระทำให้เป็นอย่างนั้น ๆ ทั้งสิ้น แม้แต่บุคคลที่เป็นพราหมณ์ได้นั้น ก็เพราะเกิดจากการกระทำกรรมอันประเสริฐที่บุคคลนั้นเป็นผู้กระทำ คือ ด้วยการสำรวมอินทรีย์ การประพฤติธรรมอันประเสริฐ สีล ปัญญา^{๗๐} กรรมอันประเสริฐนี้ได้นำความเป็นพราหมณ์ที่สูงสุดมาให้แก่บุคคลที่เป็นผู้กระทำ^{๗๑}

บุคคลที่ปรารถนาผลคือเป้าหมาย ย่อมกระทำกรรมอันประเสริฐที่บุคคลนั้นเป็นผู้กระทำ คือ ละอกุศลกรรมบถ แล้วพึงเจริญกุศลกรรมบถจนเกิดปัญญา และปัญญาแห่งความรู้แจ้งสามารถนำพาออกจากการเวียนเกิดเวียนตาย มาสู่ภาวะแห่งการพ้นจากการเวียนเกิดเวียนตายได้แก่ เป้าหมายคือ นิพพาน เมื่อละกามทั้งหลายได้แล้ว ย่อมเป็นผู้หมดความกังวล ควรปรารถนาความยินดียิ่งในความสงบ ที่ยินดีได้ยากยิ่ง ชำระตัวเองให้สะอาดหมดจดจากเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตทั้งหลาย อบรมจิตโดยชอบในองค์ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ทั้งหลาย ไม่ถ่อมมัน ยินดีในนิพพานเป็นที่สละความถ่อมมัน สิ้นอาสวะคือกิเลสแล้ว มีความรุ่งเรือง ดับสนิทแล้วในสังขาร โลก โลกคือสังขาร สัตว์โลก โลกคือหมู่สัตว์ โอกาสโลก โลกคือแผ่นดิน

^{๖๘} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๖๗/๔๘.

^{๖๙} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๖๘/๔๘.

^{๗๐} ตบะ หมายถึงการสำรวมอินทรีย์ พรหมจรรย์ หมายถึงการประพฤติธรรมอันประเสริฐ สัจญมะ หมายถึงศีล ทมะ หมายถึงปัญญา; พ.ศ.อ. (บาคี) ๒/๖๖๑/๓๐๒.

^{๗๑} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๖๕๖-๖๖๑/๓๐๒.

วิปากสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย เมื่อเกิดวิปากสัทธา คือ เชื่อเป้าหมายคือนิพพาน บุคคลคิดที่จะกระทำกุศลกรรมบถอันประเสริฐ ที่ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องตามความเป็นจริงคือ โลกียปัญญา แล้วเจริญปัญญานั้นให้รู้ยิ่งเพื่อเป็นหนทางในการพ้นทุกข์คือ โลกุตตรปัญญา อบรมจิตโดยชอบในองค์ธรรมอันเป็นเครื่องตรัสรู้ทั้งหลาย ที่จะนำไปสู่เป้าหมายคือ นิพพาน

อธิบายได้ว่า บุคคลเกิดวิปากสัทธา จึงมุ่งมั่นที่ประกอบในการกระทำกุศลกรรมบถอันทำให้เกิดปัญญาในขั้นโลกียสัมมาทิฐิ บุคคลรู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมที่จะเจริญปัญญาให้เป็นโลกุตตรปัญญาที่เป็นเครื่องนำพามุคฺลให้ออกจากวัฏฏะ กระทำการละอกุศลกรรมบถแล้ว จึงหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายอย่างเป็นอิสระคือ เป้าหมาย

๓.๓.๓. กัมมัสสกตาสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย

กัมมัสสกตาสัทธา ความเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตัวเอง^{๓๓} กรรมที่บุคคลได้กระทำไว้แล้วจะดีหรือชั่วก็ตาม กรรมนั้นจะเป็นของผู้กระทำเท่านั้น ไม่สามารถจะยกมอบให้ใครได้ และยังมีผลสืบต่อติดตามตัวไปด้วยทุกที่

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า

สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน

มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด

มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย

กรรมย่อจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้แล้วและดีต่างกัน^{๓๔}

จะเห็นได้ว่า ผู้ที่ทำความกรรมดีหรือชั่ว กรรมนั้นๆ จะต้องเป็นของผู้กระทำ และผลของกรรมเป็นเครื่องทำให้บุคคลเป็นคนดีและคนเลวต่างกัน ทำกรรมอะไรไว้กรรมนั้นจะทำให้บุคคลเป็นไปตามกรรมที่ตนได้กระทำทั้งที่ยังมีชีวิตและเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว และยังส่งผลต่อการนำเกิดในภพภูมิใหม่ด้วยเช่นกัน แต่จะเกิดเป็นอะไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่ได้กระทำไว้

^{๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๔.

^{๓๔} คุุราขละเอียค ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๕/๓๔๕-๓๕๐.

กัมมัสสกตาสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของ เป็น ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตัวเองกับเป้าหมาย หมายถึง ความเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตัวเอง คือเชื่อว่ากรรมที่ตนได้กระทำการมบดแล้วคือ ทำกรรมดีหรือช่วยยอมเป็นของตน บุคคลกระทำข้อปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อควมมีปัญญามกยอมนำเข้าไปสู่ควมมีปัญญามก หากบุคคลกระทำข้อปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อควมมีปัญญามกยอมนำเข้าไปสู่ควมมีปัญญามก^{๗๕} เช่นเดียวกันหากบุคคลกระทำข้อปฏิบัติที่กระทำกรรมเพื่อเป้าหมายยอมนำเข้าไปสู่เป้าหมาย

อธิบายได้ว่า เมื่อบุคคลเกิดกัมมัสสกตาสัทธา และอาศัยกัมมัสสกตาสัทธาเป็น พื้นฐานสร้างศรัทธาให้เกิดปัญญา ด้วยการเว้นขาดจากอกุศลกรรมบถ สร้างกุศลกรรมบถ เจริญปัญญาเป็น โลกุตตรสัมมาทิฐิ และปัญญานี้จะส่งต่อเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดในทาง พระพุทธศาสนา กัมมัสสกตาสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายเป็นดังนี้

๓.๓.๔. ตลาคตโพธิสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย

ตลาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า^{๗๖} ตลาคตโพธิสัทธาในฐานะเป็น ปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย เกิดจากบุคคลมีความเชื่อการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาค มั่นใจ ในองค์พระผู้มีพระภาค จึงได้อาศัยตลาคตโพธิสัทธาสร้างความสัมพันธ์แห่งความสำเร็จสู่เป้าหมาย และได้ใช้เป็นแนวทาง เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการปฏิบัติ เพื่อการบรรลุธรรมตั้งแต่ขั้นต้น ไปจนถึงขั้น สูงสุดคือเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา

ผู้มีศรัทธา คือ ผู้มีความเชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระตลาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ฯลฯ เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้ จ्ञาเนกขรรณม นี้เรียกว่าศรัทธาพละ ... บัณฑิตยอมอยู่เป็นสุข เลือกเฟ้นธรรมโดยถูกอุบาย เห็น แจ้งอรรด (ควมหมาย) ด้วยปัญญา ควมหลดพ่นแห่งใจยอมมิได้ เหมือนควมดับแห่ง ประทีป (ตะเกียง) ฉะนั้น^{๗๗}

ตลาคตโพธิสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ศึกษาจากกรณี ของเหล่าปัญญาวัคคีย์ เมื่อปัญญาวัคคีย์ยอมที่จะเชื่อฟังคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว เพราะมีศรัทธา

^{๗๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๓/๑๕๖.

^{๗๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๐.

^{๗๗} ุรยละเอียดใน อจ.สคตค. (ไทย) ๒๑/๔/๕-๘.

ในพระปัญญาของพระผู้มีพระภาคที่ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าด้วยพระองค์เอง เมื่อได้ฟังในสิ่งที่ไม่เคยฟังมาก่อนที่กล่าวโดยพระพุทธเจ้า ใช้โยนิโสมนสิการเข้าพิจารณาในพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคสั่งสอน ทำให้เหล่าปัญจวัคคีย์เกิดศรัทธาพระผู้มีพระภาค เกิดปัญญาเห็นธรรม บรรลุธรรม รู้แจ้งธรรม หยั่งลงสู่ธรรม ข้ามความสงสัย ปราศจากความเคลงใจ ถึงความเป็นผู้แก้แล้วไม่ต้องเชื่อผู้อื่น ในคำสอนของพระผู้มีพระภาค และได้ทูลขอการบรรพชาอุปสมบท เป็นบรรพชิตทั้งหมดแล้ว ได้กระทำความเพียรตามพระธรรมคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำให้เหล่าปัญจวัคคีย์เกิดปัญญา รู้ชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาด้วยตนแล้ว จึงแสวงหา นิพพาน เหล่าปัญจวัคคีย์ได้เกิดญาณทัสสนะ (การหยั่งรู้) ขึ้น จนหลุดพ้นได้ด้วยปัญญาบรรลุเป้าหมายคือ นิพพาน^{๖๔}

ความสัมพัทธ์นี้เกิดคาดคโคโธสิทธาแล้วพิจารณาตาม จึงเกิดความรู้ตามความเป็นจริง เกิดศรัทธาในสำนักพระผู้มีพระภาค เป็นการสละเพศฆราวาส เพื่อความสะดวกในการแสวงหาพรหมจรรย์ และประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน อันเป็นอมตธรรมที่พระผู้มีพระภาคได้บรรลุแล้ว และทรงแสดงธรรมสั่งสอน เมื่อปฏิบัติตามคำสั่งสอนแล้วจึงทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยขอต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุเป็นพระอรหันต์เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันคือนิพพาน อันเป็นเป้าหมายของพระพุทธศาสนา

อธิบายได้ว่า เชื่อในพระปัญญาการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาค เมื่อพิจารณาแล้วจึงได้รู้เห็นตามความเป็นจริงเป็นโลกียปัญญา เพียรประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน อันเป็นอมตธรรมที่พระผู้มีพระภาคได้บรรลุแล้ว และทรงแสดงธรรมสั่งสอน เมื่อปฏิบัติตามคำสั่งสอนแล้วจึงทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ เกิดความรู้แจ้งเป็นโลกุตระปัญญา หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายและเป็นอิสระอย่างสิ้นเชิง ย่อมบรรลุเป้าหมายคือ นิพพาน

๓.๔ ศรัทธาธรรมดาสู่อัจฉรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย

ศรัทธาที่ไม่ทำให้เกิดปัญญาและเป็นอิสระต่อสิ่งที่ศรัทธาคือ ศรัทธาทั่วไป มีการพัฒนาให้เกิดขึ้นปัญญาและก้าวสู่ความเป็นอิสระภาพทั้งต่อตัวเองและสิ่งที่ศรัทธา ศรัทธา

^{๖๔} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๒๔/๑๘-๓๑, ไม่ต้องเชื่อผู้อื่น หมายถึงไม่ต้องอาศัยผู้อื่นคอยแนะนำร่ำสอนในคำสอนของพระศาสนา ไม่ได้หมายถึงว่า ไม่ต้องเชื่อใคร.

เช่นนี้ คือ ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา และเป็นศรัทธาที่มีความสัมพันธ์กับเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

การพัฒนาจิตศรัทธาธรรมคาสู่จุดศรัทธา ศึกษาจากกรณีของพระวัฑฒิต ผลิตได้คือ พระวัฑฒิตบวชเป็นบรรพชิต คอยเฝ้าติดตามพระศาสดาด้วยศรัทธาในพระรูปตลอด คอยที่จะได้ดูพระสรีระอันงามประเสริฐของพระพุทธองค์ จิตของพระวัฑฒิตติดลงใน พระพุทธสรีระอยู่อย่างนี้ เป็นผู้ไม่อ้อมอยู่ เพราะได้เห็นพระรูปกายที่ประเสริฐซึ่งเกิดจาก พระบารมีทุกอย่าง^{๘๕} ศรัทธาจริต^{๘๖}ได้เกิดขึ้นกับพระวัฑฒิต และเป็นศรัทธาธรรมคาสู่ไป สามารถเกิดได้กับทุกคน ซึ่งเกิดจากเมื่อตาเห็นรูปแล้วเกิดความพึงพอใจในสิ่งที่ได้เห็น ทำให้เกิดศรัทธาต่อสิ่งนั้น ๆ ยังมีความหวั่นไหว และสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา หากมีปัจจัยภายนอกอย่างอื่นเข้ามากระทบ และพร้อมที่จะหมดศรัทธาได้เมื่อไม่พึงพอใจ เกิดขึ้น เป็นศรัทธาที่ไม่มีปัญญาประกอบ และมีแนวโน้มเป็นไปในสองทิศทาง คือทางดี และทางชั่ว คือ หากเกิดศรัทธาที่ถูกต้องก็ทำให้เกิดความคิดดีทำดี มีปัญญาร่วมในการ พิจารณาตามความเป็นจริง มีเป้าหมายที่ดีคือสุขดิเป็นที่สุดแห่งชีวิต แต่ถ้าเกิดศรัทธาผิดก็ จะทำให้เกิดการคิดผิดทำผิดและงมงาย คือทำชั่ว มีเป้าหมายเป็นบาปอกุศลคือทุกดิเป็น ที่สุด เพราะไม่ได้ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง

พระผู้มีพระภาคทรงตรัสความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งขันธทั้งหลาย^{๘๗} ทำให้ พระวัฑฒิตรู้ทั่วถึงธรรมนั้นแล้ว สัทธานุสารี^{๘๘}เกิดแก่พระวัฑฒิตได้กระทำตามไปด้วยศรัทธา ทั้งต่อพระพุทธเจ้า และพระธรรมคำสอน จนได้บรรลุโสดาปัตติผลที่มีสัทธินทรีย์แก่กล้า อบรมอริยมรรคโดยมีศรัทธาเป็นต้นนำ กิเลสทั้งหลายพระวัฑฒิตเผาได้แล้ว ภพทั้งปวงก็ถอน ได้แล้ว ตัดกิเลสเครื่องผูกพันได้แล้วอยู่อย่างผู้ไม่มีอาสวะ จุพญาช่างตัดเครื่องพันธนาการ ได้แล้วอยู่อย่างอิสระ ได้บรรลุวิชชา ๓ โดยลำดับ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ทำสำเร็จคุณ วิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ พระวัฑฒิตได้ทำให้แจ้ง ในคำสั่ง

^{๘๕} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๕๑-๕๒/๒๔๔.

^{๘๖} ศรัทธาจริต หมายถึง ผู้มีศรัทธาเป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางน้อมใจเชื่อ) มีพื้นนิสัยหนักใน ศรัทธา เชื่อง่าย; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า ๕๖, ๔๒๕.

^{๘๗} คุรยลละเอียคใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๕๓-๕๔/๒๒๔-๒๔๕.

^{๘๘} ที.ปา.(ไทย)๑๑/๑๕๐/๑๑๑, สัทธานุสารี “ผู้แล่นไปตามศรัทธา”, “ผู้แล่นตามไปด้วยศรัทธา”, พระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ใน โสดาปัตติมรรค ที่มีสัทธินทรีย์แรงกล้า (เมื่อบรรลุผล จะกลายเป็นสัทธาวิมุติ).

สอนของพระพุทธเจ้า ก็ได้ทำงานสำเร็จ^{๔๓} จนบรรลุผลแล้วกลายเป็นสัทธาวิมุต คือพ้นแล้วด้วยอำนาจศรัทธา^{๔๔} บรรลุอรหัตตผล และได้นิพพาน

การพัฒนาจากศรัทธาแบบทั่วไปหรือศรัทธาจริต ไปสู่ศรัทธานุสาารีที่รู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง และกระทำตามด้วยมีแรงศรัทธาเป็นตัวนำ เกิดความมั่นคงไม่หวั่นไหวในศรัทธาต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทำให้ง่ายต่อการบรรลุเป้าหมายได้อย่างรวดเร็ว ดังที่พระวัคคิได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า จนเข้าใจในสิ่งที่ถูกผิดแล้ว ทำให้เกิดปีติและความสุขอันไพบูรณ์ได้นำศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้าและต่อพระธรรมมาพัฒนาจนเกิดปัญญาอันรู้ยิ่ง ตั้งมั่นที่จะปฏิบัติธรรมโดยอาศัยการเจริญสติปัญญา ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ และโพชฌงค์ ๗ ด้วยความเพียรด้วยโลกุตตรปัญญา เข้าสู่รรค ๔ ผล ๔ และบรรลุเป้าหมายคือ นิพพานในที่สุด

ศรัทธาธรรมคา เมื่อเกิดความรู้ถูกเห็นถูก จะมีพัฒนาการณ้ไปอย่างถูกต้อง มีศรัทธาเป็นตัวนำ ทำให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างรวดเร็ว การได้รับความอนุเคราะห์จากกัลยาณมิตรที่ประเสริฐ และการฟังธรรมเทศนาที่เหมาะสมนั้น ย่อมได้ปัญญาเกิดศรัทธานุสาารีมีความไม่หวั่นไหวเป็นอจลศรัทธา ศรัทธาในพระพุทธเจ้าและพระธรรม พระสงฆ์ เมื่อนำมาปฏิบัติตามอย่างถูกต้อง จนเห็นจริงในสังขธรรมปรากฏขึ้นแก่ตน เห็นการเกิดดับที่เป็นไป

^{๔๓} ดูรายละเอียดใน ขุ.อป. (ไทย) ๑๓/๒๘-๖๕/๒๔๑-๒๔๖; ปฏิสัมภิกา ความรู้แตกฉาน, มี ๔ คือ ๑. อัถลปฏิสัมภิกา ปัญญาแตกฉานในอรรถ ๒. รัมมปฏิสัมภิกา ปัญญาแตกฉานในธรรม ๓. นิรุคตปฏิสัมภิกา ปัญญาแตกฉานในทางนิรุคต คือ ภาษา ๔. ปฏิภาณปฏิสัมภิกา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ; อภิญญา ความรู้ยังมี ๖ อย่างคือ ๑. อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ ๒. ทิพพิโสต นูทิพย์ ๓. เจโตปริยญาณ ญาณที่ทำให้ทายใจคนอื่นได้ ๔. ปุพเพนิวาสานุสติญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ ๕. ทิพพจักขุตาทิพย์ ๖. อาสวักขยญาณ ญาณทำให้อาสวะสิ้นไป, ๕ อย่างแรกเป็น โลกียอภิญญา ข้อสุดท้ายเป็น โลกุตตรอภิญญา; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๑๕๗, ๔๕๕; วิโมกข์ ๘ ความหลุดพ้น ๑. ผู้มีรูปมองเห็นรูปทั้งหลาย (ได้แก่ รูปมาน 4 ของผู้ได้ฉาน โดยเจริญกสิณที่กำหนดวัตถุในกายของตน เช่น สี ๒) ๒. ผู้มีรูปสัมผัสญาณภายใน มองเห็นรูปทั้งหลายภายนอก (ได้แก่ รูปมาน ๔ ของผู้ได้ฉาน โดยเจริญกสิณกำหนดอารมณ์ภายนอก) ๓. ผู้น้อมใจลงไปว่า “งาม” (ได้แก่ ฉานของผู้เจริญวรรณกสิณ กำหนดสีที่งาม หรือเจริญอัปมัชฌญา) ๔. เพราะล่วงเสียซึ่งรูปสัมผัสญาณโดยประการทั้งปวง เพราะปฏิขณสัญญิตไป เพราะไม่ใส่ใจงานัตตสัญญา จึงเข้าถึงอากาสาณัญจายตนะ โดยมนสิการว่า อากาสะหาที่สุดมิได้ ๕. เพราะล่วงเสียซึ่งอากาสาณัญจายตนะ โดยประการทั้งปวง จึงเข้าถึงวิญญานัญจายตนะ โดยมนสิการว่า วิญญานหาที่สุดมิได้ ๖. เพราะล่วงเสียซึ่งวิญญานัญจายตนะ โดยประการทั้งปวง จึงเข้าถึงอากิญจัญญายตนะ โดยมนสิการว่า ไม่มีอะไรเลย ๗. เพราะล่วงเสียซึ่งอากิญจัญญายตนะ โดยประการทั้งปวง จึงเข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะอยู่ ๘. เพราะล่วงเสียซึ่งเนวสัญญานาสัญญายตนะ โดยประการทั้งปวง จึงเข้าถึงสัญญาเวทิตินิโรธอยู่; พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๒๑๘.

^{๔๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๐/๑๑๑.

ตามกฎแห่งพระไตรลักษณ์ จนทำให้เกิดความหลุดพ้นด้วยศรัทธา คือ ศรัทธาวิมุต ในที่สุด ด้วยใช้ศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้าอย่างมั่นคงและไม่มีเปลี่ยนแปลงเป็นแรงผลักดันสร้าง ความสัมพันธ์ให้เกิดการบรรลุถึงเป้าหมาย

อธิบายได้ว่า ผู้มีพื้นนิสัยหนักในศรัทธา เป็นผู้มีความเชื่อง่าย เมื่อมีปัญหาเข้ามา เป็นเครื่องช่วยในการกลั่นกรองให้เป็นศรัทธาที่ถูกต้อง และใช้โยนิโสมนสิการที่ถูกต้องเข้าร่วมพิจารณา เกิดเป็นศรัทธาที่ถูกต้องตามความเป็นจริง เกิดปัญญา มีศรัทธาเป็นกำลัง เป็นแรงจูงใจและมั่นคงไม่หวั่นไหว เป็นผู้เล่นตามไปด้วยศรัทธา มีปัญญาเป็นเครื่องนำพาให้เกิดมุ่งมั่นในความเพียร อันเป็นหนทางในการพ้นทุกข์ จนสามารถหลุดพ้นจากวัฏฏะได้ด้วย ศรัทธา จึงได้นิพพาน

๓.๕ คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย

คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาเป็นเครื่องมือในฐานะทำให้ได้อริยทรัพย์ ในฐานะทำให้ข้ามโอฆะได้ ในฐานะทำให้ได้ปัญญา ในฐานะทำให้ผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วไม่เศร้าโศก^{๔๕}

๓.๕.๑ เครื่องมือในฐานะทำให้ได้อริยทรัพย์

บุคคลในโลกนี้มีความปรารถนาในทรัพย์อันเป็นเครื่องปลื้มใจ เพราะมีความเข้าใจว่า ทรัพย์สินเงินทองเป็นต้น เป็นเครื่องนำความสุขทั้งปวงมาให้ ไม่ทำให้อดอยากและยากแค้น ทรัพย์อันเป็นเครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐในพระพุทธศาสนา พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐ ของบุรุษในโลกนี้”^{๔๖}

ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาทั้งที่เป็น โลกิยะและโลกุตรระ ย่อมนำมาซึ่งผลที่เป็นความสุข ทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตรตามที่เกิดขึ้น ย่อมป้องกันทุกข์อันมีชาติและชราเป็นต้นของผู้ปฏิบัติตามที่ศรัทธา ย่อมระงับความยากจนแห่งคุณ และเป็นเหตุให้ได้ซึ่งมีสติสัมโพชฌงค์เป็นต้น^{๔๗} ศรัทธาเป็นเหตุให้ได้มาซึ่งทรัพย์สมบัติทั้งปวง ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง

^{๔๕} คุรยละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๑-๓๕๔.

^{๔๖} คุรยละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๑-๓๕๔.

^{๔๗} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๒๖๘.

อริยทรัพย์ เป็นทรัพย์อันประเสริฐมีอยู่ ๗ ประการคือ สัทธาธนะ สีลธนะ หิริธนะ โอตตปฺปธนะ สุตธนะ จาคธนะ และปัญญาธนะ^{๘๘}

คุณค่าและประโยชน์ในฐานะให้ได้อริยทรัพย์ สัทธาธนะ คืออริยทรัพย์ คือผู้เชื่อ ปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคต^{๘๙} เป็นเหตุให้ได้มาซึ่งเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ เป็นผู้เว้นขาด จากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท หมายถึงมีศีล คือทรัพย์ ศีลที่บริสุทธิ์ดีแล้ว ทำให้บุคคลเกิดความละอาย สะดุ้งกลัวต่อกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต และต่อการกระทำในบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นผู้ได้ทรัพย์คือหิริโอตตปฺปะ ทำให้บุคคลมุ่งที่จะเป็นผู้คงแก่เรียน จดจำสิ่งที่ได้ยิน ได้ฟัง สั่งสมสิ่งที่ได้ยิน ได้ฟัง เป็นผู้ได้ฟังมาก ซึ่งธรรมทั้งหลายที่มีความงามในเบื้องต้นคือศีล มีความงามในท่ามกลางคืออริยมรรค และมีความงามในที่สุดคือนิพพาน^{๙๐} จึงประกาศพรหมจรรย์ด้วยความประพฤติประเสริฐ ๑๐ ประการ มีทาน การชวนช่วยเหลือผู้อื่น มีศีล ๕ ประพฤติพรหมจรรย์อย่างไม่มีขอบเขต ไม่เสพเมถุน ยินดีเฉพาะคู่ครองของตน มีความเพียร ประพฤติอุโบสถมีทางอันประเสริฐ และมีพระพุทธศาสนา^{๙๑} พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วน ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดดีด้วยทฤษฏีคือรู้แจ้งธรรมโดยผลและเหตุด้วยปัญญา^{๙๒} มีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน มีจาคะอันสละแล้ว มีฝ่ามือชุ่มหมายถึงมือที่ล้างสะอาดแล้วด้วยน้ำ คือศรัทธา^{๙๓} ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการแจกทาน อยู่ครองเรือนเป็นนคฤหัสถ์ มีจาคะเป็นทรัพย์ เป็นผู้มียปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริง ด้วยวิปัสสนา ปัญญาและมคคปัญญา ในการเห็นความเกิดและดับแห่งเบญจขันธ์ อันมี รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันเป็นอริยะคือบริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลายด้วย วิฆัมภนปหานะคือการละด้วยการข่มไว้ และด้วยสมุจเฉทปหานะคือการละด้วยการตัดขาด^{๙๔} จากกิเลสทั้งหลาย ถึงความสิ้น

^{๘๘} คุรยละเอียดใน อจ.สตตค. (ไทย) ๒๓/๕/๘-๑๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๐-๓๓๓.

^{๘๙} อจ.สตตค. (ไทย) ๒๓/๖/๕.

^{๙๐} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๐/๑๕๕.

^{๙๑} คุรยละเอียดใน ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๐/๑๖๐-๑๖๒.

^{๙๒} อจ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๒๒/๓๐๐.

^{๙๓} อจ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๔๒/๑๔๘.

^{๙๔} อจ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๒/๒.

ทุกข์โดยชอบ^{๕๕} มีปัญญาเป็นทรัพย์ ทั้งหมดคืออริยทรัพย์ ที่มีศรัทธาเป็นพื้นฐานเป็นต้นเหตุ ให้ได้มาของทรัพย์อีก ๖ ประการ เพราะอริยทรัพย์นี้จึงทำให้ได้นิพพาน

อธิบายได้ว่า เมื่อเกิดศรัทธาในพระพุทธเจ้า เป็นเหตุให้ได้ศีลอันบริสุทธิ์ เกิดความ ละอายและเกรงกลัวต่อบาปอกุศล ทำให้สนใจใฝ่รู้ด้วยการฟังและการศึกษา เกิดความยินดีใน การพอใจที่จะเป็นผู้ให้ ผู้เสียสละสิ่งของให้แก่ผู้อื่นที่เป็นผู้ขอ เกิดปัญญาด้วยความรู้เห็น ถูกต้องตามความเป็นจริง อันเป็นอริยทรัพย์ ที่มีไว้เพื่อใช้ในการให้ได้เป้าหมายคือ นิพพาน

๓.๕.๒ เครื่องมือในฐานะทำให้ข้ามโอฆะได้

โอฆะหรือห้วงน้ำ ๔ อย่าง^{๕๖} กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา^{๕๗} การหลุดพ้นจากโอฆะนี้เป็นสิ่ง ที่รู้เห็นได้ยาก บุคคลผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญาเท่านั้น จึงจะสามารถถอนตนออกจากห้วงน้ำแห่ง กิเลสนี้ได้ ในปุถุชนที่มีความปรารถนาที่จะข้ามจากโอฆะได้นั้น มีความจำเป็นอย่างมากที่ จะต้องพัฒนาตนให้เป็นผู้รู้คือ ปัญญา เพราะบุคคลจะบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

บุคคลข้าม โอฆะได้ด้วยศรัทธา^{๕๘}

ผู้ใดข้ามโอฆะ ๔ อย่างได้ ผู้นั้นย่อมข้ามห้วงสงสารก็ได้ ล่วงพ้นวิภวทุกข์ก็ได้ ย่อม หมดจดจากมลทินคือกิเลสได้ก็จริง แต่เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้ไม่มีศรัทธา เมื่อไม่เชื่อก็เล่น ไปสู่ที่ข้ามโอฆะไม่ได้ ผู้ประมาทแล้วด้วยการปล่อยใจไปในกามคุณ ๕ ก็ข้ามห้วง สงสารไม่ได้ เพราะติดอยู่ในกามคุณนั้น ผู้เกียจคร้านคลุกเคล้าด้วยอกุศลธรรม ย่อม อยู่เป็นทุกข์ ผู้ไม่มีปัญญา ไม่รู้ทางบริสุทธิ์ ย่อมไม่บริสุทธิ์^{๕๙}

^{๕๕} ฎรายละเอียดใน อ.จ.สตุตค. (ไทย) ๒๓/๕/๘-๑๒.

^{๕๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๒, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๓๘/๒๓๕. และ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๗๘.

^{๕๗} ที.ที. (ไทย) ๕/๕๔๖/๒๓๕, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๓๘/๒๓๕. และ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๕๘.

^{๕๘} ฎรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๑-๓๕๔.

^{๕๙} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๒๖๘.

จะเห็นได้ว่า บุคคลเมื่อปรารถนาที่จะข้ามโอฆะ จำเป็นต้องอาศัยศรัทธาเป็นพื้นฐาน เพราะศรัทธาทำให้ได้มาซึ่งปัญญา และปัญญาเป็นหนทางแห่งความบริสุทธิ์ ที่จะนำพาให้บุคคลใช้เป็นเครื่องมือในการข้ามโอฆะได้ทั้งหมด ส่วนผู้ไม่มีศรัทธาจึงไม่รู้ในหนทางแห่งความบริสุทธิ์ เพราะไม่มีปัญญาเกิดขึ้น จึงไม่สามารถที่จะข้ามพ้นจากโอฆะทั้ง ๔ ได้

คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะทำให้ข้ามโอฆะได้ สัทธินทรีย์เป็นพื้นฐานแห่งคุณสมบัติของพระโสดาบัน โสดาปัตติมรรคเป็นเครื่องข้ามโอฆะคือทวิภูติ และโสดาบัน สกทาคามีมรรคเป็นเครื่องข้ามโอฆะคือภพและพระสกทาคามี อนาคามีมรรคอันเป็นเครื่องข้ามโอฆะคือกาม และพระอนาคามี อรหัตมรรค และความเป็นพระอรหันต์ อันเป็นเครื่องข้ามอวิชชา^{๑๐๐}

จะเห็นได้ว่า ศรัทธาในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บุคคลข้าม โอฆะ คือ เพราะ สัทธินทรีย์เป็นพื้นฐานเป็นคุณสมบัติที่ทำให้เป็นโสดาบัน การได้โสดาบันของบุคคลเกิดจากศรัทธา บุคคลเกิดศรัทธาจึงพัฒนาตนจนได้ปัญญา ตั้งแต่โลกียปัญญาไปจนถึงโลกุตตรปัญญา ในขั้นโลกุตตรปัญญาที่สามารถละสังโยชน์ ๓ ประการในเบื้องต้นได้ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส จึงทำให้เป็นโสดาบัน ทำให้รู้ทางอันบริสุทธิ์ ที่จะทำให้หลุดพ้นจากโอฆะคือทวิภูติ เมื่อเกิดความคิดเห็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริงแล้ว บุคคลจะมีพัฒนาการของตนให้เป็นอริยะชน จนบรรลุในธรรมที่สูงขึ้นตามลำดับ ตั้งแต่สกทาคามี อนาคามี ไปจนถึงอรหันต์ เพราะหนทางแห่งการบรรลุธรรมมีความสามารถในการข้ามโอฆะได้ในระดับที่ต่างกัน หากบุคคลมีความปรารถนาที่จะข้ามให้ได้ทั้งหมด บุคคลที่อาศัยศรัทธาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนให้ได้โสดาบันแล้ว ต้องกระทำความเพียรต่อไปจนถึงความสามารถที่ทำให้บุคคลข้ามโอฆะได้ทั้งหมด คืออรหันต์ ถึงจะหลุดพ้นเป็นอิสระจากวัฏฏทุกข์ทั้งปวง อันเป็นเหตุให้เข้าถึงเป้าหมายคือ นิพพานบุคคลผู้ไม่มีศรัทธา ก็จะไม่มีความมุ่งหมายในการที่จะข้ามโอฆะ และไม่สามารถที่จะรู้ทางอันบริสุทธิ์แห่งการพ้นจากห้วงน้ำอันใหญ่ยิ่งคือ กิเลสที่ผูกมัดสัตว์ไว้ในวัฏฏทุกข์ได้ ดังนั้น ศรัทธาในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บุคคลข้ามโอฆะได้

อธิบายได้ว่า เมื่อบุคคลเกิดศรัทธาจึงได้ปัญญา ปัญญาเป็นเครื่องนำพาให้บุคคลสามารถบรรลุธรรมได้ โสดาปัตติมรรคทำให้ได้โสดาปัตติผล ทำให้ข้ามโอฆะคือทวิภูติและ

^{๑๐๐} อภ.วิ. (ไทย) ๓๔/๑๒๕๕/๑๒๗, ต.ศ.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๒๖๘.

บรรลุป็นโศคาป็น สกทาคามิมรรคทำให้ได้สกทาคามิผล ข้ามโอะมะคือภพและบรรลุป็น สกทาคามิ อนาคตามิมรรคทำให้ได้อนาคตามิผลข้ามโอะมะคือกามบรรลุป็นอนาคตามิ อรหัตตมรรคทำให้ได้อรหัตตผลโอะมะคืออวิชาบรรลุป็นอรหัตต์ และได้นิพพานอันเป็น เป้าหมายสูงสุด

๓.๕.๓ เครื่องมือในฐานะทำให้ได้ปัญญา

ความสัมพันธ์ของคุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะทำให้ได้ปัญญา ศรัทธา ย่อมนำมาซึ่งปัญญา เพราะเกิดความเชื่อในผู้มีปัญญารู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ พระผู้มีพระภาค ตรัสตอบว่า “บุคคลเชื่อธรรมของพระอรหัตต์ เพื่อบรรลุนิพพาน ไม่ประมาท มีความ รอบคอบ ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา”^{๑๑๑}

การได้ปัญญาก็ด้วยเหตุ ๔ อย่าง พระอรหัตต์ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และ พระสาวกของพระพุทธเจ้าถึงนิพพานด้วยธรรมที่แตกต่างกัน ด้วยกายสุจริตในเบื้องต้น และ ต่างด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการในเบื้องปลาย บุคคลเชื่อธรรมของพระอรหัตต์นั้น จึงได้ ปัญญาทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตระเพื่อบรรลุพระนิพพาน การได้มาซึ่งปัญญานั้น ไม่ใช่ได้มา ด้วยธรรมเพียงศรัทธาเท่านั้น แต่เป็นเพราะว่า เมื่อบุคคลเกิดศรัทธาแล้วก็เข้าไปหา เมื่อเข้าไป หากก็เข้าไปนั่งใกล้ เมื่อเข้าไปนั่งใกล้ย่อมเงี้ยว เงี้ยวแล้ว ย่อมฟังธรรม ฉะนั้น เมื่อมีการเข้าไป หา จนถึงการฟังธรรม ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา

เมื่อบุคคลเชื่อธรรมนั้นแล้ว เข้าไปหา อาจารย์อุปัชฌาย์ตามกาลเวลา เข้าไปนั่งใกล้ ใหว่ด้วยการกระทำวัตรปฏิบัติ เมื่อใดมีจิตใจยินดีในการเข้าไปนั่งใกล้ย่อมเป็นผู้อยากจะกล่าว อะไร ๆ เมื่อนั้น จะเงี้ยวฟังเพราะความเป็นผู้ใคร่ฟังย่อมได้ปัญญา เมื่อบุคคลตั้งใจฟังอย่าง ไม่ ประมาท มีสติ เป็นผู้พิจารณาด้วยความเป็นผู้รู้ คำสุภาสิตและทุภาสิต^{๑๑๒} ก็ย่อมได้ปัญญา เหมือนกัน เพราะเป็นผู้ไม่ประมาท เป็นผู้พิจารณาดังนี้ เพราะเขาปฏิบัติตามข้อปฏิบัติอัน เป็น ไปเพื่อได้ปัญญาด้วยศรัทธา ฟังอุบายเป็นเครื่องเข้าถึงปัญญาด้วยการตั้งใจฟัง คือด้วย

^{๑๑๑} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๕๑-๓๕๔.

^{๑๑๒} สุภาสิต ถ้อยคำที่กล่าวดีแล้ว, คำพูดที่ถือเป็นคติได้, ทุภาสิต “พูดไม่ดี” “คำชั่ว” “คำเสียหาย” ซึ่งอภินิหาร ที่ที่สุดที่เกี่ยวกับคำพูดเป็นความคิดในลำดับถัดรองจากทุกกฎเช่น ภิกษุพูดกับภิกษุที่มีกำเนิดเป็นจันฑาล ว่าเป็นคนชาติ จันฑาล ถ้ามุ่งว่ากระทบให้อับยศ ต้องอภินิหารทุกกฎ แต่ถ้ามุ่งเพียงล้อเล่น ต้องอภินิหารทุภาสิต; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า ๒๕๔, ๘๑.

ความเคารพ ไม่หลงลืมข้อที่รับไว้แล้วด้วยความไม่ประมาท ถือเอาไม่ยั้งไม่หย่อนและความไม่ผิดทำให้พิสดาร ด้วยความเป็นผู้พิจารณา หรือเป็นผู้เจียหยุงด้วยความตั้งใจฟังแล้ว ฟังธรรมอัน เป็นเหตุได้ปัญญา ครั้นฟังด้วยความไม่ประมาทแล้วจงจำธรรม ใคร่ครวญ เนื้อความแห่งธรรมที่จดจำไว้แล้วด้วยความพิจารณา ทำความจริงแท้ให้แจ้ง โดยลำดับ^{๑๐๓}

คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะให้ได้ปัญญา คือ บุคคลจะได้ปัญญาก็เพราะเกิดศรัทธาก่อน ถึงแม้ว่าการได้ของปัญญาจะเกิดจากเหตุ ๔ อย่าง คือ ด้วยธรรมอันต่างกัน ด้วยกายสุจริตในเบื้องต้นที่ต่างกัน ด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการในเบื้องปลายที่ต่างกัน การเชื่อธรรมของพระอรหันต์ เหตุเพราะบุคคลเกิดศรัทธาจึงกระทำการนั้น ๆ ตามข้อปฏิบัติอันเป็นไปเพื่อให้ได้ปัญญาด้วยศรัทธา หากศรัทธาไม่มี การเข้าไปหา การนั่งใกล้ การเจียโฮตลงสดับ การฟังธรรม การทรงจำธรรม การพิจารณาเนื้อความ ความเพ่งพินิจธรรม ความเพียรพยายาม การไตร่ตรอง และการอุทิสกายและใจก็จะไม่มี^{๑๐๔} การกระทำตามข้อปฏิบัติอันเป็นไปเพื่อให้ได้ปัญญาด้วยศรัทธา ของบุคคลนั้นก็จะไม่เกิดขึ้น และการบรรลुธรรมของพระอรหันต์ก็จะไม่เกิดขึ้นด้วยเช่นกัน เพราะบุคคลไม่ได้มาซึ่งปัญญา

อธิบายได้ว่า บุคคลเชื่อธรรมนั้นแล้ว จึงได้เข้าไปหา นั่งใกล้ มีจิตใจยินดี เจียหยูฟัง เพราะความเป็นผู้ใคร่ฟัง ฟังดียอมได้ปัญญา ตั้งใจฟังอย่างไม่ประมาท มีสติ เป็นผู้พิจารณา ด้วยความเป็นผู้รู้ถ้อยคำที่กล่าวดีแล้วและพูดไม่ดี ก็ทำให้ได้ปัญญา และปัญญาจะทำหน้าที่ต่อจากศรัทธา เป็นเครื่องมือส่งต่อที่จะทำให้ได้เป้าหมายคือ นิพพาน ดังนั้น คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะให้ได้ปัญญาเกิดขึ้นได้อย่างที่ได้อธิบายมานี้

๓.๕.๔ เครื่องมือในฐานะทำให้ผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วไม่เศร้าโศก

บุคคลที่เกิดขึ้นแล้วในโลก เมื่อทำการละโลกนี้ หมายถึงเสียชีวิตแล้วไปสู่โลกหน้า ทำอย่างไรจึงจะไม่เศร้าโศกเสียใจในภายหลัง

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

บุคคลอยู่ครองเรือนประกอบด้วยศรัทธา

มีธรรม ๔ ประการนี้ คือ สัจจะ ธรรม ชาติ จาคะ

^{๑๐๓} ส.ส.อ. (บาลี) ๑๒/๒๖๘.

^{๑๐๔} คูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๓/๒๑๒-๒๑๓.

ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก^{๑๐๕}

กฤหัสถ์ผู้บริโศกคามมีศรัทธา เพราะประกอบด้วยศรัทธาที่ก่อให้เกิดกัลยาณธรรม^{๑๐๖} ทั้งปวง เป็นผู้แสวงหาการครองเรือน หรือกามคุณทั้ง ๕ (ผู้ครองเรือน) มีธรรม ๔ อย่างนี้ คือ สัจจะ บุคคลย่อมได้รับชื่อเสียงด้วยคำสัตย์ ธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้วด้วยชื่อแห่งปัญญา ที่ได้ด้วยการตั้งใจฟัง ผู้ตั้งใจฟังย่อมได้ ซึ่งปัญญา ธิตีที่ตรัสไว้แล้วด้วยชื่อว่าธรรและด้วยชื่อว่าขันธ์ มีธรร และจาคะ ผู้ให้ย่อมผูกไมตรีไว้ได้ เมื่อเขาละไปสู่โลกนี้และโลกอื่น ย่อมไม่เศร้าโศก ผู้ใดมีธรรม ๔ อย่างนี้ เป็นชื่อของเหตุ เหตุแห่งการได้ปัญญาที่เป็นไป ในปัจจุบันอันใด และเหตุแห่งความละไปแล้วไม่มีความเศร้าโศกเป็นไปในสัมปรายภพ^{๑๐๗}

จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ที่ทำให้ได้รับทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้า มีเหตุเกิดจากมีศรัทธาเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐาน เพราะศรัทธาก่อให้เกิดกัลยาณธรรม มีธรรม ๔ อย่าง สัจจะ ธรรม ธิตี จาคะนี้ เป็นเหตุแห่งการได้ปัญญาที่เป็นไป ในปัจจุบันอันใด และเหตุแห่งความละไปแล้วไม่มีความเศร้าโศกเป็นไปในโลกหน้า ผลของกรรมที่เกิดจากการกระทำคือศรัทธา กรรมทุกอย่างที่นรชนสั่งสมไว้แล้ว ย่อมมีผลเสมอไป ขึ้นชื่อว่ากรรม แม้จันเล็กน้อย ที่จะไม่ให้ผลเป็นอันไม่มี^{๑๐๘}

อธิบายได้ว่า บุคคลมีศรัทธาต่ออนาคต จึงเกิดกัลยาณธรรม ๔ อย่าง สัจจะ ธรรม ธิตี จาคะ เพราะธรรมที่ได้ตั้งใจฟังดีแล้วทำให้ได้ปัญญา ด้วยปัญญาย่อมทำให้ได้รับประโยชน์ทั้งในโลกนี้และประโยชน์ในภายหน้า และมีผลส่งต่อการบรรลุถึงเป้าหมายคือ นิพพาน

^{๑๐๕} คุรายละเอียดยใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๑-๓๕๔.

^{๑๐๖} กัลยาณธรรม ธรรมอันดี, ธรรมดีงาม, ธรรมของกัลยาณชน; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๘.

^{๑๐๗} ส.ส.อ. (บาลี) ๑๒/๒๖๘.

^{๑๐๘} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๕/๔๗๓.

๓.๖ สรุปวิเคราะห์

ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกิยะ เป็นความสัมพันธ์หรือความเกี่ยวข้องกันระหว่างศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับปัญญา ที่รู้เห็นเกี่ยวกับเรื่องของโลก เป็นความรู้เห็นในสภาวะธรรมที่เป็นกุศล อกุศล และอัปยาคฤต ซึ่งเป็นอารมณ์ของอาสวะ เป็นกามาวจร รูปาวจร และอรูปาจร ได้แก่ รูปฉันท ๗๑ วิตถุลฉันท ๗๑ เกิดจากปรโตโฆสะ(พระรัตนตรัย) และโยนิโสมนสิการเป็นปัจจัย เมื่อศรัทธาเกิดขึ้นแล้วการได้ฟังธรรมปริยาย ย่อมเกิดปัญญายุดันคือ โลภียปัญญา

ความสำคัญและประโยชน์ของความสัมพันธ์ในระดับโลกิยะ คือเกิดโลกิยะปัญญาที่มีความรู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง เมื่อพัฒนาให้รู้ยิ่งจะได้โลกุตตรปัญญาและเป็นเครื่องมือในการบรรลุเป้าหมาย ยังมีผลต่อการเป็นอยู่อย่างสงบสุขในภพปัจจุบัน และมีประโยชน์สุขต่อภพหน้าที่มีสุคติภพเป็นที่ไป เป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการปฏิบัติตามอริยมรรค และเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการข่มนิวรณ์ได้

ศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกุตตระ หมายถึงความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกันระหว่างศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับปัญญาที่ข้ามพ้นโลก สลัดออกไปแล้วจากโลก ไม่กลับมาสู่โลก ไม่เนื่องในภพทั้งสาม เป็นความรู้หรือริยัจจ ๔ หรือ เห็นไตรลักษณ์ หรือ รู้กุศลและอกุศลมูลกับกุศลและอกุศลมูล หรือเห็นปฏิจสมุปบาท เป็นความรู้เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอริยมรรค อริยผล และนิพพาน

ในระดับโลกุตตรปัญญา ปัญญาแห่งความรู้แจ้งในโลกุตตรธรรมโดยอาศัยหลักศึกษาสำหรับบรรพชิตใช้ศึกษา ๓ ได้แก่ สีล สมาธิ ปัญญา และคฤหัสถ์ใช้ทางแห่งการทำความคิด ๓ ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา โลกุตตรปัญญามีความสำคัญ คือทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการส่งต่อไปสู่เป้าหมาย โดยใช้วิธีการ ๒ ประการคือ ๑.วิธีปฏิบัติกัมมัฏฐาน(สมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน) ๒. หลักธรรมแห่งการตรัสรู้ คือโลกุตตรธรรม ได้แก่ สติปัญญา ๔ สัมมปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ และนิพพาน จึงจะสามารถบรรลุถึงเป้าหมายได้

ศรัทธา ๔ ประเภทในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ได้แก่
๑) กัมมัตถาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย คือความเชื่อการกระทำในฐานะ

เป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย กับทำให้ผลของกรรมคือเป้าหมาย ซึ่งเป็นไปตาม ความเชื่อกฎแห่งกรรมหรือกฎธรรมชาติ บุคคลเชื่อกฎกรรมบด ทำให้เกิดโลกียสัมมาทิฐิ เจริญโลกียสัมมาทิฐิด้วยกุศลกรรม ๑๐ ละอกุศลกรรม ๑๐ เกิดโลกุตตรสัมมาทิฐิ จึงออกจาก และหลุดพ้นจากการเวียนเกิดเวียนตาย ๒) วิปากสังฆาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึง เป้าหมาย บุคคลเชื่อผลของกรรม กระทำกุศลกรรมบด เกิดปัญญาในขั้น โลกียปัญญาแล้ว ย่อม เจริญปัญญาให้เป็นโลกุตตรปัญญา กระทำการละอกุศลกรรมบดแล้ว จึงหลุดพ้นจากอาสวะทั้ง หลายอย่างเป็นอิสระ ๓) กัมมัตสกตาสังฆาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย บุคคลเกิดกัมมัตสกตาสังฆา และอาศัยเป็นพื้นฐานสร้างปัญญา ด้วยการเว้นขาดจาก อกุศลกรรมบด สร้างกุศลกรรมบด เจริญปัญญา และปัญญานี้จะส่งต่อไปถึงเป้าหมาย ๔) ตถาคต โปธิสังฆาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย เชื่อในพระปัญญาการตรัสรู้ของพระ ผู้มีพระภาค เมื่อพิจารณาแล้วจึงได้รู้เห็นตามความเป็นจริงเป็นโลกียปัญญา ปฏิบัติตามพระ ธรรมคำสั่งสอน ทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ ย่อมเกิดความรู้แจ้งเป็นโลกุตตรปัญญา หลุดพ้นจาก อาสวะทั้งหลายและเป็นอิสระอย่างสิ้นเชิง

การพัฒนาศรัทธาธรรมคาสุ่อจลศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึง เป้าหมาย ผู้มีพื้นนิสัยหนักในศรัทธา เป็นผู้มีความเชื่อง่าย เมื่อมีปัญญาเข้ามาเป็นเครื่องช่วยใน การกลั่นกรองให้เป็นศรัทธาที่ถูกต้อง และใช้โยนิโสมนสิการที่ถูกต้องเข้าร่วมพิจารณา เกิดเป็น ศรัทธาที่ถูกต้องตามความเป็นจริง เกิดปัญญา มีศรัทธาเป็นกำลัง เป็นแรงจูงใจและมั่นคงไม่ หวั่นไหว เป็นผู้เล่นตามไปด้วยศรัทธา มีปัญญาเป็นเครื่องนำพาให้เกิดมุ่งมั่นในความเพียร อัน เป็นหนทางในการพ้นทุกข์ จนสามารถหลุดพ้นจากวัฏฏะได้ด้วยศรัทธา จึงได้นิพพาน

คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย

- ๑) ฐานะทำให้ได้อริยทรัพย์ เพราะศรัทธาในพระพุทธเจ้า เป็นเหตุให้ได้ศีล ละอายและเกรงกลัว ต่อบาปอกุศล สนใจใฝ่รู้ด้วยการฟังและการศึกษา ยินดีในการพอใจที่จะเป็นผู้ให้ ผู้เสียสละ สิ่งของให้แก่ผู้อื่นที่เป็นผู้ขอ เกิดปัญญาด้วยความรู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง อันเป็น อริยทรัพย์ ๒) ฐานะทำให้ข้ามโอฆะได้ เพราะศรัทธาจึงได้ปัญญา ปัญญาเป็นเครื่องบรรลु ธรรมตั้งแต่โศคาปัตติมรรคทำให้ได้โศคาปัตติผล ทำให้ข้ามโอฆะคือทิวฏฐิและบรรลुเป็น โศคาบัน สกทาคามีมรรคทำให้ได้สกทาคามีผล ข้ามโอฆะคือภพและบรรลुเป็นสกทาคามี อนาคามีมรรคทำให้ได้อนาคามีผลข้ามโอฆะคือกามบรรลुเป็นอนาคามี อรหัตตมรรคทำให้ได้ อรหัตตผลโอฆะคืออวิชชาบรรลुเป็นอรหัตต์ ๓) ฐานะทำให้ได้ปัญญา เพราะบุคคลเชื่อธรรม

เข้าไปหา นังโกส มีจิตใจยินดี เย็นหูฟัง ฟังดียอมได้ปัญญา ไม่ประมาท มีสติ เป็นผู้พิจารณาด้วยความเป็นผู้รู้ ถ้อยคำที่กล่าวดีแล้วและพูดไม่ดีทำให้ได้ปัญญา ๔) ฐานะทำให้ผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วไม่เศร้าโศก สรรพชาติอดทนอดท้อ จึงเกิดกัลยาณธรรม ๔ อย่าง สัจจะ ธรรม ชาติ จาคะ เพราะธรรมที่ได้ตั้งใจฟังดีแล้วทำให้ได้ปัญญา ด้วยปัญญายอมทำให้ได้รับประโยชน์ทั้งในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า

บทที่ ๔

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทที่ผ่านมาได้ศึกษาความหมาย ลักษณะ มูลเหตุให้เกิดและความสำคัญ ศรัทธา ๔ ประเภท คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในการพัฒนามนุษย์ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทไปแล้ว ในบทนี้จะได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ของศรัทธากับเป้าหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทให้ละเอียด โดยจะศึกษาในประเด็นเหล่านี้คือ (๑) ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกิยะ (๒) ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกุตระ (๓) ความสัมพันธ์ของศรัทธา ๔ ประเภทในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย (๔) ความสัมพันธ์ของศรัทธาธรรมดาต่ออรรถศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย (๕) ความสัมพันธ์ของคุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย (๖) สรุปวิเคราะห์

๔.๑ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกิยะ

ผู้ทำวิจัยได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกิยะ หมายถึง ความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกันของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับปัญญา ที่เป็นความรู้เห็นในสภาวะธรรมที่เป็นกุศล อกุศล และอัพยากถุด (เป็นกลาง ๆ ไม่ได้ไม่ชั่ว ไม่ใช่กุศลไม่ใช่อกุศล ได้แก่วิบาก กิริยา รูป และนิพพาน) ซึ่งเป็นอารมณ์ของอาสวะ เป็นกามาวจร รูปาวจร และอรูปราวจร ได้แก่ รูปขันธ์ ฯลฯ วิญญาณขันธ์

---

๑ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๖๗/๕๐๐, ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยากถุดในภูมิ ๓ ชื่อว่า โลภียปัญญา; อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๐๕๕/๒๗๕.

๔.๑.๑ ความสัมพันธ์ในระดับโลกียะ

จุดหมายของพระพุทธศาสนาคือวิมุตติ ความหลุดพ้น หรือนิพพาน ในที่นี้หมายถึง เป้าหมายและไม่ต้องขึ้นต่อองค์พระศาสดา ปัจจัยที่ส่งทอดไปจนถึงเป้าหมาย เป็นจุดหมาย บังคับให้ต้องมีปัญญา ปัญญาที่เป็นตัวทำให้ถึงเป้าหมายก็ด้วยอาศัย ศรัทธา เป็นจุดเริ่มหรือ เป็นสื่อทำให้เกิดเป็น ๓ ขั้นตอน คือ ศรัทธาเป็นตัวเริ่มต้นนำเข้าสู่ปัญญา แล้วปัญญาก็เป็นตัว นำไปสู่เป้าหมาย ทั้งสามอย่างนี้ต้องมีความสัมพันธ์กันไม่สามารถขาดอย่างใดอย่างหนึ่งได้ ศรัทธามีลักษณะเป็นสื่อเข้าสู่ปัญญาและพ่วงมากับความเป็นอิสระ^๒

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

สัมมาทิฏฐิที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ คือ ความเห็นว่าเป็นทานที่ให้แล้ว มีผล ยัญที่บูชาแล้วมีผล การเช่นสรวงที่เช่นสรวงแล้วมีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความดีและทำชั่วมี โลกนี้มีมี โลกหน้ามี มารคามิคุณ บิคามิคุณ สัตว์ที่เป็น โอปปาติกะมี สมณพราหมณ์ผู้ ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้ และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว สอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็มีอยู่ในโลก^๓

จะเห็นได้ว่า โลกียสัมมาทิฏฐิหรือโลกียปัญญา คือปัญญาที่เป็นการรู้เห็นในส่วนที่ยัง มีกิเลสเป็นส่วนประกอบเกี่ยวข้องอยู่ หมายถึงความรู้เห็นที่เป็นเรื่องที่ถูกต้องตามความเป็นจริง ที่ว่า การกระทำดีหรือชั่วมี ผลของการกระทำดีหรือชั่วมี พ่อแม่คือผู้มีพระคุณ ผู้ที่เกิดมาแล้วโตเต็มตัวทันที เมื่อตายไปก็ไม่เหลือซาก ได้แก่พวกเทวดาและสัตว์นรกมี^๔ บุคคลผู้หลุดพ้นแล้ว และสอนให้ผู้อื่นได้รู้ตามมี ซึ่งเป็นแต่เพียงปัญญาที่รู้เห็นในสิ่งเหล่านี้เท่านั้น ยังไม่ใช่ปัญญาในการละและตัดขาดเพื่อความหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย

^๒ พระเทพเทวี (ประยูรค์ ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาในฐานะรากฐานของวิทยาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๓.

^๓ คูรารายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๓๔-๑๓๖.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระพิมพ์เพิ่มเติมครั้งที่ ๑), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๖๕.

อวิชชา^๕ เป็นเครื่องปิดกั้นปัญญาให้เห็นตามความเป็นจริง ปัญญาจะเกิดขึ้นได้ ก็ด้วยอาศัยความสัมพันธ์ของปัจจัยเพื่อการเกิดขึ้นแห่งปัญญาหรือสัมมาทิฏฐิ มี ๒ ประการ คือ ปรโตโมหะ (การได้สดับจากบุคคลอื่น) และ โยนิโสมนสิการ (การมนสิการโดยแยบคาย)^๖

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ภิกษุผู้เป็นพระเสขะ ... เราไม่เห็นเหตุอื่นแม้อย่างหนึ่งที่ทำให้เหตุ ซึ่งมีอยู่ภายในตนให้มีอุปการะมากอย่างนี้เหมือน โยนิโสมนสิการ (การมนสิการ โดยแยบคาย) นี้เลย

ภิกษุผู้เป็นพระเสขะ ... เราไม่เห็นเหตุอื่นแม้อย่างหนึ่งที่ทำให้เหตุ ซึ่งมีอยู่ภายนอกตนให้มีอุปการะมากอย่างนี้เหมือนความเป็นผู้มีมิตรดีนี้เลย □^๗

จะเห็นได้ว่า ผู้ที่มีความปรารถนาจะบรรลุธรรมคืออรหัตผลและนิพพาน^๘ ปัจจัยขั้นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดที่จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ คือ ศรัทธา และศรัทธาที่เกิดจากความเป็นผู้มีมิตรดี หรือปรโตโมหะ ในทางพระพุทธศาสนาหมายถึง พระรัตนตรัย และ โยนิโสมนสิการ คือ การทำไว้ในใจสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง ในสิ่งที่เห็นทุกขว่าเป็นทุกข ในสิ่งที่เห็นอตตว่าเป็นอตต หรือโดยญาณหยั่งรู้โดยสมควรแก่การกำหนดรู้อริยสัจ^๙ เพราะอาศัยศรัทธาเป็นต้นเหตุแห่งปัจจัยของความสัมพันธ์จึงทำให้ได้มาซึ่งปัญญา พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหชาติ มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมด ... พึงหวังข้อนี้ได้ว่าจักเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก”^{๑๐}

^๕ อวิชชา ได้แก่ความไม่รู้ในทุกข ทุกขทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ความไม่รู้ในส่วนอดีต ความไม่รู้ในส่วนอนาคต ความไม่รู้ในส่วนอดีตและอนาคต ความไม่รู้ในปฏิจจนุปบาทว่า เพราะธรรมนี้เป็นปัจจัย ธรรมนี้จึงมี ความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่ตรัสรู้ ความไม่รู้โดยสมควร ความไม่รู้ตามเป็นจริง ความไม่แทงตลอด ความไม่ถือเอาโดยถูกต้อง ความไม่หยั่งลงโดยรอบคอบ ความไม่พินิจ ความไม่พิจารณา ความไม่ทำให้ประจักษ์ ความทราบปัญญา ความโง่เขลา ความไม่รู้ชัด ความหลง ความลุ่มหลง ความหลงใหล อวิชชา โอฆะคืออวิชชา โยคะคืออวิชชา อนุสัยคืออวิชชา ปริยภูฐานคืออวิชชา ข่ายคืออวิชชา อุกุศลมูลคือโมหะ; พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๒/๔๕-๔๖.

^๖ อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๒๗/๑๑๕, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๕๑.

^๗ คุรายละเอียดใน พุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๑๖-๑๗/๓๖๐-๑.

^๘ ธรรมอันเป็นแดนเกษมจาก โยคะ หมายถึงอรหัตผลและนิพพาน; พุ.อิตติ.อ. (บาลี) ๑๖/๗๐, ๑๘/๗๕.

^๙ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๕/๗๑.

^{๑๐} ต.ม. (ไทย) ๑๕/๒/๓.

จะเห็นได้ว่า การมีมิตรดีที่มีคุณธรรม คือเป็นผู้ประกอบด้วยศีลเป็นต้น^{๑๑} และมีเพื่อนร่วมงานที่ดี ไม่มีขัดแย้งแย้งชิงกัน^{๑๒} เป็นเพื่อนที่รักใคร่สนิทสนมรู้จักกัน ชื่อสัตย์และมีความหวังดีต่อกัน^{๑๓} นับได้ว่าเป็นผู้ที่รู้ทางแห่งอริยะคือ มรรค ๘ และเป็นที่น่าแน่นอนว่า จะสามารถทำอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป คือการเจริญสัมมาทิฐิ อ้นอาศัยวิเวก (ความสงบ) อ้นอาศัยวิราคะ (ความคลาย กำหนัด) อ้นอาศัยนิโรธ (ความดับ) น้อมไปใน โวสัสถะ (ความสละ) ฯลฯ เจริญสัมมาสมาธิ...^{๑๔} อันเป็นหนทางที่จะนำพาไปสู่การบรรลุ มรรค ๔ ผล ๔^{๑๕} และเข้าถึงเป้าหมายคือ นิพพาน

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

เรากล่าวความสิ้นอาสวะของภิกษุผู้รู้ ผู้เห็น เราไม่กล่าวความสิ้นอาสวะของภิกษุผู้ไม่รู้ ผู้ไม่เห็น เรากล่าวความสิ้นอาสวะของภิกษุผู้รู้ ผู้เห็นอะไร (คือ) ผู้รู้ ผู้เห็นโยนิโสมนสิการ และโยนิโสมนสิการ เมื่อภิกษุมนสิการโดยไม่แยกคาย อาสวะทั้งหลายที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น และอาสวะทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเจริญ เมื่อภิกษุมนสิการโดยแยกคายอาสวะทั้งหลายที่ยังไม่เกิดย่อมไม่เกิดขึ้น และอาสวะทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเสื่อม ไป^{๑๖}

^{๑๑} อจ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๒๒/๓๐๐.

^{๑๒} อจ.จตุกก.อ. (บาลี) ๓/๑๓/๓๒๒.

^{๑๓} อจ.จตุกก.อ. (บาลี) ๓/๑๓/๓๒๒.

^{๑๔} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๒/๓.

^{๑๕} มรรค ๔ (ทางเข้าถึงความเป็นอริบุคคล, ญาณที่ทำให้ละสังโยชน์ได้ขาด) ๑. โสดาปัตติมรรค (มรรคอันให้ถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพานที่แรก, มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระโสดาบัน เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส) ๒. สกทาคามิมรรค (มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระสกทาคามี เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อต้นกับทวาราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง) ๓. อนาคามิมรรค (มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระอนาคามี เป็นเหตุละสังโยชน์เบื้องต้นได้ทั้ง ๕) ๔. อรหัตตมรรค (มรรคอันให้ถึงความ เป็นพระอรหันต์ เป็นเหตุละสังโยชน์ได้หมดทั้ง ๑๐) ผล ๔ (ผลที่เกิดสืบเนื่องจากการละเลสได้ด้วยมรรค, ธรรมารมณ์อันพระอริยะพึงเสวย ที่เป็นผลเกิดเองในเมื่อกิเลสสิ้นไปด้วยอำนาจมรรคนั้นๆ) ๑. โสดาปัตติผล (ผลแห่งการเข้าถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพาน, ผลอันพระโสดาบันพึงเสวย) ๒. สกทาคามีผล (ผลอันพระสกทาคามีพึงเสวย) ๓. อนาคามีผล (ผลอันพระอนาคามีพึงเสวย) ๔. อรหัตตผล (ผลคือความเป็นพระอรหันต์, ผลอันพระอรหันต์พึงเสวย) ผล ๔ นี้ บางที่เรียกว่า สามัญญผล (ผลของความเป็นสมณะ, ผลแห่งการบำเพ็ญสมณธรรม); พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๘.

^{๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕/๑๘.

จะเห็นได้ว่า ผู้ที่รับรู้ ได้เห็นการทำไว้ในใจโดยถูกอุบาย ถูกทาง และการทำไว้ในใจ โดยไม่ถูกอุบาย ไม่ถูกทาง^{๑๗} เมื่อใดที่บุคคลมีการกระทำไว้ในใจโดยไม่ถูกอุบาย ไม่ถูกทาง กิเลสที่หมักหมมหรือคองอยู่ในสันดานที่ย่อมจิต^{๑๘}อยู่ ที่ยังไม่เกิดก็จะเกิดขึ้น ส่วนที่เกิดแล้วก็จะเจริญยิ่งขึ้น แต่เมื่อบุคคลได้รับ ได้เห็นการทำไว้ในใจโดยถูกอุบาย และถูกทาง กิเลสที่หมักหมมหรือคองอยู่ในสันดาน ที่ย่อมจิตอยู่ ที่ยังไม่เกิดก็จะไม่เกิดขึ้น ส่วนที่เกิดแล้วก็จะป็นอันเสื่อมไป เพราะการทำไว้ในใจโดยถูกอุบาย ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง จึงเกิดเป็นปัญญา และตั้งกระทำความเพียร ในการระวังไม่ให้กิเลสเกิดขึ้น และกำจัดที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นไป

การบรรลอรหัตตผล^{๑๙} มีข้อปฏิบัติเพื่อใช้ในการปฏิบัติอย่างถูกต้อง ได้แก่ การบำเพ็ญสิกขา การบำเพ็ญกิริยา การบำเพ็ญปฏิบัติพทาโดยลำดับ เมื่อศรัทธาเกิดแล้วบุคคลยอมเข้าไปหา เพื่อที่จะได้นั่งใกล้ และเงี้ยวเพื่อการฟังธรรม แล้วจดจำธรรมนั้นไว้ เพื่อพิจารณาเนื้อความแห่งธรรม เมื่อเพ่งพินิจพิจารณาธรรม ฉันทะความพอใจย่อมเกิด มีอุตสาหะ แล้วจึงไตร่ตรอง ย่อมอุทิสกายและใจ เพื่อการทำให้แจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยม ด้วยนามกาย และเห็นแจ่มแจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยมนั้นด้วย ปัญญา^{๒๐}

ระดับโลกิยะเป็นขั้นต้นของความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย คือ เมื่อเกิดศรัทธาแล้วบุคคลยอมเข้าไปหา เพื่อที่จะได้นั่งใกล้ และเงี้ยวเพื่อการฟังธรรมแล้วจดจำธรรมนั้นไว้ เพื่อพิจารณาเนื้อความแห่งธรรม จึงเกิดเป็นโลกิยะปัญญา ก่อน แต่หากบุคคลเกิดศรัทธาแล้วมีการหยุดนิ่ง ไม่มีการเข้าหา ไม่มีการเข้าไปนั่งใกล้ บุคคลนั้นก็จะไม่เกิดปัญญา จะมีเพียงแค่ศรัทธาเท่านั้น ซึ่งไม่ใช่เป้าหมายของพระพุทธศาสนา ต่อเมื่อมีศรัทธาแล้วพัฒนาศรัทธานั้นให้เป็นปัญญา ถึงแม้ว่าจะเป็นโลกิยะปัญญา แต่โอกาสและแนวโน้มที่จะเป็นโลกุตตรปัญญารู้แจ้งในโลกุตตรธรรม และถึงเป้าหมายย่อมมีได้อย่างแน่นอน ต่อผู้ทำความเพียรที่มีความมุ่งหวังในนิพพาน

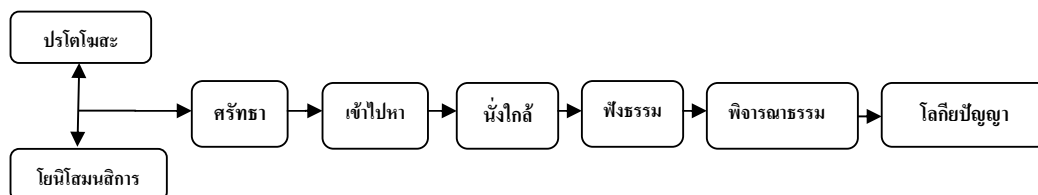
^{๑๗} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๕/๑๑.

^{๑๘} คุราชละเอียดใน อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๓๗/๕๕๖-๕๕๗.

^{๑๙} อรหัตตผล ผลคือการสำเร็จเป็นพระอรหันต์, ผลคือความเป็นพระอรหันต์,ผลที่ได้รับจากการละสังโยชน์ทั้งหมดอันสืบเนื่องมาจากอหัตตมรรค ทำให้เป็นพระอรหันต์; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๑๒.

^{๒๐} คุราชละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๓/๒๑๒-๒๑๓, สัจจะอันยอดเยี่ยม หมายถึงนิพพานสัจจะ, ปัญญาในที่นี้หมายถึงหมายถึงมรรคปัญญา; ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๘๓/๑๔๒.

ดั่งที่พระสารีบุตรเถระเกิดศรัทธาพระอัสสชิเถระ แล้วจึงเข้าไปหา เพื่อที่จะได้นั่งใกล้ และเงี้ยวเพื่อการฟังธรรมแล้วจดจำธรรมนั้นไว้ เพื่อพิจารณาเนื้อความแห่งธรรม เพราะการได้ฟังธรรมปริยายนี้ ประกอบกับการโยนิโสมนสิการ ธรรมจักขุจึงได้เกิดแก่พระสารีบุตร^{๒๑} ความสัมพันธ์ในระดับโลกิยะสามารถเขียนให้เข้าใจได้ง่ายดังนี้

แผนภาพที่ ๑๔

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า ปรโตโมสะหรือการเป็นผู้มีมิตรดี ประกอบกับโยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยทำให้เกิดศรัทธา ศรัทธาเป็นพื้นฐานในการสร้างเสริมให้ได้ปัญญา เพราะศรัทธาบุคคลจึงเข้าไปหา เพื่อที่จะได้นั่งใกล้ และเงี้ยวเพื่อการฟังธรรม แล้วจดจำธรรมนั้นไว้ เพื่อพิจารณาเนื้อความแห่งธรรม จึงเกิดปัญญาความรู้เห็นอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง แต่ยังเป็นเพียงความรู้เห็นที่ยังอยู่ระดับโลกิยะสัมมาทิฐิหรือโลกิยะปัญญาเท่านั้น

พระพุทธศาสนาเถรวาท มีปัจจัยภายนอกที่มีความสำคัญต่อความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกิยะนี้ คือ ปรโตโมสะหรือความมีกัลยาณมิตร หมายถึง พระรัตนตรัย และปัจจัยภายในคือโยนิโสมนสิการ จึงเกิดศรัทธาพระรัตนตรัย ศรัทธาพระรัตนตรัยจึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกิยะ และมีผลต่อความสัมพันธ์กับเป้าหมายในพระพุทธศาสนาดังนี้

๑) ศรัทธาพระรัตนตรัยกับเป้าหมาย

ศรัทธาพระรัตนตรัย หมายถึง ศรัทธาพระพุทธ คือ เชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง

^{๒๑} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๑-๗๔.

โดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รั้งแจ้งโลก เป็นสารถิสิกผู้ควรฝึกได้อย่าง ยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค^{๒๒} ศรัทธาพระธรรม คือ เชื่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทั้งหลักความจริงและหลักความ ประพฤติ^{๒๓} ศรัทธาพระสงฆ์ คือ เชื่อหมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติชอบ ตามพระธรรมวินัย^{๒๔}

พุทธบริษัทศรัทธาพระรัตนตรัย ได้ยึดเหนี่ยวว่าเป็นสรณะสูงสุด เป็นที่พึ่งที่อาศัย เปรียบเหมือนความมีมิตรดี จึงขอถึงพระรัตนตรัย^{๒๕}

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

บรรดาผู้กล่าวสอนในหมู่มนุษย์ ผู้ใดเป็นผู้ประเสริฐสุด เป็นพระศากยมุณี จำแนก พระธรรม สำเร็จกิจที่จะต้องทำแล้ว ถึงฝั่งพระนิพพาน พรั่งพร้อมด้วยพละ และวิริยะ เธอจึงถึงผู้นั้นผู้เป็นพระสุคติ เพื่อเป็นที่พึ่งที่ระลึกเกิด เธอจึงถึงพระธรรมอันเป็นเหตุ สำรอกโรคะ มีสภาวะไม่หวั่นไหว ไร้ความเศร้าโศก เป็นสภาวะธรรมที่ปราศจากปัจจัย ปรุงแต่ง ปราศจากสิ่งแปลคือนำปรารถนา ละเอียดอ่อนซึ่งพระตถาคตทรงจำแนกไว้ แจ่มแจ้งแล้วนี้ เพื่อเป็นที่พึ่งที่ระลึกเกิด บัณฑิตทั้งหลาย กล่าวถึงทานที่ถวายในทาน เหล่าใดว่ามีผลมากท่านเหล่านั้น คือ พระอริยบุคคลผู้บริสุทธ ๔ คู่ ๘ ท่าน ผู้เห็นประจักษ์ ในธรรม เธอจึงถึงพระอริยสงฆ์นี้เพื่อเป็นที่พึ่งที่ระลึกเกิด^{๒๖}

จะเห็นได้ว่า ที่พึ่งที่ระลึกอันประเสริฐสุดสำหรับพุทธศาสนิกชน ที่ควรจะระลึกไว้ ตลอดเวลา คือพระรัตนตรัย เพราะเป็นเหตุนำทางสิ้นไปแห่งทุกข์ทั้งปวงให้บุคคล ด้วยผู้เป็น พระศากยมุณี ได้จำแนกแจกแจงพระธรรม สำเร็จกิจที่จะต้องทำแล้วหมายถึง กิจในอริยสัจจ์ และสามารถกระทำตนจนบรรลุถึงพระนิพพาน เป็นบุคคลต้นแบบที่น่าเอาเป็นแบบอย่าง ในการฝึกฝน ตนให้ถึงความหลุดพ้นไปจากทุกข์อย่างพระผู้มีพระภาค พระธรรมที่ทรงจำแนกไว้แจ่มแจ้งดีแล้ว

^{๒๒} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒/๒.

^{๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๖๐.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๒.

^{๒๕} พุ.บุ. (ไทย) ๒๕/๑/๑.

^{๒๖} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๘๖-๘๘๘/๑๐๕.

นั้น จะเป็นเครื่องมือนำพาผู้ประพฤติปฏิบัติให้ออกจากทุกข์ได้ และพระอรหันต์ผู้บริสุทธิ์ ๔ คู่ ๘ ท่าน เป็นผู้เห็นอย่างแจ่มแจ้งในอริยสัจตามอย่างพระผู้มีพระภาค เป็นอริยสาวก เป็นผู้ที่ควรกราบไหว้ และกระทำทักษิณาทาน จึงสมควรอย่างยิ่งที่ผู้ปรารถนาในความหมดสิ้นไปแห่งทุกข์ ความสำเร็จและระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่ตลอดเวลา เปรียบได้กับมีกัลยาณมิตรที่ดี ที่คอยชี้แนะแนวทางแห่งความหลุดพ้น

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ ทั้งหมดนั้น พึงทราบโดยปริยายนี้ด้วยว่า เพราะอาศัยเราผู้เป็นมิตรดี เหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดาช่อม้วนพ้นจากชาติ ผู้มีชราเป็นธรรมดาช่อม้วนพ้นจากชรา ผู้มีมรณะเป็นธรรมดาช่อม้วนพ้นจากมรณะ ผู้มีโสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส เป็นธรรมดาช่อม้วนพ้นจากโสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส^{๒๖}

จะเห็นได้ว่า มิตรดีในที่นี้หมายถึงพระผู้มีพระภาค เท่ากับเชื่อพระรัตนตรัย คือเชื่อในปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อในคำสอนของพระพุทธเจ้า เชื่อในสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นเครื่องนำทางให้บุคคลผู้ปฏิบัติตามได้ความบริสุทธิ์หมดจดทั้งหมดจากวิญญูทุกข์ อันหมายถึงนิพพาน

ดังมีตัวอย่างของกลุ่มปัญญาวัคคีย์ ที่ได้อาศัยพระผู้มีพระภาคและใช้โยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยให้เกิดศรัทธา จึงตั้งใจฟังเพื่อความรู้ยิ่ง เป็นผลทำให้ท่านพระโกณฑัญญะ หนึ่งในปัญญาวัคคีย์ ได้เกิดธรรมจักขุปัญญาเห็นธรรม ปัญญาผู้เห็นความจริงที่เป็นโสดาปัตติมรรค^{๒๗} หมายถึงโลกีย์ปัญญา เป็นคนแรก ในขณะที่พระผู้มีพระภาคตรัสธรรมจักกัปปวัตตนสูตรอยู่ และต่อมาท่านพระวปีปะ ท่านพระภัททิยะท่านพระมหามานะ และท่านพระอัสสชิ ก็ได้ปัญญาเห็นธรรมเช่นเดียวกัน^{๒๘} เมื่อบวชในพระศาสนา ได้อาศัยพระผู้มีพระภาคตรัสพระธรรมเทศนาคือ

^{๒๖} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๓/๓.

^{๒๗} โสดาปัตติมรรค ทางปฏิบัติเพื่อบรรลุผล คือความเป็นพระโสดาบัน, ญาณคือความรู้เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ คือสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส; พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๔๖๔.

^{๒๘} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๑๕/๑๘-๒๓.

อนัตตลักษณะสูตร^{๓๐} เกิดโลกุตตรปัญญา จึงหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น^{๓๑} ได้สำเร็จ พระอรหันต์ และถึงเป้าหมายคือ นิพพาน

ดังนั้น ศรัทธาพระรัตนตรัยคือปรโตโมสะหรือกัลยาณมิตร เมื่อใช้โยนิโสมนสิการ เข้าประกอบด้วยแล้ว ย่อมเป็นปัจจัยพื้นฐานให้ได้มาซึ่งปัญญา ปัญญาในขั้นต้นที่ได้ยังอยู่ใน ระดับโลกีย์ปัญญา และมีแนวโน้มเป็นโลกุตตรปัญญาที่เกิดจากการรู้ยิ่ง อันเป็นหนทางและ เครื่องมือแห่งการบรรลุเป้าหมาย

๒) ความสัมพันธ์ของศรัทธาพระรัตนตรัยในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย

ศรัทธาพระรัตนตรัยเป็นปัจจัยภายนอก โยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยภายใน ที่ทำให้ สัมมาทิฐิ หรือปัญญาในระดับโลกีย์ปัญญาได้เกิดขึ้นก่อนในขั้นต้น ต่อเมื่อมีการพัฒนาให้มีความเจริญยิ่งขึ้นก็จะเปลี่ยนเป็นโลกุตตรปัญญา จะเป็นตัวนำส่งต่อให้ถึงเป้าหมายในที่สุด บุคคลสามารถเกิดศรัทธาอย่างใดอย่างหนึ่งในพระรัตนตรัยก่อนได้ เพราะทั้งสามมีความ เกี่ยวเนื่องกันไม่สามารถขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ หากเกิดศรัทธาพระสงฆ์เท่ากับศรัทธาพระพุทธรูป และพระธรรม เพราะพระสงฆ์เป็นสงฆ์สาวกของพระพุทธรูปเจ้า และอาศัยในพระธรรมของ พระพุทธรูปเจ้า เท่ากับว่าศรัทธาพระรัตนตรัยนั่นเอง

ดังที่อนาถบิณฑิกเศรษฐี เพียงแค่ได้ยินคำว่า “พระพุทธรูปเจ้า” ก็เกิดศรัทธาขึ้น เมื่อ ได้ฟังพระธรรมเทศนาอนุปปฟกถา มีจิตปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใส พระผู้มีพระภาค ประกาศสามกัจฉิกธรรมเทศนา^{๓๒}ของพระผู้มีพระภาคทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค อนาถบิณฑิกคหบดีได้เห็นธรรม บรรลุธรรม รู้แจ้งธรรม หยั่งลงสู่ธรรม ข้ามความสงสัยแล้ว ปราศจากความแคลงใจ ถึงความเป็นผู้แก่แล้วก็ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา

^{๓๐} ส.ข. (ไทย) ๑๑/๕๕/๕๕, อนัตตลักษณะสูตร ชื่อพระสูตรที่แสดงลักษณะแห่งเบญจขันธ์ ว่าเป็นอนัตตา; พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๔๘๕.

^{๓๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๔/๓๑.

^{๓๒} สามกัจฉิกธรรมเทศนา หมายถึง “พระธรรมเทศนาที่พระพุทธรูปเจ้าทรงยกขึ้นถือเอาเอง” คือ ทรงเห็นด้วยพระสยมภูญาณ (ตรัสรู้เอง) ได้แก่อริยสัจเจตนา, ตามแบบเรียน แปลว่า “ธรรมเทศนาที่พระพุทธรูปเจ้าทรงยกขึ้นแสดงเอง” คือ ไม่ต้องปรารภคำถามเป็นต้นของผู้ฟัง ได้แก่เทศนาเรื่องอริยสัจ; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๔๐.

จึงขอถึงพระผู้มีพระภาค พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะไปจนตลอดชีวิต”^{๓๓}

จะเห็นได้ว่า การศรัทธาในพระรัตนตรัย เป็นผลทำให้อนาถบิณฑิกเศรษฐีเกิดโลกียปัญญา และเกิดโลกุตตรปัญญาด้วยความรู้ยิ่ง ทำให้บรรลุนิพพาน อันเป็นเป้าหมายที่ยังอยู่ในระดับโลกุตตรธรรม ยังไม่ได้ถึงเป้าหมายสูงสุด แต่มีแนวโน้มที่จะนำไปไปถึงเป้าหมายได้ในลำดับต่อไปอย่างแน่นอน

องคฺคิมาล (อหิงสกะ) เป็นโจรรู้จักกันทั่วไป ได้ถูกกิเลสครอบงำ เป็นนักฆ่า เมื่อได้พระผู้มีพระภาคเป็นที่พึ่ง เพราะสรวณคมนน์ (การถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง) ทำให้องคฺคิมาลถอนตัณหาที่นำไปสู่ภพได้แล้ว การมาและคิดจะบวชในสำนักพระผู้มีพระภาค นั้นเป็นการเข้าถึงธรรมอย่างประเสริฐ ในพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงจำแนกไว้ดีแล้ว ไม่ใช่ประโยชน์ บวชแล้วได้บรรลุวิชา ^{๓๔} เป็นผู้ปราศจากตัณหา ไม่มียึดมั่น คุ่มครองทวารสำรวมดีแล้ว ตัดรากเหง้าแห่งทุกข์ได้แล้ว ความสิ้นอาสวะบรรลุนิพพานเกิดขึ้นแก่องคฺคิมาล^{๓๕} เพราะศรัทธาพระรัตนตรัยทำให้เกิดปัญญา เมื่อนำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติทำตาม ด้วยปัญญาที่เกิดการรู้ยิ่งในอริยสัจ จึงบรรลุเป็นพระอรหันต์และทำให้ถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาคือนิพพานเป็นที่สุด

การศรัทธาและการถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ทำให้บุคคลมีเครื่องนำทางในการดำเนินชีวิต มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ มีแหล่งที่สาคส่องให้แสงสว่างแห่งปัญญา ทำให้เกิดความมั่นใจ อบอุ่นใจ ปลอดภัย หายหวาดกลัว หายขุ่นมัวเศร้าหมอง มีจิตใจเบิกบานผ่องใส เกิดความเข้มแข็งที่จะทำความดีงามทำประโยชน์ให้สำเร็จ เป็นการได้กัลยาณมิตรที่นับว่าประเสริฐสูงสุด ที่จะชี้แนะให้หยุดยั้งถอนตนจากบาป ให้ก้าวไปในกุศล พ้นจากอบายภูมิ บรรลุนิพพานที่สูงสุดขึ้นไปจนถึงความสุขแท้ที่เป็นอิสระ ไร้ทุกข์ทั้งปวง และถึงเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ศรัทธานั้นจะต้องเป็นศรัทธาที่ถูกต้อง ที่ประกอบด้วยปัญญา นับถือโดยมีความรู้ความเข้าใจชัดเจนและมั่นใจตามความเป็นจริง มิให้สรวณคมนน์นั้นเศร้าหมองด้วย

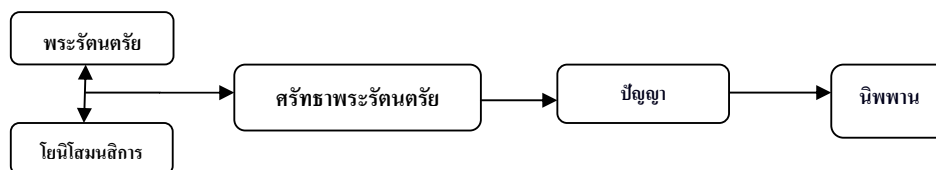
^{๓๓} คูรารายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๕/๑๑๒-๑๑๕.

^{๓๔} วิชา ความรู้แจ้ง, ความรู้วิเศษ, วิชา ๓ คือ ๑. ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ความรู้ที่ระลึกชาติได้ ๒. จุตูปปาตญาณ ความรู้จุดและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย ๓. อาสวักขยญาณ ความรู้ที่อาสวะให้สิ้น; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ประมวลศัพท์, หน้า ๓๖๖.

^{๓๕} ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๘๗๕-๘๘๐/๔๘๕.

ความรู้หรือเข้าใจผิดเพี้ยนหลงมกมายหรือไม่ใส่ใจ^{๓๖} จึงจะนับได้ว่าเป็นศรัทธาพระรัตนตรัย อย่างถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา

สามารถเขียนให้เข้าใจได้อย่างง่ายดังนี้คือ

แผนภาพที่ ๑๕

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า พระรัตนตรัยคือกัลยาณมิตรอันประเสริฐยิ่ง เมื่อประกอบ เข้ากับโยนิโสมนสิการ จึงเกิดศรัทธาพระรัตนตรัย เป็นเหตุให้ได้โลกียปัญญา และปัญญาที่ ถูกพัฒนาจนเป็น โลกุตตรปัญญาจะเป็นตัวทำหน้าที่ส่งต่อไปยังเป้าหมาย

๔.๑.๒ ความสำคัญและประโยชน์ในระดับโลกียะ

ความสำคัญและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึง เป้าหมายในระดับโลกียะ คือเป็นปัจจัยทำให้ได้โลกียปัญญา และมีประโยชน์ในเกื้อหนุน ให้โลกียปัญญาถูกพัฒนาให้เจริญขึ้น จนกลายเป็น โลกุตตรปัญญาและเป็นเครื่องมือทำให้ บรรลุเป้าหมายคือ นิพพาน อีกทั้งยังผลต่อการเป็นอยู่อย่างสงบสุขในภพปัจจุบันเพราะมี ความรู้เท่าทันทุกข์ มีประโยชน์สุขต่อภพหน้าที่มีสุคติภพเป็นที่ไป และยังส่งผลต่อโลกหน้า สำหรับบุคคลที่ยังไม่สามารถบรรลุถึงธรรมชั้นสูงได้^{๓๗} จะไปปฏิสนธิในภพภูมิที่สูงขึ้นไปตาม กุศลกรรมที่ได้กระทำไว้ในภพปัจจุบัน

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

โลกธรรม ๘ ประการ คือ ลาก เสื่อมลาก ยศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ ย่อม หมุนไปตามโลก และโลกก็หมุนไปตามโลกธรรม ๘ ประการนี้ มีความแตกต่างกัน ระหว่างอริยสาวกผู้ได้สดับกับปุถุชนผู้ยังไม่ได้สดับ เมื่อเกิดขึ้นแก่ปุถุชนผู้ยังไม่ได้สดับ

^{๓๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๐๔.

^{๓๗} คุราขลละเอียดใน อัง.สตตค. (ไทย) ๒๓/๔๕/๓๒๔-๓๒๗.

เพราะเขาไม่เห็นประจักษ์ ไม่รู้จักตามความเป็นจริงคั้งนี้ว่า เป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา โลกธรรมย่อมครอบงำจิตได้ ไม่สามารถที่จะหลุดพ้นจากทุกข์ได้ ส่วนอริยสาวกผู้ได้สดับ เพราะเขาเห็นประจักษ์ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า โลกธรรมเกิดขึ้นแล้ว เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา จึงไม่ยินดี ไม่ยินร้ายใน โลกธรรมที่เกิดขึ้นจึงหลุดพ้นจากทุกข์ได้^{๓๘}

จะเห็นได้ว่า โลกธรรม ๘ ปุถุชนผู้ยังไม่ได้สดับ หรือที่ยังไม่เกิดสัมมาทิฐิ เพื่อการรู้โลกธรรม ๘ ว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ย่อมครอบงำจิตได้ ไม่สามารถที่จะหลุดพ้นจากทุกข์ได้ แต่อริยสาวกผู้ได้รับฟังในพระธรรม ย่อมเกิดปัญญาให้เห็นแล้วเกี่ยวกับโลกธรรมนี้ ว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา จึงไม่ยินดี ไม่ยินร้าย ไม่มีความยึดติดในโลกรธรรมที่เกิดขึ้น จึงหลุดพ้นจากทุกข์ได้

ดังที่พระวัคคลี สรีรธาในพระรูปของพระพุทธเจ้า^{๓๙} เป็นเหตุทำให้พระวัคคลียังไม่สามารถบรรลุถึงเป้าหมายได้ เพราะยังไม่ได้เกิดโลกียปัญญาในความรู้เห็นตามความเป็นจริงของขันธ ๕^{๔๐} ว่าล้วนเป็นไปตามกฎแห่งธรรมชาติว่า มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วต้องดับไป เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันเป็นธรรมดา ต่อเมื่อได้รับฟังธรรมของพระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นกัลยาณมิตรให้ และใช้โยนิโสมนสิการเข้าประกอบร่วมด้วย จึงทำให้เกิดเป็นปัญญาที่อยู่ในระดับโลกียสัมมาทิฐิ เมื่อมีการพัฒนาให้สูงขึ้น ไปจนหลุดพ้นจากสรีรธาแล้ว ส่งผลให้เกิดโลกุตระปัญญาที่ประกอบด้วยอริยมรรค และอริยผล^{๔๑} จึงทำให้พระวัคคลีสามารถบรรลุเป้าหมายได้ในที่สุด

^{๓๘} คุรยละเอียดใน อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๖/๒๐๔-๒๐๖.

^{๓๙} คุรยละเอียดใน ส.บ. (ไทย) ๑๗/๘๗/๑๕๗-๑๖๓.

^{๔๐} ขันธ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญาสังขาร วิญญาณ เป็นมาร เพราะเป็นสภาพอันปัจฉัยปรุงแต่งขึ้น เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ ถูกปัจจัยต่างๆ มีอาพาธเป็นต้นบีบบั่นเบียดเบียนเป็นเหตุขัดขวางหรือรอน โอกาส มิให้สามารถทำความดีงามได้เต็มที่ หรืออาจตัดโอกาสนั้นโดยสิ้นเชิง; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๑๗.

^{๔๑} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๘๕/๒๐๕.

พระผู้มีพระภาคทรงกล่าวถึงผลแห่งการละกิเลสได้มีลำดับของพระอริยบุคคลไว้ว่า

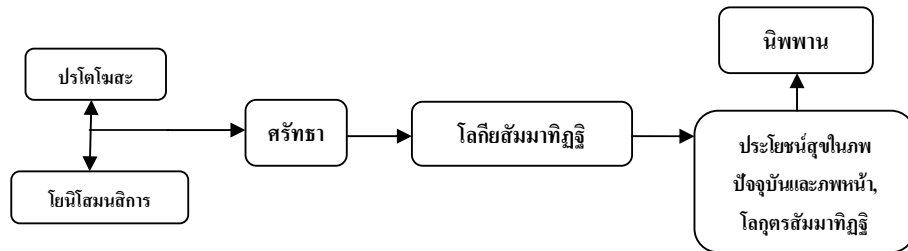
ภิกษุเหล่าใดละสัณฺญ โยชน์ ๓ ประการได้แล้ว กับมีราคะโทสะและโมหะบางเบา ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด เป็นพระสกทาคามี มาสู่โลกนี้คราวเดียวเท่านั้น จักกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ภิกษุเหล่าใดละสัณฺญ โยชน์ ๓ ประการได้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมดเป็นพระโศดาบันผู้มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง มีปัญญาเครื่องตรัสรู้เป็นเบื้องหน้า ภิกษุเหล่าใดผู้เป็นชัมมานุสारी เป็นสัทธานุสारी ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด มีปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ดีเป็นที่ไปนในเบื้องหน้า บุคคลเหล่าใดมีเพียงความเชื่อ เพียงความรักในเรา บุคคลเหล่านั้นทั้งหมด เป็นผู้มิสววรรคเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ^{๔๒}

จะเห็นได้ว่า การละสัณฺญ โยชน์ ๓ ประการคือ ๑. สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน ๒. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย ๓. สีลัพพตปรามาส ความถือมั่นศีลพรตได้แล้ว กับมีราคะโทสะและโมหะบางเบา คือพระสกทาคามี และพระโศดาบันผู้ละสัณฺญ โยชน์ ๓ ประการได้เท่านั้น ผู้เป็นชัมมานุสारी ผู้เล่นตามไปด้วยธรรม หมายถึงพระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติมรรค ที่มีปัญญาเป็นใหญ่ที่แรงกล้า เป็นสัทธานุสारी ผู้เล่นตามไปด้วยศรัทธา หมายถึงพระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติมรรค ที่มีศรัทธาเป็นใหญ่อย่างแรงกล้า มีปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ดีเป็นที่ไปในเบื้องหน้า แม้แต่บุคคลที่มีเพียงความเชื่อ เพียงความรักในพระผู้มีพระภาค บุคคลเหล่านั้นทั้งหมด เป็นผู้มิสววรรคเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

ดังนั้น ความสำคัญและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกียะนี้ คือ เป็นปัจจัยขั้นพื้นฐาน เป็นเหตุให้เกิดความรู้ถูกเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงเป็นโลกียปัญญา และเป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาที่คอยเอื้อประโยชน์ เกื้อหนุนโลกียปัญญาให้เป็นโลกุตระปัญญา อันเป็นปัจจัยช่วยส่งต่อไปให้บุคคลได้บรรลุถึงเป้าหมายคือนิพพาน และยังมีผลประโยชน์สุขในภพปัจจุบันและภพหน้าของบุคคล ให้ได้โอกาสในการบรรลุถึงเป้าหมายคือนิพพาน

^{๔๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔๘/๒๖๖.

สามารถเขียนให้เข้าใจได้ง่ายดังนี้

แผนภาพที่ ๑๖

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า ปัจจัย ๒ อย่างมี ประโตโมสะและโยนิโสมนสิการทำให้บุคคลเกิดศรัทธา แล้วย่อมเกิดปัญญาแห่งการรู้เห็นในเบื้องต้นที่เรียกโลกียปัญญา หรือโลกียสัมมาทิฐินี้ เมื่อถูกพัฒนาจะเป็นโลกุตรปัญญา คือปัญญาที่รู้เห็นแจ่มแจ้งอย่างยิ่งจากการพันทุกข์ และยังมีความสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อความเป็นอยู่ในปัจจุบันภพ และภพหน้าของบุคคลผู้มีโลกียปัญญา คือมีความเป็นอยู่อย่างไม่ลำบากด้วยรู้เท่าทันในทุกข์จึงเกิดความสงบสุข และมีภพหน้าคือสุคติเป็นที่ไป

๔.๑.๓ ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเริ่มต้นของการปฏิบัติตามอริยมรรค

อริยมรรคเป็นมัชฌิมาปฏิปทา (ทางสายกลาง) ที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสรู้ อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักษุ (เห็นธรรม) ก่อให้เกิดญาณ (ความรู้) เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้เพื่อพระนิพพาน^{๔๓} ซึ่งปุถุชน^{๔๔} ไม่สามารถที่จะรู้เห็นได้ด้วยตนเอง เพราะธรรมนี้ ไม่ใช่สิ่งที่ผู้ถูกราคะและโทสะครอบงำจะรู้ได้ง่าย เป็นสิ่งที่พาทวนกระแสนำมาถึงพาเข้าถึงนิพพาน ละเอียด ลึกซึ่ง รู้เห็นได้ยาก ประณีต ผู้มีความคิดใจด้วยราคะ ถูกกองโมหะหุ้มห่อไว้ จะรู้เห็นไม่ได้^{๔๕} แนวทางแห่งความประเสริฐนี้ จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยอาศัยศรัทธาเป็น

^{๔๓} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐-๒๑.

^{๔๔} ปุถุชน คนที่หนาแน่นไปด้วยกิเลส, คนที่ยังมีกิเลสมาก หมายถึง คนธรรมดาทั่วไป ซึ่งยังไม่เป็นอริยบุคคลหรือพระอริยะ; บุद्धชน ก็เขียน; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๔๖.

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗/๑๑.

พื้นฐาน ดังที่เหล่าปัญญาวัคคีย์ได้อาศัยศรัทธาพระพุทธเจ้า เป็นพื้นฐานในการปฏิบัติตาม อริยมรรคจึงได้บรรลุถึงเป้าหมาย

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับภิกษุปัญญาวัคคีย์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ พวกเธอจงเสียดสดับ เราได้ บรรลุอมตธรรมแล้ว จะสั่งสอน จะแสดงธรรมพวกเธอเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอนไม่ นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยม อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่า กุณฺดรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ ต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ใน ปัจจุบันนี้แน่แท้^{๔๖}

จะเห็นได้ว่า ภิกษุปัญญาวัคคีย์มีความเชื่อถือในพระพุทธเจ้า จึงยอมที่จะเชื่อฟัง พระผู้มีพระภาคด้วยความเต็มใจ แล้วจึงเสียดสดับอย่างตั้งใจเพื่อให้เกิดความรู้ยิ่ง

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย มัชฌิมาปฏิปทาที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) ฯลฯ สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)^{๔๗}

จะเห็นได้ว่า ข้อปฏิบัติที่เป็นทางสายกลางไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ อย่าง คือ การไม่ หมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย และการไม่ประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตน ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ ๑. สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบในอริยสัจ ๔ เห็นไตรลักษณ์ หรือ เห็นปฏิจาสัมุปบาท ๒. สัมมาสังกัปปะ ความนึกคิดในการสละปลอดจากกาม จากพยาบาท และการเบียดเบียน ๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือพูดคำสัตย์ ไม่พูดต่อเสียด พูดคำอ่อนหวาน พูดในสิ่งที่มีสาระ ๔. สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ คือไม่เบียดเบียนชีวิตสัตว์ทั้งหลาย ไม่ลัก ทรัพย์ ไม่ประพฤตินอกใจในกาม ๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบด้วยสัมมาอาชีพ เว้นมิฉฉาชีพ ๖. สัมมาวายามะ พยายามชอบคือ ระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็เพียรกำจัด เพียร

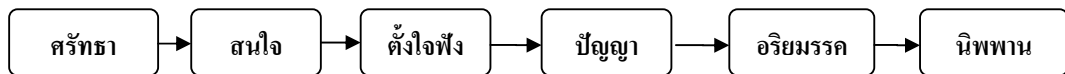
^{๔๖} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒/๑๘-๒๐.

^{๔๗} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒/๑๘-๒๑.

ทำความดีให้เกิดขึ้น และเพียรรักษาความดีนั้นไว้^{๔๗}. สัมมาสติ ระลึกชอบในการพิจารณาเห็นกาย เวทนา จิต ธรรม^{๔๘}. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบในฌาน^{๔๙} อันเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดปัญญา ก่อให้เกิดความรู้ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน

ดังนั้น ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเริ่มต้นของการปฏิบัติตาม อริยมรรค จากการศึกษาในข้อมูลที่ได้ยกมากล่าวอ้างคือ เพราะเหล่าปัญจวัคคีย์เกิดศรัทธาในพระพุทธเจ้าแล้ว จึงเกิดความสนใจมีความตั้งใจที่จะรับฟังคำสอนจากพระพุทธเจ้า เมื่อฟังด้วยดีย่อมเกิดปัญญา และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หมายถึง อริยมรรค ทำให้มีความรู้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยม อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ คือ นิพพาน

ความสัมพันธ์นี้สามารถเขียนให้เข้าใจได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๑๗

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า ศรัทธาพระพุทธเจ้า คือเชื่อในพระปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า จึงทำให้เกิดความสนใจ และใส่ใจในการที่จะรับรู้รับฟังในคำสอนของพระพุทธเจ้า พร้อมด้วยการกระทำไว้ในใจอย่างถูกต้อง และตรงตามความเป็นจริงของกฎแห่งธรรมชาติ อย่างที่ว่าเห็นความไม่เที่ยงว่าเป็นความไม่เที่ยงดังนี้ จึงทำให้เกิดปัญญารู้เห็นหนทางที่เป็นทางสายกลาง เป็นทางในการปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายได้นั้น คือ อริยมรรค หรือมรรคมืองค์^๕

๔.๑.๔ ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลของเครื่องข่มนิวรณ์

การบรรลุนิพพานของบุคคล มีสิ่งที่เป็นอุปสรรคสำคัญคือ นิวรณ์ มี ๕ คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิจฉา^{๕๐} เป็นธรรมที่กั้นจิต ที่ขัดขวางจิตไม่ให้

^{๔๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๒๕/๒๑๔, ๔๐๒/๒๖๖.

^{๔๘} ที.ส. (ไทย) ๕/๕๔๘/๒๔๐.

ก้าวหน้าในคุณธรรม ไม่ให้บรรลุความดี เป็นอกุศลธรรมที่กดทับจิต ปิดกั้นไม่ให้เกิดปัญญา^{๕๐}
บุคคลจะเกิดปัญญาได้นั้นก็ด้วยศรัทธา พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

บุคคลเชื่อธรรมของพระอรหันต์
เพื่อบรรลุนิพพาน ไม่ประมาท
มีความรอบคอบ ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา^{๕๑}

จะเห็นได้ว่า บุคคลที่มีเป้าหมายคือนิพพาน การที่จะบรรลุธรรมขั้นสูงได้นั้น
ในทางพระพุทธศาสนา ปัญญามีความสำคัญมากต่อการบรรลุธรรม เพราะปัญญาจะเป็น
เครื่องมือให้บรรลุถึงเป้าหมาย การที่จะได้มาซึ่งปัญญานั้น จะได้มาก็ด้วยการมีศรัทธา และ
ต้องเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา การเชื่อธรรมของพระอรหันต์จะได้ปัญญา เพราะ
พระอรหันต์ คือบุคคลผู้สำเร็จธรรมวิเศษสูงสุดที่หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงแล้ว

พระผู้มีพระภาคตรัสอนุปุพพิถาแก่พราหมณ์ไปกขรชาติถึง เรื่องทาน เรื่องศีล
เรื่องสวรรค์ เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม และอานิสงส์ในการออกบวช
เมื่อทรงทราบว่าพราหมณ์ไปกขรชาติมีจิตควรบรรลุธรรม สงบ อ่อน ปราศจากนิเวศน์ เบิกบาน
ผ่องใส จึงทรงประกาศสามกัณฑ์สิกเทศนา คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เห็นธรรมที่ปราศจากฐิติ
คือกิเลส ปราศจากมลทิน เกิดขึ้นแก่พราหมณ์ไปกขรชาติว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็น
ธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนดับไปเป็นธรรมดา เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาดปราศจากมลทิน
ควรรับน้ำย่อมได้เป็นอย่างดี^{๕๒}

จะเห็นได้ว่า พราหมณ์ไปกขรชาติฟังธรรมของพระผู้มีพระภาคแล้ว จึงเกิดศรัทธา
พระผู้มีพระภาคและในพระธรรมที่ทรงแสดง ทำให้พราหมณ์ไปกขรชาติมีจิตควรที่บรรลุธรรม
สงบ อ่อน ปราศจากนิเวศน์ เบิกบาน ผ่องใส ควรที่จะได้รับรู้ในอริยสัจ เมื่อพระผู้มีพระภาคทรง
แสดงอริยสัจ ทำให้เกิดการเห็นธรรม บรรลุธรรม รู้ธรรม หยั่งลงสู่ธรรม หหมดความสงสัย ไม่มี
คำถามใด ๆ มีความแก้ตัวกล้า ไม่ต้องเชื่อใครอีกในหลักคำสอนของพระศาสดา จึงได้ขอร้อง

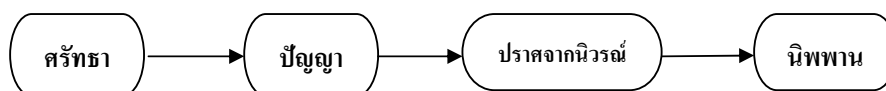
^{๕๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๖๘.

^{๕๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

^{๕๒} ที.ส. (ไทย) ๕/๒๕๘/๑๐๕.

พระพุทธ พระธรรมและ พระสงฆ์เป็นสรณะ พร้อมด้วยบุตรภรรยา บริวาร และมีตรสหาย เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะไปจนตลอดชีวิต^{๕๓}

ดังนั้น ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลของเครื่องข่มนิวรณ์ เกิดจากศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นและเป็นพื้นฐานให้บุคคลเกิดความสนใจใฝ่รู้ จึงเข้าไปหาและตั้งใจที่จะฟัง เมื่อฟังให้ค้อย่อมได้ปัญญา เพราะปัญญานี้จึงทำลายนิวรณ์ทั้ง ๕ ได้ คือ ไม่เกิดความพอใจใฝ่กามคุณ ไม่พยาบาทแค้นเคืองคิดร้ายเขา ไม่เกิดความหดหู่ซึมเซา ไม่เกิดความฟุ้งซ่านรำคาญใจ ไม่มีความลังเลสงสัย เพราะเกิดความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริงที่ว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนดับไปเป็นธรรมดา และเห็นในอริยสัจ จึงปราศจากนิวรณ์ความสัมพันธ์สามารถเขียนให้เข้าใจง่ายดังนี้

แผนภาพที่ ๑๘

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า ศรัทธาทำให้ได้ปัญญา ปัญญาทำให้บุคคลเกิดความรู้เห็นอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง เพราะมีความรู้เห็นตามอย่างที่มีเป็นนั่น คือรู้ว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนดับไปเป็นธรรมดา และรู้ในอริยสัจ เมื่อรู้เช่นนี้จึงทำให้สามารถข่มและกำจัดนิวรณ์นี้ได้ และทำให้บรรลุถึงเป้าหมาย

๔.๒ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกุตระ

พระพุทธศาสนาจะไม่หยุดนิ่งอยู่เพียงแก่ศรัทธาเท่านั้น จะต้องพัฒนาให้เป็นปัญญา และหลุดพ้นจากศรัทธา เพื่อให้ปัญญากำหนดหน้าที่เป็นเครื่องมือในการบรรลุเป้าหมาย เพราะปัญญาคือความรู้เห็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริง มีไว้เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อการกำหนดรู้ และเพื่อ

^{๕๓} คูรายละเอียดใน ที.ที. (ไทย) ๕/๒๕๕/๑๐๕-๑๑๐.

การละ^{๕๔} โลกีย์ปัญญจะต้องถูกพัฒนาให้เป็นปัญญาแห่งการรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสังด้วยตนเอง เพื่อนำไปสู่เป้าหมาย ปัญญาในระดับนี้หมายถึง โลกุตตรปัญญาหรือ โลกุตตรสัมมาทิฐิ

๔.๒.๑ ความสัมพันธ์ในระดับโลกุตตระ

ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกุตตระ^{๕๕} หมายถึง ความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกันระหว่างศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับปัญญาที่ข้ามพ้นโลก^{๕๖} สลัดออกไปแล้วจากโลก ไม่กลับมาสู่โลก ไม่เนื่องในภพทั้งสาม ในที่นี้ คือความสัมพันธ์ที่อยู่ในระดับที่เป็นความรู้ อริยสัง ๔ หรือ เห็นไตรลักษณ์ หรือ รู้กุศลและอกุศลมูลกับกุศลและอกุศลมูล หรือ เห็นปฏิจางสมุปบาท เป็นความรู้เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงพ้นจากความเศร้าโศกและความคับแค้นใจ เพื่อดับทุกข์และความเสียใจ เพื่อบรรลุทางอันประเสริฐ^{๕๗}

ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกุตตระ เป็นผลสืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกียะ ที่ถูกพัฒนาให้เกิดเป็นปัญญาอันรู้ยิ่งคือ โลกุตตรปัญญา เพื่อให้ปัญญาเป็นตัวทำหน้าที่ส่งต่อให้ถึงเป้าหมาย ดังที่พระผู้มีพระภาคได้ถามพระสารีบุตร พระสารีบุตรไม่ได้เชื่อพระผู้มีพระภาค ในปุพพปฏิภุชกุศล

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

สารีบุตร เธอเชื่อหรือไม่ว่า สัทธินทรีย์ที่บุคคลเจริญ ทำให้มาแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด ฯลฯ ปัญญินทรีย์ที่บุคคลเจริญ ทำให้มาแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด

^{๕๔} คุราขละเอียคใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๑/๔๕๐-๔๕๑.

^{๕๕} ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า โลกุตตรปัญญา; อภิ.วิ. (ไทย) ๑๕/๗๖๗/๕๐๐, โลกุตตรสัมมาทิฐิ หมายถึงปัญญาที่ประกอบด้วยอริยมรรค และอริยผล; ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๘๕/๒๐๕, โลกุตตระ พ้นจากโลก, เหนือโลก, พ้นวิสัยของโลก, ไม่เนื่องในภพทั้งสาม; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๕๔.

^{๕๖} โลก ในที่นี้หมายถึง สภาพที่ต้องแตกสลาย กล่าวคือ อุปาทานชั้น ๕ ได้แก่ ความยึดคิดว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีตัวตนและเป็นของคน อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์; ที.สี.อ. (บาลี) ๒๑๗/๑๕๐.

^{๕๗} ที.ม.อ. (บาลี) ๒๑๔/๑๕๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอนี้ชนเหล่าใดไม่รู้ ไม่เห็น ไม่เข้าใจ ไม่ได้ทำให้แจ้ง ไม่ได้สัมผัส ด้วยปัญญา ชนเหล่านั้นพึงถึงความเชื่อต่อผู้อื่นในข้อนั้นว่า สัทธินทรีย์ ฯลฯ ปัญญาในทริย ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอนี้ชนเหล่าใดรู้ เห็น เข้าใจ ทำให้แจ้ง สัมผัสด้วยปัญญาแล้ว ชน เหล่านั้นย่อมไม่มีความสงสัย ไม่มีความแคลงใจในข้อนั้นเลยว่า สัทธินทรีย์ ฯลฯ ปัญญาในทริย ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด ก็ ขอนี้ข้าพระองค์รู้ เห็น เข้าใจ ทำให้แจ้ง สัมผัสด้วยปัญญาแล้ว ข้าพระองค์ไม่มีความ สงสัย ไม่มีความแคลงใจในข้อนั้นว่า สัทธินทรีย์ ฯลฯ ปัญญาในทริยที่บุคคลเจริญ ทำให้ มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด^{๕๘}

จะเห็นได้ว่า บุคคลที่ยังไม่มีความรู้ ไม่เห็น ไม่เข้าใจ ไม่ได้ทำให้แจ้ง ไม่ได้สัมผัส ด้วยปัญญาของตนเองแล้ว บุคคลนั้นจึงยังต้องอาศัยความเชื่อจากผู้อื่นเป็นหลักอยู่ ว่า สัทธินทรีย์ ฯลฯ ปัญญาในทริยที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่พระนิพพาน^{๕๙} มี พระนิพพานเป็นเบื้องหน้า มีพระนิพพานเป็นที่สุด ขอนี้เมื่อใดที่บุคคลนั้นได้รู้ เห็น เข้าใจ ทำ ให้แจ้ง สัมผัสด้วยปัญญาหมายถึง โลกุตตรปัญญาของตนเองแล้ว ทำให้บุคคลหมดความสงสัย ไม่มีความแคลงใจในข้อที่ว่า สัทธินทรีย์ ฯลฯ ปัญญาในทริยที่บุคคลนั้นเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมหยั่งลงสู่พระนิพพาน มีพระนิพพานเป็นเบื้องหน้า มีพระนิพพานเป็นที่สุด

การบรรลุสู่เป้าหมายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้อง อาศัยปัญญาเป็นเครื่องมือ และต้องเป็นปัญญาที่รู้ชัดในระดับโลกุตระ คือ ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔^{๖๐} โลกุตตรปัญญาจะเกิดได้ก็ด้วยอาศัย ศึกษา หรือการศึกษา การเล่าเรียนให้รู้ให้เข้าใจ และ ฝึกหัดปฏิบัติให้ทำได้ทำเป็น ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงหรือพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นไปจนถึงความ สมบูรณ์^{๖๑} การพัฒนาโลกียปัญญาให้เป็นโลกุตตรปัญญา บรรพชิตและคฤหัสถ์สามารถได้

^{๕๘} คุราวละเอียคใน ส.ม. (ไทย) ๑๕/๕๑๔/๑๒๖-๑๒๗.

^{๕๙} ที.ม.อ. (บาลี) ๗๑/๖๗.

^{๖๐} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๖๗/๕๐๐.

^{๖๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๔๖.

โลกุตตรปัญญาเหมือนกัน แต่มีสิกขาในการพัฒนาปัญญาที่แตกต่างกัน เพื่อสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม

๑) ความสัมพันธ์การพัฒนาปัญญาในระดับโลกุตระสำหรับบรรพชิต

ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกุตระสำหรับบรรพชิต พระผู้มีพระภาคได้สอนถึงหลักการศึกษาศำหรับบรรพชิต ที่ใช้ในการพัฒนาปัญญาจากโลกิยะให้เป็นโลกุตระไว้ด้วยสิกขา ๓ ในการสร้างความสัมพันธ์ของศรัทธากับเป้าหมายในระดับโลกุตระ

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า

กิจที่สมณะควรทำ เป็นของสมณะ ๓ ประการ คือ การสมาทานอริศีลสิกขา(สิกขาคือศีลอันยิ่งใหญ่) การสมาทานอริจิตสิกขา(สิกขาคือจิตอันยิ่งใหญ่) การสมาทานอริปัญญาสิกขา(สิกขาคือ ปัญญาอันยิ่งใหญ่) เมื่อใด เธอศึกษาอริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา เมื่อนั้น เธอผู้ศึกษาอริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขาอยู่ ก็จักละราคะ โทสะ และโมหะได้ เพราะละราคะ โทสะ และโมหะได้ เธอจักไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล จักไม่ประพฤตีสั่งที่เลวทรามอีก^{๒๒}

จะเห็นได้ว่า ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมพัฒนาบุคคลของภิกษุ คือ สิกขา ๓ หรือเรียก ง่าย ๆ สั้น ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ได้แก่ ปาฏิโมกขสังวรศีล (ศีล คือ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์) เป็นศีล ยิ่งกว่าศีลทั้งหมด เป็นอริศีล เพราะ เป็นปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม เป็นสัมมาทิฏฐิ^{๒๓} เกิดแก่ผู้สำรวมด้วยปาฏิโมกขสังวรศีล^{๒๔} ที่พระผู้มีพระภาคได้บัญญัติไว้แล้วคือ ศีล ๒๒๗ ข้อ อริจิตตปัญญา ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิเกิดขึ้นแก่ผู้เข้ารูปาวจรสมาบัติและอรูปราวจรสมาบัติ^{๒๕} พระสัมพันธูปุทธเจ้าทรง

^{๒๒} คุรยลละเอียคใน อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๘๒,๘๕/๓๐๘-๙.

^{๒๓} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๓๐/๕๐๔.

^{๒๔} อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๗๖๙/๔๒๖.

^{๒๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๓๐/๕๐๔.

บัญญัติประกาศจิตอันเป็นไปในสมาบัติ ๘^{๖๖} เป็นพื้นฐานแห่งวิปัสสนา สมาบัติเป็นอธิจิตได้ เพราะเพื่อแสดงปัญญาอันบรรลุป็นอธิจิต หมายถึง ปัญญา ... อันใด เกิดขึ้นแก่ผู้เจริญกรรมฐาน ผู้เข้ารูปาวจรสมาบัติ และอรุปราวจรสมาบัติ อธิปัญญาศึกษา ปัญญาใน มรรค ๔ ผล ๔^{๖๗}

ในส่วนทั้ง ๖ เหล่านั้น คือ สิล อธิศีล จิต อธิจิต ปัญญา อธิปัญญา มีวิปัสสนาปัญญา อาศัยธรรมคืออธิปัญญาในการเป็นไป เปรียบเหมือนบุคคลเรียกว่า อธิฉัตรและอธิรัชซึ่งมีปริมาณมาก เพราะอาศัยฉัตร (ร่ม) หรือรัช (ธง) ซึ่งมีปริมาณน้อย อย่างไรก็ตาม แม้ข้อนี้ก็เหมือนกัน ชื่อว่าปาฏิโมกขสังวรศีลอันเป็นอธิศีล ก็เพราะอาศัยศีล ๕ และศีล ๑๐ อันเป็นเบื้องต้นสมาบัติ ๘ อันเป็นพื้นฐานให้วิปัสสนา (ความเห็นแจ้ง) เกิดขึ้น ชื่อว่าอธิจิตเพราะอาศัยสมาบัติ ๘ อันเป็นไปในการเวียนเกิดเวียนตาย และพึงทราบว่าวิปัสสนาปัญญา(ปัญญาแห่งความเห็นแจ้ง) และปัญญาในมรรคในผลชื่อว่า อธิปัญญา ก็เพราะอาศัย กัมมัตสกตปัญญา^{๖๘} ความรู้ถึงภาวะที่สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว จัดเป็นปัญญาที่ถูกต้องในระดับสามัญ (ยังไม่เป็นอธิปัญญา) และเป็นโลกียสัมมาทิฐิ^{๖๙} เมื่อศึกษา อธิศีลศึกษา อธิจิตตศึกษา และอธิปัญญาศึกษาเป็นอย่างดีแล้ว จะทำให้เกิดการละราคะ โทสะ และโมหะได้ เพราะการละราคะโทสะ และโมหะได้จะไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล และจะไม่ประพฤตสิ่งที่เลวทรามอีก ปัญญาที่รู้เห็นแจ่มแจ้งยิ่งขึ้นนี้เป็นโลกุตตรปัญญา เป็นปัญญาเพื่อความหลุดพ้นแห่งทุกข์ เพื่อบรรลู่สู่เป้าหมายสูงสุดคือ พระนิพพาน

ดังมีมาใน สัมมาทิฐิสูตร^{๗๐} พระสูตรที่ว่าด้วยความเห็นชอบ กล่าวโดยพระสารีบุตรว่า เมื่อใดอริยสาวกรู้ชัดซึ่งอกุศลและรากเหง้าอกุศล รู้ชัดซึ่งกุศลและรากเหง้าของกุศล รู้ชัด

^{๖๖} สมาบัติ ๘ (คุณวิเศษเป็นที่อันบุคคลเข้าถึง หรือ ธรรมวิเศษที่ควรเข้าถึง, การบรรลุขั้นสูง) ได้แก่ ฌาน ๘ คือ รูปฌาน ๔ (ปฐมฌาน ทุคิยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน) และอรุปรมาณ ๔ (๑. อากาสนัญญาตนะ (ฌานอันกำหนดอากาศคือช่องว่างหาที่สุคมิได้เป็นอารมณ์) ๒. วิญญาณัญญาตนะ (ฌานอันกำหนดวิญญาณาหาที่สุคมิได้เป็นอารมณ์) ๓. อากิญจัญญาตนะ (ฌานอันกำหนดภาวะที่ไม่มีอะไร เป็นอารมณ์) ๔. เนวสัญญานาสัญญาตนะ (ฌานอันเข้าถึงภาวะมีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาที่ไม่ใช่); พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๒๑๕.

^{๖๗} อภ.วิ.อ. (บาลี) ๗๖๕/๔๒๗.

^{๖๘} อภ.วิ.อ. (บาลี) ๗๖๕/๔๒๘.

^{๖๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๑๔.

^{๗๐} ุรายนละเอียดใน ม.มู (ไทย) ๑๒/๘๕-๑๐๔/๘๑-๑๐๐.

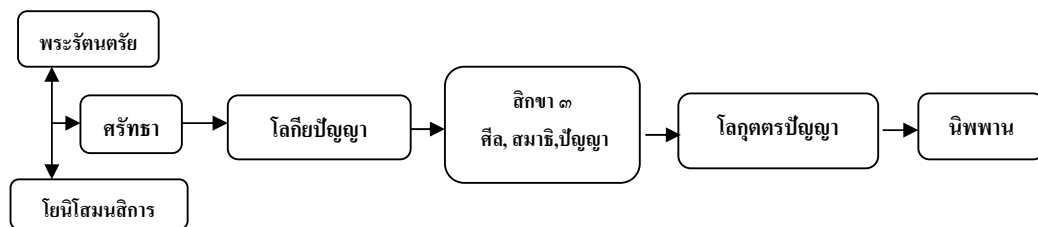

อาหาร เหตุเกิด ความดับ^{๑๑} และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งอาหาร รู้ชัดทุกข์ (สภาวะที่ทนได้ ยาก) ทุกขสมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) ทุกขนิโรธ (ความดับทุกข์) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) รู้ชัดชราและมรณะ เหตุเกิด ความดับ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับ แห่งชราและมรณะ ชาติ ... ภพ ... อุปาทาน ... ตัณหา ... เวทนา ... ผัสสะ ...อายตนะ ๖ ประการ ... นามรูป ... วิญญาณ ... สังขาร ... อวิชชา ... อาสวะ เหตุเกิด ความดับ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งอาสวะ

เมื่อนั้น ท่านละราคานุสัย (กิเลสที่นอนเนื่องคือราคะ) บรรเทาปฏิฆานุสัย (กิเลสที่นอนเนื่องคือปฏิฆะ) ถอนทิกขณานุสัย (กิเลสที่นอนเนื่องคือทิกขณ) และมานานุสัย (กิเลสที่นอนเนื่องคือมานะ) ที่ว่า “เป็นเรา” โดยประการทั้งปวง ละอวิชชาได้แล้ว ทำวิชชาให้เกิด แล้วเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ในปัจจุบันนี้เอง ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ พระอริยสาวกก็ชื่อว่า มีสัมมาทิฐิ มีความเห็นตรง มีความเลื่อมใสอันแน่วแน่ในธรรม มาสู่พระสัทธรรมนี้^{๑๒}

จะเห็นได้ว่า บุคคลเมื่อเกิดปัญญาที่รู้ชัดแล้ว ถึงการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับของความเป็นเรื่องของโลก และรู้ซึ่งจนเป็นการพ้นจากเรื่องของโลก ด้วยการ ละ การบรรเทา การถอน การดับไป ของการไม่เข้าไปยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวตนเราเขา ทุกสิ่งอย่างเป็นแต่เพียง บุคคล สัตว์ สิ่งของ ที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอย่างที่ยึดมั่นไปเท่านั้น การรู้ถูกเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงอย่างนี้ แล้วจึงกระทำให้ทุกข์ที่เกิดขึ้นแล้วเบาบางลงไปจนถึงการสิ้นไปของทุกข์ตามลำดับ

สามารถเขียนให้เข้าใจได้ง่ายดังนี้

แผนภาพที่ ๑๕

^{๑๑} ความดับแห่งอาหาร จะปรากฏได้ก็ต่อเมื่อดับตัณหาที่เป็นปัจจัยแห่งอาหารทั้งที่เป็นอุปาทินนกะ และอนุปาทินนกะได้ กล่าวคือ เมื่อเหตุดับไปด้วยประการทั้งปวง แม้ผลที่ย่อมดับไปด้วยประการทั้งปวง; ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๕๐/๒๒๘.

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๕-๑๐๔/๘๑-๑๐๐.

แผ่นภาพนี้อธิบายได้ว่า พระรัตนตรัยประกอบด้วยโยนิโสมนสิการ ทำให้เกิดศรัทธา ศรัทธาเป็นเหตุให้ได้โลกียปัญญา ในบรรพชิตได้อาศัยสิกขา ๓ ในการพัฒนาปัญญา ให้เกิดความรู้แจ้ง รู้ยิ่ง คือ โลกุตตรปัญญา ปัญญาที่เป็นหนทางในการนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์

๒) ความสัมพันธ์การพัฒนาปัญญาในระดับโลกุตระสำหรับคฤหัสถ์

คฤหัสถ์ คือชาวบ้านปุถุชน เพราะปุถุชน ไม่ใช่เสกขะ ไม่ใช่ชอเสกขะ เพราะอยู่ภายนอกจากสิกขาทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคทรงสอนถึงการสร้างกุศลกรรมด้วย บุญกิริยาทางทำความดี ในการสร้างความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกุตระ ซึ่งมีความแตกต่างกับหลักธรรมของเหล่าภิกษุ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ คือ ๑.บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน ๒.บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล ๓.บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา”^{๓๓}

จะเห็นได้ว่า ทางแห่งการทำความดีของปุถุชนนั้น ได้แก่ บุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่าง คือ ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน สิลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา^{๓๔} เพราะปุถุชนไม่ใช่บรรพชิต ยังเป็นผู้ครองเรือนและยังบริโภคคามอยู่ ในการที่จะทำความรู้แจ้งในระดับโลกุตระนั้น จึงมีความแตกต่างจากหลักสิกขา ๓ ของบรรพชิต ด้วยบุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่างนี้ เป็นหลักปฏิบัติในการพัฒนาปัญญาที่เหมาะสมตามควรของปุถุชน เริ่มต้นจากมีความยินดีในการให้ทาน มีความยินดีในการรักษาศีล อบรมกาย วาจา ใจ ให้อยู่ในความเป็นปกติ เจริญภาวนาเพื่อความรู้แจ้งในอริยสัจ

ทางแห่งการทำความดี บุญกิริยาวัตถุอย่างอื่นยังมีอีก ๗ อย่าง คือ ๔.อปจายนมัย บุญกิริยาวัตถุอันประกอบด้วยความเคารพยำเกรง เช่น เห็นพระผู้เฒ่าแล้วถูกรับบาตรจิวรกราบไหว้ หลีกทางให้เป็นต้น ๕.เวชยาวัจจมัย การขวนขวาย ช่วยทำกิจของผู้อื่น เป็นธุระช่วยเหลือบุคคลอื่นที่ไม่สามารถกระทำในกิจได้ ให้สำเร็จแทนเป็นต้น ๖.ปัตติทานมัย การให้ส่วนบุญอย่างเช่นด้วยการที่ถวายปัจจัย ๔ แล้วตั้งจิตอุทิศให้เป็นไปว่า ส่วนบุญจะมีแก่สรรพสัตว์ ๗.ปัตตานุโมทนามัย การอนุโมทนาส่วนบุญที่ได้ด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ ที่ผู้อื่นให้ว่า สาธุ ๘.ธัมมัสสวนมัย บุญอันสำเร็จด้วยการฟังธรรม ๙.ธัมมเทศนามัย บุญอันสำเร็จด้วยการแสดงธรรม ๑๐.ทิฏฐุชุกัมม บุญกิริยาวัตถุคือ การทำความเห็นให้ตรง

^{๓๓} อ.อ.อุทฺทก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๓.

^{๓๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕/๒๖๕, อ.อ.อุทฺทก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๕๓.

บุญกิริยาวัตถุ ๗ อย่างเหล่านี้ สามารถรวมเข้าได้กับบุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่างข้างต้น นั้นเอง ด้วยประการดังนี้ ในที่นี้ ความเคารพ ยำเกรง และการชวนชวาย (ช่วยทำกิจของผู้อื่น) รวมลงได้ในศีลมัชฌิมาบุญกิริยาวัตถุ การให้ส่วนบุญ และการอนุโมทนาส่วนบุญ รวมลงได้ใน ทานมัชฌิมาบุญกิริยาวัตถุ การแสดงธรรม และการฟังธรรม รวมลงได้ในภวานามัชฌิมาบุญกิริยาวัตถุ การทำความเห็นให้ตรง รวมลงได้ทั้ง ๓ อย่าง^{๑๕}

ดังพุทธพจน์ที่มีว่า

ผู้หวังประโยชน์สุข ควรฝึกฝนบำเพ็ญบุญนี้เท่านั้น ที่ให้ผลเลิศติดต่อกันไป มีสุขเป็น กำไร คือควรบำเพ็ญทาน ควรประพฤติธรรมสม่ำเสมอ และควรเจริญเมตตาภาวนา บัณฑิตครั้งเจริญธรรม ๓ ประการ ที่เป็นเหตุให้เกิดสุขดังกล่าวมานี้แล้ว ย่อมเข้าถึง โลก ที่มีสุข ปราศจากการเบียดเบียนกัน^{๑๖}

จะเห็นได้ว่า ปุถุชนผู้อยู่ครองเรือนที่ เป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ และที่เป็นผู้ยัง บริโภคกาม เป็นผู้หวังประโยชน์สุข ทางในการทำความดีที่ประเสริฐสุด และเหมาะสมแก่ เกณฑุหัตถ์ คือ ควรเริ่มจากการบำเพ็ญทาน เพราะการมีจิตคิดที่จะให้เป็นกุศลในขั้นต้น ที่มีความยินดีและไม่ยึดติดในสิ่งของ เป็นผู้เห็นประโยชน์ในการให้แก่ผู้อื่นด้วยความยินดี ควร ประพฤติธรรมสม่ำเสมอด้วยศีล ศีลที่ปฏิบัติดีแล้วทำให้เกิดความละเอียดและสะดุ้งกลัวต่อ บาปอกุศลทั้งหลาย จึงมุ่งกระทำในสิ่งอันเป็นกุศล และควรเจริญเมตตาภาวนา เพื่อให้ได้รู้ แจ่มเห็นจริงในอริยสัจ ธรรม ๓ ประการเมื่อเจริญให้มากแล้ว ความข้ามพ้นจากความเศร้าโศก และความคับแค้นใจ ความดับทุกข์และความเสียใจย่อมเกิดขึ้น ผลแห่งความสุขก็จะเกิดมีแก่ ตน และมีผลต่อความเป็นอยู่ร่วมกันของคนในสังคม เพราะสุขที่เกิดแก่บุคคลผู้ทำให้จิตที่ อบรมดีแล้ว ไม่คิดที่จะเบียดเบียนซึ่งกันและกัน สังคมส่วนน้อยและใหญ่ จึงอยู่ร่วมกันได้ อย่างสงบสุข และยังส่งผลต่อการบรรลุอริยมรรค อริยผลตั้งแต่ขั้นต้นไปจนถึงเป้าหมายเป็น ลำดับต่อไป

^{๑๕} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓/๑๕๖.

^{๑๖} พุ.อ.ติ. (ไทย) ๒๕/๖๐/๔๑๕-๔๑๖.

สามารถเขียนความสัมพันธ์ให้เข้าใจได้ง่ายดังนี้

แผนภาพที่ ๒๐

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า พระรัตนตรัยและโยนิโสมนสิการ ทำให้เกิดศรัทธา ปัญญาย่อมเกิดขึ้นตามมา แต่ยังเป็นเพียงในขั้นโลกียปัญญา เพื่อความรู้แจ้งในอริยสัจและข้ามพ้นจากทุกข์ จึงอาศัยการทำความดีด้วยบุญกิริยาวัตถุ ๓ บุญที่สมบรูณ์ดีแล้ว ทำให้เกิดโลกุตตรปัญญา เป็นปัญญาที่นำออกจากทุกข์ ก้าวพ้นทุกข์ และดับทุกข์ จึงบรรลุถึงเป้าหมาย

๔.๒.๒ ความสัมพันธ์ความสำคัญและประโยชน์ของศรัทธาในระดับโลกุตระ

ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกุตระ มีความสำคัญและมีประโยชน์ต่อการบรรลุธรรม คือ เป็นเครื่องมือในการเจริญกัมมัฏฐาน และเป็นเครื่องมือในการพิจารณาหลักธรรมเพื่อการบรรลุธรรม

๑) เป็นเครื่องมือในการเจริญกัมมัฏฐานเพื่อการบรรลุเป้าหมาย

การจะบรรลุเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนาได้นั้น อาศัยการศึกษาเพียงอย่างเดียวไม่สามารถเข้าถึงความจริงแห่งธรรมได้ ผู้ศึกษาจะต้องลงมือปฏิบัติตามที่ได้ศึกษามาแล้ว เพื่อให้รู้เห็นได้ถูกต้องตามความเป็นจริงของธรรม ด้วยวิธีการปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมเป้าหมาย คือ กัมมัฏฐาน หรือการภาวนา มี ๒ คือ สมถกัมมัฏฐาน กรรมฐานเพื่อการทำจิตใจให้สงบ วิธีฝึกอบรมเจริญจิตใจ วิปัสสนากัมมัฏฐาน กัมมัฏฐานเพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง วิธีฝึกอบรมเจริญปัญญา

ผู้เจริญกัมมัฏฐาน เจริญฌานที่เป็นโลกุตระ ซึ่งเป็นเหตุนำออกจากการเวียนอยู่ในทุกข์ให้ถึงนิพพาน เพื่อละทิฐิ(ความคิดเห็น) เพื่อบรรลุภูมิเบื้องต้น สัจจจากามและอกุศล

ธรรมทั้งหลาย บรรลุรูปฐมณาน เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญา(ทางปฏิบัติลำบากทั้งได้รู้ซ้ำ)^{๑๖} มีวิตก วิจารณ์ ปิติ และสุขอันเกิดจากวิเวก ฯลฯ อยู่ในเวลาใด ในเวลานั้นสภาวะธรรมที่ไม่เป็นรูปซึ่งอิงอาศัยกันเกิดขึ้นแม้อย่างอื่นในเวลานั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่า เป็นกุศล^{๑๗}

จะเห็นได้ว่า ผู้เจริญกัมมัฏฐาน เพื่อการบรรลุธรรมอันมีนิพพานเป็นเป้าหมาย บุคคลที่ได้กระทำมานหรือการเพ่งในอารมณ์จนภาวะจิตสงบประณีต ซึ่งมีสมาธิ (สมถกัมมัฏฐาน) เป็นองค์ธรรมหลัก^{๑๘} ที่เป็นโลกุตตระ อันเป็นเหตุทำให้หลุดพ้นจากวงเวียนแห่งความทุกข์ทั้งปวง จึงให้ถึงเป้าหมายคือ นิพพาน เพื่อละความเห็นผิด เพื่อได้ภูมิธรรมเบื้องต้นคือ โสคาบัน ออกจากกามและสิ่งที่เป็นอกุศลธรรมทั้งหลาย ได้ปฐมฌาน อันมีวิตก วิจารณ์ ปิติ สุข เอกัคคตา ซึ่งเป็นทางปฏิบัติที่ลำบากและเป็นผลได้ซ้ำ แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว สภาวะธรรมอันเป็นกุศลทั้งหลายก็จะเกิดขึ้นได้ อันเกิดจากการเจริญฌานที่เป็นโลกุตตระ วิปัสสนาปัญญา (ปัญญาแห่งความเห็นแจ้ง) ย่อมเกิดขึ้นจากวิปัสสนากัมมัฏฐาน (การเจริญปัญญา) ปัญญาที่รู้แจ้งในโลกุตตรธรรมคือโลกุตตรปัญญา เป็นปัญญาที่ทำให้บุคคลบรรลุถึงเป้าหมายคือ นิพพาน พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “การเว้นจากอาสวะทั้งหลาย ด้วยการทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ (การหลุดพ้นจากกิเลสด้วยอำนาจการฝึกจิต) ปัญญาวิมุตติ (การหลุดพ้นจากกิเลสด้วยปัญญา) อันหาอาสวะไม่ได้เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน (นิพพาน)”^{๑๙}

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๕๖.

^{๑๗} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๒๓๗/๘๕; สภาวะธรรมที่เป็นกุศล โยคาวจรบุคคลเจริญฌานที่เป็นโลกุตตระ ซึ่งเป็นเหตุนำออกจากวัฏฏทุกข์ให้ถึงนิพพาน เพื่อละทิฐิ เพื่อบรรลุภูมิเบื้องต้น สัจจจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายบรรลุปฐมฌาน เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญา มีวิตก วิจารณ์ ปิติ และสุขอันเกิดจากวิเวก อยู่ในสมัยใด ในสมัยนั้น ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต วิตก วิจารณ์ ปิติ สุข เอกัคคตา สัทธินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมานินทรีย์ ปัญญินทรีย์ มนินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ อนัญญาตัญญูสสามินทรีย์ สัมมาทิฐิสัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ สัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ หิริพละ โอตตปป์พละ อโลกะ อโทสะ อโมหะ อนภิชฌา อพยาบาท สัมมาทิฐิหิริ โอตตปป์ปะ กายปัสสัทธิ จิตตปัสสัทธิ กายลหุตา จิตตลหุตา กายมุตตา จิตตมุตตา กายกัมมัฏฐาน จิตตกัมมัฏฐาน กายปาณัญญา จิตตปาณัญญา กายชุกตา จิตตชุกตา สติ สัมปชัญญะ สมณะ วิปัสสนา ปีกคหาะ และอวิกเขปะก็เกิดขึ้น หรือสภาวะธรรมที่ไม่เป็นรูปซึ่งอิงอาศัยกันเกิดขึ้นแม้อื่นในสมัยนั้น

^{๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๕๖.

^{๑๙} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๒๑๓/๑๒๖.

บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยอริยมรรค ย่อมเผากิเลสที่ยังไม่เกิดด้วยโลกุตระธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะเหตุว่าโลกุตระเป็นฉาน บุคคลนั้นย่อมไม่หวั่นไหวเพราะทิวฏฐิต่าง ๆ เพราะเป็นผู้ฉลาดในฉานและวิโมกข์ (ความหลุดพ้นจากกิเลส) ผู้เจริญก็มีมัญฐานตั้งจิตมั่นแล้ว ย่อมเห็นแจ้ง เมื่อเห็นแจ้งก็จะตั้งจิตไว้อย่างมั่นคง ทั้งสมณะและวิปัสสนาได้เกิดขึ้นในขณะนั้น มีส่วนเสมอกันดำเนินไปคู่กัน ความเห็นว่าสังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ นิโรธ (นิพพาน) เป็นสุข ปัญญาที่ออกจากธรรมทั้งสองย่อมถูกต้องอมตบท (นิพพาน) ผู้เจริญก็มีมัญฐานผู้ฉลาดในความต่างกันและความเป็นอันเดียวกันแห่งวิโมกข์เหล่านั้น ย่อมรู้การดำเนินชีวิตด้วยความหลุดพ้นจากกิเลสย่อมไม่หวั่นไหวเพราะทิวฏฐิต่าง ๆ เพราะเป็นผู้ฉลาดในความรู้ทั้งสอง ชื่อว่าญาณ เพราะมีสภาวะรู้ธรรมนั้น ชื่อว่าปัญญา เพราะมีสภาวะรู้ชัด เพราะเหตุนี้ปัญญานี้ในการออก และหลีกไปทั้งจากกองกิเลส และจากนิमितภายนอก ชื่อว่ามคคญาณ (ทางแห่งความรู้)^{๘๑}

๒) เป็นเครื่องมือในการพิจารณาหลักธรรมเพื่อการบรรลุธรรม

การเจริญมัญฐานเป็นเส้นทางที่จะนำไปสู่เป้าหมาย แต่ในการปฏิบัติจะสำเร็จเป็นผลได้ ก็ต้องขึ้นอยู่กับหลักธรรมที่ต้องตามหลักธรรม ในทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมคำสอนของพระผู้มีพระภาคถึงแม้ว่าจะมีมากมาย แต่หลักธรรมคำสอนที่จะทำให้บรรลุถึงเป้าหมายได้คือ โลกุตตรธรรม เป็นธรรมที่ทำให้ข้ามพ้นโลก สัตว์ออกไปแล้วจากโลก ไม่กลับมาสู่โลก ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อธิขีบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ และนิพพาน^{๘๒}

โพธิปักขิยธรรม ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อธิขีบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘^{๘๓} องค์ธรรมประกอบในโพธิปักขิยธรรมแต่ละประเภท ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ พิจารณาเห็นภายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกิขณาและโทมนัสในโลกได้ เห็นเวทนาในเวทนา ฯลฯ เห็นจิตในจิต ฯลฯ เห็นธรรมในธรรม ฯลฯ สัมมัปปธาน ๔ สร้างฉันทะ พยายาม ปราบกความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เพื่อความดำรงอยู่ ไม่เสื่อมหาย ภัยวิญญูภาพ

^{๘๑} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๖๒/๑๐๑.

^{๘๒} ดูรายละเอียดใน พ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๓/๕๑๑-๕๑๒.

^{๘๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๗๗.

ไพบูลย์ เจริญเต็มแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว อิทธิบาท ๔ เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทะ วิตถะ จิตตะ วิมังสา อินทริย ๕ เจริญสัทธินทรีย์ ๗๗ ปัญญินทรีย์ ๗๕ เจริญสัทธาพละ ๗๗ ปัญญาพละ สัมโพชฌังค ๗ เจริญสติ ธรรม วิตถะ ปิตี ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา มรรค ๘ เจริญ สัมมาทิฎฐิ (เห็นชอบ) ๗๗ เจริญสัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)^{๘๔}

พระผู้มีพระภาคตรัสถึงการเจริญโพธิปักขิยธรรมว่า

กษัตริย์ผู้สำรวจกาย สำรวจวาจา สำรวจใจ อาศัยการเจริญโพธิปักขิยธรรม ๗ หมวด แล้ว จะปรินิพพานในโลกนี้ทีเดียว แม้พราหมณ์ ๗๗ แม้แพศย์ ๗๗ แม้ศูทร ๗๗ แม้สมณะผู้สำรวจกาย สำรวจวาจา สำรวจใจอาศัยการเจริญโพธิปักขิยธรรม ๗ หมวดแล้ว จะปรินิพพานในโลกนี้ทีเดียว^{๘๕}

จะเห็นได้ว่า โพธิปักขิยธรรมทั้งหลายเหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นอริยมรรคก็เกิดขึ้น ด้วยการทำกิจของตน ๆ ให้สำเร็จและด้วยดำเนินไปตามรูปของตน บุคคลสามารถเลือกธรรมหมวดใดหมวดหนึ่งก็ได้ เพื่อเป็นหลักธรรมประกอบกับการปฏิบัติให้บรรลุถึงเป้าหมาย เพราะในแต่ละหมวดธรรมนั้นมีความสัมพันธ์กันและมีทั้งเป็นอิสระต่อกัน ทุกหมวดในหลักโพธิปักขิยธรรมนี้ ล้วนแต่เป็นหมวดธรรม ที่เป็นองค์ประกอบที่เป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่การตรัสรู้ ธรรมเกื้อหนุนแก่อริยมรรค และเกื้อหนุนในการบรรลุเป้าหมายทั้งสิ้น

บุคคลที่อาศัยการเจริญโพธิปักขิยธรรม ๗ หมวดแล้ว จะปรินิพพานในโลกนี้แน่นอน เพราะเป็นข้อปฏิบัติอย่างกลาง^{๘๖} ที่มีความไม่ลำบากร่างกายและใจในการปฏิบัติธรรม เพื่อนำไปสู่มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑ เพราะ เมื่ออาสวะทั้งหลายได้สิ้นไปแล้ว ทำให้กิเลสทั้งหมดนั้นย่อมสิ้นไปด้วยเหมือนกัน พระผู้มีพระภาคตรัสถึงการเว้นจากอาสวะทั้งหลาย ด้วยการทำให้แจ้งการหลุดพ้นจากกิเลสด้วยอำนาจการฝึกจิต การหลุดพ้นจากกิเลสด้วยปัญญาที่ไม่มีกิเลสเพราะกิเลสทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งแล้วจึงเข้าถึงนิพพาน^{๘๗}

^{๘๔} อจ.ตัก. (ไทย) ๒๐/๑๕๗-๑๖๓/๒๕๐.

^{๘๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๘/๑๐๑.

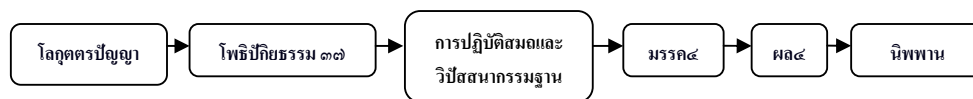
^{๘๖} อจ.ตัก. (ไทย) ๒๐/๑๕๗-๑๖๓/๒๕๐.

^{๘๗} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๒๑๓/๓๒๖.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ปัญญาที่เป็นอริยะเป็นปัญญินทรีย์ (ความเป็นใหญ่ คือ ปัญญา) วิมุตติที่เป็นอริยะเป็นสมาธิินทรีย์ (ความเป็นใหญ่ คือ สมาธิ)”^{๘๘}

โลกุตระปัญญาเมื่อต้องการส่งต่อให้ถึงเป้าหมาย อาศัยเพียงปัญญาในทางพระพุทธศาสนาถือว่ายังบรรลุเป้าหมาย จะต้องอาศัยความสัมพันธ์ ๒ อย่างที่มีความจำเป็นต่อการบรรลุธรรมด้วย คือ หลักธรรมและการปฏิบัติธรรม เพื่อให้เป็นผล ดังนั้นความสัมพันธ์ของความสำคัญและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกุตระ คือเป็นเครื่องมือให้ได้บรรลุเป้าหมาย โดยอาศัยโพธิปักขิยธรรมในการปฏิบัติตามหลักสมณะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ให้เกิดมรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

สามารถเขียนให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นดังนี้

แผนภาพที่ ๒๑

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า โลกุตระปัญญาเป็นเครื่องมือให้บรรลุโลกุตระธรรมธรรมที่จะนำไปสู่การข้ามพ้นจากโลก ได้แก่โพธิปักขิยธรรม ในโพธิปักขิยธรรมสามารถเลือกประเภทใดประเภทหนึ่งให้เป็นธรรมที่เหมาะสมสำหรับตน เพื่อนำมาประกอบกับการปฏิบัติด้วยสมณะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน จนเกิดการบรรลุในมรรค ๔ และได้ผล ๔ ทำให้ข้ามพ้นจากโลก คือทุกข์ เกิดความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ พ้นจากความเศร้าโศกและความคับแค้นใจ คับทุกข์ และความเสียใจ บรรลุอรหิมรรค^{๘๙} ทำให้แจ้งนิพพาน^{๙๐}

^{๘๘} ส.ม. (ไทย) ๑๕/๕๑๖/๓๒๘.

^{๘๙} ที.ม.อ. (บาลี) ๒๑๔/๑๕๗.

^{๙๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

๔.๓ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ศรัทธา ๔ ประเภทในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย

ศรัทธา ๔ ประเภท ได้แก่ กัมมศรัทธา (เชื่อกฎแห่งกรรม) วิปากศรัทธา (เชื่อผลของกรรม) กัมมัสถศกตาศรัทธา (เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน) ตถาคตโพธิศรัทธา (เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า)

๔.๓.๑. ความสัมพันธ์ของกัมมศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย

กัมมศรัทธา คือ ความเชื่อเรื่องกรรม ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ดังพระพุทธพจน์ว่า

คนทำกรรมเหล่าใดไว้ ย่อมเห็นกรรมนั้นในตน

คนทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี

คนทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว

คนหว่านพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น^{๕๑}

เจตนาคือตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำการด้วยกาย วาจา ใจ^{๕๒} การกระทำจะต้องสัมพันธ์กับผลของการกระทำ ไม่ว่ากรรมดีหรือชั่ว ผลนั้นจะต้องเป็นไปอย่างที่ได้กระทำไว้เช่นนั้นด้วย คือกระทำการไว้อย่างไรก็ได้ผลเป็นเช่นนั้น

ความสัมพันธ์ของกัมมศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย คือ ความสัมพันธ์หรือเกี่ยวข้องกันระหว่างความเชื่อการกระทำเพื่อเป้าหมาย กับการให้ผลของกรรมคือเป้าหมาย ซึ่งเป็นไปตามความเชื่อกฎแห่งกรรมหรือกฎธรรมชาติ เพราะปรากฏให้เห็นว่า เมื่อมีเหตุและปัจจัยกระทำการเพื่อเป้าหมายแล้ว ผลก็คือเป้าหมายเป็นอันแน่นอน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม”^{๕๓}

กุศลกรรม กรรมที่บุคคลผู้ไม่มีโลภะ โทสะ โมหะ กระทำทางกาย วาจา และใจ แม้กรรมที่ไม่ก่อทุกข์ให้เกิดแก่ผู้อื่น ด้วยเรื่องที่ไม่เป็นจริง ด้วยการเบียดเบียน จองจำให้เสีย

^{๕๑} บุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๔๔/๑๐๓.

^{๕๒} อจ.ภก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๖๑.

^{๕๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๐/๕๘๒.

ทรัพย์ ดิเดียน หรือซบไล้ โดยอวดอ้างว่า “เรามีกำลัง ทรงพลัง” ก็จัดเป็นกุศลกรรม กุศลธรรม เหล่านี้เกิดจากอ โลกะ อโทสะ อโมหะ เป็นเหตุ เป็นแดนเกิด เป็นปัจจัย

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย บาบอกุศลธรรมที่เกิดจาก โลกะ โทสะ โมหะ เป็นอันบุคคลละได้เด็ดขาด ตั้รากลอน โคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอน โคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อ ไปไม่ได้ เขาย่อมอยู่เป็นสุข ไม่ลำบาก ไม่คับแค้น ไม่เดือดร้อนในปัจจุบัน ย่อมปรินิพพานในอัทภาพปัจจุบัน^{๕๔}

กัมมสังขาร คือ ความเชื่อเรื่องกุศลกรรม ๑๐ เป็นกรรมที่จะให้ผลคือเป้าหมาย บุคคลเจริญกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้แล้วย่อมได้ปัญญา ปัญญาเกิดย่อมได้เป้าหมายเป็นผลของ กรรม ดังที่พราหมณ์ชื่อว่าสคารวะทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ท่านพระโคตม อะโรหนอ เป็นฝั่งนี้ อะไรเป็นฝั่งโน้น”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

พราหมณ์ (๑) ปาณาติบาตเป็นฝั่งนี้ เจตนางดเว้นเป็นฝั่ง โน้น (๒) อทินนาทานเป็นฝั่งนี้ เจตนางดเว้นเป็นฝั่ง โน้น (๓) กามสุมิฉาจารเป็นฝั่งนี้ เจตนางดเว้นเป็นฝั่ง โน้น (๔) มุสาวาท เป็นฝั่งนี้ เจตนางดเว้นเป็นฝั่ง โน้น (๕) ปิสุณาวาจาเป็นฝั่งนี้ เจตนางดเว้นเป็นฝั่ง โน้น (๖) ผรุสวาจาเป็นฝั่งนี้ เจตนางดเว้นเป็นฝั่ง โน้น ๗. สัมผัสปลลาปะเป็นฝั่งนี้ เจตนางดเว้นเป็น ฝั่ง โน้น (๘) อภิขณาเป็นฝั่งนี้ อนภิขณา (ความไม่พึงเล็งอยากได้ของเขา) เป็นฝั่ง โน้น (๙) พยาบาทเป็นฝั่งนี้ อพยาบาท (ความไม่คิดร้าย) เป็นฝั่ง โน้น (๑๐) มิจฉาทิฎฐิเป็นฝั่งนี้ สัมมาทิฎฐิ (เห็นชอบ) เป็นฝั่ง โน้น ... ขนเหล่าใดประพฤติตามธรรมในธรรมที่พระผู้มีพระภาค ตรัสไว้โดยชอบ ขนเหล่านั้นจักข้ามพ้นวิภูฏะอันเป็นบ่วงมารที่ข้ามได้แสนยาก จักถึงฝั่ง โน้น บัณฑิตละธรรมดำ แล้วพึงเจริญธรรมขาว ออกจากวิภูฏะ มาสู่วิภูฏะสะกามทั้งหลาย แล้วเป็นผู้หมดความกังวล พึงปรารถนาความยินดียิ่งในวิเวก ที่ยินดีได้ยากยิ่ง บัณฑิตพึง ชำระตนให้ผ่องแผ้วจากเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตทั้งหลาย บัณฑิตเหล่าใด อบรมจิตโดย ชอบในองค์ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ทั้งหลายไม่ถ้อยมั่น ยินดีในนิพพานเป็นที่สละความถือ

^{๕๔} คุรยละเอียดใน อภ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๐/๒๗๕-๒๗๕.

มัน บัณฑิตเหล่านั้นสิ้นอาสวะแล้ว มีความรุ่งเรือง ดับสนิทแล้วในโลก^{๕๕}

อกุศลกรรม ๑๐ เป็นโลกิยธรรม กุศลกรรม ๑๐ เป็นโลกุตตรธรรม^{๕๖} ในหมู่มนุษย์เหล่าชนผู้ไปถึงนิพพาน^{๕๗} ได้นั้นยังมีจำนวนน้อย ส่วนหมู่อื่นนอกเหนือไปจากนี้ เป็นผู้ที่มีความเห็นว่าเป็นตัวของตนทั้งนั้น^{๕๘} ส่วนชนเหล่าใดประพฤติดตามธรรมในธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยชอบ ชนเหล่านั้นจะข้ามพ้นความเวียนเกิด หรือวนเวียนด้วยอำนาจกิเลสกรรมและวิบาก^{๕๙} อันเป็นบ่วงมารที่ข้ามได้แสนยาก จะเป็นผู้ถึงนิพพาน บัณฑิตละอกุศลกรรม ๑๐ แล้วกระทำการเจริญกุศลกรรม ๑๐ จึงออกจากการเวียนเกิดเวียนตาย มาสู่ภาวะพ้นจากการเวียนเกิดเวียนตาย ได้แก่ นิพพาน^{๖๐} เมื่อละกามทั้งหลายแล้ว ย่อมเป็นผู้หมดความกังวล ปราศจากความยินดียิ่งในความสังัด^{๖๑} ที่ยินดีได้ยากยิ่ง บัณฑิตควรที่จะชำระตัวเองให้ปราศจากเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตทั้งหลาย บัณฑิตเหล่าใดอบรมจิตโดยชอบในองค์ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ทั้งหลาย ไม่ถือมั่น ยินดีในนิพพานเป็นที่สละความถือมั่น บัณฑิตเหล่านั้นสิ้นอาสวะคือกิเลสแล้ว มีความรุ่งเรือง ดับสนิทแล้วในโลก ๓ คือ สังขารโลก โลกคือสังขาร สัตว์โลก โลกคือหมู่มสัตว์ โอกาสโลก โลกคือแผ่นดิน^{๖๒}

จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ของกัมมัตถะในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย เกิดจากความเชื่อเรื่องกรรมบถ คือ เชื่อทางแห่งสุคติและทุกคติ และเป็นทางแห่งความสุขความทุกข์ของผู้ที่เกิดในคตินั้น ๆ เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ คือเชื่ออกุศลกรรม ๑๐ เป็นโลกิยธรรม เป็นธรรมที่ผู้รู้ทราบดีว่าไม่เป็นกรรมเพื่อเป้าหมาย เป็นธรรมที่ทำให้เกิดโลกิยสัมมาทิฏฐิ ความรู้เห็นอย่างถูกต้องตามความเป็นจริงจึงเกิดศรัทธาในกุศลกรรม ๑๐ ที่

^{๕๕} ุรายละเอียดใน อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๖๕/๓๐๔-๓๐๖.

^{๕๖} ฟังโน้น ในที่นี้หมายถึงโลกิยธรรม, ฟังโน้น ในที่นี้หมายถึง โลกุตตรธรรม; อภ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๑๓-๑๑๔/๓๓๕.

^{๕๗} ถึงฟังโน้น ในที่นี้หมายถึง นิพพาน; อภ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๑๓-๑๑๔/๓๓๕.

^{๕๘} ฟังนี้ ในที่นี้หมายถึง สักกายทิฏฐิ; อภ.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๑๓-๑๑๔/๓๓๕.

^{๕๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๘.

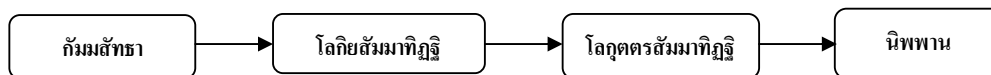
^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๕.

^{๖๑} วิเวก ความสังัด มี ๓ คือ อยู่ในที่สังัดเป็น กายวิเวก จิตตสังขยเป็น จิตตวิเวก หมดกิเลสเป็น อุปธิวิเวก, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๐.

^{๖๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๒.

เป็นโลกุตตรธรรม เพราะเป็นกรรมเพื่อเป้าหมาย เมื่อละอกุศลกรรม ๑๐ แล้ว เจริญกุศลกรรม ๑๐ ทำให้เกิดโลกุตตรสัมมาทิฐิ จึงออกจากการเวียนเกิดเวียนตาย มาสู่ภาวะพ้นจากการเวียนเกิดเวียนตาย ย่อมบรรลุดังเป้าหมายคือ นิพพาน

สามารถเขียนให้เข้าใจความสัมพันธ์ได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๒๒

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า บุคคลเชื่ออกุศลกรรมบถ ทำให้เกิดโลภิตสัมมาทิฐิ แล้ว เจริญโลภิตสัมมาทิฐิด้วยละอกุศลกรรม ๑๐ พังเจริญกุศลกรรม ๑๐ เกิดโลกุตตรสัมมาทิฐิจึง ออกจากและหลุดพ้นการเวียนเกิดเวียนตาย บรรลุดังเป้าหมายสูงสุดคือ นิพพาน

๔.๓.๒. ความสัมพันธ์ของวิปากัตถาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย

วิปากัตถา ความเชื่อเรื่องผลของกรรม คือ ความเชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และ ผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว^{๑๑๑}

นิพพาน เป็นผลแห่งกรรมดีสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือ การหลุดพ้นและเป็นอิสระทั้งต่อตนเองและสิ่งอื่น ๆ รวมไปถึงการมีอิสระจากพระศาสดาอย่างสิ้นเชิง เมื่อ พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกบวช และมุ่งกระทำความเพียรบำเพ็ญบารมี^{๑๑๒} จนสำเร็จเป็น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผลแห่งกรรมดีสูงสุดที่พระองค์ได้กระทำการบำเพ็ญบารมี ด้วยพระองค์เองอย่างยิ่งยวด ทำให้มนุษย์ได้เห็นถึงศักยภาพในความสามารถและผลสำเร็จที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์เอง จนสามารถหลุดพ้นจากวัฏฏสงสาร โดยไม่ได้พึ่งพาอาศัยสิ่งอื่น ๆ นอกตนเอง และจากการคลบ้นดาลของใครทั้งสิ้น หรือแม้แต่เทพเจ้าองค์ไหน ๆ

^{๑๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๐.

^{๑๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๐.

บุคคลเชื่อผลของกรรม หมายถึง เป้าหมาย ที่เกิดจากการกระทำเพื่อการบรรลุถึง เป้าหมาย เมื่อบุคคลได้กระทำความไว้แล้ว ผลของกรรมย่อมปรากฏตามการกระทำเช่นนั้น

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

บุคคลผู้มีปัญญาทราวม กระทำกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริตและอกุศลกรรมอย่างอื่น ๆ ซึ่งประกอบด้วยโทษ ไม่ทำกุศลกรรมไว้ ทำแต่อกุศลกรรมไว้มากมาย หลังจากตายแล้วจะไปบังเกิดในนรก บุคคลผู้มีปัญญา ละกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต และอกุศลกรรมอื่น ๆ ซึ่งประกอบด้วยโทษได้แล้ว ไม่ทำอกุศลกรรมไว้ทำแต่กุศลกรรมไว้มากมาย หลังจากตายแล้วจะไปบังเกิดในสวรรค์^{๑๐๕}

จะเห็นได้ว่า ผลของกรรมที่บุคคลทำกรรมใดไว้แล้ว เกิดความเดือดร้อนใจในภายหลัง ร้องไห้มีน้ำตานองหน้า รับผลกรรมนั้นอยู่ กรรมนั้นชื่อว่าเป็นกรรมที่ไม่ดี^{๑๐๖} และไม่เป็นไปเพื่อการดับทุกข์และไม่สัมพันธ์กับเป้าหมาย หมายถึง อกุศลกรรมบถ แต่หากบุคคลทำกรรมใดไว้แล้ว ย่อมไม่เกิดความเดือดร้อนใจในภายหลัง มีความอึดเอิบดีใจ เสวยผลกรรมนั้นอยู่ กรรมนั้นชื่อว่าเป็นกรรมที่ดี^{๑๐๗} เป็นไปเพื่อการดับทุกข์และสัมพันธ์กับเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง กุศลกรรมบถ เมื่อเกิดศรัทธาในผลแห่งกรรมดี จึงเจริญกุศลกรรมบถเพื่อให้สัมพันธ์กับเป้าหมาย เป็นไปเพื่อความ สุข ดับทุกข์ เพื่อการหลุดพ้นจากวัฏฏะ เป็นอิสระ อันเป็นเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา

พระผู้มีพระภาคตรัสถึงเรื่องความเป็นพราหมณ์ของบุคคลว่า บุคคลจะเป็นพราหมณ์ ก็เพราะกรรมอันประเสริฐนี้ คือ ตบะ พรหมจรรย์ สัจญมะทมะ กรรมอันประเสริฐนี้ นำความ เป็นพราหมณ์ที่สูงสุดมาให้^{๑๐๘} บุคคลไม่ว่าจะเป็นอะไรหรือไม่ได้เป็นอะไร ไม่ได้เกิดจากชาติกำเนิดทำให้เป็น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงให้เห็นว่า การที่บุคคลจะเป็นพราหมณ์ เป็นพระราช ฯลฯ ล้วนแล้วแต่เกิดจากการกระทำให้เป็นอย่างนั้น ๆ ทั้งสิ้น แม้แต่บุคคลที่เป็น

^{๑๐๕} คุรยละเอียดใน พุ.อติ. (ไทย) ๒๕/๓๐-๓๑/๓๗๓-๓๗๘.

^{๑๐๖} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๖๗/๔๘.

^{๑๐๗} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๖๘/๔๘.

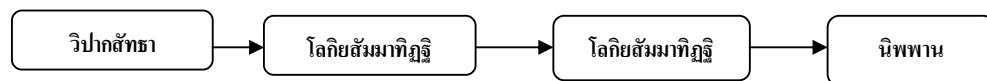
^{๑๐๘} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๖๖๑/๖๕๖.

พราหมณ์ได้นั้น ก็เพราะเกิดจากการกระทำกรรมอันประเสริฐที่บุคคลนั้นเป็นผู้กระทำ คือ ด้วยการสำรวมอินทรีย์ การประพฤติธรรมอันประเสริฐ คือ ปัญญา^{๑๑๕} กรรมอันประเสริฐนี้ ได้นำความเป็นพราหมณ์ที่สูงสุดมาให้แก่บุคคลที่เป็นผู้กระทำ

บุคคลที่ปรารถนาผลคือเป้าหมาย ย่อมกระทำกรรมอันประเสริฐที่บุคคลนั้นเป็นผู้กระทำ คือ เจริญกุศลกรรมบถจนเกิดปัญญา และปัญญาแห่งความรู้แจ้งสามารถนำพาออกจากการเวียนเกิดเวียนตาย มาสู่ภาวะแห่งการพ้นจากการเวียนเกิดเวียนตาย ได้แก่ เป้าหมายคือ นิพพาน เมื่อละกามทั้งหลายได้แล้ว ย่อมเป็นผู้หมดความกังวล ควรปรารถนาความยินดีในความสงบ ที่ยินดีได้ยากยิ่ง ชำระตัวเองให้ปราศจากเครื่องเศร้าหมองแห่งจิตทั้งหลาย อบรมจิตโดยชอบในองค์ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ทั้งหลาย ไม่ถือมั่น ยินดีในนิพพานเป็นที่สละความถือมั่น สิ้นอาสวะคือกิเลสแล้ว มีความรุ่งเรือง ดับสนิทแล้วในเรื่องของโลก

ดังนั้น ความสัมพันธ์ของวิปากสหธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย จากข้อมูลที่น่ามากกล่าวอ้างทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ได้ว่า เมื่อเกิดวิปากสหธา คือ ความเชื่อเป้าหมายคือนิพพาน บุคคลนั้นจะคิดที่จะกระทำกุศลกรรมบถอันประเสริฐ ที่ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง จึงเกิดโลกียปัญญา แล้วเจริญปัญญานั้นให้รู้ยิ่งเพื่อเป็นหนทางในการพ้นทุกข์คือ โลกุตตรปัญญา อบรมจิตโดยชอบในองค์ธรรมอันเป็นเครื่องตรัสรู้ทั้งหลาย ที่จะนำพาไปสู่เป้าหมายคือ นิพพาน

สามารถเขียนให้เข้าใจความสัมพันธ์ได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๒๓

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า บุคคลเกิดวิปากสหธา จึงมุ่งมั่นกระทำกุศลกรรมบถ ทำให้เกิดโลกียปัญญา บุคคลรู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมที่จะเจริญโลกุตตรปัญญา

^{๑๑๕} คบะ หมายถึงการสำรวมอินทรีย์ พรหมจรรย์ หมายถึงการประพฤติธรรมอันประเสริฐ ศัญญะ หมายถึงศีล ทมะ หมายถึงปัญญา; พุ.ศ.อ. (บาลี) ๒/๖๖๑/๓๐๒.

ให้เป็นปัญหาที่เป็นเครื่องนำพาบุคคลให้ออกจากวิญญูะ กระทำการละอกุศลกรรมบถแล้ว จึงหลุดพ้นจากอัสวะทั้งหลายอย่างเป็นอิสระคือ เป้าหมาย

๔.๓.๓. ความสัมพันธ์กัมมัสสกตาสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย
กัมมัสสกตาสัทธา ความเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตัวเอง^{๑๑๑} กรรมที่บุคคลได้กระทำไว้แล้วจะดีหรือชั่วก็ตาม กรรมนั้นจะเป็นของผู้กระทำเท่านั้น และยังมีผลสืบต่อติดตามตัวไปด้วยทุกที่พระผู้ที่พระภาคเจ้าได้ตรัสว่า

สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน

มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด

มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย

กรรมย่อจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน^{๑๑๒}

ความสัมพันธ์กัมมัสสกตาสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย เป็นความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตัวเองในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย หมายถึง ความเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตัวเอง คือเชื่อว่ากรรมที่ตนได้กระทำกรรมบถแล้วคือ ทำกรรมดีหรือชั่วยอมเป็นของตน บุคคลกระทำข้อปฏิบัติที่กระทำความกรรมเพื่อเป้าหมายก็จะนำเข้าไปสู่เป้าหมาย

การกระทำด้วยข้อปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความมีปัญญามากเท่านั้น จึงจะมีผลต่อความสัมพันธ์กัมมัสสกตาสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย เพราะบุคคลกระทำความกรรมให้เกิดปัญญา ด้วยเป็นผู้ที่เข้าไปหาสมณะหรือพรหมณ์ที่เขารู้และมีปัญญาแล้วสอบถามถึงเรื่องว่า อะไรเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล อะไรมีโทษหรือไม่มีโทษ อะไรควรเสพหรือไม่ควรเสพ กรรมอะไรที่ทำแล้วจึงจะไม่ให้เป็นทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่ากรรมอะไรที่ทำแล้วเป็นไปเพื่อความสุขตลอดกาลนาน หากเสียชีวิตจะได้อะไรไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้ากลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ จะเป็นผู้มีปัญญามาก^{๑๑๓} ด้วยข้อปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความเป็น

^{๑๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๔.

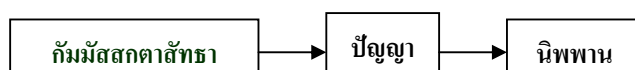
^{๑๑๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๕/๓๕๐.

^{๑๑๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๖/๓๕๕.

ผู้มีปัญญามากนี้ เมื่อบุคคลมีความปรารถนาที่จะเข้าถึงเป้าหมาย ปัญญาที่บุคคลได้กระทำอย่างสมบูรณ์แล้ว จะเป็นตัวทำหน้าที่สร้างความสัมพันธ์กับเป้าหมายต่อไป

ผู้ที่ไม่เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์เพื่อสอบถาม ถึงกรรมที่ทำให้เป็นทุกข์และเป็นสุขตลอดกาล เขาจะเป็นผู้มีปัญญาทรมาม^{๑๑๑} โอกาสที่จะเข้าเป้าหมายนั้น ไม่เกิดขึ้น เพราะบุคคลไม่มีปัญญาที่ช่วยส่งต่อให้ถึงเป้าหมาย

สามารถเขียนให้เข้าใจได้โดยง่ายดังนี้คือ

แผนภาพที่ ๒๔

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า เมื่อบุคคลเกิดกัมมัสสกตาสัทธา และอาศัยกัมมัสสกตาสัทธา เป็นพื้นฐานสร้างศรัทธาให้เกิดปัญญา ด้วยการเว้นขาดจากอกุศลกรรมบถ สร้างกุศลกรรมบถ เจริญปัญญาเป็นโลกุตตรสัมมาทิฎฐิ และปัญญานี้จะส่งต่อเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา กัมมัสสกตาสัทธา จึงมีความสัมพันธ์กับเป้าหมายดังนี้

๔.๓.๔. ความสัมพันธ์ตถาคตโพธิสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย

ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกฝนตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุดบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญเพียรบารมีไว้เป็นแบบอย่าง^{๑๑๒}

ความสัมพันธ์ของตถาคตโพธิสัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย เกิดจากบุคคลมีความเชื่อการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาค ได้อาศัยตถาคตโพธิสัทธา สร้างความสัมพันธ์แห่งความสำเร็จสู่เป้าหมาย และได้ใช้เป็นแนวทาง เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการปฏิบัติ เพื่อการบรรลุธรรมตั้งแต่ขั้นต้นไปจนถึงขั้นสูงสุดคือเป้าหมาย

^{๑๑๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๖/๑๕๕.

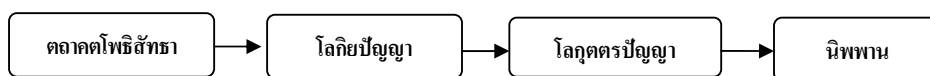
^{๑๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า๑๔๐.

ผู้มีศรัทธาพละ ย่อมอยู่เป็นสุข ควรเลือกเฟ้นธรรม โดยถูกอุบาย ย่อมเห็นเนื้อความแห่งธรรมชัดด้วยปัญญา ความหลุดพ้นแห่งใจย่อมมีได้ เหมือนความดับแห่งแสงไฟอย่างนั้น^{๑๕๕} ดังที่พระผู้มีพระภาคแสดงธรรมโปรดภิกษุปัญจวัคคีย์^{๑๕๖} ทำให้ภิกษุปัญจวัคคีย์ เกิดศรัทธาต่อพระผู้มีพระภาค เชื่อว่าทรงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จึงเกิดความสนใจ ตั้งใจและสนใจที่จะฟัง และตั้งใจเพื่อรู้อย่างยิ่ง เกิดการหยั่งรู้ขึ้น จึงแสวงหานิพพานที่ไม่มีความเกิด อันเป็นความสุขกายสุขใจเพราะปราศจากภัยอันตรายอันขอดเยี่ยม ได้เกิดการหยั่งรู้ขึ้นมาว่า วิมุตติ (ความหลุดพ้น) ไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป จึงทำให้ภิกษุปัญจวัคคีย์หลุดพ้นจากอาสวะ บรรลุอรหัตผลได้เป็นพระอรหันต์ ย่อมเข้าถึงเป้าหมายคือ นิพพาน

ความสัมพันธ์ของตถาคตโพธิศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ศึกษาจากกรณีของเหล่าปัญจวัคคีย์ เมื่อปัญจวัคคีย์มีศรัทธาในพระปัญญาของพระผู้มีพระภาค เมื่อได้ฟังธรรมแล้วใช้โยนิโสมนสิการเข้าพิจารณา ในพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคสั่งสอน ทำให้เหล่าปัญจวัคคีย์เกิดศรัทธาพระผู้มีพระภาค เกิดปัญญาเห็นธรรม บรรลุธรรม รู้แจ้งธรรม หยั่งลงสู่ธรรม ข้ามความสงสัย ปราศจากความแคลงใจ ถึงความเป็นผู้แก้แค้นแล้ว ไม่ต้องเชื่อผู้อื่น ในคำสอนของพระผู้มีพระภาค และได้ทูลขอการบรรพชาอุปสมบทเป็นบรรพชิตทั้งหมดแล้ว ได้กระทำความเพียรตามพระธรรม ทำให้เหล่าปัญจวัคคีย์เกิดปัญญา รู้ชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเป็นธรรมคาด้วยตนแล้ว จึงแสวงหา นิพพาน เหล่าปัญจวัคคีย์ได้เกิดการหยั่งรู้ขึ้น จนหลุดพ้นได้ด้วยปัญญาบรรลุเป้าหมายคือ นิพพาน^{๑๕๗}

สามารถเขียนถึงความสัมพันธ์ให้เข้าใจได้ง่ายดังนี้

แผนภาพที่ ๒๕

^{๑๕๕} คุรยละเอียดใน อภ.สคตค. (ไทย) ๒๓/๔/๓-๘.

^{๑๕๖} คุรยละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘๖/๓๑๑-๓๑๔, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๒๔/๑๘-๓๑.

^{๑๕๗} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๒๔/๑๘-๓๑, ไม่ต้องเชื่อผู้อื่น หมายถึงไม่ต้องอาศัยผู้อื่นคอยแนะนำร่ำสอนในคำสอนของพระศาสนา ไม่ได้หมายถึงว่า ไม่ต้องเชื่อใคร.

แผ่นภาพนี้อธิบายได้ว่า เชื่อในพระปัญญาการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาค เมื่อพิจารณาแล้วจึงได้รู้เห็นตามความเป็นจริงเป็นโลกียปัญญา เพียรประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน อันเป็นอมตธรรมที่พระผู้มีพระภาคได้บรรลุแล้ว และทรงแสดงธรรมสั่งสอน เมื่อปฏิบัติตามคำสั่งสอนแล้วจึงทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ เกิดความรู้แจ้งเป็นโลกุตตรปัญญา หลุดพ้นจากอภิสวะทั้งหลายและเป็นอิสระอย่างสิ้นเชิง ย่อมบรรลุเป้าหมายคือ นิพพาน

๔.๔ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของศรัทธาธรรมดาต่อจลศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย

ศรัทธาทัวไป คือ ศรัทธาที่ไม่ทำให้เกิดปัญหาและเป็นอิสระต่อสิ่งที่ศรัทธา เมื่อพัฒนาให้เกิดเป็นปัญญาและก้าวสู่ความเป็นอิสระภาพทั้งต่อตัวเองและสิ่งที่ศรัทธา ศรัทธาเช่นนี้ คือ ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนา และเป็นศรัทธาที่มีความสัมพันธ์ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

ปุถุชนเกิดศรัทธาได้กับทุกสิ่งทุกอย่างที่ได้พบเห็น หรือถูกต้องสัมผัสทางอายตนะ ๑๒^{๑๑๘} ที่เกิดขึ้นจากความพึงพอใจของบุคคลนั้น ๆ ดังเช่นพระวัคคลี ศรัทธาในพระพุทธเจ้า^{๑๑๙} เพราะความรักในตัวบุคคลเท่านั้นเอง พระเจ้าพิมพิสารเลื่อมใสในอริยาบถของพระพุทธเจ้าครั้งแรกที่ได้เห็น^{๑๒๐} อุปติสสมานพศรัทธาอาการสำรวมของพระอัสสชิ^{๑๒๑} อนาถบิณฑิกเศรษฐีเพียงแค่นี้ได้ยืนยันคำว่า “พระพุทธเจ้า” ก็เกิดศรัทธาในพระพุทธเจ้า^{๑๒๒} ศรัทธาที่เกิดขึ้นเช่นนี้ ยังถือว่าเป็นศรัทธาทัวไปที่สามารถเกิดขึ้นได้กับทุกคน และมีแนวโน้มที่จะมีโอกาสเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา คือ มีความหวั่นไหวยังไม่มีความมั่นคงในศรัทธา

เมื่อเกิดศรัทธาขึ้นแล้ว และได้ฟังธรรมไม่ว่าจะเป็นจากพระพุทธเจ้าโดยตรง หรือ แม้แต่จะเป็นพุทธสาวกก็ตาม รวมไปถึงข้อมูลข่าวสารที่ดีจากแหล่งที่ดี เชื่อว่าเป็นปรโตโมสะ และใช้โยนิโสมนสิการที่ถูกต้องเข้าประกอบ จึงเกิดศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา และเกิด

^{๑๑๘} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๕๔/๑๑๒.

^{๑๑๙} ุรายละเอียดใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๘-๖๕/๒๔๑-๒๔๖.

^{๑๒๐} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๑๒-๔๑๔/๕๕๖.

^{๑๒๑} ุรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๓๒-๓๔.

^{๑๒๒} ุรายละเอียดใน วิ.จู. (ไทย) ๓/๓๐๔/๑๑๑-๑๑๒.

ความรู้เห็นถูกต้องเป็นสัมมาทิฏฐิ เมื่อนำพระธรรมคำสอนมาประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธเจ้าด้วยความศรัทธา จนสามารถบรรลุธรรมได้ตั้งแต่โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี อรหันต์ ไปจนถึงเป้าหมายคือนิพพาน นับว่าเป็นการพัฒนาศรัทธาทั่วไป ให้เป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาและเป็นนิสสรภาพ เพื่อการสร้างความสัมพันธ์ของศรัทธา ตั้งแต่ศรัทธาแบบธรรมดาไปจนถึงศรัทธาที่ไม่หวั่นไหวคือ อจลศรัทธา และมีแนวโน้มส่งต่อไปยังเป้าหมายคือ นิพพาน ดังพระวักกถิ เมื่อพระศาสดาทรงสถาปนาพระวักกถิไว้ในตำแหน่งที่เป็นผู้เลศกว่าพวกภิกษุสาวกฝ่ายข้างสัทธาวิมุตติ ผู้พ้นจากกิเลสได้ด้วยศรัทธา ได้เป็นเอตทัคคมหาสาวกผู้เลศทางผู้พ้นกิเลสได้ด้วยศรัทธา^{๑๒๓}

การพัฒนาจลศรัทธาสู่จลศรัทธา ศึกษาจากกรณีของพระวักกถิ ผลที่เกิดขึ้นมีดังนี้ เมื่อพระวักกถิบวชเป็นบรรพชิต จิตของพระวักกถิติดลงในพระพุทธรูปที่ประเสริฐซึ่งเกิดจากพระบารมีทุกอย่าง^{๑๒๔} ศรัทธาจริต^{๑๒๕}ได้เกิดขึ้นกับพระวักกถิ และเป็นศรัทธาธรรมดาทั่วไปสามารถเกิดได้กับทุกคน ซึ่งเกิดจากเมื่อตาเห็นรูปแล้วเกิดความพึงพอใจในสิ่งที่ได้เห็น ทำให้เกิดศรัทธาต่อสิ่งนั้น ๆ ยังมีความหวั่นไหว และสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาหากมีปัจจัยภายนอกอย่างอื่นเข้ามากระทบ และพร้อมที่จะหมดศรัทธาได้เมื่อไม่พึงพอใจเกิดขึ้น เป็นศรัทธาที่มีแนวโน้มเป็นไปในสองทิศทาง คือทางดีและทางชั่ว คือ หากเกิดศรัทธาที่ถูกต้องก็ทำให้เกิดความคิดดีทำดี มีปัญญาร่วมในการพิจารณาตามความเป็นจริง มีเป้าหมายที่ดีคือสุขดิเป็นที่สุดแห่งชีวิต แต่ถ้าเกิดศรัทธาผิดก็จะทำให้เกิดการคิดผิดทำผิดและงมงาย คือ ทำชั่ว มีเป้าหมายเป็นบาปอกุศลคือทุกดิเป็นที่สุด เพราะไม่ได้ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสแก่พระวักกถิว่า

ผู้ใดเห็นพระสัทธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเป็นบัณฑิตเห็นเรา (ส่วน) ผู้ไม่เห็นพระสัทธรรม ถึงจะเห็นเราก็อชื่อว่าเป็นคนไม่เห็น ร่างกายมีโทษไม่สิ้นสุดเหมือนต้นไม้มีพิษ เป็นที่อาศัยของโรคทุกชนิด ล้วนเป็นที่ประชุมของทุกข์ เพราะฉะนั้นเธอจงเบือนหน้าในรูป พิจารณาเห็น

^{๑๒๓} คูรายละเอียดใน ส.บ. (ไทย) ๑๗/๘๓/๑๕๗-๑๖๓.

^{๑๒๔} บ.อป. (ไทย) ๓๓/๕๑-๕๒/๒๔๔.

^{๑๒๕} ศรัทธาจริต หมายถึง ผู้มีศรัทธาเป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางน้อมใจเชื่อ) มีพื้นนิสัยหนักในศรัทธาเรื่อยๆ; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ประมวลศัพท์, หน้า ๕๖, ๔๒๕.

ความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งขั้นทั้งหลาย จะถึงที่สุดแห่งสรรพกิเลสได้โดยง่ายเกิด^{๑๒๖}

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงพระธรรมเทศนาคือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งขั้นทั้งหลาย จนรู้ทั่วถึงธรรมนั้นแล้ว สัทธานุสารี^{๑๒๗} เกิดแก่พระวัชกาลิได้กระทำตามไปด้วยศรัทธาทั้งต่อพระพุทธเจ้า และพระธรรมคำสอน จนได้บรรลุโศคาปัตติผลที่มีสัทธินทรีย์แก่กล้า อบรมอริยมรรคโดยมีศรัทธาเป็นตัวนำ กิเลสทั้งหลายพระวัชกาลิเผาได้แล้ว ภพทั้งปวงก็ถอนได้แล้ว ตัดกิเลสเครื่องผูกพันได้แล้วอยู่อย่างผู้ไม่มีอาสวะ ได้บรรลุวิหชา ๓ โดยลำดับ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ทำสำเร็จคุณวิเศษเหล่านี้ คือ ปฏิสัมภิกา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖ พระวัชกาลิได้ทำให้แจ้ง ในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็ได้ทำจนสำเร็จ^{๑๒๘} จนบรรลุผลแล้วกลายเป็นสัทธาวิมุตคือพ้นแล้วด้วยอำนาจศรัทธา^{๑๒๙} บรรลุอรหัตตผล และได้นิพพาน

การพัฒนาจากศรัทธาแบบทั่วไปหรือศรัทธาจริต ไปสู่ศรัทธานุสารีที่รู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง และกระทำตามด้วยมีแรงศรัทธาเป็นตัวนำ เกิดความมั่นคงไม่หวั่นไหวในศรัทธาต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทำให้ง่ายต่อการบรรลุเป้าหมายได้อย่างรวดเร็ว ดังที่พระวัชกาลิได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า จนเข้าใจในสิ่งที่ถูกผิดแล้ว ทำให้เกิดปีติและความสุขอันยิ่งใหญ่ ได้นำศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้าและต่อพระธรรมมาพัฒนาจนเกิดปัญญาอันรู้ยิ่ง ตั้มนั่นที่จะปฏิบัติธรรมด้วยความวิริยะ ด้วยโลกุตตรปัญญา จึงเข้าสู่มรรค ๔ ผล ๔ และบรรลุเป้าหมายคือ นิพพานในที่สุด

ความสัมพันธ์ของศรัทธาธรรมดาสู่อจลศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย ศรัทธาธรรมดาเมื่อมีปัญญาเข้าประกอบ จะมีการพัฒนาไปอย่างถูกต้อง มีศรัทธาเป็นตัวนำ ทำให้บรรลุเป้าหมายได้อย่างรวดเร็ว การได้รับความอนุเคราะห์จากกัลยาณมิตรที่ประเสริฐ และการฟังธรรมเทศนาที่เหมาะสมนั้น ย่อมได้ปัญญาเกิดศรัทธานุสารีมีความไม่หวั่นไหวเป็นอจลศรัทธา ศรัทธาในพระพุทธเจ้าและพระธรรม พระสงฆ์ เมื่อนำมา

^{๑๒๖} คุรยละเอียดใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๕๓-๕๕/๒๔๔-๒๔๕.

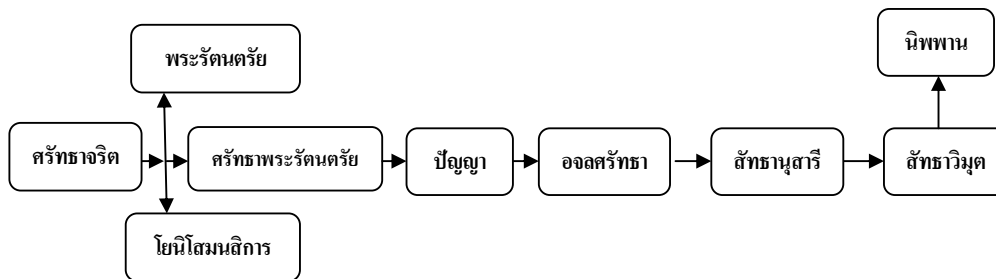
^{๑๒๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๐/๑๑๒, สัทธานุสารี “ผู้แล่นไปตามศรัทธา”, “ผู้แล่นตามไปด้วยศรัทธา”, พระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติมรรค ที่มีสัทธินทรีย์แรงกล้า (เมื่อบรรลุผล จะกลายเป็นสัทธาวิมุต).

^{๑๒๘} คุรยละเอียดใน ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๘-๖๕/๒๔๑-๒๔๖.

^{๑๒๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๐/๑๑๑.

ปฏิบัติตามอย่างถูกต้อง จนเห็นจริงในสังขธรรมปรากฏขึ้นแก่ตน เห็นการเกิดดับที่เป็นไปตามกฎแห่งพระไตรลักษณ์ จนทำให้เกิดความหลุดพ้นด้วยศรัทธา คือ ศรัทธาวิมุต ในที่สุด ด้วยใช้ศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้าอย่างมั่นคงและไม่มีเปลี่ยนแปลงเป็นแรงผลักดันสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดการบรรลุถึงเป้าหมาย

สามารถเขียนให้เข้าใจได้ง่ายดังนี้

แผนภาพที่ ๒๖

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า ผู้มีพินีสัยหนักในศรัทธาเป็นผู้มีความเชื่อง่าย เมื่อมีปัญหาเข้ามาเป็นเครื่องช่วยในการกลั่นกรองให้เป็นศรัทธาที่ถูกต้อง มีพระรัตนตรัยและโยนิโสมนสิการที่ถูกต้องเข้าร่วมพิจารณา เกิดเป็นศรัทธาที่ถูกต้องตามความเป็นจริง เกิดปัญญา มีศรัทธาเป็นกำลัง เป็นแรงจูงใจและมั่นคงไม่หวั่นไหว เป็นผู้เล่นตามไปด้วยศรัทธา มีปัญญาเป็นเครื่องนำพาให้เกิดมุ่งมั่นในความวิริยะ อันเป็นหนทางในการพ้นทุกข์ จนสามารถหลุดพ้นจากวัฏฏะได้ด้วยศรัทธา จึงได้นิพพาน

๔.๕ วิเคราะห์ความสัมพันธ์คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย

ความสัมพันธ์คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย คือ เป็นเครื่องมือในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำให้ได้อริยทรัพย์ ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำให้ข้ามโอชะได้ ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำให้ได้ปัญญา ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำให้ผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วไม่เศร้าโศก^{๑๑๑}

^{๑๑๑} ุรายละเอียดใน ต.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๑-๓๕๔.

๔.๕.๑ เครื่องมือในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำให้ได้อริยทรัพย์

บุคคลในโลกนี้มีความปรารถนาในทรัพย์อันเป็นเครื่องปลื้มใจ เพราะมีความเข้าใจว่า ทรัพย์สินเงินทองเป็นต้น เป็นเครื่องนำความสุขทั้งปวงมาให้ ไม่ทำให้อดอยากและยากแค้น ทรัพย์อันเป็นเครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐในพระพุทธศาสนา มีความแตกต่างจากทางโลกอย่างสิ้นเชิง พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ศรัทธาเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจที่ประเสริฐ ของบุรุษในโลกนี้”^{๑๑๑}

ศรัทธาในที่นี้หมายถึง ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาทั้งที่เป็น โลกิยะและโลกุตระ ย่อมนำมาซึ่งผลที่เป็นความสุข ทั้งที่เป็น โลกิยะและโลกุตระตามที่เกิดขึ้น ย่อมป้องกันทุกข์ อันมิชชาติและชราเป็นต้นของผู้ปฏิบัติตามที่ศรัทธา ย่อมระงับความยากจนแห่งคุณ และเป็นเหตุให้ได้ซึ่งมิตติสัมโพชฌงค์ (ความระลึกได้ที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้) เป็นต้น ฉะนั้น ศรัทธา กล่าวว่าเป็นทรัพย์เครื่องปลื้มใจ เพราะจัดว่า ย่อมนำมา ซึ่งความสืบทอดแห่งโลก ดังพระพุทธพจน์ว่า “ผู้มีศรัทธาถึงพร้อมด้วยศีล เอิบอิ่ม ด้วยยศ และ โภคะไปสู่อันใด ๆ เขาบูชา ในถิ่นนั้น ๆ”

ทรัพย์เครื่องปลื้มใจคือศรัทธา เป็นเครื่องติดตามไปเฉพาะบุคคล ไม่ได้เป็นของบุคคล คนทั่วไป เป็นเหตุให้ได้มาซึ่งทรัพย์สมบัติทั้งปวง เป็นค้ำมูลแห่งทรัพย์เครื่องปลื้มใจ มีเงินและทองเป็นต้นที่เป็นโลกิยะ เป็นความจริงที่ว่า ผู้มีศรัทธาทำบุญมีทานเป็นต้น ย่อมได้ทรัพย์เป็นเครื่องปลื้มใจ ส่วนผู้ไม่มีศรัทธา ก็มีจิตใจเพียงเพื่อสิ่งอันไม่เป็นประโยชน์เท่านั้น เพราะฉะนั้น ทรัพย์เครื่องปลื้มใจคือศรัทธา จึงกล่าวได้ว่า ประเสริฐ ทรัพย์เครื่องปลื้มใจคือศรัทธา ไม่ว่าจะ เป็นหญิงหรือชาย ก็รู้ว่า ประเสริฐ^{๑๑๒} เป็นเหตุให้ได้มาซึ่งทรัพย์สมบัติทั้งปวง ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง อริยทรัพย์ เป็นทรัพย์อันประเสริฐมีอยู่ ๗ ประการ^{๑๑๓}

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ทรัพย์ ๗ ประการนี้แล ผู้ใดก็ตามไม่ว่าจะ เป็นหญิงหรือชาย เมื่อมีทรัพย์ ๗ ประการนี้ คือ สัทธานะ ฯลฯ ปัญญาณะ บัณฑิตทั้งหลายเรียกผู้นั้นว่า เป็นคนไม่ขัดสน ชีวิตของเขาจะไม่สูญเปล่า เพราะฉะนั้นผู้มีปัญญา เมื่อระลึกถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

^{๑๑๑} คุรายะเถยคใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๑-๓๕๔.

^{๑๑๒} ส.ส.อ. (บาลี)๑/๑๒/๒๖๘.

^{๑๑๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๐, อัง.สตุตถก (ไทย) ๒๓/๖/๕.

ควรหมั่นประกอบ ศรัทธา ศีล ความเลื่อมใสและการเห็นธรรม^{๑๓๔}

จะเห็นได้ว่า ผู้ใดไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชาย เมื่อมีศรัทธาก็เท่ากับมีอริยทรัพย์ (ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ และปัญญา) เป็นคนไม่ขัดสน ในกุศลกรรม ชีวิตของเขาจะไม่สูญเปล่า เพราะฉะนั้นผู้มีปัญญาเมื่อระลึกถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ควรที่จะหมั่นประกอบศรัทธา ศีล ความเลื่อมใส และการเห็นอริยสังข ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค^{๑๓๕} เป็นอย่างยิ่ง

ความสัมพันธ์คุณค่าและประโยชน์ของในฐานะให้ได้อริยทรัพย์ สัทธานะ คือ อริยทรัพย์ คือเชื่อปัญหาเครื่องตรัสรู้ของตถาคต^{๑๓๖} เป็นเหตุให้ได้มาซึ่งเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท หมายถึงมีศีลคือทรัพย์ ศีลที่บริสุทธิ์ดีแล้ว ทำให้บุคคลเกิดความละอาย สะดุ้งกลัว ต่อกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต และต่อการกระทำในบาปอกุศลกรรมทั้งหลาย เป็นผู้ได้ทรัพย์คือหิริโอตตัปปะ ทำให้บุคคลมุ่งที่จะเป็นผู้ได้ยิน ได้ฟังมามาก เก็บสิ่งที่ได้ยิน ได้ฟังไว้ สั่งสมสิ่งที่ได้ยิน ได้ฟัง เป็นผู้ได้ฟังมากซึ่งธรรมทั้งหลายที่มีความงามในเบื้องต้นคือศีล มีความงามในท่ามกลางคืออริยมรรค และมีความงามในที่สุดคือนิพพาน^{๑๓๗} จึงประกาศความบริสุทธิ์ ด้วยความประพฤติประเสริฐ ๑๐ ประการ มีทาน การชวนชววยช่วยเหลือผู้อื่น มีศีล ๕ ประพฤติความบริสุทธิ์อย่างไม่มีขอบเขต ไม่เสพเมถุน ยินดีเฉพาะคุ้มครองของตน มีความเพียร ประพฤติอุโบสถมีทางอันประเสริฐ และมีพระพุทธศาสนา^{๑๓๘} พร้อมทั้งเนื้อหาและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดดีด้วยความเห็นคือรู้แจ้ง ธรรมโดยผลและเหตุด้วยปัญญา^{๑๓๙} มีใจปราศจากความตระหนี่อันเป็นมลทิน มีจาคะอันสละ

^{๑๓๔} อจ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๖/ธ.

^{๑๓๕} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๒/๘๗, การเห็นธรรม ในที่นี้หมายถึงเห็นอริยสังข ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค; อจ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๕๒/๓๔ธ.

^{๑๓๖} อจ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๖/ธ.

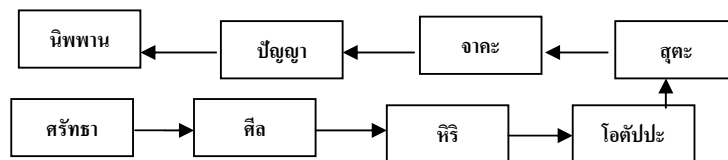
^{๑๓๗} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๐/๑๕ธ.

^{๑๓๘} ดูรายละเอียดใน ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๕๐/๑๖๐-๑๖๒.

^{๑๓๙} อจ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๒๒/๓๐๐.

แล้ว มีฝ่ามือชุ่มหมายถึงมือที่ล้างสะอาดแล้วด้วยน้ำคือศรัทธา^{๑๔๐} ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการแจกทาน อยู่ครองเรือนเป็นคฤหัสถ์ มีจาคะคือทรัพย์ เป็นผู้ที่มีปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริง ด้วยวิปัสสนาปัญญา(ความเห็นแจ้งปัญญา)และ(ทางแห่งปัญญา) ในการเห็นความเกิดและดับแห่งเบญจขันธ์ อันมี รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันเป็นอริยะคือบริสุทธิจากกิเลสทั้งหลายด้วย วิชัมภนปหานะคือการละด้วยการข่มไว้ และด้วยสมุจเฉตปหานะคือการละด้วยการตัดขาด^{๑๔๑}จากกิเลสทั้งหลาย ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ^{๑๔๒} ทั้งหมดคืออริยทรัพย์ ที่มีศรัทธาเป็นพื้นฐานเป็นต้นเหตุให้ได้มาของทรัพย์อีก ๖ ประการ เพราะอริยทรัพย์นี้จึงทำให้ได้นิพพาน

สามารถเขียนให้เข้าใจได้ง่ายดังนี้

แผนภาพที่ ๒๗

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า เมื่อเกิดศรัทธาในพระพุทธเจ้า เป็นเหตุให้ได้ศีลอันบริสุทธิ์ เกิดความละอายและเกรงกลัวต่อบาปอกุศล ทำให้สนใจใฝ่รู้ด้วยการฟังและการศึกษา เกิดความยินดีในการพอใจที่จะเป็นผู้ให้ ผู้เสียสละสิ่งของให้แก่ผู้อื่นที่เป็นผู้ขอ เกิดปัญญาด้วยความรู้เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง อันเป็นอริยทรัพย์ ที่มีไว้เพื่อใช้ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายคือ นิพพาน

^{๑๔๐} อจ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๔๒/๑๔๘.

^{๑๔๑} อจ.ปญจก.อ. (บาลี) ๓/๒/๒.

^{๑๔๒} คูรายละเอียดใน อจ.สตตก. (ไทย) ๒๓/๕/๘-๑๒.

๔.๕.๒ เครื่องมือในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำให้ข้ามโอะมาได้

บุุชชนเป็นผู้ที่ยังมีกิเลสมากมายเกิดขึ้นในใจตน ถูกโอะฆะต่าง ๆ พัดไป ถูกความร้อนทำให้ต้องเดือดร้อน หลีกหนีอริยธรรม มีแต่ความประพฤติธรรมที่เลวทราม^{๑๔๓} จึงทำให้ต้องวนเวียนอยู่ในโอะฆะหรือห้วงน้ำ ๔ อย่าง^{๑๔๔} กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชา^{๑๔๕}

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

เราและเธอทั้งหลายได้รู้แจ้งแทงตลอดทุกขอริยสังข์ รู้แจ้งแทงตลอดทุกขสมุททยอริยสังข์ รู้แจ้งแทงตลอด ทุกขนิโรธอริยสังข์ รู้แจ้งแทงตลอดทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข์ เราและเธอทั้งหลายถอนภวตัณหาได้แล้ว ภวเนตติสิ้นไปแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก เพราะไม่เห็นอริยสังข์ ๔ ตามความเป็นจริง เราและเธอทั้งหลาย จึงท่องเที่ยวไปในชาตินั้น ๆ ตลอดกาลยาวนาน แต่เพราะได้เห็นอริยสังข์ ๔ เราและเธอทั้งหลายจึงถอนภวเนตติได้ตัดรากเหง้าแห่งทุกข์ได้เด็ดขาด บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก^{๑๔๖}

จะเห็นได้ว่า โอะฆะ หมายถึงกิเลสที่มีอำนาจส่งผลต่อจิตใจของบุคคล มีใจเป็นที่อาศัย และใจยอมรับรู้อารมณ์ของกิเลส เมื่อจิตถูกกิเลสครอบงำไว้อย่างดีแล้ว ทำให้บุคคลหลงไปยึดติดอยู่กับ กาม ภพ ทิฏฐิ และอวิชชา ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ควรค่าแก่การยึดมั่นถือมั่น เป็นเหตุให้บุคคลต้องตกอยู่ในวัฏฏสงสาร ยากที่จะถอนตนขึ้นจากกิเลส คือโอะฆะ๔ นี้ได้ เป็นสิ่งที่บุคคลควรทำการถอนทิ้งไปจากใจตน จากตัณหาที่นำไปสู่ภพ ตัณหาเปรียบเหมือนเชือกซึ่งสามารถนำสัตว์ออกจากภพไปสู่ภพ^{๑๔๗} เพื่อความหลุดพ้นและอิสระอย่างสิ้นเชิง บุคคลควรทำการถอนทิ้ง

การหลุดพ้นจากโอะฆะนี้เป็นสิ่งที่รู้เห็นได้ยาก บุคคลผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญาเท่านั้นจึงจะสามารถถอนตนออกจากห้วงน้ำแห่งกิเลสนี้ได้ ในบุุชชนที่มีความปรารถนาที่จะข้าม

^{๑๔๓} ที.สี.อ. (บาลี) ๗/๕๘-๕๙.

^{๑๔๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๒, ที.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๓๘/๒๓๙.

^{๑๔๕} คูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๕๔๖/๒๓๙-๒๔๐.

^{๑๔๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๕/๙๙.

^{๑๔๗} ภวเนตติ หมายถึงตัณหาไปสู่ภพ ตัณหาประจุเชือกซึ่งสามารถนำสัตว์ออกจากภพไปสู่ภพ; ที.ม.อ. (บาลี) ๑๕๕/๑๔๔.

จากโอฆะได้นั้น มีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องพัฒนาตนให้เป็นผู้รู้คือ ปัญญา เพราะบุคคล
จะบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา พระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลข้ามโอฆะได้ด้วยศรัทธา^{๑๔๘}

ผู้ใดข้ามโอฆะ ๔ อย่างได้ ผู้นั้นย่อมข้ามห้วงสงสารก็ได้ ล่วงพ้นวิภวทุกข์ก็ได้
ย่อมหมดจดจากมลทินคือกิเลสได้ก็จริง บุคคลเมื่อปรารถนาที่จะข้ามโอฆะ จำเป็นต้องอาศัย
ศรัทธาเป็นพื้นฐาน เพราะศรัทธาทำให้ได้มาซึ่งปัญญา และปัญญาเป็นหนทางแห่งความ
บริสุทธิ์ ที่จะนำพาให้บุคคลใช้เป็นเครื่องมือในการข้ามโอฆะได้ทั้งหมด แต่ผู้ไม่มีศรัทธา
เมื่อไม่เชื่อก็แล่นไปสู่ที่ข้ามโอฆะไม่ได้ ผู้ประมาทปล่อยใจไปในกามคุณ ๕ จึงข้ามห้วง
สงสารไม่ได้ เพราะติดอยู่ในกามคุณนั้น ผู้เกียจคร้านคลุกเคล้าด้วยอกุศลธรรม ย่อมอยู่
เป็นทุกข์ ผู้ไม่มีปัญญา ไม่รู้ทางบริสุทธิ์ ย่อมไม่บริสุทธิ์^{๑๔๙} เพราะไม่มีปัญญาเกิดขึ้น จึงไม่
สามารถที่จะข้ามพ้นจากโอฆะทั้ง ๔ ได้

ความสัมพันธคุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำ
ให้ข้ามโอฆะได้ พระผู้มีพระภาคได้ประกาศถึงวิธีการและแนวทาง พร้อมทั้งเหตุผลในการ
ปฏิบัติ เพื่อข้ามโอฆะทั้ง ๔ ไว้ ศรัทธาเป็นใหญ่เป็นพื้นฐานแห่งคุณสมบัติที่ทำให้เป็น
พระโสดาบัน ทางปฏิบัติเพื่อบรรลุเป็นพระโสดาบัน เป็นเครื่องข้ามโอฆะคือทัญญู และ
โสดาบัน บุคคลจะข้ามโอฆะได้ก็ด้วยว่าเขามีศรัทธา เพราะพระโสดาบันประกอบด้วย
ความไม่ประมาท กระทำการเจริญกุศลธรรม เป็นเหตุให้ละสังโยชน์ได้ถึง ๓ อย่าง คือ
สักกายทัญญู วิจิกิจฉา สิ้นพตปรามาส สกทาคามิมรรคเป็นเครื่องข้ามโอฆะคือภพและ
พระสกทาคามี เป็นแนวทางปฏิบัติอันให้ถึงความเป็นพระสกทาคามี ผู้ที่สามารถข้าม
อรรณพได้ด้วยความไม่ประมาท เพราะพระสกทาคามีเป็นผู้ละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อต้น กับทำ
ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง จะมาสู่โลกนี้เพียงครั้งเดียว ด้วยความเพียรอนาคามิมรรค
อันเป็นเครื่องข้ามโอฆะคือกามและพระอนาคามี เพราะพระอนาคามีบำเพ็ญปัญญาแห่ง
มรรคอันให้ถึงความเป็นพระอนาคามี บุคคลย่อมล่วงความทุกข์ได้ด้วยความเพียร เป็นเหตุ
ทำให้ละสังโยชน์เบื้องต้นได้ทั้ง ๕ คือ สักกายทัญญู วิจิกิจฉา สิ้นพตปรามาส กามราคะ
ปฏิฆะ จะไม่กลับมาเกิดอีกในโลกมนุษย์ ด้วยปัญญาอันบริสุทธิ์ ปราศจากเปือกตมคือกาม
ละมลทินอย่างยิ่งของอหัตมรรค และความเป็นพระอรหันต์ อันเป็นเครื่องข้ามอวิชชา ด้วย

^{๑๔๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

^{๑๔๙} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๒๖๘.

ว่าบุคคลย่อมบรรลุธรรมได้ด้วยปัญญา เพราะปัญญาทำให้ละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐ ประการ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ ปฏิฆะ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา^{๑๕๐}

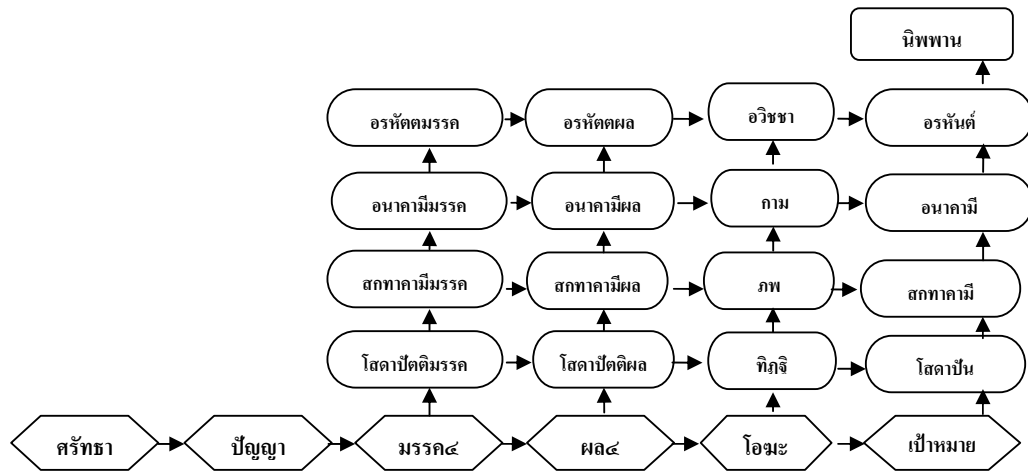
จะเห็นได้ว่า เครื่องมือในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำให้บุคคลข้ามโอฆะ คือ สัทธินทรีย์เป็นพื้นฐานเป็นคุณสมบัติที่ทำให้เป็นโสดาบัน การได้โสดาบันของบุคคลเกิดจาก ศรัทธา บุคคลเกิดศรัทธาจึงพัฒนาตนจนได้ปัญญา ตั้งแต่โลกียปัญญาไปจนถึงโลกุตตรปัญญา ในขั้นโลกุตตรปัญญาที่สามารถละสังโยชน์ ๓ ประการในเบื้องต้นได้ จึงทำให้เป็นโสดาบัน ทำให้รู้ทางอันบริสุทธิ์ ที่จะทำให้หลุดพ้นจากโอฆะคือทิฏฐิ เมื่อเกิดความคิดเห็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริงแล้ว บุคคลจะมีพัฒนาการของตนให้เป็นอริยะชน จนบรรลุในธรรมที่สูงขึ้น ตามลำดับ ตั้งแต่สกทาคามี อนุคามิ ไปจนถึงอรหัตต์ เพราะหนทางแห่งการบรรลุธรรมมีความสามารถในการข้ามโอฆะได้ในระดับที่ต่างกัน หากบุคคลมีความปรารถนาที่จะข้ามให้ได้ทั้งหมด บุคคลที่อาศัยศรัทธาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตนให้ได้โสดาบันแล้ว ต้องกระทำความเพียรต่อไปจนถึงความสามารถที่ทำให้บุคคลข้ามโอฆะได้ทั้งหมด คืออรหัตต์ ถึงจะหลุดพ้นเป็นอิสระจากวัฏฏทุกข์ทั้งปวง อันเป็นเหตุให้เข้าถึงเป้าหมายคือ นิพพาน

ถ้าบุคคลต้องสิ้นชีวิตไปเสียก่อน ผลที่ได้บรรลุธรรมในแต่ละขั้นตั้งแต่ โสดาบัน สกทาคามี อนุคามิของบุคคล จะทำการส่งต่อและสืบเนื่องไปในภพใหม่ ให้ได้มีโอกาสในการที่จะข้ามโอฆะได้อีกต่อไป จนกว่าผู้ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหัตต์ จึงจะข้ามโอฆะได้ทั้งหมด แต่หากผู้ที่ได้บรรลุธรรมถึงอนุคามิในภพปัจจุบัน เมื่อสิ้นชีวิตไป ก็จะไม่หวนกลับมาเกิดอีก จะไปสำเร็จอรหัตต์และข้ามโอฆะคืออวิชชาที่ชั้นสุทธาวาสภพใดภพหนึ่ง^{๑๕๑} และได้นิพพาน ณ ที่นั้น

^{๑๕๐} อภ.วิ. (ไทย) ๓๔/๑๒๕๕/๓๒๓, ต.ศ.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๒๖๘.

^{๑๕๑} คูรายละเอียดใน ที.ที. (ไทย) ๕/๓๓๓/๒๑๒-๒๑๓.

สามารถเขียนให้เข้าใจได้งานดังนี้

แผนภาพที่ ๒๘

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า เมื่อบุคคลเกิดทุกข์จึงได้ปัญหา ปัญหาเป็นเครื่องนำพาให้บุคคลสามารถบรรลุธรรมได้ โสดาปัตติมรรคทำให้ได้โสดาปัตติผล ทำให้ข้ามโอฆะคือทิฎฐิและบรรลุเป็นโสดาปัตติผล สกทาคามีมรรคทำให้ได้สกทาคามีผล ข้ามโอฆะคือภพและบรรลุเป็นสกทาคามี อนาคามีมรรคทำให้ได้อนาคามีผล ข้ามโอฆะคือกามบรรลุเป็นอนาคามี อริยสัจทำให้ได้อริยผล โอฆะคืออวิชชาบรรลุเป็นอรหัตตผล และได้นิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุด

๔.๕.๓ เครื่องมือในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำให้ได้ปัญญา

การบรรลุธรรมในทางพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ปุถุชนไปจนถึงขั้นพระอรหันต์ ในขั้นนี้การบรรลุธรรมของพระอรหันต์ ถือว่าเป็นการบรรลุธรรมที่สูงที่สุด

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวการบรรลุอริยผลด้วยขั้นเดียวเท่านั้น แต่การบรรลุอริยผล ย่อมมีได้ด้วยการบำเพ็ญสิกขาโดยลำดับ ด้วยการบำเพ็ญกิริยาโดยลำดับ ด้วยการบำเพ็ญปฏิบัติโดยลำดับ บุคคลเกิดทุกข์แล้วยอมเข้าไปหา เมื่อเข้าไปหา ย่อมนั่งใกล้ เมื่อนั่งใกล้ ย่อมเงี่ยโศตลงสดับ เงี่ยโศตลงสดับแล้ว ย่อมฟังธรรม ครั้นฟัง

ธรรมแล้วย่อมทรงจำไว้ย่อมพิจารณาเพื่อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้แล้ว เมื่อพิจารณา
 เนื้อความอยู่ ธรรมทั้งหลายย่อมควรเพ่งพินิจ เมื่อมีการเพ่งพินิจธรรมอยู่ ฉันทะ ย่อมเกิด
 กุลบุตรนั้นเกิดฉันทะแล้ว ย่อมอุตสาหะ ครั้นอุตสาหะแล้ว ย่อมไตร่ตรอง ครั้นไตร่ตรอง
 แล้วย่อมอุทิสกายและใจ เมื่ออุทิสกายและใจแล้ว ย่อมทำให้แจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยม^{๑๕๒}
 ด้วยนามกาย และเห็นแจ่มแจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยมนั้นด้วย ปัญญา^{๑๕๓}

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าศรัทธาไม่มีการเข้าไปหา การนั่งใกล้ การเงี่ยโศตลงสดับ การฟังธรรม
 การทรงจำธรรม การพิจารณาเนื้อความ ความเพ่งพินิจธรรม ฉันทะ อุตสาหะ การไตร่ตรอง
 และการอุทิสกายและใจก็ไม่มี เธอทั้งหลายเป็นผู้ปฏิบัติพลาด เป็นผู้ปฏิบัติผิด โมฆะบุรุษ
 เหล่านี้ได้ก้าวออกไปจากธรรมวินัยนี้ไกลเท่าไร^{๑๕๔}

จะเห็นได้ว่า การบรรลุพระอรหันต์นั้น จะสำเร็จผลได้ด้วยอาศัยหลักการถึง ๓
 หลักใหญ่ คือต้องอาศัยการศึกษา^{๑๕๕} การปฏิบัติ และแนวทางในการปฏิบัติ แต่ก่อนที่จะไป
 ใช้หลักการทั้ง ๓ นั้น จุดเริ่มต้นของผู้หวังในอรหันต์ ต้องเกิดศรัทธาก่อนเป็นอันดับแรก
 และเป็นจุดเริ่มต้นขั้นพื้นฐานในการกระทำตามหลักการแห่งอรรหัตตมรรคต่อไป ดังที่ได้
 กล่าวมาแล้วว่าศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นให้ได้มาซึ่งปัญญา ในทางพระพุทธศาสนาศรัทธาจะ
 พัฒนาให้คนเกิดความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง จนกลายเป็นปัญญาตั้งแต่โลกีย์ปัญญาไป
 จนถึงขั้นโลกุตตรปัญญา ศรัทธาเป็นตัวนำให้บุคคลเข้าไปหา ไปฟัง ไปศึกษาอย่างละเอียด
 ลึกซึ้ง จนได้รู้เห็นถึงการเกิดดับตามความเป็นจริง ด้วยความยินดีพอใจ และมีความปราก
 เพียรพยายามในการกระทำ ทำให้ได้โลกุตตรปัญญา จนสำเร็จเป็นอรรหัตตผล และทำให้
 บุคคลเป็นอรหันต์ นั่นก็หมายความว่า บุคคลจะบรรลุเป็นอรหันต์ได้จะต้องเกิดศรัทธา
 เสียก่อน หากศรัทธายังไม่เกิด หลักการที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงตรัสสอนไว้ในการศึกษา
 คนให้บรรลุธรรมสูงสุดก็จะไม่เกิดเป็นผลสำเร็จ และไม่ได้เกิดผลอันใดเลย

^{๑๕๒} สัจจะอันยอดเยี่ยม ในที่นี้หมายถึงนิพพานสัจจะ; ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๘๓/๑๔๒.

^{๑๕๓} ปัญญา ในที่นี้หมายถึงหมายถึงมรรคปัญญา; ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๘๓/๑๔๒.

^{๑๕๔} ครุายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๓/๒๑๒-๒๑๓.

^{๑๕๕} ศึกษา ในที่นี้หมายถึงอริสัจศึกษา (การศึกษาอบรมในเรื่องศีล) อริจิตศึกษา (การศึกษาอบรมใน
 เรื่องสมาธิ) และอริปัญญา (การศึกษาอบรมในเรื่องปัญญา); ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔๑๓/๓๐๗.

ความสัมพันธ์คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลทำให้ได้ปัญญา ศรัทธาเป็นพื้นฐานที่สำคัญต่อการได้ปัญญา พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “บุคคลเชื่อธรรมของ พระอรหันต์ เพื่อบรรลุนิพพาน ไม่ประมาท มีความรอบคอบ ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา”^{๑๕๖}

การที่จะได้ปัญญาก็ด้วยเหตุที่แตกต่างกัน ๔ อย่าง พระอรหันต์ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวกของพระพุทธเจ้าถึงนิพพานด้วยธรรม ด้วยกายสุจริตเป็น ต้นในเบื้องต้น และต่างด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการในเบื้องปลาย บุคคลเชื่อธรรมของ พระอรหันต์ จึงได้ปัญญาทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตระเพื่อบรรลุนิพพาน การได้มาซึ่ง ปัญญานั้น ไม่ใช่ได้มาด้วยธรรมเพียงศรัทธาท่านั้น แต่เป็นเพราะว่าเมื่อบุคคลเชื่อธรรมนั้น แล้ว เข้าไปหา ครูบาอาจารย์ตามกาลเวลา เข้าไปนั่งใกล้ไหว้ด้วยการใส่ใจปฏิบัติ เมื่อใดมี จิตใจยินดีในการเข้าไปนั่งใกล้ย่อมเป็นผู้อยากจะกล่าวอะไร ๆ เมื่อนั้นจะเงี่ยหูฟังเพราะความ เป็นผู้อยากฟังย่อมได้ปัญญา เมื่อบุคคลตั้งใจฟังอย่างไม่ประมาท มีสติ เป็นผู้พิจารณาด้วยความ เป็นผู้รู้ คำที่ดีและไม่ดี ย่อมได้ปัญญาเหมือนกัน เพราะเป็นผู้ไม่ประมาท เป็นผู้พิจารณา คังนี้ เพราะปฏิบัติตามข้อปฏิบัติอันเป็นไปเพื่อได้ปัญญาด้วยศรัทธา ฟังอุบายเป็นเครื่อง เข้าถึงปัญญาด้วยการตั้งใจฟัง คือด้วยความเคารพ ไม่หลงลืมข้อที่รับไว้แล้วด้วยความไม่ ประมาท ถือเอาไม่ยิ่งไม่หย่อนและความไม่คิดทำให้พิสดาร ด้วยความเป็นผู้พิจารณา หรือ เป็นผู้เงี่ยหูฟังด้วยความตั้งใจฟังแล้ว ฟังธรรมอันเป็นเหตุได้ปัญญา ครั้นฟังด้วยความไม่ ประมาทแล้วจดจำธรรม ไคร่ครวญ เนื้อความแห่งธรรมที่จดจำไว้แล้วด้วยความพิจารณา ทำ ประมัตถสังจาจะ (สภาวะที่มีในความหมายที่แท้จริง) ให้แจ้ง โดยลำดับ^{๑๕๗}

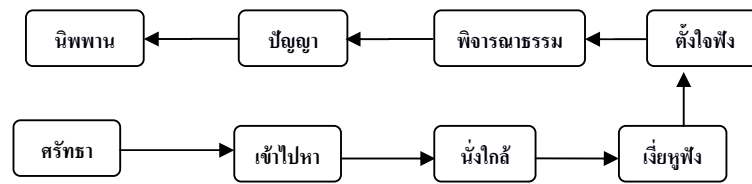
ความสัมพันธ์ของคุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำ ให้ได้ปัญญา คือ บุคคลจะได้ปัญญาเพราะเกิดศรัทธาก่อน การเชื่อธรรมของพระอรหันต์ เหตุ เพราะบุคคลเกิดศรัทธาจึงกระทำการนั้นๆ ตามข้อปฏิบัติอันเป็นไปเพื่อให้ได้ปัญญาด้วยศรัทธา^{๑๕๘}

^{๑๕๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

^{๑๕๗} ส.ส.อ. (บาลี) ๑๒/๒๖๘.

^{๑๕๘} คุรยละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๓/๒๑๒-๒๑๓.

สามารถเขียนให้เข้าใจได้ง่ายดังนี้

แผนภาพที่ ๒๕

แผนภาพนี้อธิบายได้ว่า บุคคลเชื่อธรรมนั้นแล้ว จึงได้เข้าไปหาอาจารย์อุปัชฌาย์ตามกาลเวลา เข้าไปนั่งใกล้ ด้วยมีจิตโง่ใจโง่ เงี่ยหูฟังเพราะความเป็นผู้โง่ ฟังดียอมได้ ปัญหา เมื่อบุคคลตั้งใจฟังอย่างไม่ประมาท มีสติ เป็นผู้พิจารณาด้วยความเป็นผู้รู้ ถ้อยคำที่กล่าวดีแล้วและพูดไม่ดี ก็ทำให้ได้ปัญญา และปัญญจะทำหน้าที่ต่อจากศรัทธา เป็นเครื่องมือส่งต่อที่จะทำได้เป้าหมายคือ นิพพาน ดังนั้น ความสัมพันธ์ของคุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะให้ได้ปัญญา เกิดขึ้นได้อย่างที่ได้อธิบายมานี้

๔.๕.๔ เครื่องมือในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการทำให้ผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วไม่เศร้าโศก

บุคคลผู้ครองเรือนเป็นคฤหัสถ์ที่ยังบริโภคกาม ประโยชน์ที่ฟังจะได้รับทั้งทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในปัจจุบันที่คนทั่วไปปรารถนา มิตรพิศ ยศ เกียรติ ไมตรี เป็นต้น และ สัมปรายิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในภายหน้า อันได้แก่ความมีจิตใจเจริญอกงามด้วยคุณธรรมความดี ทำให้ชีวิตนี้มีค่าและเป็นหลักประกันชีวิตในภพหน้า^{๑๕๕}

บุคคลที่เกิดขึ้นแล้วในโลก เมื่อทำการละโลกนี้ หมายถึงเสียชีวิตแล้วไปสู่โลกหน้า ทำอย่างไรจึงจะไม่เศร้าโศกเสียใจในภายหลัง พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “บุคคลอยู่ครองเรือนประกอบด้วยศรัทธา มีธรรม ๔ ประการนี้ คือ สัจจะ ธรรม ชาติ จาคะ ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก”^{๑๖๐}

^{๑๕๕} อัง.นวก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๒๑๒. และ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๐, ๔๓๔.

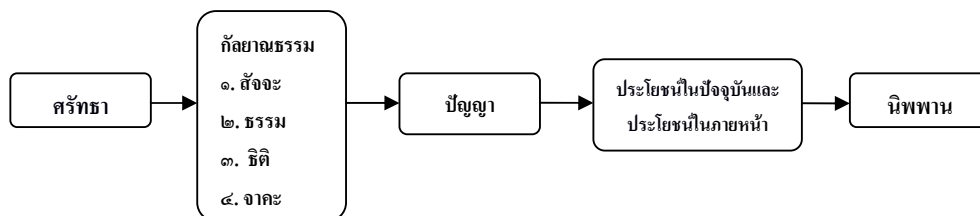
^{๑๖๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๔.

คฤหัสถ์ผู้บริโภคมามีศรัทธา เพราะประกอบด้วยศรัทธาที่ก่อให้เกิดกัลยาณธรรม ทั้งปวง เป็นผู้แสวงหาการครองเรือน หรือกามคุณทั้ง ๕ (ผู้ครองเรือน) มีธรรม ๔ อย่างนี้ คือ ตัจจะ บุคคลย่อมได้รับชื่อเสียงด้วยคำสัตย์ ธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้วด้วยชื่อแห่ง ปัญญา ที่ได้ด้วยการตั้งใจฟัง ผู้ตั้งใจฟังย่อมได้ ซึ่งปัญญา ธิตินี้ตรัสไว้แล้วด้วยชื่อว่าธูระและ ด้วยชื่อว่าขยัน มีธูระ และจาคะ ผู้ให้ย่อมผูกไมตรีไว้ได้ เมื่อเขาจะไปสู่โลกนี้และโลกอื่น ย่อมไม่เศร้าโศก ผู้ใดมีธรรม ๔ อย่างนี้ เป็นเหตุแห่งการได้ปัญญาที่เป็นไปในปัจจุบัน อย่างไม่รู้ และเหตุแห่งความละไปแล้วไม่มีความเศร้าโศกเป็นไปในสัมปรายภพ^{๑๖๑}

จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ที่ทำให้ได้รับทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ใน ภายหน้า มีเหตุเกิดจากมีศรัทธาเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐาน เพราะศรัทธาก่อให้เกิดกัลยาณธรรม มี ธรรม ๔ อย่างนี้ เป็นเหตุแห่งการได้ปัญญาที่เป็นไปในปัจจุบันอย่างไร และเป็นเหตุแห่ง ความละไปแล้วไม่มีความเศร้าโศกเป็นไปในสัมปรายภพเช่นกัน ผลของกรรมที่เกิดจากการ กระทำคือศรัทธา กรรมทุกอย่างที่บุคคลสั่งสมไว้แล้ว ย่อมมีผลเสมอไป ขึ้นชื่อว่ากรรม แม้ จนเล็กน้อย ที่จะไม่ให้ผลนั้นไม่มี^{๑๖๒}

ดังนั้น ความสัมพันธ์ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลทำให้ผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วไม่เศร้า โศก ศรัทธาเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ เมื่อบุคคลเกิดศรัทธาในตถาคตอันก่อให้เกิด กัลยาณธรรม ๔ ตัจจะ ธรรม ธิตินี้ จาคะ จึงได้ปัญญาที่เป็นไปในปัจจุบัน ทำให้ได้ประโยชน์ ในโลกนี้และมีผลสืบต่อให้ได้ประโยชน์ในภายหน้าที่ไม่ทำให้ต้องเศร้าโศกในภายหลัง และ เป็นเหตุส่งต่อให้ได้เป้าหมายในที่สุด

สามารถเขียนให้เข้าใจได้ง่ายดังนี้

แผนภาพที่ ๓๐

^{๑๖๑} ต.ส.อ. (บาลี) ๑๒/๒๖๘.

^{๑๖๒} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๕/๔๗๓.

แผ่นภาพนี้อธิบายได้ว่า บุคคลมีศรัทธาต่อตถาคต จึงเกิดกัลยาณธรรม ๔ อย่าง เพราะธรรมที่ได้ตั้งใจฟังดีแล้วทำให้ได้ปัญญา ด้วยปัญญาย่อมทำให้ได้รับประโยชน์ทั้งในโลกนี้และประโยชน์ในภายหน้า และมีผลส่งต่อในการบรรลุถึงเป้าหมายคือ นิพพาน

๔.๖ สรุปวิเคราะห์

ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เริ่มที่ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกิยะ เป็นความสัมพันธ์หรือความเกี่ยวข้องกันระหว่างศรัทธากับเป้าหมายในระดับปัญญา ที่เป็นความรู้เห็นในสภาวะธรรมที่เป็นกุศล อกุศล และอัปายากฤต ซึ่งเป็นอารมณ์ของอาสวะ เป็นกามาวจร รูปาวจร และอรูปาจร ได้แก่ รูปฉันท ๗๗ วิตถุลฉันท ๗๗ ความสัมพันธ์ในระดับโลกิยะเกิดจากปัจจัยขั้นพื้นฐานที่สำคัญ คือ ศรัทธา เป็นศรัทธาที่เกิดจากปรโตโฆสะ หมายถึง พระรัตนตรัย และโยนิโสมนสติกการ เมื่อศรัทธาเกิดมีความสนใจจึงได้เข้าไปหา เพื่อที่จะได้นั่งใกล้ และเสี่ยหูเพื่อการฟังธรรมแล้วจดจำธรรมนั้นไว้ เพื่อพิจารณาเนื้อความแห่งธรรม เพราะการได้ฟังธรรมปริยายนี้ ย่อมเกิดปัญญารุ่งขึ้นต้นคือ โลภียปัญญา

ความสำคัญและประโยชน์ของความสัมพันธ์ในระดับโลกิยะ คือเกิดโลกิยะปัญญา เมื่อพัฒนาโลกิยะปัญญาให้รู้ยิ่งจะได้โลกุตตรปัญญาและเป็นเครื่องมือในการบรรลุเป้าหมาย อีกทั้งยังมีผลต่อการเป็นอยู่อย่างสงบสุขในภพปัจจุบัน และมีประโยชน์สุขต่อภพหน้าที่มีสุคติภพเป็นที่ไป

ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเริ่มต้นของการปฏิบัติตามอริยมรรค เมื่อศรัทธาในพระพุทธเจ้า มีความตั้งใจฟังธรรม ฟังดีแล้วย่อมได้ปัญญา ปฏิบัติตามคำสั่งสอนมีอริยมรรคเป็นต้น เกิดความรู้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยม อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ คือ นิพพาน และในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลของเครื่องข่มนิวรณ์ได้

ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกุตตระ เป็นความสัมพันธ์หรือความเกี่ยวข้องกันระหว่างศรัทธากับเป้าหมายในระดับปัญญาที่ข้ามพ้นโลก ไม่กลับมาส่งโลกอีก เป็นผลสืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์ในระดับโลกิยะ โลภียปัญญาเป็นปัญญาที่อยู่ในระดับรู้เรื่องโลก มีความจำเป็นต้องพัฒนาให้เป็น โลภุตตรปัญญา ปัญญาแห่งความรู้แจ้งในโลกุตตรธรรมโดยอาศัยหลักศึกษา สำหรับบรรพชิตใช้ศึกษา ๓

ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา และคฤหัสถ์ใช้ทางแห่งการทำความคิด ๓ ได้แก่ ทาน ศีล ภavana
 โลกุตตรปัญญามีความสำคัญ คือทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการส่งต่อไปสู่เป้าหมาย ด้วย
 วิธีการ ๒ ประการคือ ๑.วิธีปฏิบัติกัมมัฏฐาน (สมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน)
 ๒. ใช้โลกุตตรธรรม หลักธรรมแห่งการตรัสรู้ เพื่อการบรรลุเป้าหมาย

ความสัมพันธ์ของศรัทธา ๔ ประเภทในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย
 ของพระพุทธศาสนา ได้แก่ ความสัมพันธ์ของกัมมัสถา ความสัมพันธ์ของวิปากัสถา ความ
 สัมพันธ์กัมมัสสกาตาสถา ความสัมพันธ์ตถาคตโพธิสถา ทำให้รู้แจ้งซึ่งประโยชน์ ย่อมเกิด
 ความรู้แจ้งเป็นโลกุตตรปัญญา หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายและเป็นอิสระอย่างสิ้นเชิง จึงเข้าถึง
 เป้าหมาย คือนิพพาน

ความสัมพันธ์ศรัทธาธรรมดาสู่อจลศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึง
 เป้าหมาย ผู้มีพื้นฐานนิสัยเป็นผู้มีความเชื่อง่าย เมื่อมีปัญหาเข้ามาประกอบเป็นเครื่องช่วยในการ
 กลั่นกรองให้เป็นศรัทธาที่ถูกต้อง และใช้โยนิโสมนสิการร่วมพิจารณา เกิดศรัทธาย่อมได้
 ปัญญา มีศรัทธาเป็นกำลัง เป็นแรงจูงใจและมั่นคงไม่หวั่นไหว เป็นผู้แล่นตามไปด้วยศรัทธา
 มีปัญญาเป็นเครื่องนำพาให้เกิดมุ่งมั่นในความเพียร อันเป็นหนทางในการพ้นทุกข์ จน
 สามารถหลุดพ้นจากวิญญะได้ด้วยศรัทธา จึงได้นิพพาน

ความสัมพันธ์ของคุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการ
 เข้าถึงเป้าหมาย คือ เป็นเครื่องมือในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการ ๑) ทำให้ได้อริยทรัพย์ เพราะ
 ศรัทธาในพระพุทธเจ้า เป็นเหตุให้ได้ ศีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ ปัญญา อันเป็นอริยทรัพย์
 ๒) ทำให้ข้ามโอฆะได้ เพราะศรัทธาจึงได้ปัญญา ปัญญาเป็นเครื่องบรรลุธรรม ข้ามโอฆะ
 ๓) ทำให้ได้ปัญญา เพราะบุคคลเชื้อธรรมของพระอรหันต์ย่อมได้ปัญญา ๔) ทำให้ผู้ที่ละโลก
 นี้ไปแล้วไม่เศร้าโศก ศรัทธาต่อตถาคต จึงเกิดกัลยาณธรรมได้แก่ สัจจะ ธรรม ชาติ จาคะ ทำให้
 ได้ปัญญา ด้วยปัญญาย่อมทำให้ได้รับประโยชน์ทั้งในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ บทสรุป

วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนา” ครั้งนี้ ได้กำหนดวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ (๑) เพื่อศึกษาศรัทธาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อที่มีปัญญาประกอบและกลั่นกรองในการตัดสินใจ หมายถึงความเชื่อในพระรัตนตรัย ที่มีการเกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรมของพระพุทธศาสนา สร้างปัญญาให้เกิดขึ้น และต้องสัมพันธ์กับเป้าหมาย คือ นิพพาน มีความทำให้ใจผ่องใสเป็นลักษณะ ทำให้บุคคลมีความคิดถูกต้องตามความเป็นจริง เกิดสัมมาทิฐิขึ้น มีความทำให้แล่นไปด้วยดีเป็นลักษณะ กระทำความเพียรเพื่อถึง เพื่อบรรลुเพื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง คือ อริยสัจ

มูลเหตุให้เกิดศรัทธามี ๔ ประการ คือ รูป ความเศร้าหมอง เสี่ยง ธรรม เกิดความชอบใจเลื่อมใสจึงน้อมใจที่จะนับถือ และศรัทธายังมีความสำคัญตามความหมายและหน้าที่ ๓ ประการคือ ๑) เป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา ๒) เป็นพื้นฐานในกระบวนการปฏิบัติกัมมัญฐาน ๓) เป็นส่วนประกอบพื้นฐานในหมวดธรรม

ศรัทธา ๔ ประเภท คือ ๑) กัมมสัทธา เชื่อกฎแห่งกรรม ๒) วิปากสัทธา เชื่อผลของกรรม ๓) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน ๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ศรัทธายังมีคุณค่าและประโยชน์ในการพัฒนามนุษย์ถึง ๔ ฐานะ คือ ๑) ฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้ได้อริยทรัพย์ ๗ ประการ ได้แก่ สัทธา สีล หิริ โอตตัปปะ สุตะ จาคะ ปัญญา อันเป็นทรัพย์ที่ประเสริฐไม่เป็นของผู้อื่นนอกจากตนเอง ๒) ฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บุคคลข้ามโอฆะ ๔ คือ กาม ภพ ทิฎฐิ อวิชชา บุคคลที่สามารถข้ามโอฆะได้ย่อมถึงนิพพาน ๓) ฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บรรลุธรรมของพระอรหันต์ เพราะความเชื่อ

ธรรมของพระอรหันต์บุคคลย่อมบรรลุดุริยธรรม ๔) ฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาบุคคลผู้อยู่ครองเรือนให้ได้รับทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ภavnหน้า บุคคลเมื่อมีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องของคำว่า “ศรัทธา” ตามแนวทางของพระพุทธศาสนาเถรวาท จะมีผลทำให้บุคคลเกิดปัญญา และปัญญาทำให้บรรลุถึงเป้าหมาย คือ นิพพาน ในที่สุด

ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลจากการวิจัยพบว่า ความสัมพันธ์ในระดับโลกิยะ เป็นความสัมพันธ์หรือความเกี่ยวข้องกันของศรัทธากับเป้าหมายในระดับปัญญา ที่เป็นความรู้เห็นในสภาวะธรรมที่เป็นกุศล อกุศล และอัปยาคฤต ซึ่งเป็นอารมณ์ของอสาเว เป็นกามาวจร รูปาวจร และอรูปาวจร ได้แก่ รูปฉันธ์ ฯลฯ วิญญาณฉันธ์ เป็นความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับขั้นต้นของความพันธ์ ที่เกิดจากปัจจัยขั้นพื้นฐานที่สำคัญ คือ ปรโตโฆสะหมายถึงพระรัตนตรัย และโยนิโสมนสิการ เมื่อศรัทธาเกิด จึงมีความสนใจ ได้เข้าไปหา เพื่อที่จะได้นั่งใกล้ และเงี่ยหูเพื่อการฟังธรรม แล้วจดจำธรรมนั้นไว้เพื่อพิจารณาเนื้อความแห่งธรรม เพราะการได้ฟังธรรมปริยายนี้ ย่อมเกิดปัญญาขั้นต้น มีความสำคัญและประโยชน์ คือเกิดโลกิยะปัญญา เมื่อพัฒนาโลกิยะปัญญาให้รู้ยังรู้แจ้ง จะได้โลกุตตรปัญญา อันเป็นเครื่องมือในการบรรลุเป้าหมาย อีกทั้งยังมีผลต่อการเป็นอยู่อย่างสงบสุขในภavnปัจจุบัน และมีประโยชน์สุดต่อภavnหน้าที่มีสุดคึกภavnเป็นที่ไป

ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเริ่มต้นของการปฏิบัติตามอริยมรรค เมื่อศรัทธาในพระพุทธเจ้า จึงมีความสนใจตั้งใจฟังธรรม ฟังดีแล้วยอมได้ปัญญา เมื่อปฏิบัติตามคำสั่งสอนที่มีอริยมรรคเป็นต้น ย่อมเกิดความรู้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยม อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ คือ นิพพาน และในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลของเครื่องข่มนิวรณ์ เพราะศรัทธาทำให้เกิดปัญญา และปัญญาเป็นเครื่องข่มและกำจัดนิวรณ์ โลกิยะปัญญายังเป็นปัญญาที่อยู่ในระดับรู้เรื่องโลก มีความจำเป็นต้องพัฒนาให้เป็นโลกุตตรปัญญา ปัญญาแห่งความรู้แจ้งในโลกุตตรธรรม

ความสัมพันธ์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายในระดับโลกุตตระ เป็นความสัมพันธ์ในระดับปัญญาที่ข้ามพ้นโลก ไม่กลับมามาสู่โลกอีก จากระดับโลกิยะเมื่อต้องทำให้เป็นโลกุตตรปัญญา ทำได้โดยอาศัยหลักสิกขา สำหรับบรรพชิตใช้สิกขา ๓ ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ส่วนคฤหัสถ์ใช้ทางแห่งการทำความคิด ๓ ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา โลกุตตรปัญญามีความสำคัญ คือทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการส่งต่อไปสู่เป้าหมาย คือ

เป็นเครื่องมือในการใช้การปฏิบัติกัมมัฏฐาน(สมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน) และ เป็นเครื่องมือในการใช้โลกุตตรธรรม หลักธรรมแห่งการตรัสรู้ ได้แก่ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ (สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อธิธิบาท ๔ อินทริย ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘) เพื่อการบรรลุอริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ และนิพพาน

ความสัมพันธ์ของศรัทธา ๔ ประเภทในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าเป้าหมาย ของพระพุทธศาสนา ได้แก่ ความสัมพันธ์ของกัมมัตถา ความสัมพันธ์ของวิปากัตถา ความสัมพันธ์กัมมัสสกตัตถา ความสัมพันธ์ตถาคตโพธิสัตถา ทำให้รู้แจ้งซึ่งประโยชน์ ย่อมเกิดความรู้แจ้งในโลกุตตรธรรมด้วยโลกุตตรปัญญา จึงเกิดการบรรลุเป้าหมาย ผลจากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของ ศรัทธาทั้ง ๓ ประเภท เท่ากับเชื่อในตถาคตโพธิสัตถา เพราะ เชื่อในพระปัญญาการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาค ย่อมเกิดปัญญาและบรรลุเป้าหมาย จึงกล่าวได้ว่าตถาคตโพธิสัตถาทำให้เกิดความสัมพันธ์กับเป้าหมายของพระพุทธศาสนาเถรวาท

ความสัมพันธ์ศรัทธาธรรมคาถาสู่จลศรัทธากับเป้าหมาย ผู้มีพื้นนิสัยเป็นผู้มีความ เชื่อง่าย เมื่อมีปัญญาเข้ามาเป็นเครื่องช่วยในการกลั่นกรองให้เป็นศรัทธาที่ถูกต้อง และใช้ โยนิโสมนสิการร่วมพิจารณา จะเกิดศรัทธาและมีปัญญาที่ถูกต้อง มีศรัทธาเป็นกำลัง เป็น แรงจูงใจและมั่นคงไม่หวั่นไหว เป็นผู้เล่นตามไปด้วยศรัทธา มีปัญญาเป็นเครื่องนำพาให้ เกิดมุ่งมั่นในความเพียร อันเป็นหนทางในการพันทุกข์ จนสามารถหลุดพ้นจากวัฏฏะได้ด้วย ศรัทธา จนบรรลุเป้าหมายคือ นิพพาน

ความสัมพันธ์คุณค่าและประโยชน์ของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึง เป้าหมาย คือ เป็นเครื่องมือทำให้ได้ ๑)ในฐานะทำให้ได้อริยทรัพย์ เพราะศรัทธาในพระพุทธ พระภาค เป็นเหตุให้ได้ศีล หิริ โอตตัปป สุตะ จาคะ ปัญญา อันเป็นอริยทรัพย์ ๒)ในฐานะทำให้ ข้ามโอฆะได้ เพราะศรัทธาจึงได้ปัญญา ปัญญาเป็นเครื่องทำให้บรรลุโสดาบัน สกทอาามี อนาคามี อรหันต์ และข้ามโอฆะ ๔ ได้แก่ กาม ภพ ทิฏฐิ อวิชชาและบรรลุเป้าหมาย ๓)ในฐานะ ทำให้ได้ปัญญา เพราะบุคคลเชื่อธรรมของพระอรหันต์ย่อมได้ปัญญาและบรรลุเป้าหมาย ๔)ใน ฐานะทำให้ผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้วไม่เศร้าโศก เพราะศรัทธาต่อพระผู้มีพระภาคจึงเกิดกัลยาณธรรม ๔ อย่าง สัจจะ ธรรม ชาติ จาคะ ทำให้ได้ปัญญา ด้วยปัญญาย่อมทำให้ได้รับประโยชน์ทั้งในโลก นี้และประโยชน์ในโลกหน้า

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ศรัทธา ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล มีปัญญา เป็นเครื่องกลั่นกรองให้ศรัทธาถูกต้องตรงตามความเป็นจริง เกิดจากปัจจัยภายนอกคือ พระรัตนตรัยและโยนิโสมนสิการ เมื่อศรัทธาเกิดย่อมได้ปัญญาและส่งผลให้บรรลุนิพพาน อันเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่พุทธศาสนิกชนทุกท่านควรที่จะต้องรับรู้ รับทราบ และนำไปใช้อย่างถูกต้อง เพื่อให้เกิดศรัทธาถูกต้องตามความหมาย หน้าที่ ความสำคัญ และประโยชน์ ที่มีความสัมพันธ์กับเป้าหมาย ดังนั้น จึงต้องทำความรู้ ความเข้าใจกับคำศัพท์ว่า “ศรัทธา” ให้ถูกต้อง เพื่อจะได้รับผลประโยชน์สูงสุดคือ นิพพาน โดยมีข้อเสนอ ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ควรมีการนำเสนอและการใช้คำศัพท์ศรัทธาให้ถูกต้อง ให้ตรงกับความหมาย และ หน้าที่ เพื่อให้บุคคลได้เกิดศรัทธาอย่างถูกต้องต่อสิ่งที่ศรัทธา หากความหมายและหน้าที่ของ ศรัทธาไม่ได้มีปัญหาประกอบ ควรที่จะใช้คำศัพท์อื่น เพื่อให้เห็นถึงความแตกต่างทั้งด้าน ความหมาย หน้าที่ ความสำคัญและผลประโยชน์ของศรัทธา

๑) เพื่อให้เกิดการพัฒนาสังคม ควรใช้ศรัทธาอย่างถูกต้องกับสิ่งที่ทำให้เกิด ปัญญาและตรงตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น เพื่อให้ศรัทธานั้นเป็นศรัทธาที่ไม่เป็นไปเพื่อม งาย สังคมเกิดความติดถูกเห็นถูกด้วยปัญญา จะไม่สร้างปัญหาให้สังคมสำหรับผู้ที่มีศรัทธา แตกต่าง และไม่เกิดความสับสนในความหมาย

๒) การจัดการศึกษาและเพื่อพัฒนาความรู้แบบบูรณาการและเผยแพร่ไปสู่ พุทธศาสนิกชน โดยมีจุดเริ่มต้นที่วัด โรงเรียน และสื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับศาสนาพุทธ ให้เห็น ถึงความสัมพันธ์ของศรัทธากับเป้าหมาย ว่าไม่ใช่หยุดนิ่งอยู่เพียงแค่ศรัทธาเท่านั้น แต่จะต้อง ดำเนินต่อไปให้ถึงเป้าหมาย คือนิพพาน อันเป็นหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา

๓) เสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับศรัทธาให้พุทธศาสนิกชนอย่างถูกต้อง ให้เห็นถึง ที่มาที่ไปและขั้นตอนของความสัมพันธ์ของศรัทธากับเป้าหมายของพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิด ปัญญาอันมีผลต่อการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ไม่เกิดการหวั่นไหวในศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา และสามารถนำพาตนเองให้ออกจากวัฏฏทุกข์ เป็นอิสระและหลุดพ้นได้อย่างสิ้นเชิง

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยนี้ เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของศรัทธากับเป้าหมายของพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ทำให้ทราบถึงการเกิดความสัมพันธ์ตั้งแต่ระดับโลกียะ ระดับโลกุตระและเป้าหมาย จึงควรที่จะมีการศึกษาในรายละเอียดในแต่ละระดับ หัวข้อที่น่าจะทำการวิจัย ในงานวิจัยครั้งต่อไป คือ

- ๑) การศึกษาความสัมพันธ์ของศรัทธากับโลกียปัญญา
- ๒) การศึกษาการพัฒนาโลกียปัญญาสู่โลกุตระปัญญาสำหรับคฤหัสถ์
- ๓) การศึกษาโลกุตระปัญญาในฐานะเป็นเครื่องมือในการบรรลุนิพพาน

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

๑. ภาษาไทย

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

๑. ภาษาบาลี :

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. อรรถกถาภาษาบาลี. ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๕.

๒. ภาษาไทย :

ดร. วิทย์ เทียงบุญธรรม. พจนานุกรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ห.จ.ก.

ประชุมทองการพิมพ์ ๒๒, ๒๕๓๖.

พุทธทาส ภิกขุ. การบวชอยู่ที่บ้าน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวจันทร์เพ็ญ,

๒๕๕๑.

พุทธทาส ภิกขุ. ชุมนุชข้อคิดอิสระ พุทธทาสภิกขุ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

สุภาพใจ, ๒๕๓๘.

พระกัมมัญฐานาจารย์ พระปิ่นตาดาววงศ์. ความงามแห่งจิต. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์

บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๑.

พระเทพกิตติปัญญาคุณ (กิตติวิฑูโร โสภโณ ภิกขุ). ปรมัตถธรรม ๔ (จิต เจตสิก รูป นิพพาน). พิมพ์ครั้งที่ ๖.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). พุทธศาสนานิวรณ์เป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์, กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๔๖.

————— **พินทุสภาพะยามสังคมวิกฤต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวดยันตร์เพ็ญ, ๒๕๕๑.

————— **นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวดย จำกัด, ๒๕๔๖.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ปช.ธ ๙ ราชบัณฑิต). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๔๘.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.

————— **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์** (ชำระ-เพิ่มเติมช่วงที่ ๑). พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

————— **คนไทย สู่อุคไอที (ฉบับปรับปรุง)**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวดย จำกัด, ๒๕๕๐.

พระภิกษุวาณารัตน (เผด็จ ทตฺตชีโว). **ศรัทธา รุ่งอรุณแห่งสันติภาพโลก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๕๗๗) จำกัด, ๒๕๕๑.

พระสมภาร สมภาโร (ทวีรัตน์). **เอกสารประกอบการสอน ธรรมฐาน**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗, (อัดสำเนา).

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **มิลินทปัญหา ฉบับแปลในมหามกุฏราชวิทยาลัย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

สุเชาวน์ พลอยชุม. **พุทธปรัชญาในสุตตันตปิฎก**. กรุงเทพฯ ๑ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๑.

(๒) : วิทยานิพนธ์และเอกสารอื่น ๆ

นางชบา อ่อนนาค. “การศึกษาความเชื่อเรื่องกรรมในพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาศีกษา ๑๒ โรงเรียนชลบุรี “สุขบท” จังหวัดชลบุรี”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขา พระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

นายสุนันท์ เพ็ชรพิรุณ. “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามธรรมชาติของ พุทธทาสภิกขุ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระประเสริฐ ชุตินุโร(สุนทรวัฒน์). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องไสยศาสตร์กับพุทธศาสตร์ตาม ธรรมชาติของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขา พระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาประศักดิ์ อุกุคปญโญ (ซ่งแสง). “ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธ ไทยในปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑.

พระมหาปรม โอภาโส (กองคำ). “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวไทยในปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาภาณุ ภาณุ โภ (กลิ่นปราชญ์). “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศรัทธาในพุทธศาสนา ปรัชญาเถรวาทกับเซนต์ออกัสติน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขา พระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระมหาอุทธร ปญญาสิริ (สัจจรตนะพงศ์). “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาสมหมาย ธีรปภาโส(บุญเกลี้ยง). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุ ในสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

(๓) : อินเทอร์เน็ตและสื่ออิเล็กทรอนิกส์อื่น ๆ :

เว็บไซต์พุทธทาส.คอม www.buddhadasa.com.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ อภิสร มีผล
วัน เดือน ปีเกิด วันพฤหัสบดีที่ ๕ กันยายน ๒๕๐๕
วุฒิการศึกษา -ปริญญาตรี สาขาเศรษฐศาสตร์(การพัฒนา)
มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๔๑
-ธรรมศาสตร์ โท เอก วัดศรีวนาราม สำนักเรียน
คณะจังหวัดชลบุรี จังหวัดชลบุรี ๒๕๔๖-๒๕๔๘

ประสบการณ์การทำงาน
ตำแหน่ง Material Control
: หจก. สยามเดนกิเอ็นจิเนียริง
: บริษัท MESE
: บริษัท NRS ENGINEERING AND CONSTRUCTION.

ที่อยู่ปัจจุบัน จังหวัดชลบุรี